

**Milena Houžvičková
Jana Hoffmannová**

Čeština pro překladatele

**základy teorie, interpretace textů,
praktická cvičení**

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Čeština pro překladaatele

Základy teorie, interpretace textů,
praktická cvičení

Milena Houžvičková
Jana Hoffmannová

Čeština pro překladatele

Základy teorie, interpretace textů,
praktická cvičení

Příprava a výroba této publikace byla financována z grantu
OPPA CZ.2.17/3.1.00/32137

Inovace a rozvoj studijního programu
Překladařství a tlumočnictví
na Ústavu translologie FF UK v Praze

Evropský sociální fond
Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti

Obsah

Předmluva	8
1. Fonetika a fonologie	9
1.1 Systém českých hlásek	9
1.2 Vyšší zvukové celky	12
1.3 Několik ortoepických zásad	13
<i>Cvičení</i>	14
2. Morfematika a slovtvorba	18
2.1 Morfematika	18
2.1.1 Klasifikace morfémů	18
<i>Cvičení</i>	21
2.2 Slovtvorba	22
2.2.1 Odvozování (derivace)	22
2.2.2 Skládání (kompozice)	24
2.2.3 Zkracování (abreviace)	25
<i>Cvičení</i>	26
3. Tvarosloví (morfologie)	30
<i>Cvičení</i>	31
3.1 Podstatná jména (substantiva)	32
3.1.1 Gramatické kategorie substantiv (a jmen obecně)	32
<i>Cvičení</i>	35
3.1.2 Skloňování substantiv	37
<i>Cvičení</i>	41
3.2 Přídavná jména (adjektiva)	44
3.2.1 Skloňování adjektiv	44
<i>Cvičení</i>	45
3.3 Zájmena (pronomina)	48
3.3.1 Skloňování pronomin	48
<i>Cvičení</i>	49
3.4 Číslovky (numeralia)	52
3.4.1 Skloňování numeralií	53
<i>Cvičení</i>	54
3.5 Slovesa (verba)	57
3.5.1 Gramatické kategorie verb	57
<i>Cvičení</i>	59
3.5.2 Časování sloves	61
<i>Cvičení</i>	63
3.6 Příslovce (adverbia)	65
<i>Cvičení</i>	66

3.7 Předložky (prepozice)	68
<i>Cvičení</i>	69
3.8 Spojky (konjunkce)	71
<i>Cvičení</i>	71
3.9 Částice (partikule)	73
<i>Cvičení</i>	73
3.10 Citoslovce (interjekce)	74
<i>Cvičení</i>	74
4. Skladba (syntax)	76
4.1 Valenční syntax	76
<i>Cvičení</i>	78
4.2 Závislostní syntax	79
<i>Cvičení</i>	81
4.3 Větné členy	81
4.3.1 Větné členy základní	82
4.3.2 Shoda přísudku s podmětem	83
<i>Cvičení</i>	85
4.3.3 Větné členy rozvíjející	87
<i>Cvičení</i>	92
4.4 Interpunkce ve větě jednoduché	94
<i>Cvičení</i>	96
4.5 Interpunkce v souvětí	98
4.5.1 Souvětí parataktické	98
4.5.2 Souvětí hypotaktické	99
<i>Cvičení</i>	102
<i>Souhrnná cvičení na interpunkci</i>	105
4.6 Odchytky od pravidelné větné stavby	108
<i>Cvičení</i>	108
5. Stylistika	111
5.1 Úvod do stylistiky, základní pojmy	111
5.2 Stylistika jako vědní obor	115
5.3 Rozvrstvení (stratifikace) češtiny jako národního jazyka	119
5.4 Mluvenost a psanost, texty mluvené a psané	123
5.5 Dialog	127
5.6 Styl prostě sdělovací	134
5.7 Styl administrativní	144
5.8 Styl odborný	151
5.9 Styl publicistický	159
5.10 Styl reklamní	167
5.11 Styl řečnický	173
5.12 Styl umělecké literatury	181

5.13 „Věkové styly“	188
6. Výstavba textu	194
6.1 Text, jeho vlastnosti a znaky	194
6.2 Sémantika textu	197
6.3 Členění textu	201
6.4 Syntax textu	206
6.5 Koherence, koheze	210
6.6 Pragmatika textu	216
6.7 Teorie mluvních (řečových) aktů	223
6.8 Neverbální (mimojazykové) prostředky komunikace	227
6.9 Intertextualita, intertextovost	233
6.10 Procesy produkce a recepce textu	236
6.11 Typologie textů	238
Doplňující cvičení	241
Terminologický slovníček	249
Doporučená literatura	263

Předmluva

Tento učební text je koncipován jako praktická příručka pro studenty Ústavu translologie – jako průvodce výukou češtiny, kterou absolvují v prvních letech svého studia. Měl by sloužit k utřídění, upevnění a prohloubení znalostí a především praktických dovedností z oblasti hláskosloví, slovtvorby, tvarosloví, skladby, stylistiky a nauky o textu. Autorky vycházejí z materiálů a postupů, jež se jim při dosavadní výuce nejvíce osvědčily; shromážděné texty a cvičení jsou zde k dispozici jak pro práci v seminářích, tak pro vlastní studium posluchačů.

První čtyři oddíly (autorka M. Houžvičková) jsou rozvrženy podle klasického schématu základních rovin jazykového systému; další dva rozsáhlé oddíly (autorka J. Hoffmannová) se věnují stylistice a výstavbě textu.

Každá kapitola učebního textu sestává ze dvou částí. Úvodní pasáž podává stručný, kondenzovaný úvod do teorie probírané látky s důrazem na odborné názvosloví. V prvních čtyřech oddílech pak následují praktické úlohy zaměřené na procvičování jevů, s nimiž se studenti jako profesionální uživatelé českého jazyka budou setkávat. Ve dvou dalších oddílech (věnovaných stylistice a výstavbě textu) následují po teoretickém přehledu především texty určené k interpretaci; interpretace je řízena připojenými otázkami a doplňujícími úkoly.

Většina cvičení v prvních čtyřech oddílech vychází z reálně existujících textů publikovaných na stránkách českých médií, také například z dokumentů Evropské unie; podkladové materiály tak maximálně korespondují s aktuální podobou češtiny a s jejími současnými proměnami. V oddíle stylistickém a textovém se nabízejí k interpretaci texty různého stáří a z různých zdrojů: texty odborné, publicistické a reklamní, úřední písemnosti, řečnické projevy, ukázky z umělecké literatury, dopisy významných osobností. V souladu s vývojem současné jazykovědy se v těchto oddílech věnuje velká pozornost specifice mluvených projevů a současné mluvené češtiny (k tomu jsou určeny prepisy nahrávek z různých situací) a rovněž oblasti elektronické komunikace (e-mail, chaty, internetové diskuse aj.), kde dnes dochází k bohatému křížení mluvenosti a psanosti. Některé vybrané texty připomenou studentům i starší fáze vývoje češtiny; ideální možnost k pozorování vývojových odlišností nabízí např. srovnání různých časově odlehklých překladů téhož textu.

Nedílnou součástí cvičebnice je také terminologický slovníček: měl by studentům poskytnout základní výstavbu lingvistického názvosloví a umožnit jim, aby si osvojili nebo utvrdili vztahy mezi termíny cizího původu a jejich českými ekvivalenty.

Autorky by rády upozornily na to, že tento učební text nepřináší kompletní informace ani soustavný výklad české gramatiky a stylistiky. Teoretické přehledy mají podobu hutné zkratky; není tedy možné přistupovat k předkládané látce jako k dostačujícímu základu pro úspěšné složení závěrečných atestací. V tomto ohledu může studentům pomoci závěrečný seznam doporučené literatury; neobsahuje údaje o veškeré odborné literatuře, s níž autorky při tvorbě učebnice pracovaly nebo kterou se inspirovaly, ale nabízí posluchačům především základní příručky (včetně těch kodifikačních) a snaží se pokrýt všechny závažné problémy, jež autorky považují za profilové v souvislosti se zaměřením budoucích překladatelů a tlumočnicků. S doporučenou literaturou je třeba pracovat výběrově, teoretické přehledy v úvodu jednotlivých kapitol učebnice by měly tento výběr usměřňovat a plnit funkci orientační. Rovněž nesteréjně rozsáhlé soubory cvičení a textů u jednotlivých kapitol jsou určeny k výběrovému využívání, s ohledem na zájmy a potřeby studentů.

Autorky

Kapitola 1

Fonetika a fonologie

Studiem a popisem zvukové stránky lidské komunikace se zabývají dvě vědní disciplíny, fonetika a fonologie.

Fonetika studuje zvukovou stránku jazyka, a to z různých aspektů: zkoumá fyziologii vzniku zvuku, jeho akustické kvality, percepci zvukových projevů, změny při spojování hlásek do větších celků apod. Základní jednotkou fonetiky je hláska (fón).

Fonologie se zabývá systémovými vztahy a funkcemi zvukových prostředků, zaměřuje se na takové zvukové signály řeči, které mají distinktivní (rozlišovací) funkci (*bere* vs. *bere*; *Půjdeš tam?* vs. *Půjdeš tam!*). Základní jednotkou fonologie je foném.

Zvuky se realizují pomocí koordinované činnosti mluvních orgánů, a to ve třech fázích:

respirace → **fonace** → **artikulace**.

Mluvní orgány (mluvidla):

- ústrojí respirační (dýchací) = plíce, dýchací cesty, hrudník, bránice (zde dochází ke vzniku výdechového proudu)
- ústrojí fonační (hlasové) = hrtan, hlasivky (zde vzniká tón hlasu, dochází k propouštění výdechového proudu hlasivkovou štěrbinou, tzv. glottis)
- ústrojí modifikační (artikulační, článkovací) = rezonanční dutiny (ústní, nosní, hrdelní, hlavová, prsní), hrtan (larynx) a artikulační orgány (zde vzniká výsledná podoba zvuku)
 - artikulační orgány aktivní = jazyk (lingua), rty (labia)
 - artikulační orgány pasivní = zadní patro (velum), přední patro (palatum), dásně (alveoly), zuby (dentes)

1.1 Systém českých hlásek

Samohlásky (vokály):

- tóny, nositelé síly, výšky a barvy zvuku
- jádro slabiky
- artikulační podstata = otevřenost (apertura)
- repertoár českých vokálů: 5 krátkých (*a, e, i, o, u*) + 5 dlouhých (*á, é, í, ó, ú*) vyjádřených 14 grafémy (navíc *y/ý, ě, ů*)
- klasifikace:
 - podle vodorovného pohybu jazyka (přední, střední, zadní)
 - podle svislého pohybu jazyka (vysoké, středové, nízké)
 - podle postavení rtů (nelabializované, labializované)
 - podle kvantity (krátké, dlouhé)
- spojení dvou samohlásek = dvojhláska (diftong): *ou* (český diftong) + *eu, au* (v interjekcích a slovech cizího původu)

Klasifikace českých vokálů

		Podle vodorovného pohybu jazyka		
		přední	střední	zadní
Podle svislého pohybu jazyka	vysoké	i		u
	středové		e	o
	nízké		a	
		nezaokrouhlené (nelabializované)		zaokrouhlené (labializované)
Podle postavení rtů				

Souhlásky (konsonanty):

- šumy
- výjimečně tvoří jádro slabiky (tzv. sonanty – *r, l, m*)
- artikulační podstata = přehrada (striktura), výdechový proud naráží na překážku, příp. prochází úžinou kolem překážky
- repertoár českých konsonantů: 25 souhlásek (*b, c, č, d, d', f, g, h, ch* (spřežka), *j, k, l, m, n, ň, p, r, ř, s, š, t, t', v, z, ž*) + 3 grafémy navíc (*x, q, w* – v cizích slovech)
- klasifikace (detailně viz tabulka na následující straně):
 - podle místa artikulace:
 - ▶ labiály (bilabialy, labiodentály): *p, b, m, f, v*
 - ▶ dentály (prealveoláry, postalveoláry): *t, d, n, s, z, c, ʒ, ʒ', r, l, š, ž, č*
 - ▶ palatály: *ť, d', ň, j*
 - ▶ veláry: *k, g, ch*
 - ▶ laryngály: *h* a *ráz*
 - podle způsobu artikulace:
 - ▶ okluzivy (ústní, nosní, hlasívkové): *p, b, t, d, t', d', k, g*
 - ▶ semiokluzivy / afrikáty: *c, č, ʒ, ʒ'*
 - ▶ konstriktivy (vlastní, laterála, vibranty): *f, v, s, z, š, ž, j, ch, h, r, ř, l*
 - podle stavu dutiny nosní:
 - ▶ orály: *m, n, ň*
 - ▶ nazály: ostatní konsonanty
 - podle účasti hlasivek:
 - ▶ znělé: *b, d, d', g, z, ž, ʒ, ʒ', h, v* + jedinečné znělé (*l, r, m, n, ň, j*)
 - ▶ neznělé: *p, t, t', k, s, š, c, č, ch, f*
 - podle artikulujícího orgánu:
 - ▶ retné: *p, b, m, f, v*
 - ▶ předojazyčné: *t, d, n, s, z, c, ʒ, ʒ', r, l, š, ž, č*
 - ▶ středoazyčné: *ť, d', ň, j*
 - ▶ zadojazyčné: *k, g, ch*
 - ▶ hlasívkové: *h* a *ráz*
- poziční varianty: neznělé ṛ̌ (*keř* [ke ṛ̌]) a γ (*abych byl* [abiγ bil]), zadopatrové ŋ (*branka* [braŋ ka])

Klasifikace českých konsonantů

Podle způsobu tvoření	Podle místa tvoření										Podle sluchového dojmu				
	Podle účasti hlasívek		retozubné		přední zubodáší.		zadní zubodáší.		Podle místa tvoření						
	obouretné <i>bilabiální</i>	retozubné <i>alveodentální</i>	přední zubodáší. <i>prealveolární</i>	zadní zubodáší. <i>postalveolární</i>	předopatrové <i>palatální</i>	zadopatrové <i>palatální</i>	hrtanové <i>velary</i>								
závěrové <i>okluziv</i>	n	n	t	d	ʈ	ɖ	ʈ	ɖ			ražné <i>explosiv</i>				
	p	b	t	d	n	n	ʈ	ɖ	k	g					
polozávěr. <i>(semiokluziv / afrikát)</i>											polosykové				
			c	ɟ	ʃ	ʒ					sykové				
úžinové <i>konstriktiv</i>		f	s	z	ʃ	ʒ			j	ch	ʎ				
											šumové				
			ř	ř							bez šumu				
											šumové				
	retné											šumové			
													šumové		
														h	
															h

1.2 Vyšší zvukové celky

Slabika (sylaba) = nejmenší jednotka souvislé řeči.

Stavba slabiky:

- jádro (vokál, diftong, příp. sonanta)
- slabičný svah (konsonant, shluk konsonantů), není vždy přítomen (př. *á - le - na*)

Klasifikace slabiky:

- otevřená (zakončená na vokál)
- zavřená (zakončená na konsonant)

Slovní přízvuk (akcent) = zvukové zvýraznění některé slabiky.

Typy přízvuku:

- hlavní – melodický, silový, stálý; umístěný na první slabice
- vedlejší – slabší charakter, vyskytuje se u delších slov, a to na lichých slabikách

Př.: *'Neměla by ses mu 'posmívat! Úž 'zmizte!*

příklonky

předklonka

Pozor: V proudu řeči lze najít tzv. nepřízvukná slova. Sama nemají slovní přízvuk, a proto se připojují za přízvukné slovo (tzv. příklonky/enklitika: *jsem, jsi, bych, mi, tě, -li, ...*), popř. se připojují k následujícímu přízvuknému slovu (tzv. předklonky/proklitika: *tak, už, můj, i, ...*).

Přízvukový (mluvní) takt = část věty s jedním přízvukem, tzv. fonetické slovo.

Př.: / *'díky 'sponzorům / 'proběhla / 'akce / 'bez pro'blémů /*

Větný úsek = menší úsek u složitějších (členitějších) výpovědních celků, skládá se z jednoho, příp. několika přízvukových taktů. Hranice mezi jednotlivými úseky je naznačena pauzami. Členění textu na větné úseky je do značné míry individuální záležitostí, souvisí mj. i s tempem mluvy.

Př.: // *Mezinárodní veletrh // který se konal minulý týden v Brně // bohužel nezaznamenal tolik očekávaný zájem //*
nebo // *Mezinárodní veletrh který se konal minulý týden v Brně // bohužel nezaznamenal tolik očekávaný zájem //*

Větný přízvuk = přízvukná slabika centra výpovědního jádra, která oproti běžným přízvukným slabikám disponuje silnějším důrazem (v objektivním pořádku slov bývá umístěn na konci výpovědi). Intenzita důrazu se zvyšuje v případě, že se jedná o subjektivní uspořádání výpovědi.

Př.: *Petra je stále **nemocná**. Petra je **stále** nemocná. **Petra** je stále nemocná.*

Intonace (melodie) = průběžná výšková změna tónů ve výpovědi. Její podoba závisí na konkrétním typu výpovědi (oznamovací, tázací, rozkazovací, ...).

Kadence = samotné zvukové ukončení výpovědi. Taktéž souvisí s typem výpovědi.

Možnosti ukončení výpovědi:

- **kadence klesavá** (↓) – typická pro výpovědi oznamovací
- **kadence stoupavě klesavá** (↓) – typická pro výpovědi zvolací, rozkazovací, přací, příp. v otázkách doplňovacích

- **antikadence stoupavá** (↑) – typická pro zjišťovací otázky
- **antikadence stoupavě klesavá** (↑) – typická též pro zjišťovací otázky

Př.: *Už aby ses vrátil!* – – – – – *Dali byste si svičkovou?* – – – – –

1.3 Několik ortoepických zásad

Výslovnost slov domácího původu

- dodržování kvality a kvantity vokálů (obzvlášť na konci a uprostřed slova)
- nesplývavá výslovnost stejných vokálů na rozhraní dvou slabik (*modrooký*)
- asimilace (spodoba) znělosti = přizpůsobení znělosti ve skupině párových konsonantů, probíhá na začátku, uprostřed i na konci slova, popř. mezi předložkou a slovem
 - asimilace regresivní (zpětná): [*prozba, skouška, bes těla*] – v češtině častější
 - asimilace progresivní (postupná): [*schoda*]
- nesplývavá výslovnost stejných skupin souhlásek na hranici slov [*nejjasnější*], na švu [*oddací, půllitr*]
- splývavá výslovnost stejných nebo podobných skupin souhlásek na švu přípony [*nižší, vítěství*]

Pozor na výslovnost tvarů být: [*sem, si, sou*], pouze při důrazu [*jsi to ty?*]! U skupin *ts, ds, dc* lze vyslovovat nesplývavě i se zjednodušenou výslovností: [*lický i litský*]!

Pozn.: Kromě asimilace znělosti existuje asimilace výslovnosti: [*mango*] prealveolární *n* se pod vlivem velárního *g* mění na velární *ŋ*!

Výslovnost slov cizího původu

- zachování původní výslovnosti u slov nepřejatých a vlastních jmen (tedy slov s nepočestěným pravopisem): [*poenta, Žán Rusó*]
- výslovnost vokálů se většinou přejímá podle výchozího jazyka, ale často dochází ke kolísání, příp. dvojí výslovnosti [*kultura, kultúra*]
- výslovnost konsonantů *s* a *z*:
 - psaná podoba *s/z* → [*resort i rezort*]
 - *kurz, pulz* v N sg. [*s*] – v dalších pádech a odvozeninách [*z*]
 - slova na *-ismus/-izmus* pouze [*pluralizmus*]
 - předpona *dis-* [*disfunkce*]

Pozn.: Podrobné informace o ortoepických zásadách lze najít v příručce J. Hůrkové Česká výslovnostní norma.

CVIČENÍ

- 1) **Rozdělte slova a slovní spojení na slabiky. Popište strukturu slabiky (jádro slabiky, typ slabiky).**
Trčet doma, dvoutisícový zástup, držet stráž, vlčí mlha, nejjednodušší, excelentní vrh, neočekávaná smrt, osm dcer, dost dobrý frk, zámka, zakrvácený obvaz, strmý sráz, vlna smíchu.
- 2) **Rozhodněte, ve kterých případech je ve slově, příp. slovním spojení použit diftong a kdy se jedná o dvě samohlásky patřící do různých slabik. Jaká je správná výslovnost?**
Poučit se z neúspěchu, Daniel Ouředník, pneumokokové nákazy, naučit se empatii, neutrální pole, padoucnice, automobilový závod, uondán cestou, deoxyribonukleová kyselina, zokrouhlený výsledek, poukázka do supermarketu, nouzový východ, pravoúhlý trojúhelník.
- 3) **Přepište níže uvedená slova a slovní spojení pomocí fonetické transkripce. U každé hlásky uveďte alespoň tři distinktivní rysy.**
V bance, přijď k nám v sedm, z ortoepického úhlu pohledu, zkouška ohněm, běž do banky, pandemie chřipky, závěrečné shrnutí, císařský řez, examinatorův verdikt, nebezpečně křehký, neutuchající nadšení.
- 4) **Označte hlavní, příp. vedlejší přízvuk. Jaká pravidla platí v češtině pro distribuci slovního a větného přízvuku?**
Zelenkavý kabátek, mezi námi, byli jsme tam o prázdninách, blíž městu, nejneobvyklejší příběh, mohl to udělat kdokoli, ve vedlejší ulici, otorinolaryngologické oddělení, Sparta versus Slavia, po návratu se okamžitě hlase u ředitele.
- 5) **V následujících spojeních vyhledejte nepřízvučná slova. Určete, jedná-li se o enklitika či proklitika.**
Dej mi to! Zrovna tobě to budu povídat! Požádá-li mě o ruku, zblázním se štěstím. Co si to dovolujete? Až se uklidníš, tak ti něco řeknu. Na tebe si vždycky čas udělám. Přijď ve tři. Ta opatření jsme přijali za účelem zefektivnění výroby. Než se nadáli, byl zloděj fuč. Upekla jsem ti dort. Ani mi to neříkej!
- 6) **Vyznačte slovní a větný přízvuk. Pokuste se rozčlenit věty na přízvukové takty a větné úseky.**
Na jihu území očekáváme občasně přeháňky, které by mohly přecházet v déšť. Kvůli změnám sazeb DPH se očekává růst cen. Naši fotbalisté dosáhli největšího úspěchu za posledních pět let. Mezi hity letošní sezóny najdeme červenočerné kombinézy, ale i trendy chlupaté kozačky nad kolena.
- 7) **Přečtěte následující výpověď tak, aby se obsah jejího sdělení lišil. Jakými zvukovými prostředky lze ovlivnit smysl výpovědi?**
Nechci půjčit Ivaně můj nový iPad.
- 8) **Naznačte graficky větnou intonaci a pojmenujte typ zvukového ukončení výpovědi.**
Už tam budeme? Kdy už tam budeme? Okamžitě se jí běž omluvit! Zítra se na vás přijdu zase podívat. No tak to je hustý! Už abych to měla za sebou! Dáš si taky? Na to se vám

můžu... Cože? Držte se! To nemůžeš myslet vážně! Ještě se musím zastavit v čistírně. Vážení přátelé, děkuji vám, že jste dnes přišli. Nebudu to víckrát opakovat.

- 9) **Provedte kompletní fonetický rozbor následující věty. U každé hlásky určete co největší počet distinktivních rysů, označte slovní přízvuky a větný přízvuk. Vyznačte přízvukové takty a intonační průběh výpovědi.**

Policie obvinila řidiče z nepřizpůsobení jízdy stavu vozovky a dopravní situaci.

- 10) **V následujícím textu najděte příklady asimilace. Popište, o jaký typ spodoby se jedná.**

Česká republika patří k zemím, jež nejvíce chybují při čerpání z Fondu soudržnosti. Zpráva přichází uprostřed debaty vedené v Česku i v celé EU o tom, kam a zdali vůbec se mají peníze přesunout a kdo z nich má čerpat především. Většina chyb má administrativní povahu, ale vyskytují se tam též i mnohem závažnější nedostatky. Procento chyb dosáhlo u Fondu soudržnosti 7,7 procenta, přičemž celková chybovost dosáhla za rok 3,7 procenta. „Politika soudržnosti je oblast, na niž se letos ještě podíváme,“ uvedl švédský europoslanec Christofer Fjellner, jmenovaný zpravodajem pro projednávání zprávy účetního dvora. Dalším na řadě je totiž Evropský parlament, jehož rozpočtový výbor se bude případem zabývat.

(<http://www.ihned.cz/>)

- 11) **Přečtěte následující text. Zaměřte se na pečlivou výslovnost kvality a kvantity vokálů.**

Vzhledem k rozmáhajícím se případům drobných krádeží, k nimž došlo v poslední době, jsme nuceni přistoupit k následujícím preventivním opatřením. Počínaje příštím týdnem zakazujeme nošení cenných předmětů (jako např. notebooky, chytré telefony, tablety, mp3 přehrávače, fotoaparáty, šperky apod.), pokud nejsou součástí vyučovacího procesu. Totéž se vztahuje na vyšší finanční obnosy. V případě, že se jedná o peníze sloužící k úhradě školních akcí, příp. obědů, je každý žák povinen přinesenou částku bedlivě strážet a odevzdat ji v co nejkratším možném čase příslušnému odpovědnému pracovníkovi školy. Zároveň jsme nuceni zavést omezený režim vstupu do budovy školy, a to v době od 8 do 13.30. V tomto časovém rozmezí nebudou fungovat ani žákovské, ani rodičovské čipy.

(úryvek z oznámení ZŠ)

- 12) **Přečtěte jednotlivá slovní spojení podle ortoepických zásad. Kdy je nutné zachovat zdvojenou výslovnost a kdy lze výslovnost zjednodušit?**

Měkké patro, oznamme to, popel rozsypal lopatkou, plošší hrud', nejjasnější důkaz, Emma se rozzářila, hlubinný důl, leccos, vyšší šarže, poddůstojnický plat, bez zlého úmyslu, věta dvojčlenná, rozsah hlasu, mám málo oleje, před domem, dvouapůlletý syn, rodinné stříbro.

- 13) **Přepište slova a slovní spojení fonetickou transkripcí. Vysvětlete důvod rozdílu mezi jejich grafickou a fonetickou podobou. Jak byste charakterizovali český pravopis?**

Lidská touha, Pražská vodka, ranní zpravodajství, přeloučské slavnosti, sladké bonbony, matčina dcera, úzká lávka, slezský region, v bližším okolí, ranní činnost, ctnost, obchodovali jsme čestně, městský úřad, bezkonkurenční vítězství.

14) Přečtěte slovní spojení. Zaměřte se na správnou kvantitu samohlásek ve slovech přejetých. Je-li to možné, uveďte dubletní výslovnost.

Evropská unie, unijní výbor, schvalovací procedura, rozpočtové provizorium, strukturální fondy, finanční struktury, samá pozitiva, nová sezona, olympijské hry, wimbledonská šampionka, zdravotní tematika, milionové úniky, propagační brožura, schematický přístup, masivní záruky státu, všechna aktiva a pasiva, transgresivní konstrukce, leitmotiv, plynný chlor, odborné symposium, fungující ofenziva, davová hysterie.

15) Přečtěte slovní spojení podle ortoepických pravidel. Jaké jsou zásady správné výslovnosti hlásek s a z ve slovech cizího původu? Je-li to možné, uveďte dubletní výslovnost i pravopisnou podobu.

Meziresortní jednání, nově nastavený mechanismus, personální změny, diskusní fórum, obhajoba disertační práce, divadelní režisér, designovaný premiér, Gymnasium Jižní Město, impulsivní jednání, propadnout deziluzi, konkurs na místo ředitele, dysfunkce jako dysgrafie, konsonanty znělé a neznělé, disociační konstanta, filmový kompars, disidentský duchovní, deaktivace radioaktivního zamoření, konkursní podstata.

16) Přečtěte následující cizí slova.

Chargé d'affaires, Provence, James Joyce, corpus delicti, menu, Captain Morgan, Gilbert Beaud, timbre, New York Times, junta, Manchester United, curriculum vitae, methanol, Tullamore Dew, foie gras, soirée, Nike, paella, Chateau Mcely, casus, gay, Deutsche Bank, gnocchi, José Barroso, stand-up comedy, haute couture, Karl von Bahnhof, Lamborghini, Lacoste.

17) Přečtěte text podle platných ortoepických zásad.

Musí být ministr odborníkem?

V médiích probíhá v souvislosti s výměnou ministra zemědělství diskuse o tom, zda ministr by měl být odborníkem na problematiku svého resortu. Nedá mi, abych k tomu nepřipojil několik poznámek. Ministr je politik a jako takový je nominován. Nominace je politická hra o obsazení ministerstev pravověrnými. A čím důležitější ministerstvo, tím více by měl být nominant zavázán své straně. Tak je to historicky v celé Evropě a asi to nikdy už nebude jinak. Příkladem může být Winston Churchill, který za svou politickou kariéru vystřídal několik různých ministerstev. Coby člen různých politických stran nikdy nebyl ničím jiným než politikem, neměl žádnou vyhraněnou odbornost, a přesto byl ministrem většinou úspěšným.

Takže v čem je vlastně český problém? Pokud respektuji, že ministr je politik, měl bych ale požadovat, aby všichni ostatní zaměstnanci byli profesionálové a byli profesionálně vedeni. V civilizovaných zemích administrativní vedoucí funkci většinou vykonává státní tajemník a on zodpovídá za kvalitní práci zaměstnanců ministerstva a za to, aby politický ministr měl nezávisle připravené kvalitní podklady pro rozhodování. A schopný ministr pak rozhodne, co předloží vládě.

Ne však u nás. Naši politici dělají všechno možné pro to, aby státní úředník žil v nejistotě, co bude, když nastoupí jiná politická garnitura, a ten se proto snaží za každou cenu vyhovět. Systém, kdy probíhá politické rozdělování funkcí až po vedoucího oddělení, o dozorčích radách státních firem ani nemluvě, vede potom k demotivaci úředníka či k jeho politizaci.

Ani jedno, ani druhé není v zájmu státu, který by měl být řádně spravován, a už vůbec ne v zájmu občanů.

(Mladá fronta Dnes)

Poznámka na závěr

Pro rozmluvení (které by mělo předcházet každému veřejnému projevu, tedy i simultánnímu a konsekutivnímu tlumočení), lze použít jazykolamy nebo logopedické říkanky, ale de facto si vystačíme s jakýmkoli textem, v němž budeme důsledně aplikovat ortoepické zásady.

Příklady některých jazykolamů:

- 1) Drbu vrbu, drbu vrbu, drbu vrbu, drbu vrbu, drbu vrbu...
- 2) Vlky plky, vlky plky, vlky plky, vlky plky...
- 3) Ta teta to tam mete, mete to tam ta teta...
- 4) Pan kaplan v kapli klapal...
- 5) Kolouch, kohout s mouchou mnohou s hloupou chloubou houpou nohou, plovou dlouhou strouhou ouzkou, chroupou oukrop s pouhou houskou.

Kapitola 2

Morfematika a slovtvorba

2.1 Morfematika

Morfematika je speciální disciplína zabývající se strukturou tvaru slova z hlediska kombinací morfémů, tedy nejmenších částí slova s distinktivní (rozlišovací) funkcí. Při morfematickém rozboru dochází k rozčlenění slova, resp. slovního tvaru na morfémy, prvky, jež samy o sobě nesou nějaký význam (gramatický, lexikální).

Někdy může být slovo tvořeno jen jedním morfémem (např. předložka *před*, spojka *a*), ale ve většině případů se jedná o kombinaci několika morfémů s rozdílnou funkcí. Morfém může být tvořen hláskou (*kol-o*, *uč-i-tel*), shlukem hlásek (*dom-ec-ek*), slabikou (*nej-slad-ší*), příp. několika slabikami (*prato*).

Jeden morfém (obzvláště koncovka) bývá nositelem několika významů (např. pádová koncovka vyjadřuje nejen pád jména, ale i číslo a jmenný rod).

Zvláštní typy morfémů:

- nulový morfém = morfém bez formálního vyjádření (přesto nese význam), např.: N sg. *prezident-ø*, G sg. *prezident-a*
- prázdný morfém = morfém bez specifického významu nebo funkce, např.: *šed-iv-ý*
- alomorf = hlásková varianta jednoho morfému (vzniká při derivaci, příp. ohýbání), např.: *stůl-ø*, *stol-ek-ø*; *pes-ø*, *ps-ík-ø*
- morfematický šev: hranice mezi jednotlivými morfémy, např.: *ne/žjas/n/žý*
- morfematický uzel: zastřená hranice mezi jednotlivými morfémy, např.: *prus-ský* → *pruský*

2.1.1 Klasifikace morfémů

- **tvarotvorné sufify (přípony)** – podílejí se na stavbě tvaru slova, stojí zpravidla na konci tvarů ohebných slov a slouží k vyjadřování gramatických významů:
 - tvarotvorné sufify finální (koncovky): nacházejí se na konci slov, podle druhu slov je dále dělíme na:
 - ▶ pádové koncovky (u jmen): *pán-ø*, *pán-em*, *nov-ého*
 - ▶ osobní koncovky (u indikativu přezenta, imperativu): *děl-á-m*, *nes-e-te*, *nes-e-ø*, *děl-á-ø*, *děl-ej-me*
 - ▶ rodové koncovky (u přičestí a přechodníků): *děl-a-l-a*, *děl-a-l-ø*, *u-děl-a-v-ši*, *při-nes-ø-ø*
 - ▶ infinitivní koncovka (u infinitivu): *běh-a-t*, *lov-i-ti*
 - tvarotvorné sufify nefinální (přípony): nacházejí se před sufikem finálním a podle tvaru slovesa je dále dělíme na:
 - ▶ sufik přičestí činného: *děl-a-l-a*, *při-nes-l-y*
 - ▶ sufik přičestí trpného: *při-nes-e-n-ø*, *u-děl-á-n-y*
 - ▶ sufik přechodníku minulého: *u-děl-a-v-ši*, *při-nes-ø-ø-še*
- **kmenotvorné sufify (přípony)**, tzv. **téma**: morfémy sloužící k přiřazení slova (nejčastěji slovesa) k určitému typu ohýbání (viz klasifikace sloves do 5 prezntních tříd), tyto morfémy disponují velkou variabilitou v rámci slova:

- u sloves: *u-děl-a-l-y*, *děl-á-ø*, *děl-ě-j-ø*; *ber-e-ø*, *br-a-l-i*
 - u substantiv: *kuř-ø-e*, *kuř-ě-t-e*, *kuř-at-a*
- **slovotvorné sufiky (derivační, odvozovací přípony):** morfémy podílející se na tvorbě nového lexému, např.: *uč-i-tel-ø*, *mlád-ě-ø*, *nos-i-č-ø*, *umyv-a-dlo*, *zrcá-tko*
 - **kořenné morfémy (kořen, tzv. radix):** nositel jádra lexikálního významu slova (některá slova se skládají pouze z kořene jako *pod*, *před*, *a*, *i*), např.: *kup-uje-me*, *kuř-at-a*, *u-děl-a-v-še*, *ryb-o-lov-ø*, *červ-en-o-modr-o-bíl-ý*
 - **slovotvorné prefixy (předpony):** morfémy podílející se na obměně lexikálního významu slova, např.: *pra-les-ø*, *ne-od-klad-n-ý*, *při-děl-a-t*
 - **tvartvorné prefixy (předpony):** morfémy měnící gramatický význam slova, např. při stupňování (*nej-rychl-ější*), příp. se podílejí na tvaru indikativu futura omezené skupiny sloves pohybových (*jí-t* → *pů-jd-u*), popř. při tvoření imperativu (*běž-e-t* → *po-běž-ø*)
 - **postfixy:** morfémy umístěné až za pádovou koncovku slova, obměňující jeho lexikální význam, např.: *t-omu-to*, *t-oho-to*, *t-om-to*, *t-ého-ž*, *t-ým-ž*, *t-ém-ž*, *č-emu-si*
 - **konektémy (spojovací morfémy):** morfémy spojující jiné morfémy (ve složeninách vlastních), např.: *vel-e-toč-ø*, *velk-a-ob-chod-ø*, *rop-a-vod-ø*

Pozor: Ve spřežkách typu *ok-a-mžik-ø* je morfém *a* pádovým sufixem, nikoli konektémem!

- **lexikální morfémy:** slova, jež nelze dále členit na menší části (nejčastěji slova neohebná), např. *v*, *na*, *pod*, *a* + některá ohebná slova jako: *já*, *kdo*

Příklad morfematického rozboru (vždy se začíná od konce slova):

I) *Zájemci o státní zakázky předloží cenové nabídky.*

Zá|jem|ci| o stát|n|í za|káz|k|y před|loží| cen|ov|é na|bíd|ky.

Zájemci: -i tvarotvorný sufix finální, pádová koncovka
 -c- slovotvorný sufix, derivační přípona
 -jem- kořenný morfém
 Zá- slovotvorný prefix

o: o lexikální morfém

státní: -í tvarotvorný sufix finální, pádová koncovka
 -n- slovotvorný sufix, derivační přípona
 stát- kořenný morfém

zakázky: -y tvarotvorný sufix finální, pádová koncovka
 -k- slovotvorný sufix, derivační přípona
 -káz- kořený morfém
 za- slovotvorný prefix

předloží: -0- tvarotvorný sufix finální, osobní koncovka
 -í- kmenotvorný sufix
 -lož- kořený morfém
 před- slovotvorný prefix

cenové: -é tvarotvorný sufix finální, pádová koncovka
 -ov- slovotvorný sufix, derivační přípona
 cen- kořený morfém

nabídky: -y tvarotvorný sufix finální, pádová koncovka
 -k- slovotvorný sufix, derivační přípona
 -bíd- kořený morfém
 na- slovotvorný prefix

II) *Chtěli jsme brzy spustit nejnovější aplikaci.*

Cht[ě]||i js[me] brzy s[pust]i|t nej|nov|ějš|í aplik|ac|i.

Chtěli: -i tvarotvorný sufix finální, rodová koncovka
 -l- tvarotvorný sufix nefinální, sufix příčestí činného
 -ě- kmenotvorný sufix
 Cht- kořený morfém

jsme: -me tvarotvorný sufix, osobní koncovka
 js- kořený morfém

brzy: brzy lexikální morfém

spustit: -t tvarotvorný sufix finální, infinitivní koncovka
 -i- kmenotvorný sufix
 -pust- kořený morfém
 s- slovotvorný prefix

nejnovější: -í tvarotvorný sufix finální, pádová koncovka
 -ějš- tvarotvorný sufix nefinální, přípona 2. stupně
 -nov- kořený morfém
 nej- tvarotvorný prefix, předpona 3. stupně

aplikaci: -i tvarotvorný sufix finální, pádová koncovka
 -ac- slovotvorný sufix, derivační přípona
 aplik- kořený morfém

CVIČENÍ

1) Provedte morfe­matický rozbor slov.

Touto, byla schválena, doporučili by, vysemeněny, nad, národohospodářský, jímž, do­ručovateli, ledaskomu, byvší objevena, dvojmo, krvežíznivě, šedomodrý, železničářský, podjatost, nepřizpůsobitelná, přeživší, čímsi, nejvíce, přeposílaný, oskenoval, ziskuchtivý, informatika, prodiskutujte.

2) Vytvořte slova, popř. slovní tvary odpovídající níže uvedeným kombinacím morfémů.

- tvartovný prefix – kořený morfém – kmenotvorný sufix – osobní koncovka
- kořený morfém – kmenotvorný sufix – sufix přičestí trpného – rodová koncovka
- slovotvorný prefix – kořený morfém – slovotvorný sufix – pádová koncovka
- kořený morfém – konektém – kořený morfém – pádová koncovka
- tvartovný prefix – kořený morfém – tvartovný sufix – pádová koncovka
- kořený morfém – kmenotvorný sufix – sufix přechodníku minulého – rodová koncovka
- kořený morfém – pádová koncovka – postfix
- slovotvorný prefix – kořený morfém – slovotvorný sufix – slovotvorný sufix – pádová koncovka

3) Uvedte co nejvíce alomorfů kořených morfémů u níže uvedených slov a slov s nimi příbuzných. K jakým změnám dochází?

Př. *ruka*: *ruk-*, *ruc-*, *ruč-* (změna finálního konsonantu v kořenu slova)

Malý, růst, přítel, chvíle, mydlit, být, moct, dům, prosit, běh, suchý, stát, Čech, setnout, drahý.

4) Rozlište slovotvorné a tvartovné prefixy. Svoji volbu odůvodněte.

Př. *pojedu*: *po-* prefix tvartovný (infinitiv slovesa = jet, nikoli pojet)

Povezu, ponese, nejméně, popoběhnu, poleze, podotknou, posedí, poobědváme, pojdte, nejsnazší, poletíš, překrásný, poženou, poletucha, popostrčte, popluje, přepluje.

5) Najděte tvartovné morfémy, určete jejich typ.

Př. *Poslanci schválili novelu*. *Poslanc-i* (-i: pádová koncovka) *schválí-l-i* (-i: rodová koncovka, -l: sufix přičestí činného), *novel-u* (-u: pádová koncovka).

Byvše přistiženi; přejděme k dalšímu bodu; pachatelé byli zadrženi; soudíc; mláďata skotačila na dvorku; premiér odročil jednání; byli jste tázáni; udělejme to týmž způsobem; vyřešivší rébus.

6) Určete kmenotvorné morfémy. Co vyjadřují?

Př. *trpěl*: *-ě-* (kmenotvorný sufix)

Nesen, přeloženo, dilemata, nastavena, diskutující, pracoval, zmražený, učitel, nevychovaný, navraceny, ředitelský, zavalen, vytčen, morčete, zatknut.

2.2 Slovtvorba

Slovtvorba (derivologie) se zabývá tvořením jednoslovných lexikálních jednotek (lexémů), které vznikly z již existujících pojmenování (slov, příp. slovních spojení). Zkoumá jejich formu a význam. Tvoření slov je nejrozšířenějším způsobem obohacování slovní zásoby (SZ) češtiny.

Pozn.: K dalším způsobům obohacování SZ (lexikonu) češtiny patří:

- 1) sémantické tvoření – rozšiřování (generalizace), zužování (specifikace), přenesení významu (metafora, metonymie, synekdocha), zeslabování/zesilování významu;
- 2) vytváření víceslovných (sdružených) pojmenování, tj. frazémů a sousloví;
- 3) přejímání slov a slovních spojení, a to z cizích jazyků nebo v rámci národního jazyka.

Rozlišujeme 3 způsoby tvoření nových lexikálních jednotek:

- odvozování (derivaci)
- skládání (kompozici)
- zkracování (abreviaci)

2.2.1 Odvozování (derivace)

Při odvozování se ze slova základového (fundujícího, původního) vytváří pomocí slovtvorného formantu slovo odvozené (fundované). Tomuto procesu se říká fundace (*dům* > *dom-ek*). Slovo fundující je z hlediska významu slovem motivujícím. Obě lexikální jednotky (původní i odvozená) mají shodný slovtvorný základ, z něhož lze odvodit význam nového slova. Význam slova fundovaného ovlivňuje slovtvorný formant (slovtvorný prostředek).

Typy slovtvorných formantů a slovtvorné postupy

slovtvorný formant	příklad	slovtvorný postup
slovtvorný prefix	<i>pra</i> -starý	prefixace
slovtvorný sufix	prodavač- <i>ka</i>	sufixace
koncovka	list- <i>í</i>	sufixace (transflexe)
kmenotvorný sufix	vesl- <i>ova</i> -t	sufixace
cirkumfix	<i>při</i> -troub- <i>lý</i>	prefixačně-sufixační postup

Při derivaci často dochází k hláskovým alternacím (mění se např. kvalita vokálu: *stůl* > *stol-ek*; kvantita vokálu: *vázat* > *vaz-ba*; vypouští se hláska: *pes* > *ps-í*; vkládá se hláska: *jádro* > *jadér-ko*; dochází k palatalizaci: *Praha* > *praž-ský*; mění se celé souhláskové skupiny: *polský* > *polština*).

Mezi slovem fundujícím a fundovaným rozlišujeme tyto slovtvorné vztahy:

- mutaci: význam mezi oběma lexikálními jednotkami se mění (*zima* > *zimník*, *cočit* > *cočičtě*, *lovit* > *lovec*)
- modifikaci: nemění se význam ani slovní druh, ale jen nějaký příznak, např. expresivní zabarvení, rodová příslušnost apod. (*klíč* > *klíček*, *řidič* > *řidička*, *psát* > *napsat*)
- transpozici: význam zůstává zachován, mění se slovní druh (*černý* > *černota*, *běhat* > *běh*)

Pozn.: Kromě těchto 3 vztahů se ještě vyčleňují 2 okrajové případy, a to adaptace (dochází k přizpůsobení slova českému systému, např. *scan* > *sken*) a konverze (dochází ke změně slovního druhu, ale forma zůstává stejná (adj. *poddaný* > subst. *poddaný*)).

Na základě slovotvorného vztahu pak rozlišujeme slovotvorné kategorie: mutační, modifikační a transpoziční. Každá kategorie zahrnuje různé slovotvorné typy mající společný obecný význam.

Některé slovotvorné typy u substantiv

- kategorie mutační:
 - jména konatelská (odvozená od substantiv): *popel-áč*, *lyž-ař*, *zed-ník*
 - jména činitelská (odvozená od sloves): *cviči-tel*, *hlída-č*, *vlád-ce*, *lov-ec*
 - jména obyvatelská (odvozená od substantiv, příp. adjektiv): *Afrič-an*, *Korej-ec*, *Slov-ák*

Pozor na časté hláskové alternace, které se objevují i v adjektivech místních (*Kongo – Konžan – kongský/konžský*)! Pozor na **počáteční písmeno**!

- názvy nositelů vlastností (odvozené od adjektiv): *lakom-ec*, *stař-ík*, *vlas-áč*, *dlouh-án*, *kysel-ina*
- názvy prostředků (odvozené většinou od sloves): *spína-č*, *razi-dlo*, *razi-tko*, *stěrk-ka*, *ced-ník*
- kategorie modifikační:
 - jména přechýlená (odvozená většinou od maskulin, přechylování = móce): *cvičen-ka*, *žák-yně*, *úředn-ice*, *švagr-ová*

Pozor na přechylování ženských příjmení!

Doporučuje se přechylovat i cizí příjmení (důvod = jednoznačnější začlenění do větné stavby), není nutné u známých osobností (*Angelina Jolie*). Podrobnější info na <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

Pozor na zdvojená příjmení (vyvdané + dívčí)!

Současná praxe doporučuje psát obě slova bez spojovníku (*Iva Žemanová Novotná, Vendula Auš Svobodová*), a to v pořadí vyvdané a pak dívčí příjmení.

- jména zdrobnělá (deminutiva) a jména domácí (hypokoristika) odvozená od substantiv: *mam-ka*, *mam-ča*, *mam-inka*, *mam-inečka*, *Natál-ka*, *Nat-ka*, *Natál-inka*
- jména zveličelá (augmentativa) a jména zhrubělá (pejorativa) odvozená od substantiv nebo sloves: *chlap-isko*, *šplh-oun*, *chcíp-ák*
- kategorie transpoziční:
 - názvy dějů (odvozené od substantiv): *my-tí*, *plete-ní*, *hon-ø*, *chvál-a*, *lěč-ba*, *odpočín-ek*, *jás-ot*
 - názvy vlastností (odvozené od adjektiv): *lidsk-ost*, *přátel-ství*, *drah-ota*, *zl-oba*

Několik poznámek k výrazným slovotvorným typům u adjektiv

- jména vztahová (odvozená od substantiv):
 - odkazující k názvům osob: *pán-ův* (*klobouk*)
 - odkazující k názvům druhovým: *pán-ský* (*klub*)
 - odkazující k názvům míst nebo věcí: *škol-ní* (*hráště*), *srdeč-ní* (*přírhoda*)
- jména látková (odvozená od substantiv): *drát-ěný* (*koš*)
- jména účelová (odvozená od sloves, význam: sloužící k něčemu): *čistič-í* (*aviváž*)
- jména dějová (odvozená od sloves, význam: právě probíhající děj): *člověk čistič-í* *něco*

Pozor na sémantický rozdíl ovlivňující i pravopisnou podobu: adjektivum účelové (*pečič-í*) vs. adjektivum dějové (*pečič-í*)!

Pozor na sémantický rozdíl ovlivňující i pravopisnou podobu: adjektivum označující vlastnost (*živel-ný* *přístup*) vs. adjektivum vztahové (*živel-ní* *pohroma*)!

Několik poznámek k tvoření sloves

- slovesa odvozená od substantiv: *noc-ova-t*, *hníz-d-i-t*
- slovesa odvozená od adjektiv: *vesel-i-t se*, *bohat-nou-t*
- slovesa odvozená od sloves:
 - opětovací (iterativa): *kup-ova-t*, *vyléz-a-t*
 - opakovací (frekventativa): *doděl-áva-t*, *chodí-váva-t*
 - okamžitá (momentánní, momentální): *písk-nou-t*
- slovesa odvozená z příslovcí: *a-poz-d-i-t se*
- slovesa odvozená z citoslovcí: *žbluňk-nou-t*, *haf-a-t*

2.2.2 Skládání (kompozice)

Podstatou skládání (dalšího ze způsobů tvoření nových pojmenování) je spojování dvou a více kořených morfémů do jednoprvkové lexikální jednotky.

Z formálního hlediska se kompozita dělí na:

- složeniny nevlastní (tzv. spřežky) = pouhé syntaktické spojení slov, např. *kdovíjaky*, *bohužel*, *mermomocí*
- složeniny vlastní = jednotlivé části kompozita není možné rozložit na samostatná slova (bez dalších úprav), např. *svítíplyn*, *česko-rakouský*, *dvojhlas*, *slovnědruhový*

Kompozita vlastní se ze syntaktického hlediska člení na:

- složeniny koordinační (souřadné), např. *Indoevropané*, *žlutozelený* (tj. žlutý s nádechem do zelené barvy) vs. *žluto-zelený* (tj. pruhovaný), *politicko-ekonomický* (tj. politický a ekonomický)
- složeniny subordinace (podřadné), např. *politickoekonomický* (tj. vztahující se k politické ekonomii), *větněčlenský* (tj. vztahující se k větným členům)

Pozor na pravopis kompozit koordinačních a subordinačních! Zopakujte si základní zásady o psaní spojovníku v Pravidlech českého pravopisu.

Kompozita subordinační se z větněčlenského hlediska mohou dále dělit na:

- podmětná (vztah podmět – přísudek): *vodopád*
- předmětová (vztah přísudek – předmět): *teploměr*
- příslovečná (vztah přísudek – příslovečné určení): *dalekohled*
- doplňková (vztah jméno – přísudek – doplněk): *samouk*
- přívlastková (vztah přívlastek – jméno): *rychlíčistírna*

Některá kompozita (vlastní) obsahují spojovací morfém (konektém), např. *velk-o-obchod*, *vel-e-toč*, *osm-i-válec*.

Specifickým typem kompozit jsou tzv. hybridní složeniny, v nichž se spojuje domácí kořenový morfém se slovem přejatým (*biofarm*, *mikrovlákno*, *elektrospotřebiče*).

Chceme-li zintenzivnit význam lexikální jednotky, je možné zdvojit základ slova (*černočerná tma*, *dennodenní dřina*). Tomuto typu skládání se říká reduplikace.

2.2.3 Zkracování (abreviace)

Zkracování patří k typickým projevům tzv. jazykové ekonomie. Jedná se o slovotvorný způsob, při němž z původní lexikální jednotky (často víceslovné) vzniká jednoslovná zkratka (abreviatura).

Klasifikace zkratk:

- abreviatury iniciálové (akronyma), tzv. vlastní zkratky:
 - písmenné (hláskují se): USA, UK, DVD, BBC, Ph.D.
 - hláskové (vyslovují se jako slovo): DIČ, MUDr., Ing.
- abreviatury skupinové, tzv. zkratková slova (z různých velkých částí sousloví): Čedok, Spofa

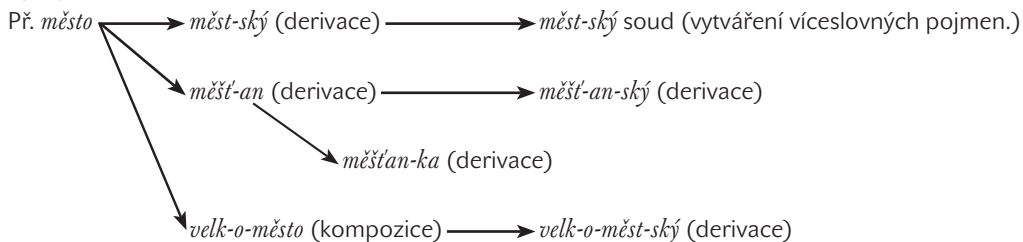
Pozor na jmenný rod abreviatur! Většinou se rod přejímá od základového slova, příp. podle zakončení (*ty USA* – státy, *ten ČEZ* – byt se jedná o ty závody, *bez ČEZu*).

Pozor na formu zkratk (mezery, umístování teček, velká písmena) u akademických a vědeckých titulů, lineárních zkratk (*pí, fá*) a různých grafických zkratk (*s., apod.*), příp. značek (*km, kW*)!

Vedle zkratk a zkratkových slov existují tzv. slova zkrácená (většinou utvářena od jednoslovných lexikálních jednotek). Kromě zkrácení tvaru pojmenování ještě procházejí procesem derivace (např. *čígo*, *depka*, *matroš*, *polda*, *dovča*, *úča*).

CVIČENÍ

- 1) **Určete vztahy fundace u následujících skupin slov. Pojmenujte, jakým slovotvorným způsobem byla jednotlivá slova utvořena.**

- a) Politika, politický, politik, politikařit, apolitický, politickoekonomický, politička.
 b) Doma, domov, domácký, domovní, podomáčku, zdomácnět, dům, podomní, domovnice.
 c) Herní, výhra, hrát, hráčský, prohraný, herna, výherní, zahrát, hráč, obehnaný, herně, příhra.
 d) Dobrota, dobrodinec, předobře, dobrodružný, dobrý, dobrořečit, dobře, dobroděj, dobrá.
- 2) **K následujícím slovům doplňte slovo fundující, určete slovotvorný základ a slovotvorný formant. Jaký typ slovotvorného formantu byl použit?**

Hřejivý, písemnost, zpoplatnit, mladoch, souhrn, běhat, patlavost, libový, japonština, výnosný, sběr, usednout, lingvistický, kobyla, listí, obhajoba, výroční, domněnka, ložní, záložní, průvodce, kvásek, Novák.

- 3) **Jakým slovotvorným postupem byla utvořena následující slova? Všimněte si, zdali v procesu fundace došlo k nějakým hláskovým alternacím. Pokud ano, popište je. Uveďte slovo fundující.**

Úplatek, vybraně, zásyp, nerozhodný, sběratel, zeslábnout, umyvadlo, předpokládat, az-técký, lišák, přehmat, lzivý, cestující, výhra, učivo, bělicí, dolovat, prádélko, mimosoudní, přelézt, slůně, nákladák, monstrózní, Karlíček, cinkání.

- 4) **Doplňte předpony s-/z-. Svě řešení vysvětlete. V případě nutnosti si zopakujte potřebné pravopisné zásady.**

V brzké době neplánujeme -levňovat, se -levami chceme vyjet až na konci prosince. Kde jsi to jen mohla -tratit? Hledáním -cizeného telefonu -trávila hlídka spoustu času. Při -pátečním letu jsme nabrali obrovské -poždění, takže jsme ve Frankfurtu nestihli -běhat žádné duty free shopy. Dnešní -pravodajská relace přinesla podrobné informace o tragickém -troskotání výletní lodi u černomořského pobřeží. -korumpovaný politik se na nátlak spolustraníků vzdal svého mandátu. Veřejná -práva se potýká s nedostatkem odborně -běhlých úředníků. -pracovatelský průmysl v období krize -těží přežívá. V souvislosti s rostoucím počtem teroristických útoků se obecně -přisňují veškerá bezpečnostní opatření. Chovej se -působně, nebo tě -tluču! Během víkendového promítání se nám podařilo -hlédnout všechny -kušební projekce. Chtěla bych jen podotknout, že -tažení -komprimovaných dat -tížilo -kompletování archiválií, čímž se celý proces dost -komplikoval. Tento luxusní výrobek Vám zajistí -pestření stereotypu ve Vaší ložnici.

5) Určete slovotvorný vztah mezi následujícími slovy fundujícími a fundovanými. Vymyslete další příklady mutace, modifikace, transpozice, příp. konverze.

Chodit - chůze, svítit - svítilna, břeh - pobřeží, bratr - brašule, chirurg - chirurgka, zpívat - zpěv, vrchní číšník - vrchní, pták - ptáče, rychlý - rychlost, rychlý - rychlík, hop - hopkat, Jitka - Jíťa, Jitka - Jituna, baletka - baleták.

6) Tvořte substantiva dle níže uvedeného zadání. V případě, že vytvoříte od jednoho základu různá slova, popište, čím se liší.

- Jak se jedním slovem pojmenuje člověk, který je plešatý, mladý, bohatý, chytrý, hubený, podnikavý, tupý, drsný, blbý?
- Jak se jedním slovem pojmenuje člověk, který něco řídí, nosí, umí, vymáhá, někoho žaluje, drbe, (něco) mluví, vypravuje, pije, investuje, pracuje?
- Jak se jedním slovem pojmenuje člověk, který má něco společného se surfem, pivem, volejbalem, bankou, zprávami, brigádou, psem (psy), sborem, očima, knihovnou, bytem (byty)?

7) Utvořte jména obyvatelská (v maskulinu) a jejich přechýlené protějšky. V případě, že existují dubletní podoby, popište, čím se liší.

Město, Gruzie, Karlovy Vary, Sýrie, Rakousko, Hradec Králové, Nitra, Kašperk, Thajsko, Ústí nad Labem, Provence, New York, mimozemský, anglický, Teplice, Nový Zéland, Amsterdam, hory.

8) Od níže uvedených slov vytvořte jména přechýlená, příp. jejich rodové protějšky.

- jména obecná: magistr, šachový velmistr, švagr, psychiatr, pokladník, bratranec, rekordman, vdova, strážník, zaměstnanec, manager, kongresman, docent, poradce, zeť, zeman, pes, geolog, IT technik, sirotek, záškodník, komik, soukmenovec, švec.
- jména vlastní, a to příjmení: Vlasatý, Poldauf, Zeman, Tachecí, Wozniacki, Stříbrských, Poupě, Drobílek, Petrů, Glaser, Elefteriadu, Švec, Jágr, Berezovskij, Michopulus, Schuster, Drahot, Joyce, Kubice, Tkadlec.

9) Vyhledejte v textu slova s expresivním zabarvením. Popište, jakým způsobem byla utvořena. Zařadte slovo ke konkrétnímu slovotvornému typu.

Pardon, chybička se vloudila. V parku pobíhalo takové nazrzlé psisko, ale páníčka nevidět, tak jsem poprosila kolemjdoucího policajta, aby s tím něco koukal udělat. Pojd', zlatíčko moje, maminka tě pochová a všechno bude dobrý. Co si to dovolujete, vy sprostáku jeden?! Lidičky, nebuďte tak zapšklí, otevřete svoje srdíčka! Vypadal jako vrahoun, ale v jádru to byl dobrák od kosti. Co zase chtěla, babizna jedna? Broučínku, beberuško, hvězdičko naše nejjasnější, žížaličko krásná, copak ti ten všivák odpornej, hnusota hnusná, hajzl nad hajzly, zase udělal? Hele, brácha, nech si ty kecy, jo? Milé děti, chcete slyšet pohádku? Ve třídě máme jednoho příšerného šplhouna, no hnus brus!

10) Tvořte slova podle níže uvedených instrukcí. Bude-li mít utvořené slovo vícero významů, popište je.

- a) Jak se nazývá místo, kde se jí, něco podává, prodává, spravuje, kreslí, hraje, tančí, kam se létá?
A jak se nazývá místo, které má něco do činění s krávou, vínem, čajem, senem, sněmem, ložem, šaty?
- b) Jak se nazývá prostředek, kterým se něco čistí, hrabe, pere, podkládá, na kterém se vaří, topí, peče, suší, houpe, ve kterém se něco vozí, nosí?
- c) Jak se nazývá vlastnost, když je někdo bohatý, chudý, kritický, hrubý, smutný, podrážděný, těhotný, dobrý? A jak se nazývá vlastnost, když je něco teplé, hluboké, husté, suché, ostré, červené, zatažené?

11) Tvořte vidové protějšky. Popište, jaké slovtvorné prostředky lze použít.

Lít, myslet, sepisovat, běhat, vetovat, překládat, stavět, probírat, hlasovat, žít, delegovat, pracovat, diktovat, bourat, mazat, diskutovat, polykat, propagovat, chválit, venčit, programovat, jít, smát se, tlumočit.

12) Jakým způsobem vznikla následující příslovce? Vytvořte vhodný kontext, v němž by mohla být použita.

Vysoce, plačky, kdesi, stěží, kolmo, těžko, letmo, kradí, denně, chtě nechtě, otrocky, obzvlášť, soudě, kupodivu, prachspoleč, zrána, jasně, jasno, nalačno, horem, polovičatě, brzičko, ultramoderně, zkusmo.

13) Zamyslete se nad sémantickým rozdílem níže uvedených skupin slov. Jaký obecný slovtvorný význam mají jednotlivá adjektiva? Použijte je ve vhodném kontextu.

Vrcholný - vrcholový, slunečný - sluneční, chladicí - chladící, smluvený - smluvní, mateřský - matčin, domácí - domácký, tělový - tělnatý, pohybový - pohyblivý, Mozartův - mozartovský, srdečný - srdeční - srdcový - srdcovitý, korunní - korunový, zábavný - zábavní, oddací - oddávající, oční - okatý, psí - psovitý, trenérský - tréninkový.

14) Rozlište kompozita vlastní a nevlastní. Z čeho byla utvořena? Pojmenujte typ složeniny vlastní.

Sebedestrukce, veletoč, dobrosrdečný, kamenolom, hluchoněmý, zlovyk, světadíl, drahocenný, velkoobchod, očividný, zvěrolékař, zmrtvýchvstání, jihovýchod, listopad, plynovod, literárně-historický, literárněhistorický, glukoměr, Afroameričan, drahokam.

15) Přečtěte níže uvedené zkratky a zkratková slova, určete jejich jmenný rod. Jak zní jejich původní (tedy nezkrácená) podoba? Vymyslete další příklady.

EKG, PSČ, Bc., EK, Setuza, MV ČR, PedF UK, VŠCHT, DIČ, PhDr., HDP, ORL, Ing., DPH, MHD, CHKO, ÚJČ AV ČR, BIS, MTV, PC, SMS, ČRo, RNDr., ČD, NATO.

16) Jak se zkracují následující slova a slovní spojení? Použijte je ve vhodném kontextu.

Pan, strana, strany, a tak dále, eventuálně, společnost s ručením omezením, dolar, firma, například, takzvaný/takzvaně, slečna, paní, a podobně, diplomovaný specialista, hodina, gram, sekunda, stupeň, stupeň Fahrenheita, akciová společnost, euro, minuta, nanometr, bakalář, Hewlett-Packard.

17) Opravte chyby v následujícím textu. Svě řešení objasněte.

Rádi bychom Vás pozvali 19. listopadu na další kolo III. oblastní soutěže elévů ve florbale, které se uskuteční ve spartské hale na Podvinném mlýně. První zápas sobotního turnaje se hraje od 9 hod. 45 min a jako 1. nastoupí F.C. Sparta Praha proti Billy Boy Mladá Boleslav. (Upozornění pro trenéry: kompletní soupisku hráčů je nutné dodat nejpozději do 9 : 30h. organizátorům turnaje.) Poslední vzájemný zápas těchto týmů skončil 2 : 1, z vítězství se radovali mlado-boleslavští hráči, kterým se podařilo v infarktové koncovce 2 půle nejdříve vyrovnat a pak si vytvořit 1-gólový náskok. Jak dopadne vzájemný duel tentokrát? Přijďte podpořit mladé borce a borkině v sobotu 19.11.2011! Celodenní vstupné činí 10,- Kč pro dospělé, slevněné vstupné pro 4.členné rodiny je 20 Kč. Jana Pokutová-Kroupová (za organizátory turnaje).

Kapitola 3

Tvarosloví (morfologie)

Morfologie je jednou ze základních mluvnických disciplín; zabývá se tvary slov jednotlivých slovních druhů, jejich formou a funkcí (formální a funkční morfologie).

Slovní druhy lze charakterizovat jako nejobecnější třídy slov majících společné znaky. Tradičně rozlišujeme 10 slovních druhů: 1. substantiva, 2. adjektiva, 3. pronomina, 4. numeralia, 5. verba, 6. adverbia, 7. prepozice, 8. konjunkce, 9. partikule, 10. interjekce.

Při třídění slov do jednotlivých slovních druhů se uplatňují tři základní kritéria:

- **hledisko sémantické (významové):** východisko = co slovo vyjadřuje
 - autosémantika (slova plnovýznamová):
 - ▶ substantiva = názvy substancí, jevy chápané jako samostatné
 - ▶ adjektiva = názvy vlastností substancí, statické příznaky jevů
 - ▶ verba = názvy dějů, dynamické příznaky, vázané na čas
 - ▶ adverbia = názvy vlastností dějů nebo vlastností jiných vlastností, příznaky vlastností statických nebo dynamických
 - nástavbové slovní druhy (na pomezí autosémantik a sysémantik):
 - ▶ numeralia + pronomina = slova se zástupným významem
 - ▶ interjekce = slova vystupující jako autosémantika, např. slova zvukomalebná (onomatopoeia – písk, buch)
 - sysémantika (slova neplnovýznamová):
 - ▶ prepozice = slova s okolnostním příznakem (vždy ve spojení s dalším slovem)
 - ▶ konjunkce = slova vztahová vyjadřující vztahy mezi slovy nebo větami
 - ▶ partikule = slova textová
- **hledisko morfologické (tvaroslovné):** východisko = ohýbání (flexe)
 - slova ohebná (flektivní):
 - ▶ slova, která se skloňují (deklinují) = jména (substantivní, adjektivní, zájmenná deklinace)
 - ▶ slova, která se časují (konjugují) = slovesa (slovesná konjugace)
+ okrajový příklad = stupňování adjektiv a adverbí
 - slova neohebná (neflektivní): adverbia, prepozice, konjunkce, partikule, interjekce
- **hledisko syntaktické (skladebné):** východisko = funkce slova ve větě
 - slova ve funkci větného členu: substantiva, adjektiva, pronomina, numeralia, verba, adverbia
 - gramatické výrazy: prepozice, konjunkce

Partikule a interjekce ve většině případů vytvářejí samostatné výpovědní celky (nejsou součástí věty).

Pozn.: V některých mluvnicích bývá jako samostatný slovní druh vyčleňována skupina tzv. predikativ (příslovců ve funkci predikátu, např. *Je mi smutno. Venku je ošklivo.*).

Pozor: Výše uvedená třídící kritéria nelze slepě uplatňovat na všechna slova bez výjimky. U jmen můžeme najít příklady slov, která se neohýbají (*ZOO, chargé d'affaires, Dagmar*). Číselný charakter vyjadřují i slova, která z formálního hlediska nejsou numeralii (proto v mluvnicích najdeme nejednoznačné hodnocení slov jako *jednička, mnoho*). U některých slov narážíme na tzv. slovnědruhovou homonymii (přechody mezi slovními druhy, např. *kolem* – substantivum, adverbium, prepozice).

CVIČENÍ

1) V následujících textech určete slovní druhy. Použijte všechna tři klasifikační kritéria.

a) Herní konzole PlayStation 3 a Nintendo Wii přednedávnem oslavily pětileté výročí své existence na trhu. Jejich výrobci ale moc důvodů k bouřlivým oslavám nemají, celý herní trh se propadá. Hlavním důvodem pro ochlazení zájmu hráčů je nástup smartphonů, tabletů a her zdarma či za pár desítek korun, zatímco tradiční hry pro konzole stojí více než tisíc korun. K tomu se přidává i jejich „zastaralost“. Přesto nelze herním konzolím poslední generace upřít řadu zásluh: zásadně změnily svět videoher i celou oblast spotřební elektroniky. Staly se například jedním z prvních zdrojů kvalitního obrazu pro velkoplošné obrazovky s vysokým rozlišením. PlayStation 3 i přes vysokou úvodní cenu byla zároveň dlouho nejlevnějším přehrávačem blu-ray disků na trhu.

(<http://www.ihned.cz/>)

b) Evropská unie navrhne další opatření, která by jí měla přinést větší pravomoce ohledně národních rozpočtů jednotlivých zemí eurozóny. Návrh bude zahrnovat, aby jednotlivé vlády předložily své plány v oblasti nastavení daní a veřejných výdajů nejdříve úředníkům EU a až potom svému parlamentu. Návrh, jehož znění zná list *The Financial Times*, zároveň umožní Evropské komisi, aby vyslala do některého z hlavních měst států eurozóny své komisaře, a to v případě, že získá dojem, že se země potýká s rozpočtovými potížemi. Nová regulace přichází v době, kdy stále více sílí kritika EU v souvislosti s podkopáváním národních fiskálních politik. Brusel je také kritizován za to, že tlačil na Itálii a Řecko, aby zde byly zvoleny úřednické vlády, které by zavedly reformy požadované Uníí. Podle předsedy EK však Komise zakročí jen v tom případě, nebude-li konkrétní země plnit své závazky.

(<http://www.ihned.cz/>)

2) Zamyslete se nad tím, kterými slovními druhy mohou být následující tvary slov. Svě řešení doložte použitím slova ve vhodném kontextu.

Tři, mezi, má, věda, jeho, panenka, veselo, řídící, jasně, kolemjdoucí, místo, když, jím, otcovi, loudil, vzhledem, pila.

3.1 Podstatná jména (substantiva)

Substantiva jsou základem pojmenování osob, zvířat, věcí, předmětů, dějů, stavů a vlastností, které jsou chápány jako nezávislé entity. V rámci větné stavby nejčastěji zastávají funkci podmětu, příp. předmětu dějem zasaženého, ale mohou vystupovat i v ostatních větněčlenských pozicích.

Substantiva můžeme třídit

- podle druhu pojmenování:
 - substantiva obecná (apelativa): *lékař, notebook, smích, vláda, moře*
 - substantiva vlastní (propria): *Adam, Balt, Paříž, Bordeaux*
- podle hmotné existence:
 - substantiva konkrétní (konkrétní): *ježek, dům, Ivana, jablko*
 - substantiva abstraktní (abstrakta): *spánek, trpělivost, vaření*
- podle schopnosti vyjadřovat množství:
 - substantiva počítatelná: *pes, nos, řeka, sídlo*
 - substantiva nepočítatelná: jména pomnožná (pluralia tantum), singularia tantum (abstrakta, jména látková, unika, kolektiva)

3.1.1 Gramatické kategorie substantiv (a jmen obecně)

Jmenný rod (genus)

Jmenný rod se zformoval na základě biologického rodu (tzv. *sexus*), tedy přirozené opozice pohlaví u živých bytostí. Tento princip se pak aplikoval na jména obecně, a to na základě protikladu rod mužský vs. ženský vs. jejich absence, tj. rod střední. Genus slouží jako třídící a organizující princip pro skloňování (deklinaci). Vyjadřuje se (stejně jako číslo a pád) souborem pádových koncovek a ve větě se projevuje shodou s tvary přívlastků shodných a přísudku.

Klasifikace:

- rod mužský (maskulinum, m.): životný (animatum, ma), neživotný (inanimatum, mi)
- rod ženský (femininum, f.)
- rod střední (neutrum, n.)

Kolísání v rodu:

- substantiva s dvojím rodem:
 - některá pluralia tantum: *kejkle* (mi/f.), *Budějovice* (mi/f.)
 - substantiva na *-c, -č*: *směč* (mi/f.)
 - substantiva na *-el*: *kyčel* (mi/f.)
 - substantiva na *-j*: *spoj* (mi/f.)
 - substantiva na *-z*: *rez* (mi/f.)
- rodové dublety: *řádek* vs. *řádka*, *pantofel* vs. *pantofle*, *náruči* vs. *náruč*
- jména obourodá/dvourodá: *choť* (ma/f.), *Stáňa* (ma/f.)
- jména vespólná: *celebrita*, *nekňuba*, *jedináček*

- kolize gramatického a biologického rodu: *kníže* (formálně neutrum, sémanticky animatum, z gramatického hlediska v sg. → ma, v pl. → n.)

Pozor: Nesklonná substantiva se často obtížně zařazují ke jmennému rodu, vesměs jsou začleněna k neutrum (*klišé, nivó*), příp. přebírají rod podle slova nadřazeného (hyperonyma)!

Životnost

Tato gramatická podkategorie se určuje pouze u maskulin. Projevuje se rozdíly v pádových koncovkách (a to v A sg. (*Petra* vs. *dům*), v D sg. a L sg. ma dlouhou dubletou (*Petru, Petrovi* vs. *domu, domě*) a v N pl. (*páni, lidé, pánové* vs. *domy, stroje*)). Nemusí se shodovat s přirozenou životností (viz kolísání).

Kolísání v životnosti:

- některá maskulina na *-tel, -ec*: *ukazatel (ukazatelé/ukazatele), ledoborec (ledoborce/ledoborci)* → shoda podle formy
- některá maskulina na *-tel, -č. činitel (činitelé/činitele), sběrač (sběrači/sběrače)* → shoda podle významu
- *den, háj, hrob*: *dny/dni (mi), dnové (ma)*

Pozor: *bacil, mikrob, korál (ma, mi) X nebožtík, sněhulák (ma) X hmyz, dav, lid, národ (mi)!*

- názvy rostlin (mi): *jetel, smrk, dub*

Pozn.: názvy hub, her, nápojů, značek v A sg. jako ma: *najít satana, dát si frtana, pořídít si peugeota (hovor.).*

Číslo (numerus)

Číslo je definováno jako schopnost jména vyjádřit svým tvarem vztah k množství (a to jednotlivě nebo mnohosti jednotlivin, popř. souboru jednotlivin). Substantiva, která disponují schopností pravidelného vyjadřování protikladu singularity a plurality, tj. vyskytují se jak v jednotném čísle (singuláru), tak množném čísle (plurálu), jsou označována jako jména počítatelná. Substantiva, jež primárně tuto schopnost nemají, jsou nepočítatelná.

Klasifikace nepočítatelných substantiv:

- jména pomnožná (pluralia tantum): plurálem označují jeden předmět, příp. jednu entitu, např. *mluvidla, dveře, nůžky, varhany, gumáky, Vánoce, kulatiny*

Pozn.: Množství se u pluralií tantum vyjadřuje pomocí číslovky druhové (*dvoje kamna*). Pro označení počtu druhů se používá dlouhý tvar této číslovky (*dvojí kamna*).

- nepočítatelná jména v sg. (singularia tantum): vyskytují se primárně pouze v singuláru
 - abstrakta: *láska, rychlost, šití* (v plurálu se mění v konkréta)
 - jména látková: *vzduch, písek, pivo*
 - unika: *gotika, vesmír, Paříž*
 - jména hromadná (kolektiva): *bratrstvo, žactvo, listí, mládež, lid*

Pozn.: U jmen látkových lze množství, popř. míru vyjádřit opisem (*dvě krabice mléka, dva litry mléka*). Při běžné komunikaci dochází k elipse opisu (*Přineste nám dvě piva!*).

Dvojné číslo (duál) se v současné češtině dochovalo pouze okrajově, a to v některých pádech u pojmenování párových orgánů (*oko* → *oči, očima*; *ruka* → *ruce, rukama*) a u číslovek *dva/dvě, oba/obě*.

Pozor na přizpůsobení přívlastků shodných: *malinkatýma baculatýma ručičkama* vs. *oběma mými dětmi!*

Pád (casus)

Pád je základním prostředkem vyjádření syntaktické funkce jména ve větě, tj. jeho vztahu k jiným slovům ve větě. Z formálního hlediska disponuje čeština sedmi pády v singuláru a plurálu, ze syntaktického hlediska se jedná pouze o šest pádů (5. pád není součástí větné stavby, nemá větněčlenskou platnost).

Repertoár pádů: 1. p. (nominativ, N), 2. p. (genitiv, G), 3. p. (dativ, D), 4. p. (akuzativ, A), 5. p. (vokativ, V), 6. p. (lokál, L), 7. p. (instrumentál, I).

Klasifikace pádů:

- přímé (N, A) vs. nepřímé (všechny ostatní syntaktické pády)
- prosté (bezpředložkové) vs. předložkové (L = pouze předložkový pád)
- podle syntaktické funkce (podle větněčlenské platnosti)
- podle sémantické funkce (podle významu)

Přehled některých syntaktických a sémantických funkcí pádů v češtině

pád	syntaktická a sémantická funkce	příklad
N	1) podmět – nominativ prostě jmenovací 2) jmenná část přísudku: trvalý stav (konkurence s I) nominativ vlastnosti 3) přívlastek neshodný: nominativ jmenovací 4) příslovečné určení: nominativ adverbialní 5) doplněk	<i>Opona spadla.</i> <i>Petr je bakalář.</i> <i>Byl ochota sama.</i> <i>v hotelu Praha</i> <i>Šel do toho hlava nehlava.</i> <i>Jako dítě se bála slepic.</i>
G	1) přívlastek neshodný: G části a celku G posesivní (přivlastňovací) G partitivní (význam podílnosti) G subjektový (původce děje) G objektový (cíl děje) G vlastnosti numerativ 2) předmět: G cílový a dotkový G partitivní G záporový (dnes nahrazen A) 3) příslovečné určení: G přirovnávací	<i>střecha domu</i> <i>skladby Francise Clarka</i> <i>talíř těstovin</i> <i>výklad učitele</i> <i>odsouzení zločince</i> <i>žena kyprých tvarů</i> <i>pět švestek</i> <i>dosáhnout výsledků</i> <i>ubral teploty</i> <i>nemám slov</i> <i>ráno moudřejší večera</i>

D	1) nepřímý předmět (2. předmět u slovesa): D objektový 2) přímý předmět (jediný u slovesa): D objektový 3) přívlástek neshodný 4) příslovečné určení 5) dativ volný: D prospěchový D zřetelový D sdílnosti (D etický)	<i>Podala matce utěrku. Ubližoval zvířatům. dopis otci navzdory teplotě Objednal si panáka. Byl jí bohem. Tó jsou mi způsobý.</i>
A	1) předmět: A objektový A vztahový 2) přívlástek neshodný: A přívlástkový 3) příslovečné určení: A adverbialní	<i>sekat dříví Bolí mě hlava. pokus o vraždu Přijela minulý týden.</i>
V	není syntaktický pád, ale má své formální vyjádření POZOR na skloňování maskulin animat!	<i>Pane poslanče! Nováku! Pane Vopěnko!</i>
L	1) příslovečné určení: L adverbialní (různé příznaky) 2) předmět: L objektový 3) přívlástek neshodný	<i>v okolí, při vědomí Nemluv už o tom! zpráva o nehodě</i>
I	1) příslovečné určení: I prostředku a nástroje I zřetelový 2) jmenná část přísudku: příznak aktuální nebo dočasný	<i>psát perem Vymykal se muzikálností. Zvolili ho poslancem.</i>

CVIČENÍ

1) Vyhledejte v textu substantiva. Určete jejich druh a gramatické kategorie.

a) České dráhy od nového jízdního řádu omezí některé dálkové spoje. Redukce vychází z nižšího objemu objednávky, kterou v dálkové dopravě určuje ministerstvo dopravy. Snížení se dotkne méně vytížených spojů z kraje dne nebo méně vytížených částí tras. Krácení rozsahu dopravy se podle ČD dotkne například trati mezi Prahou, Příbramí a Českými Budějovicemi, kde bude zrušen poslední večerní spoj z Prahy do Březnice a první ranní spoj v opačném směru. Výrazná redukce nastane na trati z Prahy do Tanvaldu, kde se v úseku mezi Turnovem a Tanvaldem omezí počet dálkových vlaků na dva páry spojů ve všední den a čtyři o víkendech. Další omezení potkají tratě mezi Bohumínem a Brnem, totéž se dotkne trasy Šumperk – Olomouc. „Rozsah spojů, které objednává ministerstvo dopravy, od změny jízdního řádu poklesne zhruba o sedm procent,“ řekl vedoucí tiskového oddělení.

(<http://ihned.cz/>)

b) Rybníky mají kromě rybolovu řadu dalších funkcí. Především jsou schopny zadržet vodu při povodních, poskytují zásoby pro období sucha, čistí se v nich zcela přirozenou cestou voda a stovky společenstev i jednotlivých druhů přežívají jen díky nim. Výhodnost rybníků si uvědomovali už mniši, kteří je u nás začali v 11. století zakládat. Zlom nastal až v 15. století, kdy se odděleným chovem plůdků, násady a dospělých ryb podařilo dramaticky zvýšit produkci. Rybníky se náhle staly tak výnosnou investicí, že se jejich plocha ztrojnásobila.

Za třicetileté války se však masově vypouštěly (aby měli vojáci co jíst), trávil (aby neměli místní co jíst) a bořily (aby vojáci nezahubili místní). Při povodních v roce 2002 zadržely rybníky asi 150 milionů kubíku vody, kdyby však byly všechny vyčištěny, mohlo to být více. Toto zjištění spolu s možností čerpat dotace z evropských fondů nastartovalo v roce 2007 „renesanci“ českého rybníkářství.

(Respekt)

2) Určete jmenný rod následujících substantiv. Zamyslete se nad případnými tvarovými zvláštnostmi (dublety, kolísání apod.), popište je.

Vánoce, hysterka, Míla, precedens, precedent, Bubeneč, rukojmí, kupé, dítě, status quo, kedluben, kedlubna, Olomouc, nicka, bufet, atašé, Tbilisi, budižkničemu, osobnost, negližé, Jesenice, hrabě, trouba, kápo, miláček, České Budějovice, blázen, brandy, náruč, kvartet, kvarteto, image.

3) U následujících maskulin určete životnost. Ve kterých případech dochází ke kolizi přirozeného a gramatického rodu? Uvedte další případy kolísání v životnosti.

Činitel, národ, rodič, vyšetřovatel, skot, hřib, den, korál, modřín, hmyz, dělitel, Superb (Škoda), nosič, TJ Slavoj Kynšperk, nebožtík, Albert (supermarket), uzenáč, kůň, Louis Vuitton (módní značka), sčítanec.

4) Určete číslo substantiv. Jednotlivá slova zařadte k příslušnému druhu substantiv podle jejich schopnosti vyjádřit množství. Jak lze v češtině vyjádřit kvantitu?

Velikonoce, spánek, kombinačky, běh, varhany, dřevo, dříví, Saturn, kalhoty, cukroví, Romeo, drůbež, krádež, Domažlice, jehličí, průšnice, zlato, třicetiny, víno, nůžky, přátelství, alimenty, mužstvo, jmeniny, členství, Antverpy, legíny, mléko, občanství.

5) Skloňujte následující spojení v plurálu.

Vyviklaná noha židle, útlé rameno, šikovní ruka, vlnadné prso, vyvinutý prs, psí ucho, oko rybářské sítě, ručička metronomu, odřené koleno, rychlá noha, rozesmáté oko.

6) U zvýrazněných slov určete pád. Pojmenujte jeho syntaktickou a sémantickou funkci. Najdete v textu příklad(y) konkurence pádů? Pokud ano, popište aktuální tendence v jejich užití.

Lékař byl obviněn, že **pacientovi** nepodal včas protilátku. **Siemens** podepsal minulý týden smlouvu o **dobře** nových lokomotiv. Já se **mu** s tím žehlím, ale **vděku** se nedočkám. Pojištění proti **krachu** Německa zdražilo za poslední měsíc o **polovinu**. Před zimou je vhodné upravit přerostlé větve **křovinořezem**. Momentálně není v národním týmu rychlejšího **útočníka**. Do připravené **směsi** přilijeme **vodu**, až vznikne středně tuhá hmota. Rozhodla jsem se odjet s **přítelem** na hory. Využijte svého **času** trochu smysluplněji! Spojení **nadstandard** ve zdravotnictví se objevilo v médiích jen za poslední půlhodku 3,5tisíckrát. Proč **mi** to děláš? Není **divu**, že se někteří lidé leknu přílišné **kreativity** bytových **designérů**. **Dominiku**, kolikrát ti to mám opakovat? Bohužel musíme konstatovat, že ve městě opět ubylo **zeleně**. Můj manžel konečně povýšil, byl jmenován **ředitelem** masokombinátu. Nestíhám, sraz v pět **hodin**. Snaha o smírné **řešení** vyšla naprázdno.

3.1.2 Skloňování substantiv

Skloňování (deklinace) = přiřazování pádových koncovek (finálních tvarotvorných sufixů) ke kmeni slova. Paradigma = soubor všech tvarů substantiva v singuláru a plurálu, který je reprezentován konkrétním vzorem (případně podvzorem).

Typy skloňování a deklinační vzory substantiv:

- jmenné (substantivní):
 - konsonantické (zakončené na souhlásku):
 - ▶ tvrdé: pán, hrad
 - ▶ měkké: muž, stroj, píseň, kost
 - vokalické:
 - ▶ tvrdé: předseda, žena, město
 - ▶ měkké: soudce, růže, moře, stavení
 - ▶ smíšené: kuře
- složené (adjektivní):
 - tvrdé: hajný, bytná, vstupné (tj. mladý)
 - měkké: průvodčí, hovězí (tj. jarní)

Maskulina animata (výběrové pasáže)

- G sg.: substantiva na *-s*, *-z*, *-l* většinou podle pán (ale *mrňousa/mrňouse*, *strašpytla/strašpytle*; tvary na *-a* pomalu ustupují)
- D sg. a L sg.: dubletní tvary (*panu/pánovi*, *muži/mužovi*, *soudci/soudcovi*), distribuce krátkého a dlouhého zakončení podle pravidla:
 - proprium samostatně → dlouhé zakončení (*Petrovi*, *Královi*)
 - apelativum → obě možnosti (*králi/královi*)
 - přístavkové spojení → dlouhé zakončení až u posledního slova spojení (*panu docentu Slavomíru Dostálovi*)
- V sg.:
 - substantiva na *-k*, *-g*, *-ch*, *-h*: *-u* (*synku*, *geologu*, *špehu*, *hochu*, ale *člověče*, *Bože*)
 - substantiva na *-r*: *-e* (předchází-li *r* konsonant → palatalizace: *mistrě*; předchází-li *r* vokál → bez palatalizace: *Ěaromíře*)

Pozor na časté chybování u animat na *-ec* a *-ce*: *otec* → *otče*, *blbec* → *blbče* vs. *soudce* → *soudce*, *průvodce* → *průvodce*!

- N pl.: zakončení *-i*, *-é*, *-ové*, distribuce zakončení podle pravidla:
 - krátké slovo → dlouhé zakončení (*Fanové*, *páni/pánové*, *králové*)
 - proprium → dlouhé zakončení (*Čapkové*, *Karlové*, *Mathesiové*)
 - jména na *-tel*, *-an* → zakončení na *-é* + postupné pronikání *-i* (*Američané/Američani* (hovor.), *obyvatelé*, *vychovatelé*, *učitelé*)
 - jména na *-it*, *-at* + *-ita*, *-ista*, *-ta*, *-da* → zakončení na *-é/-i* (*bandité/banditi*, *Chetitě/Chetiti* – hodnocení spisovné/hovorové)

- jména na *-ota, -eta* → zakončení na *-ové/-i* (*despotové/despoti, asketové/asketi* – hodnocení spisovné/hovorové)
- L pl.: substantiva na *-k, -g, -ch, -h*: palatalizace konsonantu + zakončení *-ích* (*kolezích, hoších, divácích*, ale u deminutiv *chlapečích/chlapečkách*)

Maskulina inanimata (výběrové pasáže)

- G sg. (vzor hrad): *-u/-a*
 - zakončení na *-a* u slov podle *ostrov/les* (*rybníka, mlýna, venkova, dvoru/dvora, popelu/popela/popele, lichoběžníku/lichoběžníka*)
 - zakončení na *-a* u názvů dnů a měsíců (*pondělka, úterka, čtvrtka, ale pátku; ledna, února, ale listopadu*)
 - zakončení na *-a* u názvů zeměpisných (*Bochova, Mělníka, ale Boru, Mostu*)
- L sg. (vzor hrad): *-u/-e/-ě*, distribuce zakončení podle pravidla:
 - slova na *-k, -g, -ch, -h, -r, -d, -t, -n* → zakončení na *-u* (aby nedocházelo k palatalizaci: *kožichu, prachu, Hamburku*)
 - slova *-ov, -ín* → zakončení na *-e/-ě* (*Habartově, Bohumíně*)
 - zakončení též podle syntaktické funkce (neplatí 100%): slova ve funkci předmětu → zakončení na *-u*, slova ve funkci příslov. určení → zakončení na *-e/-ě*
- L pl. (vzor hrad): *-ech/-ách*:
 - slova na *-k, -g, -ch, -h* (často deminutiva) → zakončení na *-ách/-ích* (*kožíchách/kožiších, teplákách/teplácích, kouskách/kouscích*)
- inanimata na *-en*: *kámen, ječmen, řemen, kmen, plamen, pramen, den* (n-kmeny) se skloňují podle hrad i stroj (*kamene/kamenu, kameni/kamenu, o kameni/kamenu*)
- inanimata na *-l*: *hřídél, plevel, tmel, rubl* se skloňují podle hrad i stroj (*bez rublu/ruble, o rublu/rubli, ty rubly/ruble, s rubly/rubli*)

Pozor na pravopis inanimat na *-c* v N pl.: *kecy, hecy, trucky, cancy, frcy, tácy, ...!*

Nepravidelnosti u maskulin: *člověk* (pl. *lidé*), *b/Bůh* (*b/Bože, bozi/bohové*), *kůň* (pl. *koně, koní/koňů, koním/koňům...*), *loket* (*lokte/loktu, o lokti/loktu, na loktě, ale na Lokti*), *bratr* (*bratři/bratři, s bratry/bratřimi*), *kněz* (*kněží, kněžím*), *host* (*hosté/hosti* (kosti), *hostů/hostí*), *manžel* (pozor na sémantický rozdíl: *viděla manžele Novákovy* vs. *měla dva manžely*), *peníz* (*peníze, peněz* (platidlo), ale *penízů* (mincí)), *přítel* (*přátelé, přátel*), *den* (*o dnu/dni, ve dne, dni/dny/dnové*).

Feminina (výběrové pasáže)

- samohláskové alternace (vzor žena):
 - vkládání vokálu v G pl.: *chodba* → *chodeb, jehla* → *jehel, metla* → *metel* (ale *mlha* → *mlh, slza* → *slz, chrpa* → *chrp*)
 - krácení, popř. změna kvantity vokálu ve G pl.: *síla* → *sil* (zde i *silou/sílou*), *houba* → *hub, lípa* → *lip, míra* → *měr* (zde i *měrou/mírou*), v D, L a I pl. dubletní délka: *skalám/skálám, skalami/skálami*

Pozor na sémantické nuance: *Podlehl ranám osudu. vs. Obvaz přikládala k ránám.*

- změny se netýkají slov cizího původu: *káva* → *káv*, *kúra* → *kúr*, *sféra* → *sfér*, *móda* → *mód*
- přechod žena – růže: *gejša* (bez *gejši*, *gejše/gejši*), *skica* (bez *skici*), *sója* (bez *sóje/sóji*, *k sóji*, *ty sóji*), *Levoča*, *Prievidza*
- substantiva na *-ice*, *-yně* (vzor *růže*) v G pl.:
 - bez koncovky (*ulic*, *popelnic*, ale *žákyně/žákyní*)
 - dubletní tvary u slov cizího původu: *edice* → *edicí/edic*, *definice* → *definicí/definic*
- přechody kost – píseň (několik skupin podle míry přizpůsobení tvarů), např.:
 - *lest*, *mast*, *paměť*, ... → *lsti*, *lstem/lstím*, *lstech/lstích*, *lstmi*
 - *moc*, *velmoc*, *pravomoc*, ... → *moci*, *mocem/mocím*, *mocech/mocích*, *mocemi*
 - *nit*, *čtvrť*, *zášť*, ... → *nití/nitě*, *nitím*, *nitích*, *nitěmi*

Pozor na feminina *práce* (růže) a *řeč* (kost) → *pracím*, *řečem*, *o pracích*, *řečech!*

Nepravidelnosti u feminin: *berla* vs. *berle* (pozor na sémantický rozdíl), *dcera* (*dcery*, *o dceři*), *neděle* (bez *neděl* (týdnů) vs. *nedělí* (dnů)), *Vánoce* a *Velikonoce* (*Vánoc*, *Vánocům*, *o Vánocích*, *Vánoci/Vánoce*), *lidičky* (jako ženy: *lidiček*, *lidičkám*, *o lidičkách*, *lidičkami*), *lež* (*se lžemí*).

Neutra (výběrové pasáže)

- L sg. (vzor město): *-u/-ě*
 - slova na *-ko*, *-go*, *-cho*, *-ho* → zakončení na *-u* (aby nedocházelo k palatalizaci: *v Jerichu*, *Sohu*, *Jevíčku*, *jablku*)
 - zakončení též podle syntaktické funkce: slova ve funkci předmětu → zakončení na *-u*, slova ve funkci příslovečného určení → zakončení na *-e/-ě* (*o oknu/v okně*, *o autu/v autě*, *o slovesu/ve slovese*, *o létu/v létě*)
- G pl. (vzor město): hláskové alternace
 - vkládání vokálu: *clo* → *cel*, *pásmo* → *pásem*, *písmo* → *písem*
 - krácení vokálu: *jádro* → *jader*
- L sg. (vzor město): *-ech/-ách/-ích*, distribuce zakončení podle pravidla:
 - slova na *-ko*, *-go*, *-cho*, *-ho* + *-isko* + deminutiva → zakončení na *-ách* (*stínítkách*, *děvčátkách*, *tangách*)
 - slova na *-isko* → zakončení na *-ách/-ích* (*střediscích* vs. *vřesoviskách*, *ložiscích/ložiskách*)
- G pl. (vzor moře, podtyp bojiště): bez koncovky (*bojišť*, *kluzišť*, *cvičišť*)
- vzor kuře: rozšíření kmene *o -et* (v sg.) a *-at* (v pl.): *mláděte*, *mlád'ata*; *knížete*, *knížata*

Nepravidelnosti u neuter: *rámě/rameno* (rozšíření kmene *o -en*, proniká i do N sg.: *břímě/břemeno*, *símě/semeno*, *písmeno*), *rameno* (*ramen/ramenou*, *o ramenech/ramenou*), *koleno* (*kolen/kolenou*, *o kolenech/kolenou*), *oko* + *ucho* (duálový I: *očíma*, *ušima*), *léto* (*let* jako roků vs. *lét* jako ročních období), *století* (pl. *století/staletí*).

Substantiva cizího původu

Rozhodujícím hlediskem pro zařazení slova cizího původu do českého deklinačního systému je míra jeho přizpůsobení, a to jak po stránce výslovnostní, tak i pravopisné. Existují slova, která jsou používána ve své původní podobě (*lady, whisky, jury, know-how, harakiri, tabu*). Tyto nepřizpůsobené lexikální jednotky zůstávají neskloňné. Řada slov se však přizpůsobí českému systému, tj. začlení se k jednomu (příp. dvěma) typům skloňování. Pro zařazení substantiva ke konkrétnímu paradigmatu hraje stěžejní roli výslovnost, pravopis, dále pak příslušnost ke jmennému rodu a zakončení slova v N sg.

Několik vybraných typů skloňování

- slova řeckého a latinského původu:
 - odsouvání sufixu:
 - ▶ u maskulin na *-us, -os, -es, -is*: *rytmus* → *rytmu*, *Rhodos* → *Rhodu/Rhodosu*, *génius* → *génia* (v sg. podle pán, v pl. podle muž)
 - ▶ u feminin na *-is*: *epizeuxis* → *epizeuxe*
 - ▶ u neuter na *-um, -on*: *album* → *alba*, *moratorium* → *moratoria*, *epiteton* → *epiteta*

Pozor: Ne vždy se koncovky odsouvají (*luxus* → *luxusu*, *korpus* → *korpusu*), někdy dochází k odsunutí sufixu už v N sg. (*virus* i *vir*, *tyfus* i *tyf*), příp. je odsouvání/neodsouvání sufixu podmíněno sémantickou diferenciací (*fík* jako plod vs. *fíkus* jako rostlina; *tangens* jako goniometrická funkce vs. *tangenta* jako křivka)!

- rozšiřování kmene u slov na *-ma*: *dogma* → *dogmatu*, *drama* → *dramatu* (*panorama* → *panoramatu* (n.) vs. *panoramy* (f.))
- hláskové alternace: *pankreas* → *pankreatu*, *prézens* → *prézentu*, *anion* → *aniontu*
- maskulina zakončená na psaný a vyslovovaný vokál:
 - *kuli, regenschori, yetti, pony* → smíšené skloňování (v sg. adjektivní skloňování, v pl. podle muž)
 - *kakadu, nandu* → neskloňné, příp. podle pán
- substantiva s různou psanou a vyslovovanou hláskou:
 - *interview, bufet, foyer*: původní výslovnost → nesklon., počestěná výslovnost → deklinace
 - odsouvání nevyslovovaného vokálu: *image* (kolísání ma/f.: bez *image*, *imagi*, s *image/imagi*), *software* (bez *softwaru*, *softwarem*)
- propria:
 - příjmení na konsonant, který se v N sg. nevyslovuje, se v nepřímých pádech do výslovnosti zapojuje: *Dumas* [*dyma*] → *Dumase* [*dymase*], *Delacroix* [*delakroa*] → *Delacroixe* [*delakroaze*]
 - příjmení zakončená na nevyslovované *-e* (neovlivňující výslovnost): *Pierre* → *Pierra*, *Shakespeare* → *Shakespearea*
 - příjmení zakončená na *-e*, které ovlivňuje výslovnost: *White* → *Whitea*, *Whiteovi*, *Whiteem*
 - příjmení zakončená na vyslovované *-e*: *Goethe* → *Goetha/Goetheho*, *Dante* → *Danta/Danteho*
 - příjmení na *-i, -y*: smíšené skloňování (*Verdi* → *Verdiho*, *Rossini* → *Rossiniho*)
 - příjmení slovanského původu: adjektivní skloňování (*Tolstoj* → *Tolstého*, *Slowacki* → *Slowackého*)

Pozn.: Vlastní jména zakončená na *-c* lze při skloňování zapsat dvěma způsoby, a to *Québec* → *Québecu/ku*, *Balzac* → *Balzaca/Balzaka*, *Marco* → *Marca/ka*.

CVIČENÍ

1) Doplňte náležité tvary substantiv v závorkách. Kde je to možné, uveďte i dubletní tvary.

Odešla od (přítel, Boris, ten vůl, Eddie, manžel, Joe, prudas, Fabrice, Jiří, Franco). Poděkujte (pan inženýr Ivo Endyš, farář, ředitel ústavu, Bůh, váš pes, Petr Šiler, primář Skočdopole, otec). Hraje si na (Herodes, Lionel Messi, spasitel, Picasso, Ikarus, Ionesco, náš velký Tony, boss). V článku se psalo (o Woody Allen, velký guru, spisovatel Milan Uhde, Wolfgang Amadeus Mozart, úspěšný paparazzi, Jimi Hendrix, Haruki Murakami).

2) Vytvořte náležité tvary vokativu. Jakou funkci tento pád plní? Jaké gramatické zásady platí při užívání 5. pádu?

Pan premiér, pan velvyslanec, pan zástupce, Daniel Wehle, pan poslanec, pan ministr, Luděk Březina, vážený pan obhájce, borec, pan Sovák, můj dobrý rádce, pan Němec, Aleš, pan primátor, kněz, zachránce, bratr, doktor Havlena, cizinec, syn, profesor Zieleniec, pan soudní znalec, magistr Johanides, Jan Langer, otec, zlosyn.

3) Vytvořte nominativ plurálu, uveďte i dubletní tvary. Pokuste se vysvětlit případné rozdíly v užití jednotlivých tvarů.

Polský kněz, odporný patolízal, Arab, dobrodruh, slizký tvor, uznávaný ekonom, grafoman, věčný morous, rozpustilý svatebčan, obávaný jezuita, neuvěřitelný primitiv, náš host, fanatický komunista, obviněný ortoped, mistr, člen klubu, nadějný doktorand, vděčný divák, poslední vítěz, moravský kníže, lenoch, tenisový šampión, odporný despota, následník trůnu, úspěšný gymnasta, válečný invalida, oblíbený majordomus, můj muž, můj manžel, věrný husky, rodič.

4) Doplňte náležité tvary substantiv v závorkách. Kde je to možné, uveďte i dubletní tvary.

Rozhodli jsme se zajet do (Tesco a Globus). Z dovolené jsme se vrátili v noci ze (čtvrtek) na (pátek). Do (rok) a do (den) spolu zúčtujeme! Ještě nikdy jsem nebyla v (Dvůr Králové). Není možné doslovně překládat z (jazyk) do (jazyk)! Naše výprava se nejdříve zastavila v centru (Grenoble) a pak jsme se zašli podívat do (kostelík) za městem. Do (listopad) musí být odevzdán rukopis, aby se do (únor) stihly udělat korektury. Na třetí kolej přijíždí vlak č. 25321 ze (Sokolov), který dál pokračuje do (Kynšperk a Cheb). Pes nadšeně aportoval míček z (potok). Neměl v sobě ani (kousek) cti, aby se jí přišel omluvit.

5) Vytvořte lokál singuláru, uveďte i dubletní tvary. Pokud existují rozdíly v užití jednotlivých dublet (sémantické, syntaktické, pravopisné apod.), doložte je ve vhodném kontextu.

Jazyk, most, cirkus, ostrov, pramen, pondělek, chléb, sklep, hubertus, základ, provoz, půl-rok, úřad, domov, případ, kožich, půlden, kontinent, život, strom, ring, Kačerov, den, jih, západ, stůl, senát, kámen.

6) Doplňte náležité tvary substantiv a slovních spojení v závorkách. Kde je to možné, uveďte i dubletní tvary.

V posledním týdnu došlo k velkému propadu na (akciový trh - pl.). Dokončení projektu je teď na (můj kolega - pl.). Na služebních cestách přespával jen v (ten nejluxusnější hotel - pl.).

Skládala si mozaiku vzpomínek jen po (kousek - pl.). V (kužel - pl.) reflektorů se mihl stín. Text si dohleďte ve (zpěvník - pl.). Rádi bychom Vás požádali, abyste v (přiložený dotazník - pl.) vyplnili všechny položky. Setkali se po roce opět v Chuchli na (dostih - pl.). Nestůj na (ten schůdek - pl.), překážíš tam! Pozemní pěchota, převážně v (tank - pl.), nečekaně zaútočila v ranních hodinách. Buď té dobroty a nemluv přede mnou o (ten kultivovaný hoch - pl.) jako o (debilní kluk - pl.). Ve všech (příspěvek - pl.), které byly odvysílány k tématu o ekonomické krizi, zaznívá stále totéž. Zmínky o (čínský kuli - pl.) v evropských koloniích lze dohledat v dobovém tisku z 19. století.

7) Vytvořte a) genitiv plurálu a b) lokál plurálu, uveďte i dubletní tvary. Popište, k jakým změnám v rámci deklinace u některých jmen dochází.

- a)** Dobrá investice, kvalitní silnice, platební karta, státní dotace, úroková míra, zdravotní sestra, chybná propozice, hlučná ulice, výstavní expozice, klidná chvíle, strategická pozice, polévková lžice, vysoká skála, kontroverzní koalice, korpulentní dáma, nutková touha.
- b)** Zdravá plíce, sezónní práce, cizí řeč, jeho ruka, zajímavá idea, tramvajová dráha, skleněná láhev, čerstvá rána, dřevěná berla, magická síla, křečová žíla, staré sáně, zákeřná lest, velká bída, pokročilá metastáze, pošramocená pověst.

8) Doplňte náležité tvary substantiv a slovních spojení v závorkách. Existují-li dubletní tvary, uveďte je.

Situaci využil ke (dvě věci). V (svá paměť - pl.) protkaných (výpověď - pl.) přímých účastníků událostí je velmi upřímný. Odjíždí za (práce - sg.) na sever. Dořešení dopravní situace už není v (naše pravomoc - pl.), obraťte se přímo na magistrát. Bohužel musíme konstatovat, že si (svá nemoc - pl.) přímo hýčkal. Už mi (ta svá lež - pl.) leze na nervy! (Železniční trať - pl.) v Česku patří k evropskému průměru. K (jediná radost - pl.) jeho života patřila už jenom dobrá česká (kuchyně - kuchyně - sg.). (Tato stať - pl.) si, prosím, okopírujte a přineste na příští hodinu. Nikdo (jeho řeč - pl.) už nevěřil. K (nejstarší část - pl.) historického centra patří (obytná čtvrť - pl.), jež v dnešní době slouží jako prostory místního úřadu. Tato opatření se dotknou (některá pravomoc - pl.), jež budou muset (velmoc - pl.) přenechat jednotlivým místním vládám. Stovky truchlících se dnes přišly poklonit (oběť - pl.) teroristického útoku.

9) Vytvořte genitiv plurálu. Pokud je to možné, uveďte i dublety. Popište, k jakým změnám v rámci deklinace u některých jmen dochází.

Nemocniční lůžko, japonské jezírko, špičaté koleno, zkreslené měřítko, neatřelé hledisko, zaplněné hlediště, rameno řeky, východisko ze situace, nějaké deko navíc, obrovské riziko, urážlivé slovo, nové slovíčko, profesionální očko, nezdárné dítě, břímě osudu, kuřecí prso, zajecí ouško, kilo nadváhy.

10) Doplňte náležité tvary substantiv a slovních spojení v závorkách. Uveďte i dubletní tvary.

Hygiena na českých (odpočívadlo) ještě v mnohém zaostává za evropským standardem. O (piano) jsem snila už od dětských (rok). V některých zimních (středisko) o tomto víkendy odstartovala nová sezóna. Na dnešním (zastupitelstvo) bylo schváleno nové vedení. V mateřském (mléko) jsou obsaženy všechny živiny, jež kojenec potřebuje ke zdárnému vývinu.

Archeologům se podařilo odkrýt několik nových (naleziště). V důsledku sněhové kalamity byl v řadě evropských (letiště) omezen provoz na minimum. Lékaři nám oznámili, že nejdříve odeberou z jeho (játra) štěp a poté stanoví další postup. Na některých (území) České republiky lze očekávat zhoršené rozptylové podmínky. Rychlý profesní růst byl založen pouze na (kouzlo) jeho osobnosti. Celá flotila se rozbila o útesy nepřístupných (skalisko). Všechna světová média informovala o největších (ohnisko) bojů. Svoji pedagogickou praxi začal na gymnáziu ve (Znojmo). Na tiskové konferenci se premiér o (stanovisko - pl.) vyplývajících z jednání grémia už nezmínil.

11) Skloňte následující substantiva. Popište případné nepravidelnosti v jejich deklinaci.

Hranice na Moravě, Čechy, Beskydy, Velikonoce, tepláky, Luhačovice, Sudety, přezkáče, punčocháče, peníze, rubl (pl.), Vítkovice, Kralupy, játra, kasárna.

12) Opravte chybné tvary substantiv cizího původu. Svě řešení objasněte. Existují-li v konkrétních případech dublety, uveďte je.

Parlamentní výbor jednal o návrhu zrušení daně z dividendů. V Hyundai pojmenovali svoji poslední novinku Sonata. Při každém interview musel odpovídat na tytéž otázky. ČT1 včera vysílala dokument o Papue-Nové Guinece. Umělecká akta Roberta Vana budou vystavena od příštího měsíce v pražském Mánesu. ČSA v zimě přeruší nebo omezí lety do Marseille, Bordeauxu a San Franciscu. V Borussii Dortmund odehrál Rosický celkem pět sezon. Útvar pro hospodářskou kriminalitu se začal zabývat podivnými praktikami společnosti z Dunkerquu, která se dle dostupných informací napojila na činnost sledovaného Čechokanadana Johny Smitha. Emotivní a místy vášnivá filosofie Friedricha Nietzsche je silně poznamenána jeho životním osudem. V pražském Savoy dělají výtečné café o lait. Ačkoli to s dcerou neustále opakujeme, pořád se jí ty datумы pletou. Na ATP World Tour Masters 1000 nahradil Janko Tipsarevic Andy Murrayho, který odstoupil kvůli zranění třísel. Zájezd „Velká jihoamerická mozaika“ zahrnuje nejkrásnější místa v Peru, Chile a Uruguayu, podíváme se mj. do Buena Aires nebo Rio de Janeira.

13) Skloňte substantiva cizího původu. Popište případné nepravidelnosti v jejich deklinaci.

Mimikry, madam, Trója, play off, Samoa, hepatitis, Povážská Bystrica, angažmá, revma, Chantal (ženské jméno), komuniké, Nikaragua, bienále, glottis, individuum, rádius, politikum, Hagia Sophia, gyros, herpes, orchidea, graffitti, tanga (prádlo), Kjúšú, Porto, schéma, hardware.

14) Proveďte korekturu textu. Opravte pravopisné a tvaroslovné chyby. Je-li to možné, uveďte dubletní tvary.

a) Větší panelový byt jako nezbytné řešení bydlení, menší na pronájem jako příležitost, jak smysluplně uložit peníz. Obojí na dobré adrese, a to v prostorách pokud možno po rekonstrukci. Tak se dají shrnout doporučení pro ty, kdo uvažují o koupi bytu v panelovém domu. Nejčastěji si je pořizují mladé rodiny jako startovací bydlení a poté se stěhují do větších cihlových bytů, případně skončí v rodinných domkách na vesnici v dosahu městské dopravy. Ceny těchto bytů v posledních dvou třech rocích ve všech lokalitách

klesali v průměru o deset až dvacet procent ročně, přičemž mezi regiony byly poměrně velké rozdíly. Na příklad v Klatovách se cena průměrného třípokojového bytu snížila od roku 2008 z 1,9 milionu na 1,3 milionu korun. Až o čtvrtinu spadly ceny panelákového bydlení v Brně, ale třeba v Českých Budějicích se snížily „jen“ o deset, nejvýše o patnáct procent. Ceny bytů v panelákách se samozřejmě hodně liší podle místa – zatímco v Praze či Brně není výjimkou cifra přesahující dva miliony korun za tři pokoje, v dalších krajích cena začíná na necelém milionu, a to i na dobré adrese.

(Mladá fronta Dnes)

b) Svátek nakupování, takzvaný černý pátek, oslavilo utrácením v obchodech rekordní množství Američanů. Za slevamy se vydalo 226 milionů lidí, každý v průměru utratil 7 800 korun. V zoufalé snaze získat levné zboží docházelo i ke konfliktům mezi zákazníky. Loni do obchodů přes víkend zavítalo 151 milionu lidí a odborníkové ještě minulý týden odhadovali, že letos se od čtvrtku do konce víkendu otevře o milion peněženek víc než v loňském roku. Američani také v obchodech a e-shopách utráceli více než loni. Každý z kupujících podle prvních odhadů utratil za uplynulé čtyři dni za dárky a různé další zboží v průměru zhruba 399 dolarů (7 800 korun). Zahájení Vánočních nákupů spojených se slevovou horečkou podle místních médií poznamenalo hned několik nepříjemných incidentů. Například v jednom obchodě v Los Angeles byla sleva na elektroniku tak vysoká, že si jistá třicetiletá žena vymohla přednost ve frontě na pokladnu s použitím pepřového spreje. Zdravotníkové museli jenom během „černého pátku“ ošetřit desítky lidí. V městu New York se porvali zákazníci jednoho klenotnictví, kteří projevíli zájem o stejné drahokami.

(<http://idnes.cz/>)

3.2 Přídavná jména (adjektiva)

Adjektiva vyjadřují vlastnosti substancí, tedy osob, zvířat, neživých jevů a některých druhů vztahu. Ve větě plní primárně funkci přívlastku shodného (*nový proces*), mohou být také částí přísudku jmenného se sponou (*byl nemocný*), příp. doplňku (*doběhl vyčerpaný*). Sama adjektiva bývají dále rozvíjena adverbii (*naprosto vyčerpaný*) či substantivy (*mladý duchem*).

Ze sémantického hlediska můžeme adjektiva dělit na

- jakostní (kvalitativní): *malý, šikovný, nový*
- vztahová (relační): *mořský, dřevěný, jarní*
- přívlastňovací (posesivní): *Petrův, Janin*

Pozn.: V některých mluvnících jsou posesiva řazena jako podskupina adjektiv relačních.

3.2.1 Skloňování adjektiv

U přídavných jmen určujeme tytéž gramatické kategorie jako u substantiv (rod, číslo, pád), ale konkrétní tvar vyplývá ze syntaktické závislosti na řídicím jménu.

Typy skloňování a deklinační vzory adjektiv:

- složené (adjektivní):
 - tvrdé: mladý, mladá, mladé
 - měkké: jarní
- jmenné: pouze od tvrdých adjektiv (např. *zdráv, rád*)
- smíšené (u posesivních adjektiv):
 - přivlastňování mužské osobě: otcův
 - přivlastňování ženské osobě: matčin

Pozn.: I v rámci adjektiv (ohebného slovního druhu) lze najít příklady nesklonných přídavných jmen. Jedná se o slova cizího původu (*sexy, prima, chic, fajn, ...*).

Některá přídavná jména jsou schopna vyjadřovat trojí stupeň míry nebo vlastnosti. Stupňování (komparace, gradace) se primárně týká především adjektiv jakostních. Existují dva způsoby stupňování, buď pomocí derivace (přidáváním afixů, a to pravidelně, popř. nepravidelně – tedy od jiného základu: *dobry* → *lepší* → *nejlepší*), nebo opisem (pomocí příslovcí *více, méně, nejvíce, nejméně* apod.).

Pozor: Oba způsoby komparace nelze kombinovat (*více mladší, méně efektivnější*)!

Rozlišujeme tři stupně:

- 1. stupeň (pozitiv) = základní stupeň vlastnosti (*efektivní*)
- 2. stupeň (komparativ) = větší / menší stupeň vlastnosti (*efektivnější, více efektivní*)
- 3. stupeň (superlativ) = největší / nejmenší stupeň vlastnosti (*nejefektivnější, nejvíce efektivní*)

CVIČENÍ

1) Vyhleďte v textu adjektiva. Určete jejich druh a gramatické kategorie.

a) Stát si letos tvrdě došlápl na podvodníky, kteří obchodují s palivy. Zavedl povinnou a veřejně přístupnou evidenci všech velkoobchodníků, povinnost hlásit na finanční úřady nakoupené a prodané litry paliv na pumpách nebo společné zátahy na hranicích ze strany berní a celní správy. A striktní opatření, která v boji proti roky bujícím daňovým podvodům s pohonnými hmotami zavedl, zdá se, zabírají. Podíl černého trhu, jenž připraví stát ročně minimálně o pět miliard korun, podle tvrzení obchodníků s palivy klesá. Někteří petrolejáři dokladují omezení vlivu černého trhu nárůstem vlastních zisků. „Nechci tvrdit, že se daň omezovat černý trh jen díky zaváděným opatřením. Ale pravdou je, že spolupráce s dalšími úřady u nás i třeba v Rakousku odhalování podvodů výrazně pomáhá,“ reagoval na dotaz z médií šéf Generálního finančního ředitelství.

(Hospodářské noviny)

b) Společnost Tatra Mountain Resorts, která je největší firmou v oblasti cestovního ruchu na Slovensku, zahájila s Českým svazem tělesné výchovy (ČSTV) předběžné jednání o svém vstupu do lyžařského areálu Špindlerův Mlýn. ČSTV po změně dotační politiky českého sportu ze strany ministerstva školství a faktické ztrátě vlivu v loterijní společnosti Sazka

nyní řeší budoucí financování své činnosti. Firma Tatra Mountain Resorts, mezi jejíž přední akcionáře patří firmy ze skupiny J&T, má zájem provozovat v Krkonoších kromě lyžařského areálu Špindlerův Mlýn také horská střediska v Harrachově a Peci pod Sněžkou. „Diskutovaný rozsah budoucí možné spolupráce je zatím velmi široký. Se slovenským investorem se na toto téma budeme bavit v horizontu následujících měsíců. V úvahu přichází více velmi zajímavých variant,“ uvedl optimisticky naladěný generální sekretář ČSTV.

(<http://www.ihned.cz/>)

2) Je-li to možné, nahradte substantiva adjektivy přivlastňovacími. V jakých případech nelze vytvořit posesivum?

V pražské Národní galerii je možné vidět několik děl Toulouse-Lautreca. Mluvíci prezidenta ve svém krátkém vystoupení tlumočil názor Hradu. Poradce náměstka ministra byl usvědčen z braní úplatků, jedná se tak o další případ korupce odhalené díky úsilí novinářů. Věhlas lékárky překročil brány místní nemocnice. Trenér Kvitové se odmítl vyjádřit k poslednímu vystoupení své svěřenkyně. Styl tohoto autora nelze zaměnit. Bylo velmi obtížné mlčky poslouchat názory švagrové. Konkurence uchazečů vyvolala tlak na vyšší nabídkové ceny. Narozineny ženy jsem letos pojal v méně okázalém duchu. Přes velkou marketingovou podporu v rádiích, televizi i na stránkách bulvárního tisku se comeback zpěvačce nepovedl. V přípravném kole inkasovala Slavia trenéra Růžičky na domácím ledě 3 góly, a to už v první třetině zápasu.

3) Vytvořte náležitý tvar adjektiva přivlastňovacího. Doplněte spojení do vhodného kontextu.

Pavlov - reflex (D sg.), ministr - návrh (N pl.), Helena - rozhodnutí (I sg.), prezident - prohlášení (L sg.), Havel - drama (I pl.), dcera - sešit (L sg.), Renata - kabelka (G sg.), Newton - zákon (L sg.), Medveděv - příznivec (N pl.), premiérka - cesta (L pl.), odborník - oko (I pl.), manžel - právo (N pl.), gynekoložka - ruka (G pl.), Bach - fuga (L sg.), Anna - pes (D pl.).

4) Užijte kontextově vhodný tvar přídavného jména. Jaké tendence v užívání krátkého a dlouhého tvaru adjektiva lze pozorovat?

Kolik jsem vám (dlužen - dlužný)? Buďte tak (laskava - laskavá) a obraťte se na mého kolegu. (Obžalována - obžalovaná) byla zcela (nevinna - nevinná). Jaké prvky jsou (obsaženy - obsažené) v této sloučenině? Doktorka Nováková je dlouhodobě (nepřítomna - nepřítomná). Bohužel nám v tuto chvíli nebyl (ochoten - ochotný) poradit. Vrátili se ze soustředění maximálně (nadšení - nadšení). Politik (usvědčen - usvědčený) z braní úplatku odmítl rezignovat na svou funkci. Nejsem (přesvědčena - přesvědčená) o tom, že náš postup byl dostatečně korektní. Děti se vrátily notně (unaveny a hladovy - unavené a hladové). Tato příhoda je stále (vděčna - vděčná), pokaždé zaznamená velký úspěch. Jsi už (zdráv - zdravý)? Večerní zprávy byly opět (plny - plné) informací o ranní tragédii. Hledá se (schopen - schopný) editor sportovní rubriky. Dnes byli u soudu (rozvedeni - rozvedení) manželé Horákoví. Prosím o zprávu, zdali mohou být dodané podklady takto (otištěné - otištěny).

5) Je-li to možné, stupňujte následující adjektiva. Uveďte i dubletní tvary.

Vřelý přijetí, tichý souhlas, měkká hmota, křehké kosti, dřevěná ohrada, dlouhá cesta, bílá látka, řídký nálev, prkenné pohyby, plochý hrudník, tuhý odpor, těžký náklad, úzké boky, čokoládová

chuť, ideální vzdálenost, drahý dárek, smrtelný úraz, čistý stůl, lidský přístup, vysoká úroveň, vysoký zmocněnec, zlý pes, jednoduchý úkol, trpký nápoj, tichý zvuk, častý výskyt, mořské plody, nízká stavba, mladý muž, krutý vládce, chudý kraj, hustá konzistence, hluché místo, krotká povaha, mokré tričko, krátký úsek, vratká židle, špatný příklad, optimální příležitost.

6) Vytvořte od jmen zeměpisných adjektiva. Popište, k jakým změnám při vzniku adjektivních toponym dochází.

Adršpach, Anjou, Banská Bystrica, Barma, Bzenecko, Bilbao, Blansko, Cambridge, Columbia, Čechy, Dallas, Frýdek-Místek, Grenoble, Hamry, Helsinky, Horšovský Týn, Hostinné, Chile, Jablonné, Jižní Korea, Karlovy Vary, Kladno, Kongo, Konstantinovy Lázně, Králův Dvůr, Krušné hory, Kyrgyzstán, Lipník nad Bečvou, Lucemburk, Malta, Mont Blanc, Newcastle, New York, Nová Paka, Nusle, Oslo, Peking, Písek, Přední Kopanina, Reading, Samoa, střední Čechy, Tripolis, Ústí, Ústí nad Orlicí, Volha, Vyšší Brod, Zábřeh, Zbiroh.

7) Použijte ve vhodném kontextu adjektiva účelová a dějová. Vysvětlete sémantický rozdíl mezi těmito typy přídavných jmen. Vymyslete další příklady.

Hasicí - hasící, čistící - čistící, honící - honící, bělicí - bělicí, balící - balící, měřící - měřící, řídící - řídící, kypřící - kypřící, pečící - pečící, plnicí - plnicí.

8) Opravte nekodifikované tvary adjektivních kompozit. Svě řešení vysvětlete. Jakými pravidly se řídí psaní těchto složenin?

Hygienickoepidemiologický ústav, latinsko-americké státy, zahraničněpolitický výbor, česko-anglický výkladový slovník, vysokoškolský pedagog, průmyslově-vyspělé země, sladkokyselý nálev, černo-bílé vidění světa, literárně vědná příručka, literárně-hudební vložka, francouzskoněmecká delegace, překladatelsko-tlumočnická katedra, obsahově-významové hledisko, modro zelené oči, modro-zelené šaty, občanskoprávní spor, palivo-energetický komplex, odbornězaměřený pohled, časově ohraničený horizont, občanskodemokratický volič, větně-členská platnost, sociálněslabší obyvatelstvo, vědecko-technická revoluce, východo-české energetické závody.

9) Proveďte korekturu textu. Opravte pravopisné a tvaroslovné chyby. Existují-li dubletní tvary, uveďte je.

a) Časopis Ekonom vycházející s týdení periodicitou bude mít od října novou, více modernizovanější podobu odpovídající požadavkům na prestižní ekonomický zpravodajsko analytický týdeník. „Magazín bude kompaktnější a - jak doufáme - i více elegantnější než dosud,“ vypočítává šéfredaktor Ekonomu. Vnitřní struktura časopisu se zjednoduší z dosavadních čtrnácti na pět hlavních rubrik. Například v rubrice „Zoom“ čtenáři naleznou analýzu toho nejpodstatnějšího, co hýbe ekonomikou, případně vlasní investigativní kauzu Ekonomu. „Top“ přinese přehled aktuálních událostí z tuzemského i zahraničního byznysu, popř. speciální strany týkající se novinek v právu, technologiích a společnosti. Autorem nové grafické podoby sledující moderní světové trendy je Jan Vyhnánek. Díky změně formátu bude Ekonom prvním časopisem na Českém trhu s kompaktním formátem, jehož nespornou výhodou je nejen efektivnější redakční zpracování, ale také podstatně větší čtenářský komfort.

(tisková zpráva vydavatelství Economia)

b) V Královédvorské zoo se narodilo již druhé mládě pralesní žirafy okapi. Nepatří zrovna mezi notoricky známá zvířata, kvůli nimž lidé navštěvující zoologické zahrady stojí dlouhé fronty před pokladnou. Jakmile však na vlastní oči spatří tohoto tvora ve výběhu, jsou ohromení jeho pozoruhodným zbarvením. „Navzdory tomu, že bílo-hnědé pruhování na stehnech připomíná spíše zebra, jedná se o nejbližšího žijícího příbuzného afrických žiraf,“ říká hlavní zoolog králové-dvorských kopytníků. Okapi zůstala dlouho tajemstvím i pro přírodovědce a badatele. Byla objevená a popsána relativně pozdě, a sice až v roce 1901. Fascinujícím na tomto zvířeti je neobvykle dlouhý jazyk dosahující délky až čtyřiceti centimetrů, s jehož pomocí si dokáže očistit nejen oči a růžky, ale i uši.

(Týden)

3.3 Zájmena (pronomina)

Pronomina ve větě zastupují substantiva a adjektiva, odkazují k nim, nebo vyjadřují vztah mluvčího k nim, tj. mají zástupnou funkci, jejíž význam je značně různorodý. V konkrétním textu plní zájmena úlohu auto-sémantického slovního druhu, ale stojí-li samostatně, lexikální význam postrádají. Jejich syntaktická role ve větě závisí na tom, jaký slovní druh zastupují (tj. mohou být podmětem (*já jsem přišla*), předmětem (*dej mi to*), přívlastkem (*můj účet*) apod.).

Pronomina členíme

- podle větné funkce na
 - zájmena substantivní: *já, kdo, někdo, nic*
 - zájmena adjektivní: *ten, jaký, každý*
- podle významu a funkce na
 - zájmena osobní (personalia): *já, ty, on, ona, ono, my, vy, oni, ony, ona* + reflexivum *se*
 - zájmena přivlastňovací (posesiva): *můj, tvůj, jeho, její, náš, váš, jejich* + reflexivum *svůj*
 - zájmena ukazovací (demonstrativa): *ten, tento, tehle, onen, takový*
+ podtyp zájmena vymežovací (limitativa): *týž, tentýž, sám*
 - zájmena tázací (interrogativa): *kdo, co, který, jaký, či*
 - zájmena vztažná (relativa): *kdo, co, který, jaký, či, jenž*
 - zájmena neurčitá (indefinita): *kdośi, cosí, nějaký, ledajaký, ledaskdo, kdokoli, ...*
 - totalizátory + zájmena záporná (negativa): *všechn, oba dva + nikdo, nic, nijaký, nič, žádný, žádný*

3.3.1 Skloňování pronomin

U zájmen určujeme tytéž gramatické kategorie jako u substantiv (rod, číslo, pád). Záleží na tom, jaký slovní druh zájmeno zastupuje, tedy jestli se chová jako substantivum (pak jsou gramatické kategorie nezávislé na jiných větných členech), nebo adjektivum (pak gramatické kategorie vyplývají z řídicího jména). Jmenný rod lze určit přímo z tvaru pouze u zájmen rodových (*můj, má, mé*). U zájmen bezrodých (*já, ty, my, vy, se*) vyplývá až z konkrétního kontextového zapojení.

Typy skloňování a deklinační vzory pronomin:

- vlastní skloňování (nepravidelné): *já, ty, my, vy, se* (tj. zájmena osobní bezrodá)

Pozor: Reflexivum *se* nemá nominativ (G: *se, sebe*; D: *si, sobě*; A: *se, sebe*; L: *sobě*; I: *sebou*!)

- zájmenné:
 - tvrdé: ten (*tento, onen, kdo, někdo, ...*)
 - měkké: náš (*váš, on, ona, ono, jenž, co, ...*)
 - smíšené: *všechen*
- adjektivní:
 - tvrdé: mladý (*každý, žádný, jaký, který, ...*)
 - měkké: jarní (*její, čí, něčí, ničí, ...*)

Pozn.: I v rámci pronomín existují příklady nesklonných jmen: *jeho, jejich + jehož, jejichž* (jedná se o ustrnulý G zájmena *on*).

CVIČENÍ

1) Vyhledejte v textu pronomina. Určete jejich druh a gramatické kategorie.

a) Z příběhů, které pacienti připojují k podpisu petice za léčebné konopí, je vidět, že léčebné využití konopí je za současného stavu u nás rozšířený, ale skrytý jev, jenž tabuizuje a kriminalizuje pacienty a jejich blízké. Každý, kdo nyní v libovolném množství pořídí marihuanu pro nemocného člověka, který k tomu nemá podmínky nebo toho není kvůli svému stavu schopen, se dopouští trestného činu. Přihlízející sousedi, pokud pacienti sami neudali, na něj s překvapením hledí jako na uživatele drog. Toto ponížení se děje lidem s diagnózami, které už samy o sobě ohrožují lidskou důstojnost. Existují ovšem i odpůrci této legalizace. Ti se domnívají, že je to uměle vyvolaná debata. „Tito lidé, kteří bojují za takzvanou legalizaci, bojují za prolomení plně funkčního stavu a já mohu jen spekulovat, co je k tomu vede. To je pro mne naprosto nepřijatelné,“ říká jeden z odpůrců legalizace.

(Reflex)

b) Pražský primátor oznámil, že chce zavést protikorupční opatření. V reakci na to začala část koaličních poslanců v kuloárech diskutovat o nutnosti jeho odvolání. Je to jenom jakýsi standardní folklór? Sám primátor odpovídá: „Už si na to pomalu zvykám. Vždycky, když se rozhodnu, že je nutné přijít s něčím novým, tak se tyto fámy objevují. Nevěnuji tomu ale přílišnou pozornost, protože rozhodně chci uskutečnit to, co jsem svým voličům slíbil. Můj tým už nějakou tu dobu pracuje na modelu tzv. rozklikávacího rozpočtu. Jeho podstata spočívá v tom, že všechny veřejné zakázky budou mít povinně takový svůj rodokmen, takže každý hned bude vědět, jaké byly podmínky soutěže nebo jaký je aktuální rozpočet. A všechny tyto informace by byly volně přístupné na našich internetových stránkách. Není to nějaký náš objev. Inspirovali jsme se tím v zahraničí.“

(<http://www.reflex.cz/>)

2) Doplněte kontextově vhodný tvar zájmena v závorkách. Čím se řídí distribuce krátkých a dlouhých tvarů personalíí *já* a *ty*?

Postav se vedle (já), ať na (ty) pořádně vidím. (Já) všichni říkají Pepo. Co proti (já) máš? Nesahej na (já). (Ty) to budu říkat, ještě bys (já) nařkl, že si vymýšlím. Milá Jano, přijmi ode (já) srdečné přání všeho dobrého. Otec to nechce dát (já), ale (ty). Kvůli (já) se nemusíš trápit. Řekni (já), co si o (já) skutečně myslíš, a já (ty) řeknu, co si myslím o (ty). Dnes (já) opravdu není do řeči! Dej (já) to, prosím. (Ty) to rozhodně nedám! Ve škole se o (já) nezmiňuj! V té záležitosti (ty) plně důvěřujeme. Co od (já) vlastně chcete? Potěšilo (já), že máš k (já) důvěru. Bylo by možné, aby do (já) firma investovala alespoň jedno školení?

3) Doplněte náležité tvary zájmen v závorkách. Pokud existují dublety, uveďte je.

Všichni od (on, ona) očekávali, že se umístí do první desítky. Neviděli jste (on, ono) náhodou? Vždycky se kolem (on, ona) vyskytovaly podivné existence, které (on, ona) dost negativně ovlivňovaly. Psychologický poradce (oni) nedoporučil, aby (on, ona) přihlásili na tento typ školy, protože by stresové zatížení bylo pro (on, ona) natolik silné, že by se s (ono) nedokázal/a bez dalších následků vyrovnat. Promiňte, zapomněla jsem vaše jméno, mohl byste mi (ono) zopakovat? Byl na (on, ona, ono, oni) pěkný pohled. Všichni kromě (on, ona) odjeli na soustředění už minulý týden. (On, ona, ony) se to povídá, když se (on, ona, ony) to přímo netýká! Nemusíš se vůbec bát, dám na (on, ona, ono) pozor.

4) Doplněte do textu správný tvar *sebou*, nebo spojení *s sebou*. Svoji volbu objasněte.

Rozumí se samo, že to nepůjde jen tak. Nezapomeňte si vzít doklady potřebné k řízení motorového vozidla. Pes trhl ze spaní, nejspíš se mu něco zdálo. Byl si natolik jist, že pohrdl jakoukoli pomocí. Nenoste žádné jídlo a pití, bohaté občerstvení bude zajištěno přímo na místě. Silný proud rozvodněné řeky strhával vše, co mu stálo v cestě. Přivedla své dvouměsíční dítě, které neustále házelo. Nechal pořád manipulovat.

5) Doplněte náležité tvary přivlastňovacích zájmen uvedených v závorkách. Pokud existují dublety, uveďte je.

V (nás) titulech se několikrát do roka věnujeme tématu životního pojištění. Nemám čas čekat na (tvůj) sestru! O výsledcích (jejich) pokusů se psalo na stránkách zahraničních časopisů. Setkání bude zorganizováno pouze s (vás) dovolením. (Náš) cílem je poskytovat kvalitní služby (vás) klientům. Dlouhou dobu jsem neměla žádné zprávy o (můj) příbuzných. S (nás) kolegou je poslední dobou těžké pořízení. Velmi si váží (její) trefných postřehů. (Tvůj) přátelé se tady příliš nebaví, že? (Náš) politickou scénou otřásá jeden korupční skandál za druhým. S (tvůj) rukama bych se do toho radši nepouštěl. (Můj) stanoviska jste snad všichni pochopili! Podrobnější informace o (nás) výrobcích najdete na (nás) stánku v hlavní budově výstaviště. (Můj) prioritou v nadcházejícím volebním období je snížení kriminality v (nás) ulicích. V (její) zápisech nebylo o té události ani zmínky. S (můj) aktuálním handicapem a na tomto hřišti (vás) sázku těžko vyhraju.

6) Vyberte kontextově vhodné zájmeno přivlastňovací. Svoji volbu zdůvodněte. Jakými pravidly se řídí užívání přivlastňovacího zájmena *svůj*?

Herec v rozhovoru prohlásil, že má za sebou (jeho - svůj) nejtěžší natáčení v životě. Nepřesvědčuj mě o (tvůj - svůj) pravdě, já už si (můj - svůj) názor udělal! Přistihla ho mluvit s (jeho - svůj) známým. Díky (náš - svůj) kontaktům se můžete podívat do míst s omezeným přístupem. V (jeho - svůj) pamětech se o (jeho - svůj) politických rivalích vůbec nezmiňuje. Je mi to líto, ale na (náš - svůj) požadavku musíme trvat. Závodník si v posledním kole vytvořil před (jeho - svůj) soupeři velký náskok. Policie podezřívala skupinu delikventů ze zabití (jeho - svůj) šéfa. Překontrolujte si (váš - svůj) peníze ihned, na pozdější reklamace nebude brán zřetel. Chceme, aby se stát postaral o (jeho - svůj) sociálně slabé spoluobčany, ale i (jeho - svůj) rodiny. Na letiště jsme přijeli včas, dokonce i (náš - svůj) delegátku jsme bez obtíží našli. Jak dlouho ještě budeš vykládat o (můj - svůj) matce? Nevšímej si (můj - svůj) problémů, starej se laskavě o (tvůj - svůj) záležitosti! Můžete potvrdit, že jste si (váš - svůj) zavazadla balil sám? Množí se případy, kdy rodiče v dostatečné míře nepěčují o (jejich - svůj) děti.

7) Doplňte náležité tvary zájmena *týž/tentýž*. Je-li to možné, uveďte i dubletní tvary.

Nevstoupíš dvakrát do řeky. Potkali jsme se na místě v čase a v složení. Odborová organizace se na vedení společnosti obrátila s požadavkem. Ministr se opakovaně odmítl vyjádřit k dotazu. Z výroční zprávy vyplývá, že v daném regionu jsou porušovány zákony. Na straně najdete i další příklady. Musím bohužel konstatovat, že stále chybujete v příkladech. Mužstvo nastoupilo do zápasu s obranou a brankářem jako v posledním vzájemném duelu. chybu by už nikdy neudělala. Musíme si uvědomit, že všichni mají práva a povinnosti. Dívala se na to očima. V městské radě zasedají stále zastupitelé. Bude-li to nutné, budeme prosazovat kandidáta s vytrvalostí jako doposud. Rád bych se vyjádřil k otázce, protože se domnívám, že není přínosem, když se k vyjadřují pouze odborníci. Stalo se to dne, jen o několik bloků dál.

8) Vyberte kontextově vhodné zájmeno. Svoji volbu zdůvodněte.

Sdělte nám obratem, o (který - jaký) typ výrobku máte zájem a za (který - jaký) cenových podmínek jste schopni výrobek na vašem trhu distribuovat. Pro (který - jaký) uchazeče jste se nakonec ve výběrovém řízení rozhodli? (Který - Jaký) je maximální rozměr kabinového zavazadla? (Který - Jaký) parametry musí splňovat úspěšný žadatel o tento dotační program? Už se ví, (který - jaký) skupina vyhrála Zlatého slavíka? Na (který - jaký) model vozu se vztahuje anoncovaná akční nabídka? Klientovi byla poskytnuta stejná sleva, (který - jaký) měl v loňském roce. Rozhodli jste se, na (který - jaký) školu se přihlásíte?

9) Doplňte náležité tvary zájmena *jenž*.

a) Ovlivňování lékařů farmaceutickými firmami musí skončit. Firmy, jednotlivým lékařům dosud platily účast na odborných konferencích, by své peníze měly nově

vkładat do speciálního výukového fondu. „Vyhlásili jsme opatření, by měla omezit interakci mezi jednotlivými lékaři a firmami, se je snaží ovlivňovat,“ uvedl ministr zdravotnictví. To se ale rozhodně nebude líbit farmaceutickým firmám, pro jsou tyto marketingové náklady daňově výhodné. „S myšlenkou potírat nezdravý vliv těchto firem na lékaře, vede k ne hospodárnosti s veřejnými prostředky, rozhodně souhlasíme,“ hodnotí plán prezidentka Platformy zdravotních pojištěnců, se jednání také zúčastnila.

- b) V Moskvě, je proslulá velmi chladným počasím, zemřelo od října 223 osob na následky podchlazení. Většinu obětí zimy tvoří lidé bez přístřeší a osoby, požíly nadmíru alkohol, k požívání vůbec není vhodný. Podle specialistů je v některých oblastech Ruska spotřebováno až pětkrát více „samohonky“, výroba probíhá v domácích podmínkách. Tento alkohol však působí nečekaně rychle: člověk namísto zahřátí upadne téměř do bezvědomého stavu, v na třicetistupňovém mrazu brzy umírá. Od poloviny 90. let fungují v Moskvě specializovaná centra, v však přijímají pouze ty, vlastní doklad o totožnosti. Postižena zimou jsou i celá města, kotelny prostě nemají čím topit.

10) Proveďte korekturu textu. Opravte pravopisné a tvaroslovné chyby. Je-li to možné, uveďte dubletní tvary.

Málo kdo z nás zná červenou řepu v jiné úpravě než naloženou ve sladkokyselém nálevu. Přitom jde o skvělou sezónní zeleninu, jenž se hodí jak pro teplou, tak studenou kuchyň. Prý jí znali už staří Římané, i když tito na ní cenili hlavně mladé listy. Vitaminovou bombou je ale i bulva, jež roste pod zemí. Jen je potřeba mít trochu trpělivosti, abyste zvládli její správnou úpravu a nepošramotili si vaše kulinářské sebevědomí. Není to tak jednoduché. Šéfkuchař pražského Alcronu radí: „Určitě doporučuji řepu vařit i péct vcelku a loupat až nakonec.“ „Pokud se rozhodnete pro pečení, radím vám péct ji v nádobě, již vysypete mořskou solí,“ doplňuje jeho zkušenosti šéfkuchař konkurenční Zlaté Prahy. Klasikou z řepy je samozřejmě boršč, ale z tohoto zeleninového pokladu se dá připravit i lehká zeleninová polévka nebo krém. Řepa je navíc velmi dobře skladovatelná, takže s ní můžete experimentovat celou zimu.

(Lidové noviny)

3.4 Číslovky (numeralia)

Numeralia slouží k vyjádření kvantovosti. Nemají jednotnou slovnědruhovou podstatu, jejich společným znakem je pouze číselný význam. Číslovky mají některé shodné rysy s adjektivy (*první třída*), pronominy (*jedny kalhoty*), adverbii (*pětkrát souzený*) i substantivy (*dvojka*). Z tohoto důvodu mohou ve větě zaujímat různé větněčlenské pozice.

Numeralia lze dělit

- podle způsobu vyjádření kvantity na
 - číslovky určité: *pět, tisíc, třetina*
 - číslovky neurčité: *málo, několik, moře, řůra, několikanásobný*

- podle významu a formy na
 - číslovky základní (cardinalia): *jeden, jedna, jedno*
 - číslovky řadové (ordinalia): *první, druhý, tisící*
 - číslovky druhové (specialia): *dvoje, troje, čtvero*
 - číslovky násobné (multiplicativa): *jednou, dvakrát, dvojnásobný*
 - názvy číslic, zlomků a číslovkové složeniny: *pětka, polovina, desetiletý*

3.4.1 Skloňování numeralí

V případě, že se jedná o ohebné typy numeralí, určujeme u nich stejné gramatické kategorie jako u substantiv, adjektiv a pronomin (rod, číslo, pád). Číslovky neohebné (*čtyřikrát*) se chovají jako adverbia (nemají tedy jmenné gramatické kategorie).

Typy skloňování a deklinační vzory numeralí:

- substantivní: podle různých substantivních vzorů, např. hrad (*milion*), stroj (*tisíc*), žena (*miliarda*), kost (*čtvrt, tři, čtyři*), město (*sto*)

Pozn.: Cardinalia *dva, oba* si zachovaly původní duálové tvary (G: *dvou, obou*; D: *dvěma, oběma*; A: *dva, oba*; L: *dvou, obou*; I: *dvěma, oběma*).

Pozn.: Cardinalia *pět – devadesát devět* mají zjednodušené skloňování (N + A: nulová koncovka, v ostatních pádech: *-i*).

- adjektivní:
 - tvrdé: *mladý (několikanásobný, druhý, ...)*
 - měkké: *jarní (první, třetí, tisící, ...)*
- zájmenné: *ten (jeden, ...)*

Pozor na psaní složených číslovek základních: při lineárním rozložení se všechny části píšou zvlášť (*rok tisíc devět set sedmdesát tři* vs. *devatenáct set dvaadevadesát*). Jedná-li se o číslovku řadovou, pak je správná podoba *tisící devítistý sedmdesátý třetí, devatenáctistý dvaadevadesátý*.

Pozn.: Tvar složené číslovky a jména počítaného předmětu lze řešit několika způsoby:

- 1) skloňovat všechny části číslovky i jméno počítaného předmětu (*k třem tisícům dvaceti dvěma korunám*);
- 2) skloňovat všechny části číslovky a jméno počítaného předmětu nechat v numerativu (*k třem tisícům dvaceti dvěma korun*);
- 3) skloňovat pouze desítky a jednotky a jméno počítaného předmětu (*k tři tisíce dvaceti dvěma korunám*),
- 4) číselný údaj ponechat v nominativu a skloňovat pouze jméno počítaného předmětu (*k tři tisíce dvacet dva korunám*) – tato varianta je ovšem nejméně vhodná (uvádí ji Příruční mluvnice češtiny, na Internetové jazykové příručce tuto možnost nenajdete)!

CVIČENÍ

1) **Vyhledejte v textu numeralia. Určete jejich druh a gramatické kategorie.**

a) Šest miliard korun za cyklostezky v posledních čtyřech letech? Vzhledem k tomu, že Češi pořídí jeden kilometr cyklostezky průměrně za částku okolo čtyř milionů korun, působí celkové číslo úctyhodně. Cyklostezky v Česku jsou ze dvou třetin budovány za evropské peníze, o zbývající třetinu se dělí Státní fond dopravní infrastruktury a obce a kraje. Částka proinvestovaná za výstavbu kilometru stezky u nás je o polovinu levnější než v Dánsku (7,8 mil. Kč), avšak o milion dražší než ve Finsku (3 mil. Kč). Jen za loňský rok délka českých cyklostezek narostla o 302 kilometrů a protáhla se na celkových 1903 kilometrů. Nejvíce se proti cyklopolitice tradičně ozývají Pražané, ale právě jejich město se na celkové délce cyklostezek podílí nejvyšší měrou (224 km).

(Týden)

b) Zdá se, že stávající kabinet dotáhne to, co nedokázal ani jeden z jeho předchůdců: majetkové vyrovnání státu s církvemi a náboženskými společnostmi. Jak bude vypadat? S vyplácením se začne v roce 2013. Bude trvat 30 let (tedy do roku 2043), ale k definitivní odluce státu a církve by mělo dojít už v 2030. roce. Během třiceti let vyplatí stát církvím 59 mld. Kč (úroky budou pouze kopírovat inflaci - celková částka se dle odhadů odborníků dostane mezi 70 až 107 mld. Kč) jako kompenzaci za 44 procent majetku, který se vracet nebude. Zbýlých 56 procent majetku (budovy, lesy, pole, rybníky apod.) se vrátí v naturálních restitucích. První tři roky bude stát na platy duchovních přispívat plnou částkou z rozpočtu (1,445 mld. Kč ročně). Od čtvrtého roku se částka každoročně sníží o pět procent. Hodnota původního majetku církví a náboženských společností zabaveného komunisty byla stanovena na 134 mld. Kč.

(Respekt)

2) **Doplňte náležité tvary číslovek základních. Pokud existují dubletní tvary, uveďte je.**

Zdá se, že nejpозději do (2 - rok) se nám podaří vybudovat fungující infrastrukturu. Rádi bychom Vám nabídli luxusní mezonet rozkládající se v (3 - patro) nově zrekonstruovaného domu, jehož dispozice s (2 - prostorná hala), (5 - ložnice), (3 - koupelna) a (3 - WC) uspokojí i tu nejnáročnější klientelu. Objednané zboží vám bude doručeno během (3, 4 - den). Tuto vakcínu doporučuje (8 z 10 - pediatr). Od (1) do (3) jsem zcela k dispozici ve své kanceláři, pak mám jednání a od (4) do (9) budu k zastížení pouze na mobilu. Je naprosto normální, že se už v (10 - rok) začínají projevovat první příznaky puberty.

3) **Skloňujte následující spojení. Uveďte všechny kodifikované tvary. Jakým způsobem se vyjadřuje množství u substantiv nepočítatelných?**

Oba - poslanec, 43 - účastník konference, 3 - nůžky, 22 - ruka, 2 - mouka, 121 - hlas, 7 - prázdniny, 297 - základní škola, 350 - posluchač, 5 - jesle, 4 - oko, 205 - zájemců o dotace, 16 - noha, 2 - místnost.

4) Doplňte náležité tvary číslovek a jména počítaného předmětu. Uvedte všechny kodifikované tvary.

a) Přes (4 000 - pracovní místo) zruší ministerstvo vnitra, dalších téměř (1 800) by jich mělo být na ministerstvu školství - vláda totiž počítá pro příští rok s propouštěním (8 000 - státní zaměstnanec). Ovšem ministerstvo spravedlnosti má na rozdíl od většiny ministerstev zřídit (539 - nové místo). Vězeňská služba potřebuje kvůli narůstajícímu počtu odsouzených dalších (345 - příslušník) a téměř (200 - občanský pracovník). Vláda předpokládá, že na platy všem pracovníkům vydá (128,5 - miliarda korun), tedy o (845 - milion) víc než letos. Státní zaměstnanec tak bude v průměru brát (23 833 - koruna), o (602 - koruna) více než nyní. V samotné státní správě by měl plat vzrůst zhruba o (300 - koruna) na (26 244 - koruna) měsíčně.

b) Očekává se, že září bude pro americký automobilový průmysl nejlepším měsícem od dubna. Největší americký výrobce General Motors vykázal nárůst o (22 - procento) na (207 145 - vůz). O (34 - procento) vzrostly prodeje jeho velkých pickupů a vozů typu SUV. Prodej Chrysleru vzrostl meziročně o (27 - procento) na (127 334 - osobní a lehký užitkový vůz). Naopak nepříznivé zprávy přišly z Francie a Španělska, kde opět nastal pokles prodejů. Ve Francii se prodej v září meziročně snížil o (1,4 - procento) na (167 631 - vůz). Ve Španělsku klesl o (1,3 - procento) na (55 572 - vůz). V západní Evropě se očekává propad o (2,5 - procento) na (14,2 - milion) vozů.

c) Hintertux je jediným skutečným celoročním lyžařským areálem v Rakousku s perfektním prašanem od října do května. Na (86 - kilometr) sjezdovek na zdejších ledovci vás zavede do lyžařsky proslulých oblastí, jako je Tuer Fernerhaus v (2 660 - metr) nebo magická Gefrorene Wand v (3 250 - metr). V celém údolí si můžete zajezdit na neuvěřitelných (668 - kilometr) pist. Dospělí zaplatí (43 - euro) na den, děti (19,50 - euro), děti narozené po (1. - leden) (rok - 2006) jezdí zdarma. Jen (190 - kilometr) z Mnichova, (8 - minuta) v podzemní lanovce Pitzexpress s převýšením (1 200 - metr) a jste nejvýše, jak jen v tyrolském lyžařském ráji můžete být. Ledovec Pitztal je jedním z nejdokonalejších terénů v Alpách. Lyžuje se nejvýše v Rakousku - do (3 440 - metr). Dospělí zaplatí (39,50 - euro) na den, děti (24 - euro), děti do (10 - rok) s jedním rodičem lyžují zdarma.

5) Je-li to nutné, doplňte v následujícím textu tečku. Svě řešení vysvětlete.

Při označování způsobu chovu podle článku 7 a čl. 10 odst. 3 nařízení č. 1907/90 na vejce a balení obsahující vejce nelze použít jiných údajů, než jsou údaje uvedené v příloze II - jedná se o nařízení ze dne 16 srpna 2001. V 5 kapitole na str. 44 jsou detailně popsány příznaky tohoto virového onemocnění. Operace začne v 9 hodin na 2 sále. Budova se uzavírá v 19 hodin, po 19 hodině už nebude nikdo vpuštěn. Jeho nejplodnější období se datuje do 30 a 40 let 20. století. Bližší informace budeme mít během prvních 14 dní v říjnu. Místní sdružení oslavilo 2 výročí své existence.

6) Přečtěte čísla jako číslovky základní a řadové. Doplňte je do vhodného kontextu.

782; 1 593; 555; 2 364 174; 2 013; 11 439; 3 496; 3 000 001; 10 000; 541; 205; 8 718

- 7) **Vytvořte správný tvar neurčitých číslovek *mnoho* a *málo*. Jak se tato numeralia skloňují? Bude-li to nutné, věty přeformulujte.**

Nechápu, jak to dělá, ale ona prostě vystačí s (málo). Jedním z (málo) resortů, kde se nebude propouštět, je ministerstvo spravedlnosti. Jeho odchodu velmi litujeme, neboť patřil k (málo) odborníkům na problematiku bazénové chemie. Z (mnoho) zájemců o nabízenou pozici odpovídal- požadovaným profesním předpokladům jen (málo) z nich. (Mnoho) lidem se jeho nový film nelíbil. Pouze (málo) z nich neodešl- ještě před závěrečnými titulky.

- 8) **Opravte v následujícím textu chyby. Jaké zásady platí při tvoření a psaní složených číselných výrazů?**

Dnes byl u okresního soudu obžalován z pokusu o loupež několikrát trestaný 23-letý mladík z Nového Boru. ČNB avizuje 5% nárůst HDP. Do vysílání hlavního zpravodajství byl na poslední chvíli zařazen 15vteřinový spot ze sněmovny. K dostatečnému osvětlení této místnosti se 75 W žárovka skutečně nehodí. Několikanásobný mistr světa v hodu oštěpem momentálně působí jako trenér naší 3oj násobné olympioničky. Vzhledem k odcizení 5m optického drátu přerušila společnost UPC poskytování svých služeb. Bohužel musíme konstatovat, že 5-timetrová hranice skoku o tyči zůstala v tomto závodě nepřekonána. Znovu se rozhořel boj o snížení 20% DPH.

- 9) **Provedte korekturu textu. Opravte pravopisné a tvaroslovné chyby. Je-li to možné, uveďte dubletní tvary.**

a) Devatenácti násobný vítěz anglické Premier League, jemuž se proti loňskému roku zvýšila hodnota značky o 11%, přskočil dosud vedoucí Real Madrid, jehož obchodní značku studie Brand Finance ocenila na čtyřista jedna miliónů liber. Třetí skončila Barcelona s hodnotou tři sta dva a devadesát milionů liber. Žebříčku, který mapoval třicítku nejceňnějších fotbalových značek, vévodí ty z britských ostrovů. Do srovnání se jich dostalo hned sedm. 2. nejvíce zastoupenou zemí je Itálie. Nejceňnějším klubem z této země sice byl až na osmáctém místě AC Milán s hodnotou sto sedmdesát miliónů liber, přesto se kromě něho do žebříčku dostalo ještě dalších 6 italských klubů. Celková hodnota obchodních značek všech třicíti oceněných klubů dosáhla hodnoty 3, 63 miliardy liber (zhruba sto dva miliard korun).

(Týden)

b) První obžaloba za miliónovou korupci mezi solárníky

Tři muži čelí obžalobě za to, že předali milionový úplatek pracovníkovi Energetického regulačního úřadu. Potřebovali totiž, aby dvě nové elektrárny v Českém Dubu a v České Lípě dostaly licenci ještě před koncem 2010 roku. Do té doby stát garantoval o mnoho vyšší výkupní ceny za sluneční energii, a to zhruba o polovinu. Pracovník Energetického regulačního úřadu se obrátil na policii a detektivové z Útvaru pro odhalování organizovaného zločinu byli přímo při předání peněz. Došlo k němu 27.1. v Praze. 1 dalšího muže zadrželi na místě, pro další dva si přijeli na jih Čech. Dva muži skončili ve vazbě, třetí byl stíhán na svobodě. Hrozí jim až 6tileté vězení. „Podle zjištění z přípravného řízení činí celkový rozdíl ve výkupních cenách za dvacetileté období u obou elektráren celkem 583,9 milionu korun,“ uvedl mluvčí Okresního zastupitelství v Liberci.

(Mladá fronta Dnes)

3.5 Slovesa (verba)

Verba vyjadřují děj, činnost, proces, stav a změny stavu substancí. Tvoří základ české věty. Není-li ve výpovědi přítomno sloveso v určitém tvaru, nejedná se o větnou, nýbrž nevětnou výpověď. V určitém tvaru (verbum finitum, VF) vystupují verba ve funkci přísudku, ve tvaru neurčitém (verbum infinitum, Vinf) mohou zastávat pozici i jiných větných členů. Po formální stránce se slovesa od ostatních slovních druhů liší tím, že se časují.

Verba můžeme dělit

- ze sémantického hlediska na
 - slovesa plnovýznamová: *chodit, nést, přečíst, ležet ladem*
 - slovesa významově pomocná:
 - ▶ vlastní pomocná: *být, bývat, mít, mívat*
 - ▶ sponová: *být, bývat, stát se, stávat se*
 - ▶ způsobová (modální): *mít, moct, muset, smět, chtít, nechat*
 - ▶ fázová (počínavá – inchoativa, vyjadřující konec děje – terminativa): *začít, přestat, zůstat, ustat*
- z hlediska vztahu k předmětu na
 - slovesa bezpředmětová: *ležet, muset, chodit*
 - slovesa předmětová:
 - ▶ přechodná (tranzitivní): *číst, loupat, psát*
 - ▶ nepřechodná (intransitivní): *pomáhat, divit se, kochat se*

3.5.1 Gramatické kategorie verb

Osoba (persona)

Gramatická kategorie osoby vychází z orientace na účastníky promluvy. 1. a 2. osoba vyjadřují přímé účastníky komunikace, 3. os. označuje někoho (něco), o kom (čem) se mluví. Všechny tři osoby lze vyjádřit jak v singuláru, tak plurálu – tyto dvě gramatické kategorie jsou z formálního hlediska úzce provázány (jedním sufixem, a to osobní koncovkou).

Číslo (numerus)

Číslo u sloves vyjadřuje nikoli množství děje (násobenost, popř. opakovanost), nýbrž počet subjektů (1. pl. = já + další účastníci promluvy, 2. pl. = ty + další účastníci promluvy...).

Pozn.: V rámci těchto dvou kategorií může docházet k posunům, a to buď v užití osoby (mluva rodičů s dítětem, oslabení významu mluvčího, udílení pokynů, onkání), nebo v užití čísla (vykání, onikání, plurál majestátní, plurál skromnosti) apod.

Způsob (modus)

Slovesný způsob slouží k vyjádření vztahu děje ke skutečnosti. Ten může být hodnocen jako děj reálný (který se uskutečnil v minulosti, odehrává se v přítomnosti nebo se odehraje v budoucnosti), nutný (slouží k vyjádření apelu, výzvy, prosby, ...) nebo možný (vyjadřuje nereálnost děje, tedy hypotetičnost).

Rozlišujeme tři slovesné způsoby:

- oznamovací (indikativ, ind.): *sedím, koupeš se, díváme se*
- rozkazovací (imperativ, imp.): *čti, běžte, sedněte si*
- podmiňovací (kondicionál, kond.):
 - přítomný: *Kdybych měl peníze, hned bych tam jel.*
 - minulý: *Kdybych byl (býval) měl peníze, nemusel bych zůstat doma.*

Pozn.: Jednotlivé způsoby se mohou zastupovat (např. indikativem lze vyjádřit apel, rozkaz).

Čas (tempus)

Slovesný čas je jako gramatická kategorie podřízen způsobu (určuje se pouze u indikativu). Časem vyjadřujeme buď vztah děje k okamžiku promluvy (čas objektivní), nebo vztah děje k jinému ději (čas relativní).

Klasifikace:

- čas objektivní:
 - přítomný (prézens, préz.): *čtu*
 - minulý (préteritum, prét.): *četl jsem*
 - budoucí (futurum, fut.): *budu číst* (od sloves nedokonavých), *přečtu* (od sloves dokonavých, tvar prezertní ve významu budoucnosti)

Pozn.: Prézens může vyjadřovat nejen děj probíhající v okamžiku promluvy, ale i mimočasovost (prézens gnómický: *Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.*), popř. aktualizaci minulého děje (prézens historický: *Ve druhé minutě střelil Baroš gól.*).

Pozn.: Pro vyjádření času, který předcházel času minulému, se ve staré češtině používalo plusquam-perfektum/antepréteritum (préteritum + I-ové participium slovesa *být*: *byl jsem přišel*). Dnes je tento tvar hodnocen jako archaický.

- čas relativní: předčasnost, současnost, následnost dějů

Pozn.: Časy relativní nejsou v současné češtině vyjadřovány speciálními slovesnými tvary, nýbrž lexikálními prostředky, videm, příp. pomocí přechodníkových konstrukcí.

Slovesný vid (aspekt)

Vid stojí na pomezí gramatických kategorií a lexikálních významů verb. Vyjadřuje, zda děj označený slovesem je vnímán jako ukončený, nebo ne. Jedná se de facto o schopnost slovesa vyjádřit týž děj z hlediska jeho průběhu, a to buď jako ukončený, ohraničený, celistvý (např. slovesa momentální/momentální, jednorázová: *kliknout*), nebo neukončený, neohraničený, násobený (např. frekventativa, slovesa opakovací: *nosívat*).

Klasifikace:

- slovesa dokonavá (perfektiva, pf.): *povečeříme, přečtu*
- slovesa nedokonavá (imperfektiva, ipf.): *budeme večeřet, budu číst*

Pozor: Ne všechna slovesa jsou schopna vyjadřovat vidovou opozitnost (vidový pár: *psát – napsat*), existují i taková verba, která mohou vyjadřovat pouze jeden z vidů (imperfektiva tantum: *chtít, smět, ...* vs. perfektiva tantum: *prospat, nadchnout*), popř. svým tvarem vyjadřují oba vidy (slovesa obouvidová: *obětovat*)!

Slovesný rod (genus verbi)

Tato gramatická kategorie vyjadřuje poměr mezi původcem děje a podmětem věty.

Na základě tohoto poměru se rozlišují dvě formy:

- rod činný (aktivum, akt.): *přinesla dort*
- rod trpný (pasivum, pas.):
 - tvar opisný (opisné pasivum): *dort byl přinesen, dostal vyhubováno*
 - tvar zvrtný (zvrtné pasivum): *dort se už nese*

CVIČENÍ

1) Vyhledejte v textu verba, určete jejich druh a gramatické kategorie.

a) Výrobci limonád testují nové nízkokalorické sladidlo stevia. Coca-Cola jej chce začít používat už příští rok, a to i v Česku. Sladidlo z jihoamerické byliny, které čerstvě schválila EU, může zčásti nahradit cukry ve slazených nápojích. Hlavní výhoda: žádné kalorie. Ani žádné umělé chemikálie. Stevii testují všichni významní výrobci potravin. Coca-Cola ji používá od roku 2008 ve Spojených státech jako sladidlo do některých nápojů, hlavně džusů. V Evropě ji zatím zkoušela jen ve verzi Fanta Still ve Francii, kde bylo možné používat zkušebně nové sladidlo už od roku 2009. V této verzi fanty klesl obsah cukru o 30 procent. Light nápoje tvoří u nápojářských firem v Evropě zhruba třetinu tržeb, v Česku je to zatím mnohem méně. Coca-Cola hlásí 22% podíl a mírně roste. Kofola je zatím pod deseti procenty. „S využitím sladidla stevia při výrobě našich nápojů do budoucna určitě počítáme, ovšem o jaké značky konkrétně půjde, vám v tuto chvíli nejsem schopna říct,“ sdělila tisková mluvčí Coca-Coly ČR.

(<http://idnes.cz/>)

b) Pražané mohou v nejbližší době zapomenout na rozšíření metra o trasu D, chybějí finanční prostředky. Pražský dopravce chtěl investovat do stavby metra v nejbližších letech 46 miliard korun. Tento plán byl ale nyní odsunut na neurčito. Kvůli nutným škrtnům v rozpočtu města, jak naznačil primátor, bude nutné najít v hospodaření dopravního podniku úspory, a to i za cenu rušení linek. „Nemůžu podporovat něco, co ve skutečnosti využije jen hrstka občanů,“ prohlásil primátor. Na řešení nejpalcivějšího problému se už s ředitelem dopravního podniku dohodl: splatnost miliardových pohledávek společnosti se prodlouží a zkoumá se, zda se dají oddálit splátky za nové tramvaje. Právě nákup

vozového parku je další položkou rozpočtu, která se dostala pod drobnohled magistrátu. Z dostupných materiálů totiž vyplynulo, že do roku 2020 má dopravce v plánu utratit za nové tramvaje, autobusy a vlaky metra celkem přes 40 miliard korun. Přitom na vozovou techniku za téměř 30 miliard jsou už sepsány smlouvy, jež u tramvají nelze vypovědět.

(Hospodářské noviny)

2) V následujících spojeních určete osobu a číslo. Popište jednotlivé tvary a vysvětlete, k jakým posunům v rámci užití těchto kategorií došlo.

Do vroucí vody přidáme jíšku a necháme deset minut povařit. A mladá paní si dá? Byl byste tak laskav a mohl za sebou zavřít ty dveře? Maminka uvaří Evičce kašičku. Člověk se tak snaží a uznání nikde! My už se umíme sami napapat. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. Natálka udělá hají. Na dnešní přednášce se budeme věnovat záludnostem interpunkce ve větě jednoduché. Jakpak se dneska cítíme, pane Adámek? Vojín Vosátko hlásí příchod. Podej čertu prst, peklem se ti odmění. My, z boží vůle král, jsme v této věci rozhodli takto. Co naděláš? Udělali si tu pořádek, pane strážník!

3) Určete slovesný způsob. Zamyslete se nad tím, jaký význam vyjadřuje.

Kdyby se mi tak ozval! Tomáši, připoj se k nám! Vzala bys ten dnešek za mě? Ať se už maminka vrátí domů! Mlčíš?! Kolegové, držme se raději faktů a emoce nechme stranou. Kdybych byla na jeho místě, už bych se z toho určitě dávno zhroutila. Pozdravujte tam všechny známé. Měl by se nad sebou vážně zamyslet. Pane vrchní, platím. Jen co se ohřejem, hned zase půjdem.

4) Co může vyjadřovat indikativ?

Neopisujeme! Otevřeš to okno? No jak chceš! Můžu zaplatit? Movití vlivní se na přicházející krizi v tichosti připravují. V žádném případě jsem vás nechtěla urazit. Půjčku bez rizika si můžete sjednat na kterékoli pobočce naší banky. Nekecáme, děláme, kolikrát to mám opakovat?!

5) Jakými prostředky je vyjádřen rozkaz, zákaz, pokyn, výzva, popř. prosba? Všimněte si intenzity použitých tvarů. Popište je.

Nebavte se! Nebavit se! Nikdo se nebaví! Nikdo se nebude bavit! Nebavíme se! Kdybyste se radši nebavili! Ne abyste se bavili! Ať se mi nebavíte!

6) Popište, z čeho se skládá kondicionál a co v konkrétních případech vyjadřuje.

Že bychom večer zašli do kina? Byla bys tak hodná a půjčila mi tu tvou kabelku? Byli bychom se na to připravili lépe, kdybychom byli věděli, že to bude tak těžké. Zítřa odjždím, i kdyby trakaře z nebe padaly. Kde bychom bez vaší pomoci byli? Spala bych, až bych brečela. Kdybys už přišel k rozumu, to by se všem moc ulevilo. Nebude-li Vám to vadit, dovolil bych si Vás kontaktovat zase za měsíc. Kdo by mi s tím tak mohl přičnout?

7) Zamyslete se nad užitím slovesných tvarů z hlediska času. Popište, co jednotlivé příklady vyjadřují.

Ve své knize autor vzpomíná, jak se seznámil se svou ženou. Velryba je savec. Jablko nepadá daleko od stromu. Zítřa se těším na viděnou. Asi bude nemocný. No jasně, ty budeš

kibicovat a já abych se tu sedřela! Budu prosit váš občanský průkaz. Snad nebudeš brečet! Ruce fotbalistů letí do vzduchu, na tribuně jásají dvě stovky fanoušků. Jediným stiskem tlačítka získáte aroma, pěnu i vášň pravé italské kávy. Jedu si takhle brzy ráno v autě, všude boží klid a najednou se ozve příšerná rána. Kolik teď asi bude? V současné době probíhá konkurs na místo ředitele divize. Přišedši domů, převlékla se a okamžitě se pustila do vaření. Od příštího měsíce přecházím na částečný úvazek. Stalo se to přesně tak, jak byl ve svých výpočtech předpověděl.

8) Určete slovesný rod, vysvětlete jeho užití. Bude-li to nutné, text přestylizujte. Svě řešení zdůvodněte.

Hledá se student na výpomoc do knihovny. Tvé dny jsou sečteny. Oznamuje se, že byl vyhlášen VII. ročník Překladačské soutěže Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Soutěžní překlad je třeba odevzdat nejpozději do 31. ledna 2012. Od 1. 1. 2012 se tituly do cestovních dokladů zapisovat nebudou. Tento film není vhodný pro děti a mladistvé. Výuka za minulý týden bude nahrazena. Nadále zůstává povinnost mít občanský průkaz u občanů s trvalým pobytem v ČR starších 15 let. Čekalo se napjatě na oznámení výsledků. Přijme se kadeřnice a manikérka – spěchá! Od 18. 11. bude omezeno přijímání žádostí a výdej e-pasů. Tímto jste vyzýván k okamžitému podání vysvětlení. Areál se uzavírá každý den v 17.00 hodin.

9) Bude-li to možné, doplňte vidové dvojice. Najděte příklady sloves nepárových, určete, zdali se jedná o perfektiva nebo imperfektiva tantum. Popište, jakým způsobem se tvoří slovesa nedokonavá z dokonavých a naopak.

Absolvovat, minout, diskutovat, splácet, nadepsat, debatovat, říci, zřídit, jmenovat, obětovat, rekonstruovat, přijít, zalyžovat si, chtít, dát, umět, jít, jíst, stát, navštívit, probrat, prospat, skládat, pískat, hlasovat, tvrdnout, krmit, rozhodnout se, pomoci, utéct.

10) Utvořte slovesa násobená od perfektiv a imperfektiv. Jak se tvoří?

Otevřít, číst, pít, snít, chodit, mluvit, létat, spát, kupovat, slyšet, chodit, znát, vézt, vést, těšit.

11) Určete slovesa podle fázovosti a míry děje. Popište, jakým způsobem se tvoří. Svě řešení doložte ve vhodném kontextu. Vymyslete další příklady.

Rozplakat se, dospat, zabít se, popojít, prospat, prospat se, dočíst, rozstomat se, vyjet, roz-zlobit se, dosnídat, přerušit, nafotit, odhlasovat, uzobnout, nadělat se.

3.5.2 Časování sloves

Časování (konjugace) = ohýbání sloves, při němž dochází ke změně jejich gramatických kategorií.

Slovesné tvary lze z formálního hlediska dělit na

- jednoduché (syntetické):
 - indikativ přítomného času aktiva: *píší/píšu, píšeš, píšeme, píšíte/píšou*
 - indikativ budoucího času aktiva perfekta: *napíšu*
 - imperativ aktiva: *píš, pište*

- infinitiv aktiva: *psát*
- přičestí (participia): *psal, napsán*
- přechodníky aktiva (transgresivy): *píše, píšíc, píšíce; napsav, napsavši, napsavše*
- složené (analytické):
 - indikativ préterita: *psala jsem, psal ø, byl jsem psal*
 - kondicionál: *psal bych, psali bychom*
 - indikativ futura imperfekta: *budu psát*
 - všechny tvary opisného pasiva: *být psán, je psán, byv napsán, bude napsán*

Podle gramatických kategorií rozlišujeme slovesné tvary

- určité (finitní, VF): vyjadřují osobu a číslo, např. indikativ přítomného, futura, imperativ
- neurčité (infinitní, Vinf.): vyjadřují jen vid, slovesný rod
 - infinitiv: *chválit*
 - přičestí (participium):
 - ▶ přičestí činné / minulé / l-ové: *chválil, chválila*
 - ▶ přičestí trpné / n/t-ové: *chválen, chválena*
 - přechodník (transgresiv):
 - ▶ přítomný (od imperfekt): *chvále* (m. sg.), *chválíc* (f. + n. sg.), *chválice* (pl.)
 - ▶ minulé (od perfekt): *pochváliv, pochválivši, pochválivše*

Jednotlivé slovesné tvary se tvoří pomocí afixů od slovesných kmenů, a to

- přítomného (přezentního): nes-e, tiskn-e, kryj-e, pros-í, děl-á (indikativ přítomného, imperativ, přechodník přítomný)
- minulého: nes-l, tisknu-l, sáze-l, prosi-l, děla-l, kupova-l (indikativ préterita, participia, přechodník minulé)
- infinitivního: nés-t, tisknou-t (infinitiv, indikativ futura imperfekt)

Konjugační typy podle kmene přezentního (výběrové pasáže)

1. slovesná třída (*nese, bere, maže, peče, umře*)

- vzor bere: pronikání tvarů podle 5. třídy, např. *dříme/dřímá; škuje/škubá*
- vzor maže:
 - dublety v 1. sg. a 3. pl. ind. prez.: *táží se/táží se*
 - pronikání tvarů podle 5. třídy: *tešu/tesám, kouše/kousá*
- vzor peče: např. *moci/moct → mohu/můžu, mohou/můžou*

2. slovesná třída (*tiskne, mine, začne*)

- vzor tiskne:
 - pronikání sufixu *-nu* do participia minulého maskulina: *drhl/drhnul*
 - hláskové alternace ve tvaru participia: *sáhnut vs. obsažen; nedotknut vs. nedotčen*
- vzor začne:
 - hláskové alternace ve tvaru participia: *najal, najat/najmut, najmutí; vyňal/vyjmul, vynětí/vyjmutí*

Pozn.: V některých případech se dubletní tvary liší i významem (*Motor byl vypnut. vs. Situace byla vypjatá.*).

3. slovesná třída (*kryje, kupuje*)

- dublety v 1. sg. a 3. pl. ind. prez.: *kryji/kryju, kryjí/kryjou; kupuji/kupuju, kupují/kupujou* (s tendencí postupného ústupu tvarů na *-i, -í*)

4. slovesná třída (*prosí, trpí, sází*)

- vzor *prosí*:
 - hláskové alternace ve tvaru participia trpného: *obohacen, řazen/řaděn, vykleštěn*
 - tvary imperativu: *pros, ohlas/ohlaš, netouži/netuž*
- vzor *sází*: dubletní tvary ve 3. pl. ind. prez., např. *sázejí/sází* (pod vlivem vzoru *trpí*)

5. slovesná třída (*dělá*)

- bez komplikací

Pozor na nepravidelné časování u izolovaných sloves: *být* (změny uvnitř tvaru slova, tzv. supletivismus: *jsem, budu, byl*), *jíst* (*oni jedí; jeda, jedouc, jedouce*), *vědět* (*oni vědí; věda, vědouc, vědouce*), *vidět* (*viz!, vizte!; vida, vidouc, vidouce*), *mít* (*mají; maje, majíc, majíce*), *chtít* (*oni chtějí/chtějí; chtě/chtěje, chtěc/chtějíc, chtěce/chtějíce*), *jít* (*jda, jdouc, jdouce; přišed, přišedši, přišedše*)!

CVIČENÍ

1) Doplňte náležité tvary sloves podle níže uvedeného zadání. Existují-li dubletní tvary, uveďte je. Popište případné změny, popř. nepravidelnosti, k nimž při konjugaci dochází.

- a) 1. sg. + 3. pl. ind. prez. akt.: koupat se, stěžovat si, bydlet, vlát, péct, komentovat, moct, pomoci, obléct, zautomatizovat, distribuovat, kopírovat, kopat, stonat, kousat, pochybovat, sypat, omýt, dokázat, odepsat, kovat, pamatovat, lít.
- b) 2. sg. imp. a 3. pl. ind. prez. akt.: ukrást, rozumět, bránit, bydlet, nalézt, souviset, vzít, myslet, šilet, zacházet, poprosit, učinit, pokazit, zmizet, bolet, přihlásit se, řídit, slyšet, smát se, snažet, vyrazit.

2) Vytvořte náležité tvary imperativu v plurálu od sloves v závorkách.

(Zajistit) si už dnes dostatečnou životní úroveň v důchodovém věku! Nejdříve (rozmrazit) maso, poté (očistit) zeleninu, (nařezat) ji na tenké plátky a pak vše zprudka (osmažit) na olivovém oleji. (Zabezpečit) financování studia vašich dětí! Promiňte, ale (pomoci) si sám! (Odvést) mě už z toho blázince pryč! (Zvýšit) svoji cenu na trhu práce absolvováním re-kvalifikačního kurzu! (Plavat) okamžitě odtud! (Mít) oči pořád otevřené. Pokud chcete být skutečně in, (opatřit si) nejnovější model iPadu. (Přemoci se) a (vybudit se) k nejlepšímu výkonu! (Nepokazit si) svou výbornou reputaci takovými zbytečnými chybami. (Rozumět) mi, dělám to jen pro vaše dobro. (Nalézt) teplo domova díky naší široké nabídce kompaktních topných těles.

- 3) **Nahradte infinitiv příčestím činným, a to v maskulinu a femininu. Je-li to možné, uveďte i dubletní tvary. Vytvořené tvary použijte ve vhodném kontextu.**

Promrznout, drhnout, blbnout, vyjmout, omládnout, zestárnout, smlsnout, písknout, dotknout se, ukrást, dopadnout, uschnout, vrhnout, sepnout, vyřknout, nadchnout, splasknout, zatnout.

- 4) **Nahradte tvary infinitivu příčestím trpným a podstatným jménem slovesným. Uveďte i dubletní tvary. Popište případné tvarové nepravidelnosti a sémantické rozdíly. Vše doložte užitím ve vhodném kontextu.**

Přitisknout ke zdi, vytisknout knihu, stisknout ruku, nařknout z nekalých úmyslů, vyvrhnout, nahradit škodu, vyhradit práva, vypnout světlo, vypnout se k výkonu, zapnout bundu až ke krku, prohlásit absolutním vítězem, obejmout přítele, přijmout hosta, zajmout nepřítel, zaujmout stanovisko, prosit o odpuštění, obohatit zkušenostmi, najmout nové posily, přehradit pozemek, přeřadit pracovníka.

- 5) **Opravte chybné tvary příčestí. Svě řešení objasněte.**

Nově zrekonstruované budovy jsou takřka zcela pronajmuty. Pozice bývalého šéfa ČEZu v čele dozorců rady je, zdá se, ohrožena. Parcely za městem byly do posledního místa rozprodány a zčásti též zastaveny. Výkopové práce byly vzhledem k výraznému poklesu teploty pozastaveny. V posledních týdnech jsme s trenérem hodně pracovali na tom, aby má forma byla vylazena na maximum. Rezoluce byla nakonec bez větších problémů přijmata. Výdaje na zvyšování platů ve zdravotnictví byly z důvodu prohlubující se krize dočasně zmrazeny. Dlouho hledaný zločinec byl nakonec dopadnut, zatknut a vzejmut do vazby. Před příletem španělského týmu bylo pražské letiště doslova oblehnuto televizními štáby a nedočkavými fanoušky.

- 6) **Od níže uvedených sloves vytvořte všechny kodifikované tvary přechodníku. Pokud je to možné, uveďte i dublety.**

Chťít, vést, nemoci, nalézt, vědět, mít, bát se, mlít, být, jíst, jít, stisknout, poblednout, jmenovat se, smát se, probrat, stanout, vykoupat se, nalézt.

- 7) **Je-li to možné, použijte v následujícím textu přechodníkové konstrukce. V případě nutnosti doplňte nebo upravte interpunkci.**

Tisíce studentů se shromáždily v ulicích a žádaly zlepšení situace ve vysokém školství. Ministerští úředníci se seznámili s požadavky demonstrantů a přislíbili, že se touto problematikou budou v nejbližší době znovu zabývat. Vážení obchodní přátelé, vzhledem k tomu, že naše společnost přechází na nový informační systém, rádi bychom Vás požádali o shovívavost. Tomáš Berdych si nezahlaje finále turnaje, nezvládl totiž semifinálový zápas s Francouzem Tsongou. Odpůrci zákazu kouření v restauracích protestují proti regulačním opatřením a argumentují tím, že tento zákaz není legitimní. Přichází doba, kdy přežijou jen ti skutečně silní a připravení. Banky, které překračují limit, budou muset přestat poskytovat nové úvěry. členské státy povolí dovoz zásilek koryšů, k nimž nejsou přiloženy výsledky analytické zkoušky, pokud dovážející členský stát zajistí, že každá zásilka bude podrobena všem příslušným kontrolám při dodání na hranice Společenství, aby bylo zaručeno, že nepředstavují nebezpečí pro lidské zdraví.

8) Doplňte správný tvar slovesa v závorce. V případě, že existují dubletní tvary, uveďte je.

Pokud (chtít - 3. pl. ind. prez. akt.) odjet ještě dnes, mají nejvyšší čas. Ti naši kluci (jít - 3. pl. ind. prez. akt.) jako nezavření. (Nechtít - 2. pl. imp.) o tom radši nic vědět. (Mít - transgr. přít. m. sg.) všech pět pohromadě, z „neodolatelné“ nabídky vycouval. (Vědět - 3. pl. ind. akt.) o tom tvoji rodiče? Děkuji za optání, (jít - substantivum verbální) mu zatím rozhodně nedělá žádné problémy. (Dozvědět se - transgr. min. f. sg.), jak dopadla její předchůdkyně, rozhodla se na nic nečekat a okamžitě sedla na autobus, který ji odvezl do bezpečí domova.

9) Přeskrtněte nekodifikované tvary sloves. Svě řešení odůvodněte.

Odpočinul si - odpočal si - odpočnul si; zamhouří oči - zamhuř oči; sejmul - sňal; co by jsi si dal - co by sis dal - co bys si dal - co by si si dal - co by jsis dal; jeda lanýže zakuckal se - jedouc lanýže zakuckal se - jedíc lanýže zakuckal se; nerozlej to - nerozlij to; češí - češou - česají; bylo mu pohroženo - bylo mu pohroženo; zboží proclí - zboží proclejí; plav odsud - plavej odsud; abyste se nedivili - aby jste se nedivili - aby ste se nedivili; co jsi dáš - co si dáš; byvši zajmuty - byvše zajaty - byvši zajaty - byvše zajmuty; viz. str. 5 - viz str. 5.

10) Proveďte korekturu textu. Opravte pravopisné, tvaroslovné a interpunkční chyby. Je-li to možné, uveďte dubletní tvary.

Češi nevidějí svou budoucnost zrovna v růžových barvách a jsou přesvědčení, že se jejich ekonomická situace v příštím roce ještě zhorší. Navíc si myslí, že vláda bude dál škrtat. Lepší náhled na stav financí mají hlavně mladší lidé a muži. Více než tři čtvrtiny lidí očekává zhoršení situace v zemi, obávajíc se, že i oni osobně se budou mít hůře než letos. Vyplývá to z průzkumu společnosti Ipsos pro jedenácté Fórum Zlatá koruna. Podle ředitele Zlaté koruny se není lze výsledkům divit. „Ukazuje se, že lidé se chtějí dívat na budoucnost optimisticky, ale bojí se dopadu vládních reforem,“ říká. Pro politiky může být studie průzkumu přínosné čtení. Korupce je i nadále atraktivní téma, téměř polovina respondentů v jejím zamezení zpatřuje možnost, kde získat peníze chybějící ve státním rozpočtu. Třetina lidí by šetřila tím, že by zeštíhlela státní správu. I přes velký zájem o dluhopisy pro domácnosti Češi v průzkumu nepovažují státní obligace jako atraktivní investici. Radši by zainventovali do zlata nebo nemovitostí.

(Mladá fronta Dnes)

3.6 Příslovce (adverbia)

Adverbia vyjadřují bližší okolnosti dějů vyjádřených slovesy nebo okolnosti vlastností vyjádřených přídavnými jmény, případně okolnosti jiných okolností vyjádřených příslovci. Ve větě nejčastěji zaujímají pozici příslovečného určení (*dorazil včera*), přívlastku neshodného (*výhod vlevo*), popř. jmenné části přísudku se sponou (*bylo mrazivo*).

Adverbia lze třídit

- podle formálně-sémantického hlediska na
 - příslovce zájmenná: *kde, jak, tady*
 - příslovce deadjektivní:

- ▶ jakostní (kvalitativní): *příjemně, sladce, rychle*
- ▶ vztahová (relační): *přátelsky, bděle, škodlivě*
- příslovce modální a stavová (predikativa): *možno, nutno, radno, lze, živo, mrtvo*
- podle typu okolností, jež vyjadřují, na
 - příslovce místa: *dole, předem, okolo, zprava*
 - příslovce času: *brzy, dávno, odnepaměti, včera*
 - příslovce způsobu:
 - ▶ vlastního způsobu: *výborně, rozumně, mlčky, potichu*
 - ▶ míry (intenzity): *velmi, nadobro, zcela*
 - ▶ zřetele: *prostorově, funkčně, politicky*
 - příslovce příčiny (důvodu, přípustky, účelu): *schválně, omylem, vzteky*

Adverbia odvozená od adjektiv disponujících schopností vyjadřovat tři stupně vlastnosti se mohou také stupňovat. Způsob, jímž se komparace adverbii realizuje, je de facto identický s komparací adjektiv, tj. buď derivací (pomocí afixů), nebo opisem (pomocí *více, méně, ...*). V rámci stupňování se též setkáváme s nepravidelnostmi a dubletními tvary (*málo* → *méně/míň* → *nejméně/nejmíň*).

Adverbia vznikají:

- transpozicí adjektiv: *růžově, bledě, česky, teplo/teple*
- transpozicí zájmen: *kde, tudy, kdy, jak*
- ustrnutím pádu jmen:
 - bez předložky: *kolem, letmo, večer*
 - s předložkou (přísllovečná spřežka): *dohromady, potmě, načisto*
- ustrnutím tvaru slovesa: *vleže, takřkajíc*
- sufixací: *skrčmo, plačky*

Pozor na psaní přísllovečných spřežek. Neexistuje jednotný systém (hranice mezi předložkovým spojením a přísllovečnou spřežkou jako jedním slovem není vždy zcela jasná), proto často dochází ke kolísání, jehož výsledkem (v optimálním případě) je existence dublety (např. *beze sporu* i *bezesperu; na příklad* i *například; od mala* i *odmala; za své* i *zasvé* vs. ustálené výrazy typu *doleva, vpravo, zticha*). Podrobnější informace viz Pravidla českého pravopisu, popř. <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

CVIČENÍ

1) Vyhledejte v textu adverbia. Určete jejich druh a původ.

- a) Možná jste to jako děti také zažili. Zamilujete si hračku, mazlíte se s ní, chodíte s ní večer spát – a najednou zmizí. Slzy tečou proudem, ale hračka je nadobro fuč. Podobně se museli cítit čeští fotbalisté, když je včera školili mistři světa. Celý život se Rosický a spol. učili hrát fotbal, postupně se zlepšovali, z české ligy vesměs přestoupili do ciziny... Jenže teď zjistili, že fotbal vlastně neumějí, protože proti Španělsku se téměř nepotkali s míčem. „Španělé nás vůbec nepustili k balonu. Měli prostě navrch,“ smutně přiznal trenér Bílek. „A když už jsme se k míči dostali, tak jsme ho do tří vteřin zase ztratili a všechno

se na nás valilo zpátky,“ pravil obránce Hubník. Rozdíl byl nebetyčný: zatímco Španělé kombinovali uprostřed hřiště, ladně si ťukali míč z nohy na nohu a téměř nefaulovali (za celý zápas pouze čtyřikrát!), běžající Češi jen marně vykrývali volná místa. Celou dobu vlastně honili jen stíny, které nelze dohnat.

(Mladá fronta Dnes)

b) Pomaleji klesají ceny bytů v atraktivních lokalitách, což v případě paneláků znamená především místa s dostatkem zeleně, v blízkosti školek a škol a dobře dopravně dostupná. Nejvíce naopak padaly a dále padají ceny bytů v domech, které prošly celkovou rekonstrukcí. Zajímavým tipem pro ty, kdo platí hotově, je koupě družstevního panelového bytu. Jeho cena je až o dvacet procent nižší ve srovnání s byty v osobním vlastnictví. Kromě lokality samozřejmě hraje roli i stav bytu. „I nejlépe zrekonstruovaný byt v neopraveném domě bude mít pravděpodobně nižší hodnotu než průměrně, ale trvale udržovaný byt v zachovalém domě,“ říká makléř jedné realitní společnosti. Ceny cihlových bytů půjdou pravděpodobně kvůli vyšším cenám novostaveb trochu nahoru a dojde i na dostupné panelové byty. Ty po kompletní rekonstrukci mohou zaznamenat zvýšený zájem, takže se klidně může stát, že jejich cena mírně stoupne. Ale spíše lze očekávat, že se zvýšená DPH v cenách novostaveb zase tolik neodrazí.

(<http://idnes.cz/>)

2) Určete, jakým způsobem byla utvořena následující adverbia, proveďte jejich pravopis, uveďte dubletní tvary. Jejich užití doložte ve vhodném kontextu.

Kdy, dlouho, vesměs, nevědomky, horko těžko, bezesporu, letmo, portugalsky, potom, stěží, kupříkladu, dramaticky, omylem, chtě nechtě, zima, možno, potajmu, takřka, přesčas, posvém, dohromady, odkudkoli, vyjma, pokaždé, napříč, naplocho, vlevo, zajisté, smutno, jaksepatří, pokaždé, líto, takhle, mnohdy, naschvál, vzteky, mlčky, zticha, potichu, dočista, nadosmrti, například, odmala.

3) U zvýrazněných slov určete slovní druh.

Neučte se ten text **z** paměti! **Z** paměti mi úplně vypadlo, kdy se máme znovu setkat. **Vedle** nás vyroste nové obchodní centrum. Uvědomuješ si, že jsi totálně **vedle**? K nehodě došlo **nechtíc**. **Kolem** chystaných změn v novele zákona se v parlamentu rozhořela bouřlivá diskuze. Je mi **fajn**. Tak **fajn**, domluveno! Byla moc **fajn** holka. Četla si **sedíc** v otevřeném okně. Právě **proto** se k vašemu dotazu nemíním vyjadřovat. Váš dotaz je nemístný, **proto** se k němu nemíním vyjadřovat. Nebudu ti to opakovat pořád **dokola**! Něco se mi zřejmě připletlo **do kola**. Rozhodl se **ku podivu** velmi rychle. Nestojí mi to **zato**. **Za to** se neomlouvěj. Nejméně budou dostávat pracovníci v příspěvkových organizacích, **zato** jejich platy porostou o 4,4%.

4) Vymyslete vhodný kontext, v němž by bylo možné použít následující dvojice adverbii. Vysvětlete, v čem spočívá jejich rozdíl. Pokuste se najít další obdobné příklady. Jak byste charakterizovali tzv. predikativa?

Vesele – veselo, draze – draho, vysoce – vysoko, hluboce – hluboko, dlouze – dlouho, živě – živo, teple – teplo, horce – horko, mrazivě – mrazivo.

5) **Je-li to možné, stupňujte následující příslovce. Uvedte i dubletní tvary. Jakými pravidly se řídí stupňování adverbii?**

Česky, brzy, málo, blízko, elegantně, dobře, možno, snadno, sofistikovaně, dlouho, barvitě, mnoho, mnohem, srdceryvně, špatně, jistě, vysoko, spolehlivě, plačky, smyslně, jednoduše, široko, zle, draze, těžko, daleko, bezpečně, problematicky, ideálně, pracně, obtížně, hodně.

6) **Použijte v náležitém kontextu předložková spojení a příslovečné spřežky:**

V tom - vtom, do hromady - dohromady, po té - poté, po tichu - potichu, pro to - proto, po pravdě - popravdě, na hoře - nahoře, z večera - zvečera, na spěch - naspěch, bez toho - beztoho, do konce - dokonce, v celku - vcelku.

7) **Provedte korekturu textu. Opravte pravopisné a tvaroslovné chyby. Je-li to možné, uveďte dubletní tvary.**

Obchodní řetězec Tesco přestane nejpozději odzítka rozdávát igelitky z darma ke každému nákupu. Posledním velkým řetězcem, který takto ještě činí a nemíní to vzdát, tak zůstane Globus. Tesco si tímto krokem může vylepšit obraz u části veřejnosti, zároveň také ušetří. Do nedávna při tom firma tvrdila, že tašky zdarma rozhodně rušit nehodlá, protože se obávala, že by ztratila část věrných zákazníků. Nakonec se však musela zachovat ekonomicky rozumně. Podle firmy Van Gillern, která vyrábí obaly včetně igelitových tašek, může jedna taška rozdáváná v řetězcích přijít při nejmenším na 50 až 80 haléřů. Tašky za darmo se pokoušejí v různých zemích méně či více úspěšněji regulovat i vlády. Na příklad v Irsku na tašky byla uvalena speciální daň, zakázat je chce i Evropská komise. V Česku nakonec nebylo zákona potřeba, většina tašek zdarma zmizela díky snaze obchodníků šetřit.

(Mladá fronta Dnes)

3.7 Předložky (prepozice)

Prepozice se podílejí na vytváření syntaktických a nesyntaktických významů jmen, a to jako součást jejich pádových podob. Podobně jako adverbia vyjadřují okolnostní příznaky, ale nikoli samostatně, nýbrž pouze ve spojení se jmény. Nejsou tedy samy o sobě větným členem, tím se stávají až ve spojení se jménem. Pak mohou vystupovat ve funkci příslovečného určení (*nad mořem*), méně často přívlastku neshodného (*skok do výšky*) nebo předmětu (*sejít se s přítelem*). Předložky jsou (spolu se spojkami) označovány jako slova gramatická.

Prepozice lze třídit

- podle původu na
 - vlastní (primární), původní: *v, bez, na, při*
 - nevlastní (sekundární), odvozené: *kolem, kvůli, díky, vzhledem k*
- podle spojitelnosti (podle vazby): N (*kontra, versus*), G (*za, bez, od, do*), D (*k, proti, vůči, díky*), A (*za, pro, přes, mimo*), L (*mezi, při, o, na*), I (*s, nad, pod, mezi*)
- podle počtu členů na
 - jednočlenné (jednoslovné): *k, kolem, díky*
 - vícečlenné (víceslovné): *vzhledem k, bez ohledu na, na rozdíl od*

Pozn.: Z výslovnostních či rytmických důvodů dochází u krátkých (neslabičných nebo jednoslabičných) prepozic k tzv. vokalizaci (*se situací, ode dneška, ve výšce, ke kraji*). Pozor na ustálené případy: *ku příkladu, ku podivu, jedna ku dvěma!*

CVIČENÍ

1) Vyhleďte v textu prepozice. Určete jejich původ a pád, s nímž se pojí.

a) V rámci 120. Žofínského fóra, které se konalo 19. září v prostorách paláce Žofín pod záštitou Hospodářské komory ČR, se uskutečnila diskuse předních odborníků o perspektivách zemního plynu ve střednědobém i dlouhodobém horizontu a o nových možnostech v jeho využití. Nejvíce zájmu vzbudil ministr průmyslu a obchodu ČR v souvislosti s informacemi o probíhající vyhodnocování několika scénářů předpokládaného vývoje energetiky vzhledem k dopadu na HDP. Takzvané „scénáře budoucnosti“ počítají i s podrobnou strategií do roku 2040 a strategickou vizí do roku 2060. Na konečnou podobu této strategie si budeme muset počkat do konce roku. Hodně se diskutuje ohledně možností prolomení těžebních limitů, o narůstající úloze zemního plynu a také o útlumu podpor pro obnovitelné zdroje. Ve víru současných diskusí se zdá být v rámci chystané koncepce neotřesitelná pouze role jaderné energetiky.

(Hospodářské noviny)

b) V souvislosti s řeckou dluhovou krizí a především nákladnými záchrannými plány se mění pohled i na věřitelské státy. Pojištění proti krachu Německa, státu považovaného za nejsolidnějšího věřitele v eurozóně, zdražilo za poslední měsíc o polovinu. Zajištění proti platební neschopnosti Německa na pět let nyní stojí 1,18 procenta z investované částky. Včera v důsledku horšího výhledu řecké ekonomiky trend dál pokračoval, což odráží obavy investorů z ceny, jakou Německo bude muset za záchranu Atén zaplatit. Navzdory optimistickým vyjádřením evropských politiků trhy reagovaly pesimisticky. Jenom během pondělka klesaly všechny evropské burzy s výjimkou Irska. V Praze se směrem dolů vydala naprostá většina akcií.

(Mladá fronta Dnes)

2) Nahradte předložku primární předložkou sekundární a naopak.

Pro nemoc zavřeno! Sekretariát je otevřen každý den kromě středy. Díky dobrým rozptylovým podmínkám je dnešní bio zátěž na stupni 1. Někde lístky o něco podraží v souvislosti se zvýšením sazby DPH. Při střetech muslimů s egyptskými křesťany zemřely desítky lidí. V důsledku horšího výhledu ekonomiky snížila agentura Moody's rating Maďarska do spekulativního pásma. Během března lze očekávat razantní změnu podoby Událostí na ČT. Vzhledem k výsledkům přijímací zkoušky Vám oznamujeme, že jste ke studiu nebyl přijat. Cyklus přednášek se konal u příležitosti stého výročí založení naší organizace. Nemůžu si pomoci, jsem vůči němu prostě poněkud zaujatá.

- 3) **S jakou vazbou (příp. vazbami) se pojí následující předložky? Své tvrzení doložte konkrétními příklady.**

Na, kontra, mimo, dle, vedle, pro, vyjma, mezi, od, skrz, ohledně, k, stran, versus, díky, u, v závislosti na, vzdor, při, ohledně, kromě, s ohledem na, zpod, s, zpoza, po, à la, před, vůči, podle, kvůli, bez.

- 4) **U zvýrazněných slov určete slovní druh. Pokuste se vymyslet další příklady, z nichž bude patrný rozdíl v slovnědruhové příslušnosti.**

Navzdory nejružnějším protestům bude historický skvost nejspíš zbořen. Pochopitelně že mu to udělala **navzdory**. **Od počátku** se nám situace nezdála optimální. **Zpočátku** jsem velmi váhala, jestli mám nabídku přijmout. Před několika dny **navíc** dosáhl dalšího primátu - nakoupil největší pekárny na českém trhu. **Navíc** letos expanduje do dalšího odvětví. **Naproti** tomu 20 procent podnikatelů soudí, že korupce je ještě horší než dříve. **Nedaleko** vodní nádrže se pánuje výstavba zábavního parku. Nedělejte si se mnou starosti, bydlím **nedaleko**.

- 5) **Doplňte prepozici s nebo z. Jakými pravidly se řídí psaní těchto předložek?**

... velkou radostí všem oznamujeme, že jsme dne 5. září vstoupili do svazku manželského. Nebyla ... to se na test soustředit. Zamítnutí jeho žádosti mu úplně vzalo vítr ... plachet. Společně ... pamětní medailí obdržíte certifikát pravosti. ... rezervacním lístkem neposílejte peníze. Setřel si pot ... čela. Jaké předložky se pojí ... nominativem? Registrujeme pouze několik zákazníků, kteří nejsou spokojeni ... kvalitou signálu. Sejde ... očí, sejde ... myslí. No ty jsi snad spadla ... višně, ne? Klasickým poskytovatelům placené televize přichází nová konkurence ... počítačových firem. Budeme večerět, uklid si ty věci ... stolu. To se ještě uvidí, kdo ... koho!

- 6) **Bude-li to nutné, vokalizujte prepozice v následujících spojeních. Na čem závisí vokalizace předložek?**

Motory zůstaly téměř bez změn. Test dodělala bez spěchu. Rád bych si od všeho odpočinul. Ale jistě, poslužte si bez všeho! Vezměte si s sebou náhradní oblečení. Bez vší pochyby je to jeho práce. Julie mi byla nad vše, to myslím bez srandy. Tento objev lze bez sporu ocenit jako nejvýznamnější počín jeho dosavadní vědecké kariéry. Koukej to udělat, bez diskuzí! Skrz stěnu se ozývaly podivné zvuky. Musíme konstatovat, že udělený trest, který byl obžalovanému vyměřen, byl k prospěchu celé věci. K mně to měl blíž než k ní. Policie se zabývala případy mladých žen, které zmizely bez stop.

- 7) **Zvažte vhodnost použití prepozice. Bude-li to nutné, text přestylizujte. Své opravy zdůvodněte. Zamyslete se také nad slohovým zabarvením některých předložek.**

Každý sáček s čajem byl kvůli čerstvosti pečlivě zabalen do hygienického přebalu. Se stahováním hudby skrze iTunes přišel před lety Steve Jobs. Díky zhoršujícím se povětrnostním podmínkám byl start závodu odložen. Vláda by chtěla dostat Česko mezi dvacítku průmyslově nejvyspělejších států. K nabídce pracovat v Kataru jsem se dostala vzhledem k zaměstnání ve společnosti ABB. Rakouská banka Erste skončí v letošním roce proti

původnímu očekávání ve ztrátě. Nokia se účastnila na vývoji nového operačního systému. Dle mého názoru je tento postup už zastaralý. Naše pediatrička ordinuje každý den mimo pátku, to jezdí po návštěvách. Za účelem rekonstrukce je dnes zavřeno. Vše bude záviset od toho, zdali nám budou poskytnuty dotace, v důsledku čehož se rozhodneme, jak budeme postupovat dále. Přes počítače, to on je teda machr! Vážení rodiče, zásluhou výskytu žloutenky ve 2. B je až do odvolání zrušen plavecký výcvik, a to i ve 2. A. Milostivá, tak jsem tady skrz tu vodu.

3.8 Spojky (konjunkce)

Konjunkce vyjadřují obecné vztahy mezi větami nebo větnými členy. Slouží jako gramatické konektory k jejich významovému spojování, a to ve vztahu souřadném (koordinacním), nebo podřadném (subordinačním). Konjunkce nezastávají žádnou větněčlenskou funkci. Spolu se vztažnými pronominy a některými adverbii fungují jako spojovací prostředky.

Konjunkce dělíme

- podle vztahu mezi větami nebo větnými členy na
 - spojky souřadící (paratactické): *a, i, buď – nebo*
 - spojky podřadící (hypotaktické): *proto, že, aby, ačkoli*
- podle původu na
 - spojky původní (primární): *že, a, nebo*
 - spojky nepůvodní (sekundární): *v důsledku toho – že, s ohledem na to – že*
- podle formy na
 - jednočlenné (jednoslovné): *když, ba, třebaže*
 - vícečlenné (víceslovné): *i když, ba dokonce*
 - opakované: *ani – ani, nebo – nebo*
 - dvojitě: *buď – anebo, jak – tak*

Pozn.: Podrobněji k paratactickým a hypotaktickým spojením a zásadám interpunkce ve větě jednoduché a souvětí viz 4. oddíl (Skladba).

CVIČENÍ

1) Vyhleďte v textu konjunkce a další spojovací výrazy. Určete jejich druh.

a) Poprvé v historii jsou v Česku povinné zimní pneumatiky. Je to velká revoluce, a přestože se to mnohým nelíbí, jejich zavedení je naprosto správný krok. Kritici tvrdí, že za plošným zavedením „zimáků“ je prý gumařská lobby, protože výrobci pneumatik na něm vydělají nejvíce. Není ale důvod se to domnívat, neboť podle statistik už zimní gumy používají asi dvě třetiny řidičů. Pneumatiky jsou dnes jiné, než jaké starší řidiči pamatují. Směs, která se dříve používala, byla kompromisem, gumy měly oproti dnešku průměrné vlastnosti. Moderní gumy jsou specializované: zatímco letní gumy mají tvrdší

směs, aby neměkly při kontaktu s horkým asfaltem, zimní gumy jsou naopak měkčí, aby přilnuly ke studenému. Výhodou je, že díky takovým gumám jsou dnešní auta na silnicích nesrovnatelně stabilnější než ta stará. A ještě jeden argument: budete-li mít dvoje pneu, vydrží vám každé o polovinu déle na tu správnou sezonu, protože půl roku budou zahálet.

(Mladá fronta Dnes)

- b) Úřady práce letos na podzim nezaznamenaly očekávaný masivní útok absolventů. I díky tomu se počet nezaměstnaných v září překvapivě snížil, a to o slušných 6,4 tisíce. Ke konci září se tak na úřadech práce tlačilo celkem něco málo přes 475 tisíc lidí, což je vůbec nejméně od června 2009. To, že mladí „prvouchazeči“ o práci statistiky oproti očekávání výrazně nezhoršili, je dáno podle odborníků několika faktory. V první řadě už většina mladých nenechává hledání práce až na období po svých posledních prázdninách – tedy na září, ale práci si začínají hledat hned po závěrečných zkouškách. Proto je větší nápor mladých patrný spíše v květnu a červnu, chtějí být co nejdříve evidováni na úřadu práce, aby nemuseli platit pojistné. Míra nezaměstnanosti tak v září klesla o dvě desetiny procentního bodu na rovných osm procent. Ještě v příštích dvou měsících by mohly z pracovního trhu znít dobré zprávy, než je s nástupem pravé zimy utne ukončení sezónních prací.

(<http://idnes.cz/>)

2) Rozlište konjunkce parataktické a hypotaktické. Vymyslete jejich vhodné kontextové zapojení.

Až, neboť, kdyby, jak, aby, jakmile, dokonce, i když, avšak, dříve – než, ovšem, pokud, jako, navzdory tomu – že, i, anebo.

3) Zvolte náležitý tvar slova v závorce. Doplňte interpunkci. Svě řešení vysvětlete.

Jsem tady a zlobím se (jakoby – jako by) říkal jeden ze tří nejbohatších českých podnikatelů. (Zatímco – zatím co) za mořem probíhá konkurenční válka operátorů v českých končinách je stále ticho po pěšině. (Zatímco – zatím co) spal stačila nakoupit a uvařit oběd. Vypadá to (jakoby – jako by) se nového úkolu lekl. (Zatímco – zatím co) žijeme normální život v našem těle zuří neustálá válka. Kdo v televizi sledoval americké politiky jak obhajují zdanění boháčů (jakoby – jako by) se najednou ocitl doma. (Zatímco – zatím co) ve světě vévodí žebříčku nejoblíbenějších hraček DVD hra o Harrym Potterovi u nás děti nejraději sáhnou po legrační postavičce tzv. „Hnusáka“. Připadalo mi (jakoby – jako by) mi vůbec nedůvěřoval. Ona to snad dělala (jakoby – jako by) naschvál! (Zatímco – zatím co) se média zabývala vládní krizí odsouhlasil parlament kontroverzní novelu zákona o zdravotním pojištění. Vypadala (jakoby – jako by) mu z oka vypadla.

4) Spojte věty vhodnými spojovacími výrazy. Doplňte interpunkci.

Celkem 357 dní trvalo pražská ODS zjistila společná vláda nad městem se sociálními demokraty není to pravé ořechové. se rozhodla jednat o nové koalici s TOP 09 ta je připravena diskutovat i s ČSSD. Situace v pražské politice je tak znovu v bodě vyšla po loňských komunálních volbách. O tom

..... chce ODS vypovědět koalici s ČSSD se stávající primátor dozvěděl mezi posledními. oficiálním důvodem ukončení spolupráce je „strach z dluhové pasti“ jednou z verzí prosáky ze zákulisí Mariánského náměstí je též snaha zbavit se primátora. celá situace dopadne by mělo být jasné během příštího týdne proběhne zásadní hlasování.

3.9 Částice (partikule)

Partikule vyjadřují postoj mluvčího k výpovědi (ke sdělované skutečnosti, adresátovi, obsahu či členění textu), uvozují věty a obohacují je o nějaký specifický pragmatický rys. Nezapojují se do syntaktické struktury, netvoří samostatnou výpověď (na rozdíl od citoslovcí). Z formálního hlediska se často shodují s jinými slovními druhy (adverbii, konjunkcemi, substantivy), proto vždy záleží na konkrétním kontextu, do něhož je lexikální jednotka začleněna.

V rámci mluvnice se můžete setkat s různou klasifikací částic. Východiskem je vždy sémanticko-syntaktické hledisko.

Příruční mluvnice češtiny dělí partikule takto:

- částice modální: *asi, snad, možná, pravděpodobně*
- částice intenzifikační: *dost, hodně, nadměru, strašně*
- částice vytykácí:
 - omezující (restriktivní): *jen, pouze, výhradně*
 - přičleňovací (aditivní): *také, rovněž, jen*
 - částice modifikační: *ale, přece, vlastně, zrovna*
 - částice odpověďové: *ano, jistě, jo, ne, hm, O. K.*
 - částice negační: *ne, nikoliv* (u částečného/lexikálního záporu)
 - částice přací: *ať, kéž*

CVIČENÍ

- 1) **Vyhleďte v textu partikule, určete jejich význam. Pokuste se je zařadit ke konkrétnímu druhu.**
- No to si snad děláte legraci?! Kdyby sis pořád nevymýšlel! Že tě pusa nebolí. Jestlipak dorazili v pořádku?! Dnešní program jsme vzhledem k aktuální situaci bohužel museli zrušit. Snad to nebude nic vážného. Vývoj situace budeme samozřejmě i nadále monitorovat. Lze očekávat, že se k celé kauze vyjádří patrně i někdo z vládních kruhů. Buďte prosím tak laskav a nepřerušujte mě pořád, když už po mně chcete nějaké vysvětlení. Ať tě to ani nenapadne! Jejich návrh je v tuto chvíli bezesporu nejelegantnějším způsobem, jak celý problém řešit. Prý bude lepší, když nás nebude nějakou dobu vůbec kontaktovat. To je, myslím, velmi trefné přirovnání. Že mě nevidíš? Ať se stane, co se má stát. Budeme se věnovat jen věcným připomínkám. Bohudík vše dopadlo dobře. Do září reflektorů vstoupila, když jí nebylo ani deset let. Opravdu je nutné podstupovat tak velké riziko? Patří k našim nejlepším interpretům vůbec. Představenstvo na svém posledním zasedání dále projednalo strategické plány pro následující období.

2) U vyznačených slov určete slovní druh.

Ale to je mi překvapení! Bylo to nečekané, **ale** velmi milé setkání. **Klidně** si jdi, kam tě srdce táhne! Stůj **klidně**, neposkakuj pořád! **Tak** zatím nashle. Došla jí slova, a **tak** jen němě přihlížela. A popojedeme! Neboj vlka **nic**. **Nic**, doma budeš, žádný trajdání! Od tebe **nic** nechci! **Kdyby** už tak byly Vánoce! **Kdyby** přišel, jak slíbil, nemuselo se nic stát. **Že** se ti chce! Povídala, že přijde zítra. Zaplatila jsi to, **že**? **Kdepak** by ho něco tak geniálního napadlo! **Kdepak** se schováváš? Udělám si to **radši** sám! Byl **radši** s matkou než s otcem. Je to, **řekněme**, velmi jednoduchý člověk. **Řekněme** si to otevřeně, byl úplně tupý. Otec mě držel vždycky **zkrátka**. Tohle ti **zkrátka** tolerovat nebudu! Byl **pravda** poněkud nevrlý. Je to jen a pouze **pravda**. Tobě to **rozhodně** vysvětlovat nemíním. Postavila se k tomu **rozhodně**.

3) Doložte na konkrétních příkladech různou slovnědruhovou příslušnost následujících slov.

Ani, tuším, aby, co, však, možná, ještě, prostě, fakt, dále, úplně, namouduši, tedy, i, dokonce, jestli, přímo, copak, taky, nepochybně, našťestí, poněkud, zaprvé, nakonec, vlastně.

3.10 Citoslovce (interjekce)

Interjekce vyjadřují různé typy postojů a emocí mluvčího k výpovědi. V komunikaci tvoří samostatné nevětné výpovědi, jež jsou od okolního textu oddělovány interpunkcí. Řada citoslovcí vznikla z jiných slovních druhů, a to ustrnutím tvaru, zároveň s tím došlo postupem času ke ztrátě původního významu (*Boží! Panečku!*). Expresivita těchto výrazů je umocňována i příznakovým skladem hlásek (*Pchá! Jupíí! Haló!*). Ve většině případů nezastávají větněčlenskou funkci. Výjimku tvoří užití zvukomalebných citoslovcí (onomatopoií) na pozici přísudku (*Žába žbluňk do rybníka.*), příp. jiného větného členu.

Interjekce lze třídit

- podle původu na
 - citoslovce původní (prvotní): *ach, fuj, au, haf*
 - citoslovce odvozená: *božíčku, ježkovy voči, no nazdar*
- podle sémantické funkce na
 - citoslovce pocitová (emocionální, subjektivní): *sakra, a jéje, kruci, do pytle*
 - citoslovce vybízející (kontaktové): *na, nate, vid', čus*
 - citoslovce zvukomalebná (onomatopoická): *prásk, buch, tuky tuky*

CVIČENÍ

1) Vyhledejte v textu citoslovce, určete jejich význam a větněčlenskou platnost. Doplňte interpunkci.

Fuj tajksl to jsem se lekla! Ano prosím kdo volá? A teď už alou do postele! Brr to je ale hnusně! Jauvajs nech toho jo? Do háje zase to nestihneme! Ivánku cink! Hahaha to jsem se teda pobavil. Z jeho pokoje se ozývalo veselé chichi chacha. Sakra to je nářez! Vid' že na mě nikdy ale opravdu nikdy nezapomeneš! Vtom za dveřmi buch buch otevřete neposluchy. Aport Lejlo přines míček! No super už se nemůžu dočkat! Bylo ti to čěče fakt děsně ulítlý.

Už máme to martyrium chválabohu za sebou. Baruško udělej hají. Hernajs proč ti to tak dlouho trvá? Hm to to krásně voní! Na ochutnej. Hej hola Mikovče jsi doma? Šmankote co ted? Tumaš vem si to a koukej vysmahnout! Ty krásno viděls to taky? Pronikavé au se neslo celým domem. Sparta do toho Sparta do toho!

2) Doložte na konkrétních příkladech různou slovnědruhovou příslušnost následujících slov.

Hezky, skvělý, pozor, Bože, pendrek, vida, ven, páni, dívej, pryč, vole, houby, pro rány boží, prásk.

3) Utvořte slova odvozená od interjekcí. Použijte je v konkrétním kontextu.

Př. mňau: Kočka mňoukala celou noc na střeše. Její mňoukání se rozléhalo nočním klidem. Naše Micka je příšerná mňoukalka. Její mňoukavý projev byl k nevydržení.

4) Použijte následující interjekce v různých větňčlenských pozicích.

Mňam, fuj, chrrr, bzz, ouvej, hurá, haló, bác, hm, cupity dup.

Kapitola 4

4. Skladba (syntax)

Syntax je jednou ze základních mluvnických disciplín; zabývá se výstavbou a popisem věty, větných struktur (jejich formou i významem), a to z hlediska 1) popisu skladebních vztahů mezi větnými členy: formou a významem větných členů, skladebními vztahy mezi větami (tzv. závislostní syntax, formálně-sémantický přístup); 2) popisu tzv. základových větných struktur, v jejichž centru stojí určitý slovesný tvar disponující valenčním potenciálem (tzv. valenční syntax, valenční přístup).

Základní jednotku syntaxe tvoří věta (větná struktura), která je považována za základní (nikoli však jediné) gramatické vyjádření výpovědi (jakožto jednotky komunikace).

Rozlišujeme tedy dva termíny:

- **věta** = strukturní jednotka (oblast langue),
 - abstraktně míněná jednotka jazykového systému, která není zakotvena v konkrétní komunikační situaci
 - má svou stránku formální (gramatickou strukturu) a významovou (sémantickou strukturu), jež se dají zaznamenat pomocí větného vzorce
 - základem (jádreem) věty je přísudek (predikát, resp. predikátor), tj. takový člen věty, kterým se o někom/něčem něco říká (sémantické hledisko), má formu VF (určitého slovesného tvaru), pomocí něhož lze vyjádřit, v jakém reálném čase se děj odehrává
- **výpověď** = základní jednotka promluvy (oblast parole)
 - realizace větné nebo nevětné výpovědi v konkrétní komunikační situaci (tj. věta existuje ve výpovědích, výpovědi jsou konkrétní realizace větných / nevětných struktur v komunikačních situacích)
 - je vždy zakotvena v konkrétní komunikační situaci
 - má propoziční (věcný) obsah vyznačující se komunikativní funkcí (KF), např. KF oznámení, výstrahy, rady, návrhu, varování, výčitky, slibu apod. (někdy může postrádat konkrétní obsah, ale nikdy KF (*No toto?!*))
 - gramatická forma výpovědi:
 - ▶ větná (s predikátorem), a to
 - ◆ se syntagmatickou (mezislovní) predikací (věta dvojčlenná)
 - ◆ s nesyntaxmatickou predikací (věta jednočlenná)
 - ▶ nevětná (tzv. větný ekvivalent, bez predikátoru, neobsahuje gramatickou, ale situační / kontextovou predikaci).

4.1 Valenční syntax

Podle valenční syntaxe je základem věty verbum finitum (predikát, resp. predikátor) disponující určitým valenčním potenciálem (počtem pozic, které je nutné obsadit, aby vznikla smysluplná větná struktura).

Valenci se rozumí schopnost slovesa (příp. substantiva nebo adjektiva) vázat na sebe další výrazy (větné členy), a to v konkrétních tvarech.

Klasifikace predikátorů z hlediska valence

Typ slovesa	Typ struktury	Příklad	Větný vzorec
s nulovou valencí	věta jednočlenná	<i>Dnes venku příšerně mrzne.</i>	VF imp.
jednovalenční	věta jednočlenná	<i>Nejde o život.</i>	VF imp. – N ₄
	věta dvojčlenná	<i>Žjistilo se, že podváděla.</i>	že SENT – VF
dvojvalenční	věta jednočlenná	<i>Píchá mě v zádech.</i>	VF – N ₄ – Adl
	věta dvojčlenná	<i>Bolí mě hlava.</i>	N ₁ – VF – N ₄
trojvalenční	věta dvojčlenná	<i>Teroristé sdělili vládě své podmínky.</i>	N ₁ – VF – N ₃ – N ₄
čtyřvalenční	věta dvojčlenná	<i>Stát přispívá svým občanům na stavební spoření jednorázovou částkou až 4.500 Kč.</i>	N ₁ – VF – N ₃ – prep. N ₄ – N ₇

Jsou-li obsazeny všechny pozice vyplývající z valenčního potenciálu predikátoru, hovoříme o tzv. základové větné struktuře (ZVS) – tedy gramaticky a významově správné konstrukci. Ta může být rozvíjena dalšími větnými členy, které ovšem nejsou nezbytným doplněním vyplývajícím z valenčního potenciálu predikátoru.

Příklad rozboru:

Slovenská ministerská předsedkyně podala ve včerejších odpoledních hodinách na základě hlasování parlamentu demisi.

ZVS: Předsedkyně – podala – demisi.

Přepis ZVS: N₁ – VF – N₄

Zbývající členy nejsou součástí ZVS, jedná se o pouhé doplňující informace, jež upřesňují sdělení.

Klasifikace valenčních výrazů

- podle pozice, resp. funkce, kterou zastávají:
 - levovalenční výrazy: podmět (u objektivního pořádku stojí nalevo od VF), ovlivňuje gramatickou formu VF
 - pravovalenční výrazy: předmět (přímý, nepřímý), event. příslovecné určení nebo doplněk; tyto výrazy souvisejí se sémantikou predikátoru
- podle zapojení členu do ZVS:
 - konstitutivní členy ZVS (vyplývají z valenčního potenciálu predikátoru) – podmět, přímý a nepřímý předmět, výjimečně příslovecné určení, příp. doplněk:
 - členy obligatorní (musí být ve větě explicitně vyjádřeny)
 - členy potenciální (nemusí být vyjádřeny, vyplývají z kontextu)
 - nekonstitutivní (fakultativní) členy (pouze upřesňují, doplňují, ale nepatří do valenčního potenciálu predikátoru)

CVIČENÍ

- 1) **Určete gramatickou formu a komunikační funkci níže uvedených výpovědí. Doplňte vhodná koncová interpunkční znaménka.**

At' tě to ani nenapadne__ Co to děláte__ Dostavte se laskavě ve středu v odpoledních hodinách__ Pozor__ Neklepat__ Dohodněme se na přesných pravidlech hry__ Zákaz kouření__ Na shledanou__ Aby se mu tak něco stalo__ Takových peněz__ Pomůžete mi__ Rychle doktora__ Budu tě čekat zítra po páté__ Hustý__ Víte, že se to k vašemu věku vůbec nehodí__ Budete spolupracovat__

- 2) **Určete, jedná-li se o větu jednočlennou, tedy s nesyntagmatickou predikací, nebo dvojčlennou (se syntagmatickou predikací).**

To jsem se lekl! Mrznou mi ruce. Špatně se mi spí. Psali o tom v novinách. Znenadání kousek odtud zahřmelo. Přeskočilo ti? O prázdninách se promítalo za každého počasí. Odjíždí se zítra v půl páté. Chce se ti spát? Pes - přítel člověka. Na hřišti je právě třetí pětka. To zase napadlo sněhu. V lednici se najde pár jogurtů. Časové znamení právě ohlásilo osm hodin. Je právě osm hodin. Už se o té kauze ví. Hop na zem! Moc se mi stýská.

- 3) **Určete valenční potenciál níže uvedených sloves. Všimněte si rozdílu v obsazení valenčních pozic slovesa v závislosti na jeho významu. Vytvořte věty.**

Padat, zabavit, prolomit, zajistit, dodat, bavit, zanést, věnovat, přejít, směřovat, mrznout.

- 4) **Najděte základovou větnou strukturu, запиšte její vzorec. Určete větné členy podle jejich zapojení do ZVS.**

Venku dnes nechutně prší. Vzhledem k neočekávaným okolnostem bude odpolední program konference poněkud zredukován. Začalo mě bolet v krku. Domníváme se, že k nehodě došlo bez cizího zavinění. Včera bylo Josefa. V ranních hodinách očekáváme zataženo s občasnými přeháňkami. Bylo znát, že se už blíží Vánoce. Letadlo bez překážek zamířilo k přistávací ploše. Venku bylo, že by psa nevyhnal. Není nutno s jeho rozhodnutím slepě souhlasit. Jde do tuhého. Parlament rozhodl, že poslance trestnému stíhání nakonec nevydá. Je mi fakt dost bídně.

- 5) **K níže uvedeným větným vzorcům vytvořte alespoň tři různé větné, popř. souvětí celky.**

a) $N_1 - VF - N_4 - N_3$;

b) SENT - VF;

c) VF - N_3 - Adv.;

d) $N_1 - VF - N_3 - \text{aby SENT}$;

e) VF imp.

4.2 Závislostní syntax

Věta je ze sémantického hlediska tvořena vztahovými významy autosémantických slov, která jsou v dané struktuře použita. Tyto výrazy označujeme jako větné členy. Významový základ věty (tedy vztah mezi pojmenováním něčeho, o čem se něco tvrdí, a pojmenováním tohoto tvrzení) tvoří tzv. základní skladební dvojice (podmět a přísudek). Výsledkem tohoto vztahu je pak věta dvojčlenná (se syntagmatickou predikací). Větu ve většině případů doplňují ještě další členy, tzv. větné členy rozvíjející (předmět, příslovečné určení, přívlastek, doplněk).

Syntaktické vztahy mezi autosémantickými slovy se realizují ve dvou rovinách:

- **v rovině významové (sémantické):**
 - **predikace (přisuzování):** větovorný vztah, při němž dochází ke vztažení znaku přísudku (predikátu) na jiný znak, příp. skutečnost:
 - ▶ syntagmatická (skladební) predikace = vztah přísudku a podmětu (z významového hlediska je řídícím členem přísudek, po formální stránce se ale podřizuje podmětu), výsledkem je věta dvojčlenná
 - ▶ nesyntagmatická predikace = zvláštní vztah neskladební predikace (do vztahu nevstupuje subjekt), výsledkem je věta jednočlenná
 - **determinace (určování):** závislostní vztah, při němž dochází k významovému zpřesňování jednoho členu druhým členem:
 - ▶ hypotaktická determinace = jeden z členů skladební dvojice je řídící, druhý je závislý (tj. nejsou na stejné syntaktické úrovni), např. *číst knihu* (přísudek – předmět), *křik dítěte* (jméno – přívlastek neshodný), *cítit se skvěle* (přísudek – příslovečné určení), *cítit se zdravý* (přísudek – doplněk), *vesele poskakuje* (příslovečné určení – přísudek), *šťastná žena* (přívlastek shodný – jméno)
 - ▶ parataktická determinace = vztah mezi členy, které na sobě nejsou formálně závislé, souřadně spojené výrazy blíže určují společný výraz nadřazený, např. *nová kožená bunda* (přívlastek postupně rozvíjející – jméno), *stála před školou u vchodu* (přísudek – dvě příslovečná určení)
 - **koordinace (přiřadování):** vztah mezi složkami několikanásobného větného členu nebo mezi souřadně spojenými větami, a to v poměru slučovacím (kopulativním), stupňovacím (gradačním), odporovacím (adverzativním), vylučovacím (disjunktivním), příp. důsledkovém
 - **apozice (přistavování):** vztah široké totožnosti, při němž oba členy vyjadřují různým způsobem tutéž skutečnost nebo představu
- **v rovině výrazové (formálněsyntaktické):**
 - **hypotaxe (podřadnost, závislost členská):** vztah formální podřazenosti závislého členu významově nadřazenému členu řídícímu:
 - ▶ kongruence (shoda) = formální přizpůsobenost závislého výrazu členu řídícímu (v gramatických kategoriích), např. *prezident odcestoval* (podmět – přísudek), *náš prezident* (atribut kongruentní – jméno)
 - ▶ rekce (řízenost, silná závislost) = řídící člen vyžaduje doplnění v konkrétním tvaru členu závislého, např. *koupila chleba* (přísudek – předmět)
 - ▶ adjunkce (slabá závislost) = řídící člen nevyžaduje doplnění v konkrétním tvaru, např. *odjet na výlet, za dobrodružstvím, k tetě* (přísudek – příslovečné určení)

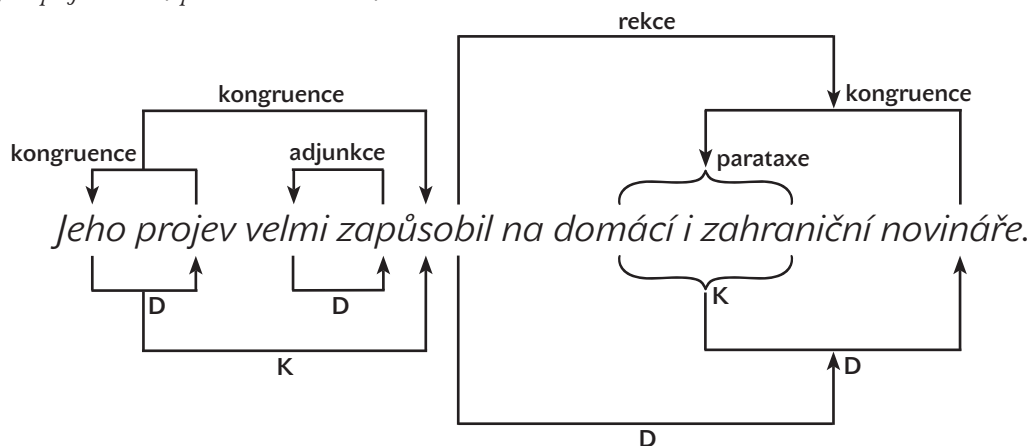
- **parataxe (souřadnost):** vztah mezi větnými členy nebo větami, které jsou na stejné syntaktické úrovni:
 - ▶ parataxe koordinační (několikanásobnost) – např. *malý, ale šikovný; Petr a Pavel*
 - ▶ parataxe apoziční – např. *Petr Šídlo, zástupce senátu*
 - ▶ parataxe determinační – např. *zástupce senátu Petr Šídlo*

Syntaktické vztahy ve větě lze vyjádřit různým způsobem:

- morfologickými prostředky – tj. pomocí deklinačních a konjugačních přípon, popř. slovnědruhovou příslušností členů skladební dvojice
- lexikálními prostředky – tj. pomocí gramatických slov (prepozic a konjunktí), relativ (vztažných pronomín a adverbii) a odkazovacích slov
- syntaktickými prostředky – tj. pomocí slovosledu (především v případech, kdy hovoříme o tzv. gramatickém slovosledu)
- zvukovými prostředky – tj. pomocí intonace a pauzy (v mluvených projevech)
- grafickými prostředky – tj. pomocí interpunkčních znamének (v psaných projevech)
- nonverbálními prostředky – tj. pomocí mimiky, gest apod. (v mluvených projevech)

Příklad rozboru:

Jeho projev velmi zapůsobil na domácí i zahraniční novináře.

Výpověď větná: věta dvojčlenná

	vztah sémantický	vztah formálně syntakt.	větný člen
<i>projev</i> – zapůsobil	predikace	kongruence	podmět – přísudek
<i>velmi</i> – zapůsobil	determinace	adjunkce	příslůvečné určení míry
zapůsobil – <i>na novináře</i>	determinace	rekce	předmět
<i>domácí</i> – novináře	determinace	kongruence	přívlastek shodný
<i>zahraniční</i> – novináře	determinace	kongruence	přívlastek shodný
<i>domácí</i> – <i>zahraniční</i>	koordinace	parataxe	přívlastek několikanás.
<i>jeho</i> – projev	determinace	kongruence	přívlastek shodný

CVIČENÍ

1) V následujících větách vyznačte skladební dvojice a určete sémantické a formálněsyntaktické vztahy mezi nimi.

Firmy a školy jsou zděšeny nápadem zrušit dva povinné cizí jazyky na českých školách. Návrh, podle kterého by se děti ve škole musely povinně učit pouze angličtinu, představili v pondělí experti Národní ekonomické rady vlády (NERV) a navrhli to ministru školství. Ten s návrhem ekonomických expertů souhlasí. Naopak velké zahraniční firmy, které zaměstnance hovořící dvěma jazyky potřebují, ale mají stále větší problém takové lidi najít, nápad NERVu nechápou. Podle vládních expertů totiž českým žákům bohatě postačí, když se naučí perfektně mluvit jen anglicky a místo druhého jazyka, například němčiny nebo francouzštiny, se raději budou věnovat právu, finanční gramotnosti nebo počítačovým technologiím. Druhý jazyk by byl už dobrovolný.

2) Doplňte k uvedeným slovům vhodná slova (příp. slovní spojení), aby nastal níže specifikovaný syntaktický vztah.

a) determinace (př. *právo – občanské právo*):

soupeř –, dnes –, hovořil –, proč –, porážka –, šup –, o Vánocích –

b) apozice (př. *otec – otec, velký znalec vína*):

mluvnice –, rychle –, staří i mladí –, Sněžka –, cíl jednání –, Depeche Mode –, jen tak –

c) koordinace (př. *domácí – domácí, ale i zahraniční*):

prázdniny –, exekutivní –, prosadíme –, buď ona –, teď –, nejen vy –, ráda –

3) U níže uvedených skladebních dvojic určete sémantické a formálněsyntaktické vztahy.

Nový – přístup, velmi – pečlivě, oznámil – neočekávaně, subjekt – se přiblížil, premiér – s ministrem, rozdávala – autogramy, na silnici – u krajnice, vydražený – na aukci, příslušník – národa, Helena Vondráčková – národní poklad, mladý – duchem, žádající – milost, Zlatý slavík – Karel Gott, nástup – do zaměstnání, přítel – nezradí, přijel – s manželkou, skok – o tyči, nejen já – ale i ty.

4.3 Větné členy

Větné členy jsou charakterizovány jako syntaktické funkce autosémantických nebo zájmných slov ve větě, které vstupují do vztahu s jinými výrazy a podílejí se na gramatické stavbě věty. Větným členem nemusí být pouze jednotlivá slova, ale i větné celky (věty vedlejší).

Větným členem je:

- skladební substantivum (morfologické substantivum, substantivizované adjektivum, subst. zájmeno, subst. číslovka, substantivizované neohebné výrazy)

- skladební adjektivum (morfologické adjektivum, adj. zájmeno, adj. číslovka)
- skladební adverbium (slova a předložkové výrazy ve funkci morfologického adverbia, adv. číslovky, příslovečné předložkové výrazy)
- verbum finitum
- infinitiv, transgresiv, participia
- vedlejší věta

Větným členem nejsou:

- přívětné (přídavné) výrazy
 - kontaktové: *počkej, že jo, rozumíš*
 - preparativní: *tak, tedy, no tak, tak tedy* (na začátku promluvy)
 - modálně hodnotící: *ostatně, tak nějak, vážně*
 - retardáční a výplňkové výrazy: *jako, vlastně, takže, abych tak řekl*
 - vokativ – oslovení (jako apelový signál)
 - citoslovce expresivní a apelová: *ježkovy voči, fuj tajbl* (jako expresivní modifikátory)
 - přitakací a záporné částice: *jo, jasně, ne*
- navazovací výrazy: pomocí nich se navazuje věta na předcházející text (tj. konjunkce; adverbia: *tedy, naopak*; příp. věty: *jak jsem už říkala...*)
- gramatické výrazy:
 - prepozice – pouze upřesňují jméno, s nímž se pojí
 - konjunkce – pouze vyjadřují vztah mezi slovními druhy, příp. větami
 - odkazovací pronomina a adverbia – ve funkci katafory, příp. anafory
 - pronominální partikule a adverbia: *tak, tedy* (na začátku věty nadřazené umístěné za větu závislou)
 - gramatické částice: *ať, nechtě, kéž*
 - tvary slovesa „být“ ve složených tvarech slovesných: *přišla bych, byli jsme se podívat*
 - sponová slovesa: *být, bývat, stát se, stávat se*
 - modální slovesa: *moci, muset, smět, chtít, mít*
 - fázová slovesa: *začít, začínat, přestat, přestávat* (ve spojení s infinitivem)
 - zvrtná zájmena: *se, si* (u zvrtných sloves)
 - modální částice: *snad, prý, možná, myslím, tuším*
- zdůrazňovací (vytýkácí) a citové výrazy: citoslovce (pokud nejsou ve funkci predikátu)

4.3.1 Větné členy základní

Přísudek (predikát) – P

Predikát je závislý člen predikační dvojice, který formálně závisí na tvaru subjektu (shoda přísudku s podmětem). Jeho prostřednictvím se subjektu přisuzuje nějaká vlastnost, stav, změna stavu, činnost.

Typy predikátu:

- slovesný jednoduchý (VF plnovýznamového slovesa, vč. složených slovesných tvarů – např. složené futurum, kondicionál apod.)
- slovesný složený (VF modálního nebo fázového slovesa + infinitiv plnovýznamového slovesa)

- slovesný souslovný (ustálené spojení, jehož jednotlivé části nelze samostatně rozvíjet, např. *dostat se do úzkých*)
- slovesně jmenný / přísudek jmenný se sponou (VF sponového slovesa *být, bývat, stát se, stávat se* + jmenná část vyjádřená substantivem, adjektivem, adverbium (tzv. predikativum), příp. číslovkou)
- neslovesný / čistě jmenný (spona není vyjádřena, ale lze ji doplnit)
- citoslovečný (nejčastěji vyjádřen pomocí onomatopoické interjekce)
- vyjádřený větou vedlejší (VV)

Pozor na konkurenci tvarů substantiva ve jmenné části přísudku jmenného se sponou (N/I)!

Podmět (subjekt) – S

Subjekt je nezávislým členem základní skladební dvojice. Zaujímá levovalenční pozici predikátoru. Ze sémantického hlediska nejčastěji vyjadřuje činitele děje, nositele stavu nebo vlastnosti, popř. objekt zasažený dějem.

Vyjádření podmětu:

- syntaktickým substantivem (morfologické substantivum, substantivizované adjektivum, subst. zájmeno, číslovka, substantivizované neohebné výrazy) v morfologickém nominativu (nejen N, ale také G partitivní, G záporový, předložkové výrazy ve významu přibližnosti (aproximativnosti))
- infinitivem (v aktivu i pasivu)
- VV

Pozor: Je nutné rozlišovat mezi podmětem nevyjádřeným (*Vrátila se teprve včera.*) a všeobecným (*Jak si usteleš, tak si i lehneš. Říkali nám to ve škole. Maso nejprve zprudka osmažíme a pak půl hodiny dusíme!*)

4.3.2 Shoda přísudku s podmětem

Shoda přísudku s podmětem se projevuje formální závislostí gramatické kategorie osoby a čísla, popř. jmenného rodu (přičestí činné, trpné – ve tvarech préterita, pasiva nebo kondicionálu).

Typy shody:

- **shoda podle formy** – vychází z tvaru podmětu (z jeho gramatického rodu a čísla)
 - subjekt ve tvaru maskulina animata v pl.: *-i*
 - subjekt ve tvaru maskulina inanimata v pl. nebo feminina v pl.: *-y*
 - subjekt ve tvaru neutra v pl.: *-a*

Pozor: Životné zakončení je i v těch případech, kdy podmět označuje neživou substanci, která svým tvarem patří k ma (*strašáci, papíroví draci*).

Pozor: U maskulin disponujících dvěma zakončeními (*ledoborce i ledoborci*) se tvar přísudku řídí konkrétním zakončením.

Pozor: Životné tvary „*dnové, hrobové, hájové*“ ovlivňují životné zakončení přísudku.

- **shoda podle smyslu** – vychází z přirozeného rodu podmětu (uplatňuje se především ve větách s podmětem nevyjádřeným)
 - věty s podmětem všeobecným (ve významu někdo, lidé): *-i*
 - věty s vokativem (oslovením): zakončení podle rodu jména v 5. pádě
 - shoda podle podmětu vyjádřeného v předcházející větě / větěném spojení

Pozor: Substantiva „*lidičky, koně, rodiče*“ mají tvar maskulina inanimat, ale shoda se u nich řídí významem (přirozeným rodem)!

Pozor: U podmětu vyjadřujícího množství, který je doplněn numerativem maskulina animata (např. *tisíce fanoušků, stovky příznivců, davy lidí*) se v první větě řídí tvar přísudku gramatickou formou podmětu, ale v následující větě jsou přípustná dvě zakončení (*-y/-i*)!

Komplikované případy shody podmětu s přísudkem (výběrové pasáže)

- několikanásobný podmět – shoda závisí na tom, čím je podmět tvořen, tj. uplatňuje se pravidlo přednosti rodu:
 - alespoň jeden člen je maskulinem animatem: *-i*
 - alespoň jeden člen mezi neutry je femininem: *-y*
 - všechny členy jsou neutrem v plurálu: *-a*
 - je-li mezi neutry v plurálu alespoň jedno v singuláru: *-y*

Pozor: Stojí-li několikanásobný podmět za přísudkem, lze kromě pravidla o přednosti rodu vycházet ze shody podle nejbližšího člena podmětu (shoda podle pozice), např.: *Na konferenci vystoupily/vystoupili zastánkyně i odpůrci kontroverzního projektu. Atmosféru koncertu si pochvalovala/pochvalovali Dagmar Pecková i dirigent Pražské komorní filharmonie.*

Pozor: Několikanásobný podmět vyjádřený abstrakty v singuláru, který stojí před přísudkem, může mít singulárové i plurálové zakončení. V pozici po přísudku převládá tvar singuláru, např.: *Dochvilnost a preciznost byla/byly jeho silnou stránkou. Příznačným rysem jeho chování byla arogance a žoviálnost.*

- několikanásobný podmět koordinační (jeden člen podmětu je ve tvaru 7. p. s předložkou *s*, a to ve významu doprovodu):
 - shoda podle jména v 1. p. (*Ukrajina s Maďarskem se ucházela o přízeň českého koncertu. O přízeň českého koncertu se ucházela Ukrajina s Maďarskem.*)
 - shoda podle všech členů podmětu, tedy podle pravidla přednosti rodu (*Ukrajina s Maďarskem se ucházely o přízeň českého koncertu. O přízeň českého koncertu se ucházely Ukrajina s Maďarskem.*)
- podmět vyjádřený číslovkou a jménem počítaného předmětu – záleží na typu číslovky:
 - číslovky 1 – 4: shoda podle rodu jména počítaného předmětu (*Dva lidé zahynuli minulý týden při vlakovém neštěstí.*)
 - číslovky 5 – 99: přísudek ve tvaru neutra singuláru (*Devadesát pět studentů neprošlo prvním kolem přijímacího řízení.*)

- složené číslovky zakončené na 1 – 4: nabízejí se tři možná řešení (*Dvacet dva lidé zahynuli / dvacet dva lidé zahynulo / dvaadvacet lidí zahynulo při srážce kamionu s autobusem.*)
- podmět vyjádřený zkratkou – vychází se z charakteru zkratky:
 - iniciálová zkratka (*OSN, ČR*): shoda se řídí rodem základního slova sousloví (*OSN se podílela na humanitárních akcích. ČT představila nové vysílací schéma.*)
 - iniciálové zkratkové slovo (*ČEZ, NATO*): nabízejí se dvě možná řešení, a to buď podle rodu základního slova sousloví, nebo podle zakončení zkratkového slova (*ČEZ ohlásily zdražení většiny svých tarifů (ČEZ – závody). ČEZ ohlásil zdražení (ten ČEZ).*)
 - zkratky a zkratková slova cizího původu (jedná-li se o málo frekventované případy): převládá zakončení přísudku ve tvaru neutra singuláru (*RAF odrazilo útok německého letectva.*)

CVIČENÍ

1) Vytvořte náležité tvary predikátu v préteritu, doplňte chybějící koncovky. Je-li to možné, uvádějte i dubletní tvary. Svě řešení odůvodněte.

- a) Tisíce lidí (přijít) vzdát hold zemřelému vizionáři, osobnosti, kter- navždy (ovlivnit) jejich život. Průzkumy veřejného mínění (dokázat), jakým zájmem ze strany voličů disponují jednotlivé orgány. Všechn- data (být odeslán) do centrály, jakmile budou zpracován-, budou obratem zveřejněn- na našich internetových stránkách. Témata konference (být zaslán) všem účastníkům s dostatečným časovým předstihem. Na letiště (dorazit) davy nadšených fanoušků, aby (přivítat) hrdiny hokejového šampionátu. Bacil- se v dětském kolektivu nekontrolovatelně (šířit) a žáci jako mouchy (padat) jeden za druhým. Co byste si, děvčata moje, (přát) k narozeninám? Koně (chybět), na rozdíl od ostatních šachových figurek. Ve všech zpravodajských relacích po celý víkend (ukazovat) záběry z místa útoku. Městem (projíždět) nablýskan- veterány. Mnoho lidí (dívat se) na nového primátora skepticky, ale nakonec ho (přijmout) na milost. Na summit (být pozván) význačn- činitel společnosti a kulturního světa.
- b) Poslanci a poslankyně (dohodnout se) na odročení projednávání bodu o penzijním připojištění. K dalším pohovorům (být vybrán) Jana Farská a Alois Tichý. Rakousko a Polsko (přistoupit) neprodleně k jednání. Evropský parlament a Evropská rada (hlasovat) o unijním rozpočtu. Charitativní akci (sponzorovat) firmy i zastupitel města. Německá a francouzská delegace (sejít se), aby (projednat) další kroky na záchranu hroučící se řecké ekonomiky. Městský úřad, resp. přímo starostka, se (odmítnout) k otázkám TV Nova vyjádřit. Její odmítavý postoj a arogance (ovlivnit) její okamžité odvolání. Praha, hlavní město ČR, (honosit se) titulem Město evropské kultury. Vánoční stromky, hvězdy a sněhuláci (zdobit) většinu výloh na hlavní třídě. Piano a dvě křesla zatím (stát) v rohu místnosti. Dům se zahradou v exkluzivní rezidenční čtvrti (být pronajat) zahraniční společnosti na dobu dvou let. K velkému úspěchu tenistce (blahopřál) nejen prezident republiky, ale i zástupci stávajících a potenciálních sponzorských firem.
- c) Britsk- BBC (oznámit), že přestane u historických dat používat pojmenování „před Kristem“ a „po Kristu“. ÚHOS (zabývat se) stížností společnosti Unicorn. HDP

(dosáhnout) největšího propadu od roku 1998. IKEA (zvíťezit) ve vleklém boji s ruskou byrokracií. IKEM (provést) ve světě dosud nerealizovanou operaci srdce. ČD (zavést) velkou inovaci v podobě jízdenek. UPC (rozšířit) programovou nabídku o další specializovaný kanál. OMV (přizpůsobit) své služby konkurenční Benzině. Motolsk- ARO (nebýt schopen) přijmout všechny zraněné z hromadné dopravní nehody. Často kritizovan- FBI nakonec (dopadnout) stíhaného zločince. Petrov- SMS vyvolala obrovský poprask. (Změnit se) od posledního daňového přiznání vaš- IČO? HN (otevřít) na svých stránkách kauzu neprůhledného dotování politických stran. Česko- MTV (spustit) od minulého týdne novou reality show. VZP (odmítnout) navýšit bodové hodnocení některých ambulantních výkonů. DPH (zvednout se) o 4%.

2) Proveďte korekturu textu.

a) Hospodářské noviny se pokusily zmapovat, jaké platy v letošním roce pobíraly špičky státních firem, generální ředitelé a vrcholový manažeři. Své zjištění otiskli na stránkách pátečního vydání, odkud informace převzaly i další domácí deníky, zpravodajské servery a zahraniční komentátoři. Podle deníku už před více než dvěma lety navrhly vláde expertní skupiny, jak zlepšit řízení státních firem. Ministerstvo financí, jež má správu státních aktiv na starosti, ale nestihlo včas data potřebné ke zpracování veškeré agendy zkompletovat, a proto se tehdejší stav a aktuální situace příliš nezměnila. Ovšem poslední dni ukázali, že je nutné přijmout rozhodné kroky, a to poté, co do masmédií pronikly informace o odměňovacím systému manažerů Českých drah. Půlmilionový měsíční plat generálního ředitele a o něco málo nižší odměna tzv. ombudsmana vyvolala doslova pozdvižení na vsi. Nutno podotknout, že se nejedná o finální částky, které pravidelně putovali na účet vysokých manažerů. Ty si kromě měsíčních výdělků přišli na další benefity: životní pojištění a důchodové připojištění činila dalších 30 % k pravidelnému platu, nemluvě o výši zlatého padáku, jež představovala až 24 měsíčních platů. Ministr dopravy s týmem svých poradců se rozhodli, že bude zjednaná brzká náprava. Podle ministra je totiž přímo nemravné, aby byly vyplácené nadstandardní odměny v situaci, kdy ČD za posledních pár let vykazoval miliardové ztráty.

(podle Hospodářských novin)

b) Padlé cestovky stály pojišťovny miliony

V létě v Česku zkrachovalo pět cestovních kanceláří. Stovky lidí tak uvázly v cizině nebo vůbec neodcestovali. Řada z nich proto požadovala adekvátní finanční odškodnění, díky němuž by si mohly kompenzovat i způsobenou psychickou újmu. Pojišťovny jim na náhradách zaplatily dohromady nejméně osm milionů korun. Nejhlouběji do kapes museli sáhnout Generali a Česká pojišťovna, u nichž byli proti úpadku pojištěné hned dvě zkrachovalé cestovní kanceláře. „Celkové náklady činily zhruba dva miliony korun,“ sdělil mluvčí Generali. Přesná čísla z České pojišťovny bohužel nebyly dosud zveřejněny, spekuluje se o tom, že by mohly přesáhnout až dvojnásobek částky vyplácené Generali. K dnešnímu dni svoje pohledávky uplatnili 162 klientů, jež zaplatili za objednané zájezdy, ale v důsledku úpadku společností nikam nevycestovali.

(Mladá fronta Dnes)

4.3.3 Větné členy rozvíjející

Předmět (objekt) – O

Objekt zastává pravovalenční syntaktickou pozici verba nebo adjektiva (příp. adverbia nebo interjekce). Vyjadřuje to, co je dějem zasahováno, příp. čeho se děj týká. Objekt patří z hlediska valence k členům obligatorním (determinuje řídicí člen jako jeho nutné doplnění), jehož pádová podoba je pevně dána (vyplývá z řídicího členu). Může nabývat podoby všech pádů, kromě nominativu a vokativu.

Sémantická klasifikace:

- plný zásah děje – *hladit dítě, štípat dříví*
- částečný zásah děje – *dotknout se tváře, zobnout si cukroví*
- výsledek děje – *napsat dopis, uplést šálu*
- smyslový podnět – *cítit vůni, slyšet křik*
- cíl děje – *donutit k výpovědi, vyhrát soutěž*
- adresát děje – *poslat příteli, darovat ženě*

Vyjádření objektu:

- skladebním substantivem – morfologickým substantivem, substantivizovaným adjektivem, zájmenem, substantivizovanými neohebnými slovy, participiem trpným
- infinitivem
- VV

Přísluvečné určení (adverbiale) – Ad

Adverbiale je ne vazebné (tvarově neřízené) doplnění verba, adjektiva nebo adverbia. Vyjadřuje nejružnější okolnosti děje (viz klasifikace). Z hlediska valence nejčastěji zastává pozici nevalenčního doplnění, v některých případech se může stát součástí ZVS (ale bez pevně dané tvarové podoby).

Sémantická klasifikace adverbiale:

- místa (loci) – Adl: *přijít domů*
- času (temporis) – Adt: *pracovat denně*
- způsobu (modi) – Adm: *chovat se nepatřičně*
 - míry – Adm míry: *přibrat dvě kila*
 - výsledku děje – Adm vysl. d.: *rozpadnout se na padrt*
 - prostředku a nástroje – Adm prostř.: *natírat lakem*
 - zřetele – Adm zřet.: *být myšlenkami jinde*
 - původu – Adm pův.: *postavit z betonu*
 - původce – Adm původce: *být pochválen učitelem*
 - průvodních okolností – Adm prův.: *vstoupit za zvuků pochodu*
- příčiny (causae) – Adc: *pro nemoc zavřeno*
 - účelu – Adc úč.: *požádat o radu*
 - podmínky – Adc podm.: *v případě nouze*
 - přípustky – Adc příp.: *i přes nepřízeň počasí odjel do hor*

Vyjádření adverbialie:

- adverbium
- nominální skupinou (prostým pádem, předložkovým pádem, příslovečnou spřezkou, adjektivem, zájmenem)
- infinitivem
- VV

Doplňek (atribut verbální) – Atv

Atribut verbální má specifické postavení mezi ostatními větnými členy, protože je závislý na dvou řídících členech zároveň, a to na jménu (ve funkci subjektu, příp. objektu) a slovesu (ve funkci predikátu). Závislost atributu verbálního je vyjádřena shodou s řídícím jménem (k němu se vztahuje jako druhotný predikát) a významovým doplněním slovesa. Atribut verbální vyjadřuje stav nebo vlastnost substantiva v průběhu děje vyjadřovaného slovesem.

Klasifikace podle shody s řídícím substantivem:

- shodný: *přiběhla ustrašená*
- neshodný: *jmenovali ho ředitelem*

Klasifikace podle větněčlenské platnosti řídícího substantiva:

- subjektivý: *Poskakovala, majíc ruce v kapsách.*
- objektový: *Záchranáři ji přivezli zraněnou.*

Vyjádření atributu verbálního:

- adjektivem
- substantivem
- infinitivem
- transgresivem
- VV

Pozor na rozdíl mezi Atv a jinými větnými členy, např.: Jana se vrátila *zdeptaná*. (Atv) vs. Jana byla *zdeptaná*. (P) Matka seděla *shrbená*. (Atv) vs. Matka seděla *shrbeně*. (Adm)!

Přívlastek (atribut) – At

Atribut je větný člen, který přímo závisí na syntaktickém substantivu v jakékoli větněčlenské platnosti (závislost je vyjádřena kongruencí, příp. adjunkcí nebo rekcí), toto substantivum blíže určuje, vymezuje jeho význam. Atribut patří k nevalenčním členům, nikdy není součástí ZVS.

Klasifikace atributu podle druhu závislosti:

- shodný (kongruentní, At kongr.): shoduje se v gramatických kategoriích, většinou stojí v antepozici (před jménem, které rozvíjí)
- neshodný (inkongruentní, At ink.): neshoduje se v gramatických kategoriích (jedná se o rekcii – *hod kladivem*, příp. adjunkci – *výhled na moře*), většinou stojí v postpozici, nejčastěji ve tvaru genitivu

Klasifikace podle počtu atributů rozvíjejících řídicí substantivum:

- holý: není dále rozvitý
- rozvitý:
 - několikanásobný: jednotlivé atributy jsou ve vzájemném syntaktickém vztahu paratactickém, jejich pořadí lze zaměňovat (*moji a jeho rodiče*)
 - postupně rozvíjející: význam řídicího substantiva je postupně zpřesňován dalšími atributy (*moje nejbližší dlouholetá kamarádka*)

Pozor na interpunkci u několikanásobného a postupně rozvíjejícího přívlastku (viz Interpunkce ve větě jednoduché)!

Klasifikace podle těsnosti spojení rozvitého atributu:

- volný: doplňuje pouze další význam, další informaci, která ovšem není pro smysl výpovědi důležitá (její absence smysl výpovědi nezmění)
- těsný: vyjadřuje informaci, která je pro smysl výpovědi důležitá, při její absenci by se smysl zkreslil, posunul

Pozor na interpunkci u přívlastku volného a těsného (viz Interpunkce ve větě jednoduché)!

Specifickým příkladem atributu je přívlastek nepravý, který je sice formálně závislý na substantivu, ale významově ho nedeterminuje (*Petr s Pavlem, matka s dětmi*).

Vyjádření atributu:

- syntaktickým adjektivem (morfologickým adjektivem, zájmenem, číslovkou)
- syntaktickým substantivem
- syntaktickým adverbiem (morfologickým adverbiem, předložkovým spojením)
- infinitivem
- VV

Přístavek (apozice) – Ap

Apozice je volně připojený atribut substantivní, který jiným způsobem popisuje totéž, co vyjadřuje řídicí větný člen. Stojí za řídicím substantivem, jež významově determinuje.

Klasifikace ze sémantického hlediska:

- apozice zařazující a hodnotící (*Jana, premiantka třídy*)
- apozice shrnující (*Palladium, OC Chodov, Arkády Pankrác, zkratka velké obchodní domy*)
- apozice konkretizující (*Dominika Cibulková, výborná slovenská tenistka; bývalý generální ředitel Michal Klíma; Pražská plynárenská, a. s.*)
- apozice výčtová (*tři místnosti, obývací pokoj, ložnice a kuchyň*)
- apozice vysvětlující a rektifikační (*celý objekt, vč. skladu; vaše řešení, resp. pokus najít kompromis*)

Pozor na interpunkci u některých typů přístavkových spojení (viz Interpunkce ve větě jednoduché)!

Vyjádření apozice:

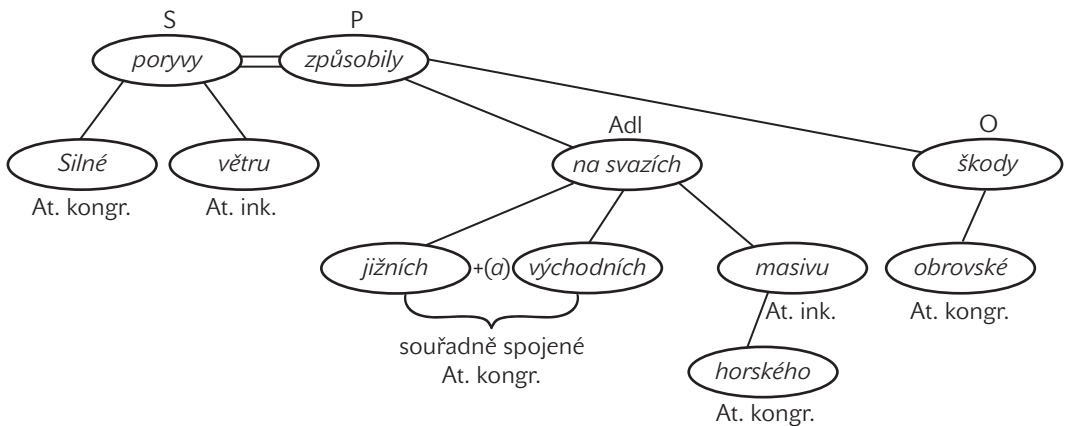
- substantivem (většinou dále rozvitým)

Příklady větného rozboru:

I) *Silné poryvy větru způsobily na jižních a východních svazích horského masivu obrovské škody.*

Výpověď větná: dvojčlenná

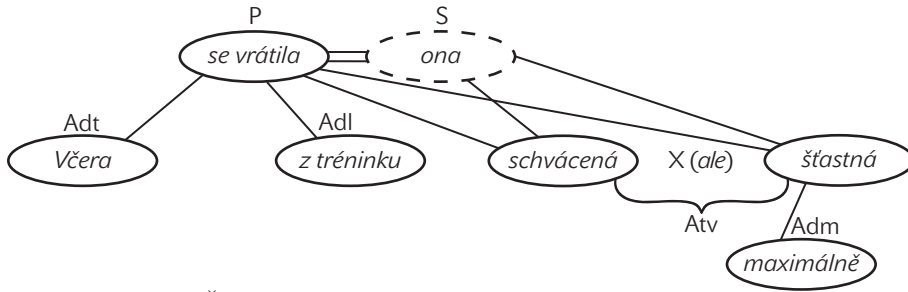
Poryvy – *způsobily*: subjekt a predikát; predikace, kongruence
způsobily – *na svazích*: adverbiale loci; determinace, adjunkce
způsobily – *škody*: objekt; determinace, rekece
na svazích – *jižních*: atribut kongruentní; determinace, kongruence
na svazích – *východních*: atribut kongruentní; determinace, kongruence
na jižních a východních: přívlastek několikanásobný; koordinace, parataxe
na svazích – *masivu*: atribut inkongruentní; determinace, rekece
horského – *masivu*: atribut kongruentní; determinace, kongruence
obrovské – *škody*: atribut kongruentní; determinace, kongruence

II) *Včera se vrátila z tréninku schvácená, ale maximálně šťastná.*

Výpověď větná: dvojčlenná

(ona) – *se vrátila*: subjekt nevyjádřený a predikát; predikace, kongruence
vrátila se – *schvácená*: atribut verbální; determinace, rekece
(ona) – *schvácená*: atribut verbální; determinace, kongruence
vrátila se – *šťastná*: atribut verbální; determinace, rekece
(ona) – *šťastná*: atribut verbální; determinace, kongruence
schvácená – *ale šťastná*: několikanásobný atribut verbální; koordinace, parataxe
Včera – *se vrátila*: adverbiale temporis; determinace, adjunkce
vrátila se – *z tréninku*: adverbiale loci; determinace, adjunkce
maximálně – *šťastná*: atribut kongruentní; determinace, kongruence

III) *Dnes na celém území České republiky hustě sněžilo.*

Výpověď větná: jednočlenná

sněžilo: predikát nevalenční (fundament); nesyntagmatická predikace

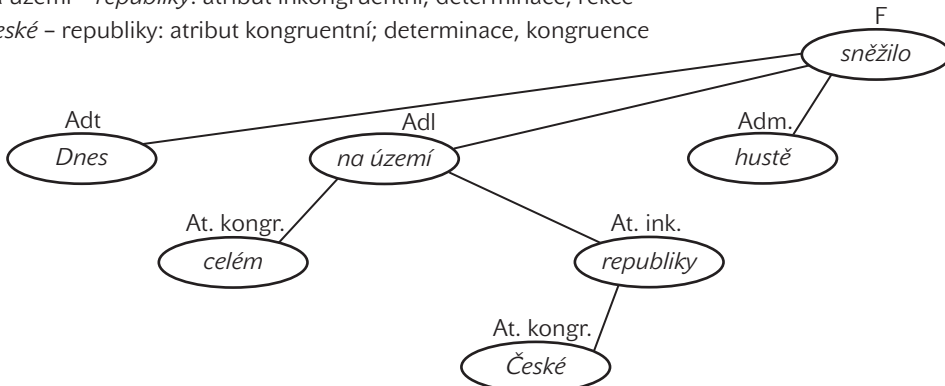
dnes – *sněžilo*: adverbiale temporis; determinace, adjunkce

na území – *sněžilo*: adverbiale loci; determinace, adjunkce

hustě – *sněžilo*: adverbiale modi (míry); determinace, adjunkce

na území – republiky: atribut inkongruentní; determinace, rekce

České – republiky: atribut kongruentní; determinace, kongruence

IV) *Ohromně se mi líbila má nová kabelka od Prady, vánoční dárek od mého manžela.*

Výpověď větná: dvočlenná

kabelka – se líbila: subjekt a predikát; predikace, kongruence

ohromně – se líbila: adverbiale modi (míry); determinace, adjunkce

mi – se líbila: objekt; determinace, rekce

nová – kabelka: atribut kongruentní; determinace, kongruence

má – (nová) kabelka: atribut kongruentní; determinace, kongruence

má – nová: přívlastek postupně rozvíjející; koordinace, parataxe

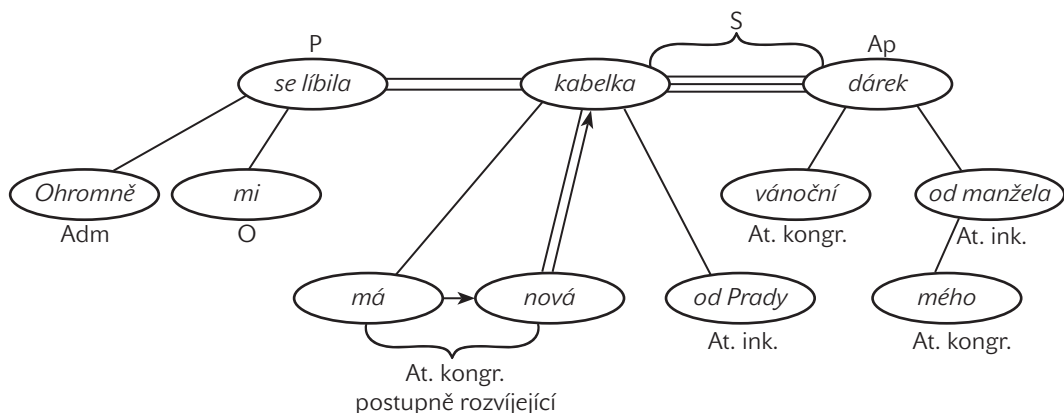
kabelka – od Prady: atribut inkongruentní; determinace, rekce

kabelka – dárek: apozice; apozice, kongruence

vánoční – dárek: atribut kongruentní; determinace, kongruence

dárek – od manžela: atribut inkongruentní; determinace, adjunkce

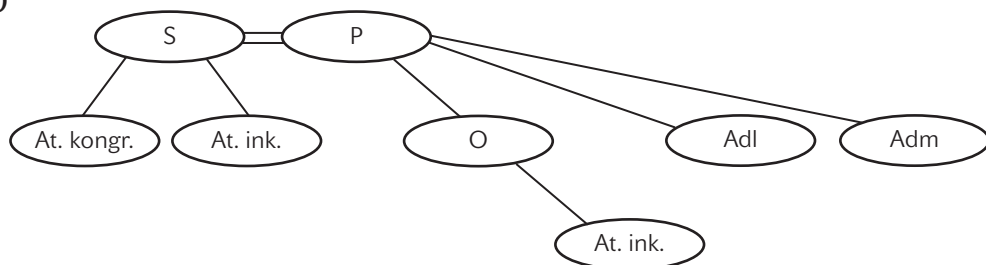
mého – manžela: atribut kongruentní; determinace, kongruence

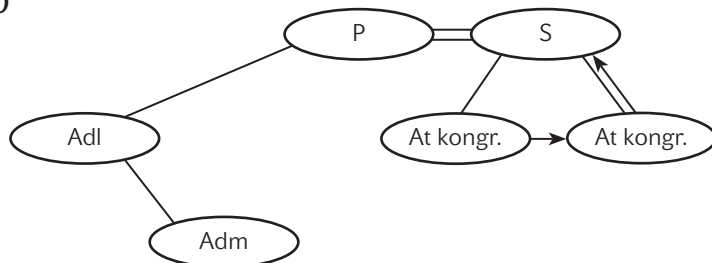
CVIČENÍ

1) Vytvořte alespoň dva větné celky podle uvedených schémat.

a)

b)

2) Naznačte graficky stavbu vět, vyznačte syntaktické dvojice, pojmenujte větné členy, větné vztahy a formu jejich vyjádření.

Nikdo z nás ani na chvíli nezapochyboval, že náš kandidát získá největší počet hlasů. Spor týkající se dědických práv po zesnulém magnátovi se okamžitě dostal na přední stránky všech deníků. Současná česká filmová tvorba je za posledních několik let ve značném rozkvětu. Bylo jí neskonale smutno. V oblasti sestavování a předkládání rozpočtu je pro zajištění plné informovanosti rozpočtového orgánu nezbytné určit obsah obecného úvodu rozpočtu.

3) Rozvíjejte následující věty co největším počtem větných členů. Pojmenujte je.

Baník vyhrál. Podnikatel půjčil peníze přáteli. Doprava byla hustá. Stal se šéfredaktorem. Parlament byl rozpuštěn.

4) U vyznačených slov určete, v jaké větněčlenské platnosti vystupují.

Nechovej se **jako dítě!** Už **jako dítě** jsem prý krásně malovala. Dědeček je **jako dítě**. Ze zasedání se otec vrátil **velmi rozezlený**. **Velmi rozezlený** otec neudržel nervy na uzdě a vybuchl. Otec byl **velmi rozezlený**. Otec, **jsa velmi rozezlený**, se obořil na matku. Nezahrávej si, začínám být **velmi rozezlený**. Pyšnil se novým **perem**, které dostal k svátku. Proč to nenapíšeš **perem**, aby se to dalo přečíst? Psaní **perem** bylo výsadou jen několika žáků. Střet s **policistou** nevěstil nic dobrého. Musela jsem zajet na služebnu, abych s **policistou** sepsala protokol. Zadržený J. P. s **policistou** přijeli kolem poledního před vazební věznicí. Můžeš mi vysvětlit, proč sis začala s **policistou**? Byl na místě činu s **policistou**.

5) Určete, kterým větným členem je v následujících větách infinitiv.

Navštívit pařížský Louvre bylo jeho celoživotní přání. Vždycky si přál navštívit pařížský Louvre. Přání navštívit pařížský Louvre ho neopustilo celý život. Domácím se podařilo otočit nepříznivé skóre až na samém konci utkání. Po celý zápas jsme chtěli otočit nepříznivé skóre z první minuty, ale podařilo se to až na konci utkání. Odborníci se shodli na tom, že otočit skóre až na samém konci utkání bylo dost riskantní.

6) Vymyslete příklady vět, v nichž slovo „občan“ bude použito ve funkci:

- a) subjektu:
- b) objektu:
- c) predikátu:
- d) adverbiale:
- e) atributu:
- f) apozice:
- g) atributu verbálního:

7) V následujících větách najděte všechny rozvíjící větné členy, určete jejich druh, sémantickou charakteristiku a slovnědruhovou příslušnost.

Podle připravovaného návrhu by cestující s nadváhou měli v brzké době platit za letenku vyšší sazbu než hubenější cestující. Na rozdíl od okolních zemí (jako Rakousko nebo Polsko) nedrží českou ekonomiku nad vodou utrácení občanů, ale stále rostoucí export. Koruna v posledních dnech doplácí na nejistotu vyvolanou potížemi eurozóny a s nimi spojenými obavami z další recese.

8) Je-li to možné, nahradte rozvíjící větné členy větou vedlejší.

Kvůli mlze a smogu zrušilo Letiště Praha šest příletů a odletů, další tři přílety byly odkloněny. Mluvčí letiště předpokládá zrušení či odklonění dalších leteckých spojů. I přes špatnou smogovou situaci v Brně jsou podmínky na tamním letišti v Tuřanech dobré. Mluvčí brněnského letiště o situaci v Ruzyni ví a počítá s možností výpomoci při odklonění některých

letů. Středočeský kraj je už třetím regionem v Česku s vyhlášeným stupněm regulace. Ten sice umožňuje krajům a městům omezit například výrobu u největších znečišťovatelů, zakázat či omezit vjezd automobilů do měst, přesto se nic takového zatím nestalo. Náměstek hejtmána Středočeského kraje přislíbil omezení provozu největších znečišťovatelů v případě zvýšení koncentrace poléťavého prachu. O omezení dopravy na území regionu vedení kraje zatím neuvažuje. „Samozřejmě by to pomohlo, ale to bychom museli zakázat jezdit auty po celých středních Čechách,“ konstatoval Petera.

(<http://idnes.cz/>)

9) Je-li to možné, nahraďte informaci vyjádřenou větou vedlejší rozvitým větným členem.

Podnik Kočár z Vídně nabízí to, co je hodnoceno jako rakouská kuchyně. Ačkoli se honosí řadou pozitivních recenzí, je celkový dojem poněkud rozporuplný. Vždycky je mi sympatické, když se někdo pustí neprobádanou cestou. Chce to jistý díl odvahy, a to i tehdy, má-li onen novátorský koncept zaplnit zjevnou díru na trhu. Právě takovou cestou se vydala pražská restaurace, která je ukrytá pod Karlovým mostem. Je to podnik, jenž staví na rakouské kuchyni, která je historicky logickou součástí tuzemské kulinární tradice. Menu Kočáru není nikterak dlouhé, šéfkuchař se snaží, aby byli uspokojeni jak ortodoxní masožrouti, tak i vegetariáni. Gruntem rakouské kuchyně jsou polévky, jež si okamžitě získají vaše srdce. Když přijde na hlavní jídla, dojem z gurmánského zážitku jaksi opadne. Trojbal telecího řízku není nadýchaný, jak má být, spíš se z masa drolí. Podobné je to i u dalších pokrmů, jež jsem ochutnala. Kočár z Vídně tak působí dojmem, že nejlepší dny už má za sebou.

(<http://ihned.cz/>)

4.4 Interpunkce ve větě jednoduché

Čárkou (event. čárkami) ve větě jednoduché oddělujeme:

- několikanásobné větné členy, nejsou-li spojeny spojkami *a, i, ani, nebo, anebo* v poměru slučovacím (např.: *Německo a Francie přislíbily poskytnout finanční injekci.*)

Pozor na dvojité spojovací výrazy (*ani – ani, jak – tak, ...*) – pokud druhému členu nepředchází spojka *a*, oddělují se od sebe čárkou (např.: *Ani ve vládě, ani na jednotlivých ministerstvech o této kauze nic nevěděli.*)!

Pozor na významový poměr u spojek *nebo, anebo* – ve vztahu neslučitelnosti (platí-li A, neplatí B) je užití čárky závazné (*Dala bych si věneček nebo rakvičku. vs. Nevím, jestli bude má žádost přijata, nebo ne.*)!

- přívlastek volný (např. *Ruská krasobruslařka, oblečená v karmínově rudých šatech, zajela svou volnou jízdu naprosto famózně.*)
- apozici, jedná-li se o přístavek se sémantickou funkcí hodnotící, shrnující, vysvětlující či rektifikační, též při výčtu (např.: *Turecko a Španělsko, nejnavštěvovanější turistické destinace loňského léta, zaznamenaly*

v letošním roce velký odliv turistů. Petr, Dan a Honza, zkrátka naši výtržníci, opět skončili u ředitele školy. Některé filmy, např. Postřižiny, Na samotě u lesa nebo Pelišky, mohl pouštět pořád dokola. Všechny připomínky, či lépe podnětné poznámky, budou zodpovězeny ve druhé části dne.)

Pozor na apozici konkretizující, v níž figuruje vlastní jméno, interpunkce pak závisí na pozici propria (*Petr Vobořil, náměstek ministra, se k dotazu odmítl vyjádřit.* vs. *Náměstek ministra Petr Vobořil se k dotazu odmítl vyjádřit.*)!

Pozor na interpunkci v souvislosti s tituly: tituly před jménem – bez interpunkce, tituly za jménem – s interpunkcí (*PhDr. Mgr. & Ing. (Bc.) Tomáš Veselý, Ph.D., vystoupil na konferenci s krátkým příspěvkem.*)!

Pozor na interpunkci v souvislosti s právními subjekty: je-li typ společnosti součástí oficiálního názvu – bez interpunkce, není-li – s interpunkcí (*Komerční banka, a.s., patří počtem svých klientů k předním bankovním institucím v ČR. Společnost TomPrint s. r. o. zaznamenala v letošním roce rekordní výsledky.*)!

- samostatný větný člen = výraz stojící mimo větu, vytčený před ni (antepozice), příp. za ni (postpozice); ve větě je zastoupen odkazovacím výrazem (*Peněz, těch není nikdy dost. Jezdila tam ráda, na Slapy.*)
- osamostatněný větný člen = dodatečně připojený větný člen, který není součástí větné výpovědi (jedná se o výsledek parcelace výpovědi, příp. nedostatečné výpovědní perspektivy), buď se připojí za výpověď (čárkou), nebo se zcela osamostatní (*Měl zase pravdu, jak jinak! Zamlouvá se mi to. Velmi.*)
- vokativ (5. pád, oslovení) = slovo nebo skupina slov v 5. pádě s funkcí upozorňovacího signálu nebo kontaktního prostředku; může tvořit samostatnou výpověď (s koncovým interpunkčním znaménkem) nebo může být vložena do výpovědi (*Hynku! Viléme! Jarmilo! Jarmíre, nech toho!*)
- parenize (vsuvku) = slovní výraz nebo věta, která nepatří do základní roviny textu, s obsahem výpovědi souvisí pouze významově, nikoli syntakticky (*Je to, nemyslím-li se, jeho desáté eso v dnešním zápasu.*)

Pozor na ustálené (nejčastěji krátké, jednoslovné) vsuvky, které není nutné interpunkčně oddělovat (např.: *Dostavte se(,) prosím(,) na zkoušku včas! Měla bych(,) myslím(,) přijet kolem poledního.*)!

Pozn.: Pro oddělení vsuvky lze kromě čárky/čárek použít i kulaté závorky, příp. pomlčky.

- doplněk, jedná-li se o rozvitou polovětnou konstrukci, jejímž základem je přičestí trpné, přídavné jméno nebo vícečlenná přechodníková konstrukce (*Obklopena svými nejbližšími, radovala se z nového rodinného přírůstku. Úřední kruhy odmítly citovaný článek, prohlašující jej od počátku do konce za nepravdivý.*)

Čárkami ve větě jednoduché neoddělujeme:

- přívlastek postupně rozvíjející (*Byla jsem pyšná na své nové červené auto.*)
- přívlastek těsný (*Směrnice podpoří strategii Komise zaměřenou na zaměstnanost a růst.*)
- frazeologismy (*Vrhl se do toho hlava nehlava. Musíme se této problematice věnovat stůj co stůj. Během dvou tří měsíců budou přijata náležitá opatření.*)

- výrazy eliptického charakteru (*Řekni mi proč. Jak to, že nevíš kdy?*)
- výrazy spojené v rámci věty jednoduché spojkami *než, jako* (*Opět byla úspěšnější než já. Koupil jí to jako dárek.*)
- výrazy spojené spojkami *aneb, čili, neboli* (*Zabýváme se morfologií neboli tvaroslovím.*)

Pozor na zdvojené názvy: *Krvavý soud aneb Kutnohorští havíři, První kapitola aneb Jak vše začalo!*

- místní a časové údaje (*V Praze dne 5. 11. 2011*)

CVIČENÍ

1) Vyhledejte několikanásobné větné členy. Určete jejich vzájemný vztah a doplňte interpunkci.

Nejvyšší denní teploty vystoupí na 10 až 15°C. Je klání s býky v koridě týráním zvířat nebo kulturní tradicí? Proti tomuto návrhu se postavili jak zástupci opozice tak i někteří poslanci vládní koalice. Každý rohlík nebo chleba, který si koupí zákazník v Česku, je z United Bakeries. Nakonec jsme na jednání s obchodním partnerem dosáhli dílčího ale rozhodně nezanedbatelného úspěchu. Když chtěla, dokázala být milá ba přímo okouzující. Výsledkem zavedení daně z finančních transakcí bude přesun obchodů z Evropy do Asie nebo USA. Při vstupu do objektu se prokažte služební kartou či jiným dokladem totožnosti. Česká republika by měla seriózně uvážit ukončení nebo vypovězení bilaterálních smluv o ochraně investic. Golf je velice zajímavým ale poněkud finančně náročným koníčkem. Kromě komfortu či originálního a přitom účelného architektonického řešení nabízí tato lokalita spoustu zeleně. Při rekonstrukci nebo stavbě domu je také dobré myslet na jeho odvodnění. Tento fenomén zaujal politology sociology a dokonce i ekonomy na celém světě. Významným faktorem je zřetelný nárůst příjmové a majetkové nerovnosti, který je dáván do souvislosti jak se změnami v daňové politice tak s globalizací a liberalizací zejména finančních trhů.

2) Najděte přívlástek několikanásobný a postupně rozvíjející. Doplňte a odůvodněte interpunkci.

Farmaceutický kolos Pfizer ověřuje nový levnější způsob klinických zkoušek testů. Řecká dluhová krize a především nákladné záchranné plány mění pohled i na všechny věřitelské státy. Jedním z nových do očí bijících projektů emirátského megalomanství je osidlování pouštního ostrova Saadijāt. V září vyšlo nové upravené vydání populární ilustrované encyklopedie. O auta Porsche je v segmentu luxusních sportovních vozů velký zájem i v ČR. Druhým nejprodávanějším modelem z nabídky Porsche je Panamera. Historie první úvěrové instituce v tomto regionu sahá do 20. let minulého století. Ministerstvo školství chce kvůli klesající úrovni vysokých škol zavést novou dvojitou kontrolu. Jeho nezaměnitelný hudební styl byl do značné míry ovlivněn tehdejší oblíbenou world music. Do masového vývaru přidáme očištěnou na kostičky nakrájenou zeleninu. Chtěli bychom Vás ubezpečit, že veškeré Vámi zmiňované návrhy budou projednány na dalším pravidelném zasedání. Myslíš, že si do divadla mám vzít ten nový červený top od Tatiany? Základní jazyková škola Fr. Plamínkové pořádá ve dnech 25. a 26. října dny otevřených dveří.

3) Vyhledejte přívlastek těsný a volný. Doplňte interpunkci. Své řešení objasněte.

Jsme firma z podhůří Orlických hor spojující umění, vědu a technologii výroby bylinných čajů vkládající dovednost, zkušenost a péči bylinářského řemesla do každého hrnečku čaje, který si uvaříte. Ve veřejném prostoru se tento fenomén začal objevovat zhruba před třemi lety, kdy se ven začaly dostávat zkušenosti s praxí spojenou se zadáváním veřejných zakázek. V novém „městě ve městě“ už stojí část kulturního centra, kde je možné zhlédnout expozici oslavující „otce zakladatele“ emirátů. Zákon zakazující platby v hotovosti se nevztahuje na všechny platby, ale jen na některé. V Americe by mohla v brzké budoucnosti vzniknout elektrárna poháněná horkým vzduchem. Mimořádná podzimní nabídka se vztahuje na všechny objednávky uzavřené od 1. 10. do 31. 10. Co by se možná zdálo být samolibou poznámkou egocentrického režiséra skálopevně přesvědčeného o svých kvalitách, je naopak výrazem úctyhodného nadhledu a smyslu pro humor. Cena pojmenovaná podle významného francouzského fyzika oceněného Nobelovou cenou Henryho Becquerela je zaměřena na ocenění českých studentů magisterského a doktorského studia.

4) Určete typ apozice podle sémantické klasifikace. Doplňte a odůvodněte interpunkci.

Nejzazší termín pro dodání podkladů je příští pátek tj. 24. února. S hlubokým zármutkem oznamujeme, že včera ve večerních hodinách zemřel prof. PhDr. Emanuel Nový CSc. náš dlouholetý kolega a oblíbený pedagog. Hostem dnešního Radiožurnálu je Vladimír Moravec moderátor vyzdvihovaného i zatracovaného diskusního pořadu Otázky V. M. Zápaly postihly jižní části země zejména Zakarpatskou Ukrajinu. Veškerou elektroniku kromě posledního modelu Nokie Ng můžete zakoupit v našem e-shopu. Těchto vlastností tuku se využívá při tzv. fortifikaci tuků vitaminy čili vitaminizaci tuků. Rozhovorů se za naši stranu zúčastnili nejvyšší státní představitelé a to prezident a předseda vlády. Nejdříve si připravte suchou směs tedy mouku, cukr a nastrohanou čokoládu a pak mokrou směs tedy mléko, olej a bílky. Výsledky odběru krve ukázaly, že hodnota hemoglobinu je podlimitní resp. na dolní hranici. Cena vč. balného a poštovného činí 2 500 Kč. Soud ve svém rozhodnutí vycházel z § 2 odst. 1 písm. d) zákona č. 119/90 Sb. o soudní rehabilitaci. Nabídka se vztahuje na všechny objednávky vyjma nábytku značky ACTIVE.

5) Doplňte interpunkci u samostatného a osamostatněného větného členu.

Původ jeho příjmů ten nikdy moc neřešila, hlavně že bylo odkud brát takřka neomezeně. Didier Cuche vyhrál obří slalom zaslouženě a to o dvě setiny sekundy. Zvířecí vzory a asymetrické tvary to jsou poslední trendy pro následující jaro. Přišla ti SMS od ctitele. Zase jen mlčky přihlížel ostatně jako vždy. Setkali se asi před rokem tehdy na tramvajové zastávce. Přines mi ze skříňky svetr ten kašmírový od našich teda asi. Adeptka na pozici Sales Managera měla velké zkušenosti zejména v oblasti práce s mediálními agenturami. S tak velkým úspěchem s tím nikdo na začátku turnaje ani ve skrytu duše nepočítal. Jet tak do Provence to by se mi moc líbilo!

6) Doplňte chybějící interpunkci. Své řešení objasněte.

Co od nás k čertu ještě chceš? Znechucena jeho laxním přístupem rozhodla se k radikálnímu řešení. Proč to vždycky odskáčou lidi jako já? Věnujte mi prosím zvýšenou pozornost, postup už nebudu znovu opakovat. Jsa pamětliv slov svých rodičů vyhýbal se pochybným existencím. Lidé po prázdninách věřili vládě víc než v červnu, vyplývá to z posledního průzkumu společnosti CVVM. Jeho přednáška zaujala zdá se všechny posluchače, z nichž valnou většinu a to lze hodnotit jako mimořádný úspěch tvořili odborníci na prezentovanou problematiku. Prošli jsme park křížem krážem, ale po našem chlupatém miláčkoví bohužel nebylo ani vidu ani slechu. Potěšen úspěchem svého posledního turné rozhodl se přidat na jaře několik dalších vystoupení. Nic netušíc vypravila se na místo srazu. Vždy platí, že je lepší do rekonstrukce investovat více než pak řešit možné problémy. On-line sledování poskytuje lepší přehled o stavu účastnic klinické zkoušky než kdyby docházely na pravidelné kontroly do nemocnic. Ahoj Pražáci ještě jednou bychom vám chtěli poděkovat za váš čas a pohostinnost. Chtěla bych ti pomoci, ale nevím jak a s čím. Za pět šest dní by měl otok splasknout a pak bude stačit poraněné místo pravidelně mazat.

4.5 Interpunkce v souvětí

Souvětím se označuje spojení dvou a více vět v jeden strukturně, významově a mluvnicky vyšší celek, v němž jednotlivé věty vstupují do vzájemných skladebních vztahů. Ty mohou být naznačeny explicitně prostřednictvím spojovacích výrazů (konjunkcí, vztažných pronomínů či adverbů), a to u spojení syndetických. V asyndetických (bezespoječných) souvětích je vztah (poměr) mezi jednotlivými větami vyjádřen implicitně, tedy „pouhým“ lexikálním obsazením výpovědi.

Vztahy mezi větami v souvětí:

- **parataxe** (přirázování) = spojení vět na stejné syntaktické úrovni ve vztahu koordinace (souřadnosti), vztah koordinace může být i mezi větami závislými
- **hypotaxe** (podřazování) = spojení vět, mezi nimiž panuje vztah determinace (podřazenosti, závislosti), jedna věta je řídící a druhá závislá

Na základě vztahu mezi větami rozlišujeme:

- **souvětí parataktické** (souřadné)
- **souvětí hypotaktické** (podřadné)

4.5.1 Souvětí parataktické

Základem parataktického souvětí je spojení minimálně dvou vět hlavních (formálně i významově samostatných), jež vstupují do různých významových poměrů. Jednotlivé věty hlavní (VH) mohou být dále rozvíjeny větami vedlejšími (VV).

Přehled významových poměrů v souvětí parataktickém

významový poměr	znak	některé spojovací prostředky
kopulativní (slučovací)	+	<i>a, i, ani, (a)nebo, či, také, rovněž, i - i, jednak - jednak, at' - at', ani - ani, napřed - potom, (a) pak, potom, (a) nakonec</i>
gradační (stupňovací)	↑	<i>a, i, ba, ba i, dokonce, dokonce i, nebo dokonce, nejen (že) - ale (i), nejen (že) - nýbrž (i), ani ne - jako spíš</i>
adverzativní (odporovací)	X	<i>ale, avšak, však, nýbrž, jenže, jenomže, přesto, nicméně, (a) naopak, ale přece jen, sice - ale</i>
disjunktivní (vyučovací)	↔	<i>nebo, anebo, či, jinak, buď' - (a)nebo, at' - či, at' - nebo</i>
determinační vysvětlovací	∇	<i>vždyť, totiž</i>
determinační důsledkový	→	<i>proto, a proto, a tudíž, a tak</i>
determinační důvodový	←	<i>neboť</i>

Interpunkce v souvětí parataktickém

- Souřadně spojené věty se oddělují čárkou vždy, nejsou-li spojeny spojkami *a, i, ani, nebo, anebo, či* v poměru kopulativním.
- Spojení souřadná uvozená spojkami *nebo, či* ve významu výběru možnosti (obě varianty jsou přípustné, vzájemně se nevylučují) se čárkou neoddělují (např.: *Nestarám se o to, co lidé říkají nebo co si myslí.*)
- Spojka *a* může být součástí víceslovných spojovacích výrazů (*a proto, a tak, a tedy, a přece, ...*), společně pak vyjadřují jiný poměr než kopulativní – tj. před *a* je nutné doplnit čárku (*Ilak začal klesat, a přesto pěkné počasí vydrželo.*).

4.5.2 Souvětí hypotaktické

Souvětí hypotaktické je složené z jedné věty hlavní (věty řídící) a minimálně jedné věty vedlejší (věty závislé), jež plní funkci větného členu (na základě větněčlenské příslušnosti pak klasifikujeme jednotlivé druhy vět vedlejších).

Přehled vět vedlejších

druh vedlejší věty	některé spojovací prostředky
podmětná	<i>kdo, co, že, aby, jak, kdyby, jestli, když, ten - kdo, to - co, ten - který</i>
přísudková	<i>jak, jako, aby, takový - jaký, takový - aby</i>
předmětná	<i>že, by, jak, kdo, co, proč aby, ten - který, ten - kdo</i>
doplňková	<i>jak, že</i>
přívlastková	<i>kdo, co, který, jaký, či, jenž, kde, odkud, kudy, kam, kdy, že, aby, zda</i>
přísluvečná místní	<i>kde, kam, odkud, kudy, tam - odkud, tam - kde, tudy - kudy</i>
přísluvečná časová	<i>když, až, jak, jakmile, sotva, sotvaže, kdykoli, než, dříve než, zatímco, dokud, pokud; poté, co</i>
přísluvečná způsobová	<i>jak, jako, když, aby, tak - jak, jak - tak, tak - že</i>

přísluvečná měrová	<i>jako, než, co, kolik, čím – tím, tolik – kolik, tak – že</i>
přísluvečná příčinná	<i>proto, že; protože, poněvadž, že</i>
přísluvečná podmínková	<i>kdyby, jestli, jestliže, -li, když</i>
přísluvečná účelová	<i>aby</i>
přísluvečná přípustková	<i>ač, ačkoli(v), třebaže, třebaš, i když, i kdyby, byť, jakkoli</i>
přísluvečná zřetelová	<i>co, pokud, s ohledem na to, jaký; vzhledem k tomu, že</i>

Interpunkce v souvětí hypotaktickém

- Věta hlavní je vždy oddělena od věty vedlejší.
- Je-li věta vedlejší vložena do věty hlavní, musí být oddělena z obou stran čárkami.
- Jsou-li v souvětí vedlejší věty souřadně spojené, a to v poměru kopulativním, jenž je vyjádřen spojkami *a, i, ani, nebo, či*, neoddělují se mezi sebou čárkami.
- Dostanou-li se do bezprostřední blízkosti dva spojovací výrazy, z nichž každý patří k jiné větě, čárku píšeme už před prvním z nich (např.: *Premiér souhlasil, že kdyby měl reagovat na všechny mediální ataky, nedělal by nic jiného.*)

Pozor: Před spojovacími výrazy *než, nežli, jako, jak* se interpunkce doplňuje pouze tehdy, následuje-li po nich větná konstrukce (s VF)!

Pozor: Přísluvce s oslabenou větnou platností (*možná, raději, nejlépe, ...*) se zpravidla čárkou neoddělují (např.: *Raději abys to nechal plavat. Možná(,) se tam ještě někdy podívám.*)

Pozor: Jsou-li ve větě použity zesilující nebo výtýkácí výrazy (*teprve, právě, zvláště, pouze, jen, ...*) stojící před spojovacím výrazem VV, umísťuje se interpunkce už před ně (např.: *Problémy nastanou, teprve až bude propůjčen vysoký počet značek Czech Made.*)

Interpunkce v infinitivních konstrukcích

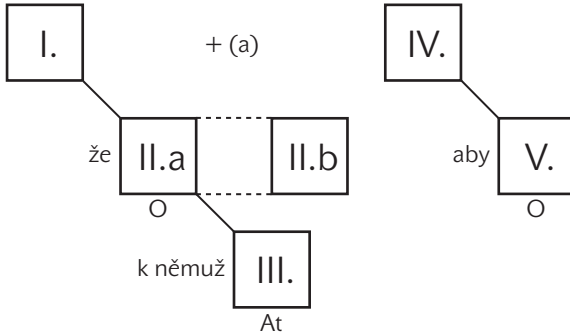
- Čárkou se neoddělují infinitivy a infinitivní konstrukce, které ve větě vystupují jako větný člen (nejčastěji jako subjekt, objekt, atribut, např.: *Bylo nezbytné podpořit tento návrh při hlasování.*)
- Čárkou se neoddělují infinitivní konstrukce závislé na slovesech *být, mít*, tvoří-li s nimi těsnou významovou a zvukovou jednotu (např.: *Neměla jsem kam jít. Není co k tomu dodat.*)
- Infinitivní konstrukce s významem podmínkovým a možnostním se oddělují čárkou (např.: *Nebýt toho nedorozumění, byl by vše vyřešil bez emocí.*)

Pozor: Jestliže ve větě řídící odkazuje k infinitivu zájmeno *to*, odděluje se infinitivní konstrukce čárkou (např.: *Není nad to, chodit na pravidelné kontroly.*)!

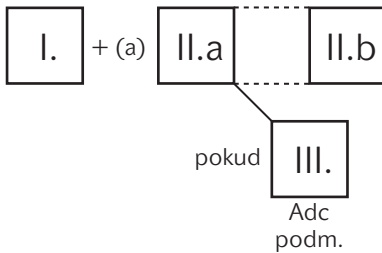
Pozor: Předchází-li infinitivní konstrukci spojka *než*, obvykle se čárkou neodděluje (např.: *Nezbylo jí než si říct o pomoc.*)!

Příklad souvětňného rozboru:

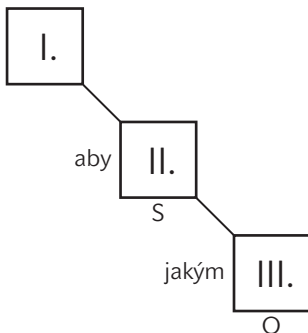
I. VH II.a VV III. VV II.b VV IV. VH
 I) *Myslíme si, že to vzájemné nepochopení, k němuž došlo, vyvolalo vlnu nevole, a chceme*
 V. VV
se pokusit, aby napětí co nejrychleji pominulo.

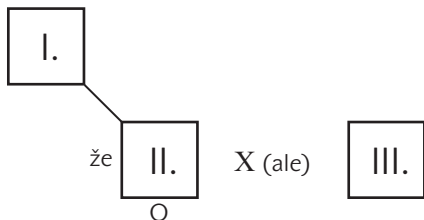
I. VH II.a VH III. VV II.b VH
 II) *Magistrát firmě pohrozil pokoutou, a pokud nedojde k urychlené nápravě, je rozhodnut vypovědět s okamžitou*
platností smlouvu.

I. VH II. VV III. VV
 III) *Je důležité, abyste se včas rozhodli, jakým směrem se dál vydáte.*

IV) Po svém předchůdci zdědil jen to, ^{I. VH} že ^{II. VV} opovrhuje ^{III. VV} patolízaly, ale rád si je vyslechne.

CVIČENÍ

1) Utvořte podle následujících schémat souvětí parataktická. Doplňte vhodné spojovací prostředky.

- a) I. VH X II. VH ↑ III. VH;
- b) I. VH ↔ II. VH ∇ III. VH;
- c) (I. VH + II. VH + III. VH) ↔ IV. VH
- d) (I. VH ← II. VH) X (III. VH + IV. VH)

2) Podle níže uvedených pokynů utvořte souvětí hypotaktická.

- a) Vytvořte souvětí, v nichž bude věta „Vrátili jsme se v pořádku.“ začleněna jako VV přípusťková, VV přívlastková, VV příčinná, VV předmětná.
- b) Vytvořte souvětí, v nichž bude věta „Naši fotbalisté utrpěli výhru.“ začleněna jako VV podmínková, VV podmětná, VV časová, VV účelová.
- c) Vytvořte souvětí, v nichž bude věta „Zase si vymýšlí.“ začleněna jako VV doplňková, VV předmětná, VV zřetelová, VV měřová.

3) Určete významový poměr mezi větami. Naznačte graficky strukturu souvětí. Doplňte a odůvodněte interpunkci.

Slíbili že i oni se vyjádří a požádali zda i když to není zvykem mohou předem uvést poznámku která by podle jejich soudu diskusi oživila protože by v ní sdělili věci jež se dosud neprojednaly a všechny přítomné by zajímaly. Takový vývoj situace nikdo nečekal dokonce i novináři byli z jeho reakce jaksi zaskočeni. Buď s námi budete spolupracovat nebo se budeme muset obrátit na někoho jiného. Možnost zpětného vysledování vajec a správnost dat vyznačovaných v třídírnách musí být lépe zajištěny a proto je nezbytné zpřísnit ustanovení o identifikaci vajec od producentů třídíren. Svě podněty nám laskavě sdělte telefonicky nebo zašlete e-mailem. Pro účely tohoto nařízení se „přímou diskriminací“ rozumí pokud se s jednou osobou zachází méně příznivě než se zachází nebo zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci na základě jednoho z důvodů uvedených v článku 1. Pokud vás naše nabídka zaujala či se chcete dozvědět více neváhejte nás kontaktovat na níže uvedených telefonních číslech. Po absolvování tohoto kurzu získá každý účastník certifikát s podrobným popisem dosažených dovedností a tím je posiluje. Další podobná událost přijde až v březnu a tak předvánoční možnost koupit šaty kolem čtyř tisíc hodně přitahovala. Veřejný sektor nestačí zabezpečit poptávku turistů a tudíž se prodej ubytování v soukromí stává nedílnou součástí nabídky.

4) Doplňte interpunkci u infinitivních konstrukcí. Své řešení objasněte.

Byla to šílená zkušenost probudit se a vidět, co se stalo. Už si nemíním nechat všechno líbit jako doposud. Přeshlapujete na ulici, pohledem zoufale přejíždíte po hospodských vývěsních štítech a nevíte kam vejít? Bylo by pošetilé posílat tuto nabídku všem klientům. Lidská touha napodobit ptáky často končila tragicky. Už není možné objednat si Opencard domů. V letní přípravě půjde především o to zlepšit celkovou fyzickou zdatnost ale také posílit soudržnost týmu. Mít tak o dvacet let míň hned bych se pustila do něčeho svého. Problém je kde sehnat narychlo tolik kvalifikovaných sil. Přizvaný specialista neviděl jinou možnost než okamžitě provést amputaci končetiny. Všem nám jde přeci o to najít optimální řešení, které by vyhovovalo oběma stranám.

5) Určete typ souvětí, opravte chybnou interpunkci. Své řešení odůvodněte.

Zvláštní přezkum se po deseti letech provede u členských států, které si zvolí možnost neuplatňovat směrnici pro systémy, zaručené rezervami podniků a podporovat systém fondů, jež jsou běžné v zemích, jakými jsou, např. Německo. Telefon 57001 si snadno poradí s obrázky pořízenými v noci nebo, tam kde chybí přirozené osvětlení. Pokud nás nezastihnete v kanceláři, zavolejte nám event. pošlete e-mail. Je s podivem že, ačkoli bylo známo mnohé o změně daňového systému nepovažoval obecní úřad za vhodné, o tom informovat. Nejsem s to se tohle všechno naučit! Škoda, že se nám to nepodařilo hned na první pokus. Na včerejší poradě, jež se výjimečně odehrála za účasti ředitele bylo rozhodnuto, vyčkat s oficiálním ohlášením personálních změn do příštího týdne, aby nedošlo – jak se někteří oprávněně obávali –, k poklesu cen akcií. Tento doklad neodevzdávejte nikomu, jen pověřeným osobám. Požádala jsem taxikáře před muzeem, ať mi zastaví. Klíčem k úspěchu je dobré vepřové maso – přičemž ideální je plec nebo krkovice – jež by mělo být správně odleželé a to pět, až sedm dní od porážky. Lidskou pozornost odnepaměti poutaly děje, které se přičí přirozenému běhu věcí – třeba umělé květiny ze skla či ptačího peří, ač v zahradě je těch opravdových dost či renesanční mechanická skákající žabka, byť by v nejbližší louži bylo hejno žab reálných.

6) Doplňte a odůvodněte interpunkci.

a) Poslední dobou se opakovaně objevují zprávy o vysokých cenách které účtují čeští mobilní operátoři. Nejnověji tento týden vyšly najevo výsledky průzkumu který si nechal vypracovat předseda sněmovního podvýboru pro elektronické komunikace a ICT průmysl poslanec Jan Husák (TOP 09). Průzkum zahrnul všechny mobilní operátory působící v České republice v Polsku v Rakousku a na Slovensku. Výsledek: Češi v absolutních cenách platí za volání až násobně víc než ve zbylých státech zejména pak v Rakousku kde se přitom průměrná mzda pohybuje nad třemi tisíci eur a investice operátorů do technologií tam nejsou menší než v Česku naopak. Příčinou vysokých cen jsou čeští zákazníci kteří si je nechají líbit. A nejen u telekomunikačních služeb ale například i u oblečení. V Česku se prodává mnoho produktů „nad cenou“ spotřební zboží je zde často odporně drahé. Ale bránit se před tím lze jen v omezené míře. Oblečení se dá shánět ve výprodejích přičemž i ty výprodejové ceny bývají nadsazené ale už ne naprosto nekřesťanské. Spotřební elektroniku si lze vybírat na internetu a při vědomí že i ten

nejlevnější prodávající musí vydělat si můžeme udělat představu o úrovních marže když jiný prodejce chce za tutéž televizi nebo lednici třeba i o několik tisíc víc.

(Mladá fronta Dnes)

- b) Ministerstvo dopravy nedávno informovalo novináře v reakci na reportáž televize Nova o tom že úsek dálnice D47 mezi Rudnou a Ostravou-Hrušovem byl postaven nekvalitně. V podkladovém materiálu dálnice byly podle průzkumných vrtů Ředitelství silnic a dálnic (ŘSD) mj. dřevo a stavební odpad který tam neměl co dělat. Úsek v délce zhruba osm kilometrů postavilo za 4,5 miliardy korun konsorcium firem v čele se společností Dopravní stavby Ostrava kterou později převzala stavební firma Eurovia CS. Firma se dva dny po zveřejnění informací ptá proč ji dosud nikdo nekontaktoval a informace mají nejprve novináři. A tvrdí že za kvalitu podkladu vinu nenese. Eurovia se ale rozhodla že ukáže že ministerstvo dopravy a ŘSD může být závěry testů jen těžko překvapeno. „Jsme rozhodnutí v nejbližších dnech zveřejnit dokumenty které prokazují postup ministerstva dopravy a ŘSD v celém průběhu zadávání a řízení stavby dálnice D47 od výběru schvalování a přejímání veškerého stavebního materiálu předepsaného pro tuto stavbu státem přes průběh kontroly výstavby až po současné jednání nynějších zástupců obou úřadů“ říká Petra Kučerová mluvčí společnosti. Zveřejnění takových smluv by bylo průlomem ukázalo by jak se tak obří zakázka připravuje a jak probíhá celý proces zadávání a posléze kontrola jednotlivých prací. Možná že právě to by mohlo být vysvětlením cen a provedení českých dálnic.

(<http://ihned.cz/>)

- c) Evropská komise připravila plán jak získat další peníze od evropských bank. Od roku 2014 by chtěla zavést daň z finančních transakcí. Podle šéfa Evropské komise Josého Barrosa by mohla tato Tobinova daň (pojmenovaná podle amerického ekonomy Jamese Tobina který zamýšlel danit krátkodobé spekulace s měnami) do unijního rozpočtu přinést až 55 miliard eur (zhruba 1,35 bilionu korun) ročně. Zástupci české vlády i České národní banky se k tomuto návrhu stavějí odmítavě. Premiér se už dříve nechal slyšet že by schválení poplatků za finanční transakce fakticky znamenalo zavedení první celoevropské daně. Proti návrhu komise jsou také Britové či řada evropských bank novou bankovní daň napopak podporuje Německo. Podle Barrosa je čas aby finanční sektor přinesl společnosti svůj příspěvek. To prohlásil ve Štrasburku před europoslanci při přednesu zprávy o stavu Evropské unie. Zároveň připomněl že členské státy v posledních třech letech schválily pomoc či záruky pro finanční sektor v astronomické výši 4,6 bilionu eur.

(Týden)

Poznámka na okraj: kombinace interpunkčních znamének

- Přímá řeč (kombinace uvozovek, čárky, příp. finálního znaménka) – různá řešení v závislosti na umístění uvozovací věty a samotné přímé řeči:

Odstupující ministr prohlásil: „Nechápu, na co narážíte.“

„Nechápu, na co narážíte,“ prohlásil odstupující ministr.

„Nechápu,“ prohlásil odstupující ministr, „na co narážíte.“

- Citace (kombinace uvozovek, čárky, příp. finálního znaménka) – řeší se stejně jako přímá řeč

Pozor: Je-li citace začleněna do výpovědi, píše se koncové znaménko až za uvozovky (např.: *Ve vyhlášece č. 645/2004 se praví, že „pořizování kopií archiválií je zpoplatňováno částkou 9 Kč za formát A4“.*)!

SOUHRNNÁ CVIČENÍ NA INTERPUNKCI

1) Doplňte interpunkční znaménka v přímé řeči a citaci. Opravte případné chyby.

„Pro malou a na export zaměřenou zemi, jako je Česko, musíme být v dnešní době globálně konkurenceschopní“ řekl premiér.

Petr Čech po zápase prohlásil „Jsem nesmírně šťastný, že jsme zvítězili“ a dodal „I když nám nikdo do poslední chvíle nevěřil“

V PČP se můžete dočíst, že tečka se píše „za nápisy a nadpisy (i když nemají obvyklou formu větou), pokud jsou součástí textu a nejsou od ostatního textu odděleny jiným grafickým prostředkem“

V PČP se v kapitole o interpunkčních znaménkách říká „Na konci výpovědi naznačují tři tečky (...) někdy její citové vyznívání anebo zámlku vyvolanou nevhodností výrazu (tzv. nemotivovaná a motivovaná apoziopse)“

„Kam jste mi, vy darebáci, schovali moje zuby“ zahartusil děda na nezbedná vnoučata.

„Podívej se“ začal otec nepříjemnou rozpravu „buď se okamžitě přiznáš, nebo ...“

2) Doplňte interpunkční znaménka.

a) Řešit problémy a nepříjemné situace je nejlepší prý brzy po ránu nebo pozdě večer. Lidé na celém světě mají časně zrání a pozdě večer nejlepší náladu z celého dne tvrdí nová americká studie. A nálada ovlivňuje nejen to jak se cítíme ale také jak reagujeme jaké děláme rozhodnutí či jak pracuje náš imunitní systém. Z tohoto důvodu je lepší řešit nepříjemná témata ihned po probuzení nebo je naopak odložit na pozdější noční hodinu doporučují vědci z Cornell University opírající se o dvouleté zkoumání vzkazů 2,5 milionu lidí na sociální síti Twitter. Lidé na Twitteru sdílejí své myšlenky a postřehy které musejí zformulovat do maximální délky 140 znaků. Většinou popisují své pocity a prožitky čehož se psychologové rozhodli využít aby zanalyzovali přes 500 milionů vzkazů z 84 zemí světa. Ukázalo se že lidé na celém světě mají velmi podobné výkyvy nálad a to bez ohledu na kulturu či geografickou polohu. Zkoumání se podle vědců nejlépe cítili mezi osmou a devátou ranní a poté dvě hodiny před půlnocí. „Křivka nálady je každý den velmi podobná mění se jen o víkendy což ukazuje na výrazný vliv stresu či nedostatku spánku v pracovních dnech“ píší autoři ve studii zveřejněné v odborném časopise Science.

(Týden)

b) Telefon tablet či notebook připojení na síť kdekoliv a kdykoliv. Mobilní komunikace se stala neoddelitelnou součástí manažerské práce. Jenomže z pomocníka se může snadno stát pán. Neschopnost udržet si soukromí a tedy i prostor k odpočinku je pro dnešní manažery typická. Položte si otázku „Je vše v pořádku když vám šéf posílá e-mail s pracovním úkolem ve dvě ráno nebo v neděli po obědě“ Na jedné straně je tedy neschopnost některých manažerů odtrhnout se od práce a na straně druhé touha po intenzitě. Jako by vysoké pracovní

nasazení provokovalo vysoké nasazení během relaxace. Adrenalinové sporty cestování ... Vše je třeba dělat „na doraz“. V horších případech se objevuje intenzivní vztah k alkoholu. Jemnější formy odpočinku ztrácejí přitažlivost. Pohoda u rodinného oběda nebo u čaje a knížky je pro mnohé výkonné pracovníky něco neuchopitelného. Pokud se chtějí naučit odpočívat musí najít novou rovnováhu. Musí si aktivně bránit osobní život protože to za ně nikdo neudělá. Druhý krok je ptát se zda je skutečně nutné odpočívat „na plné pecky“.

(Madá fronta Dnes)

- c) Migrační politika představuje relativně mladou politiku EU která se v roce 1999 stala prostřednictvím Amsterodamské smlouvy součástí prvního pilíře a postupně se rozvinula v jednu z nejdynamičtějších a nejcitlivějších unijních politik. Nedílnou součástí migrační politiky je politika zaměřená na integraci přistěhovalců do společnosti členských států. Dobře řízená legální především pracovní migrace by měla působit ve prospěch jak třetích zemí (pro účely rozvoje) tak i EU. Tento požadavek se odrazil ve vytvoření konceptu „globálního přístupu k migraci“ jehož základní myšlenkou je posílení spolupráce a dialogu se třetími zeměmi bez jejichž zapojení není možné migrační politiku efektivně realizovat. Konkrétně např. existence tzv. modrých karet umožní lépe získat pracovní povolení vysoce kvalifikovaným osobám ze třetích zemí. V oblasti mezinárodní ochrany (azylu a tzv. doplňkové ochrany) sleduje EU cíl vytvořit do roku 2012 společný evropský azylový systém tzn. Systém jednotných pravidel EU v oblasti azylu. Doposud byly na unijní úrovni přijaty minimální standardy mj. pro přijímání žadatelů o mezinárodní ochranu tj. osob prchajících ze své země před pronásledováním ať již z důvodů rasových náboženských národnostních příslušnosti k určité společenské vrstvě či zastávání určitých politických názorů. Důležitý dokument v rámci vytváření komplexní migrační a azylové politiky EU představuje Evropský pakt o migraci a azylu přijatý v roce 2008 během francouzského předsednictví. Přes znatelný pokrok na tomto poli stále přetrvávají rozdíly mj. v legislativě a praxi jednotlivých členských zemí.

(ze zprávy MV ČR o stavu spolupráce ČR s EU v oblasti migrační politiky)

3) Proveďte korekturu textu.

- a) Ustanovení nařízení (ES, EURATOM) č. 1605/2002 (dále jen „finanční nařízení“) byla zjednodušena tak, že se omezují na základní zásady a definice, týkající se sestavování, plnění a kontroly souhrnného rozpočtu Evropských společenství (dále jen „rozpočtu“). Tato prováděcí pravidla by proto neměla pouze doplňovat finanční nařízení, pokud jde o ustanovení, která výslovně odkazují na prováděcí pravidla ale také pokud jde o ustanovení, jejichž použití vyžaduje předem stanovené prováděcí opatření. V zájmu přehlednosti je nezbytné nahradit nařízení Komise (Euratom, ES, ES) č. 3418/93 ze dne 9. prosince 1993, kterým se stanoví prováděcí pravidla k některým ustanovením finančního nařízení ze dne 21. prosince 1977 naposledy pozměněné nařízením (ES) č. 1687/2001. Pro zajištění souladu odvětvových právních předpisů s rozpočtovými zásadami ve finančním nařízení, musí být všechny právní akty, které se týkají plnění rozpočtu uvedeny v seznamu, který vypracuje Komise a předá jej rozpočtovému orgánu. Pokud jde o rozpočtové zásady a zejména o zásadu jednotnosti, povinnost, identifikovat úroky z předběžného financování,

kteře mají plynout zpět do rozpočtu, vyžaduje identifikaci částek předběžného financování, které zůstávají ve vlastnictví společenství. Částky předběžného financování zůstávají vlastnictvím orgánu, pokud základní právní akt, ve smyslu článku 49 finančního nařízení nestanoví jinak, a pokud se jedná o částky předběžného financování, které se vyplácejí v rámci zakázky, nebo zaměstnancům, nebo členům orgánů, nebo členským státům.

(úryvek z Nařízení Komise č. 2342/2002 o souhrnném rozpočtu Evropských společenství)

b) Průměrná roční produkce komunálního odpadu v ČR, mírně přesahující 300 kg na občana patří v Evropě k nejnižším. Průměr se pohybuje kolem půl tuny odpadu a v nejvyspělejších zemích přesáhl hranici 800 kg (například Dánsko). S rostoucí, životní úrovní se i u nás dá předpokládat nárůst množství komunálního odpadu. Odpadu sice odložíme do popelnice nejméně, ale zatím ho, bohužel drtivá většina končí na skládkách. To je v přímém rozporu s trendy odpadové politiky Evropské unie. Vyspělá Evropa dnes přibližně polovinu odpadu recykluje a polovinu energeticky využívá. Na skládky se ukládá jen minimum odpadu pokud není skládkování zakázané úplně. Současné spalovny odpadu patří, díky přísnějším ekologickým limitům pro vypouštěné spaliny, k neekologičtějším energetickým zařízením. Limity škodlivin mají nižší, než jiná energetická zařízení a počet sledovaných škodlivin je u nich vyšší. O lokálních topeništích, kde také část domovního odpadu končí ani nemluvě. Spálením 1 kg odpadu doma v kamnech, se uvolní do ovzduší tolik dioxinů jako při spálení 10 000 kg odpadu ve spalovně, která využívá podstatně vyšší spalovací teplotu a sofistikovaná zařízení pro čištění spalin.

(Hospodářské noviny)

c) Evropská unie se zmítá v krizi, jejíž konec se jeví v nedohlednu. Každý den se vynořují pochybnosti, předpovědi o tom, který stát zkrachuje, a kolik budeme muset všichni zaplatit, abychom zachránili jednotnou měnu. Stejně tak se objevují komentáře, jak hájící, tak kritizující současný postup zemí EU. Václav Klaus, který je dlouhodobým kritikem současného postupu úředníků v EU stále opakuje to, co tvrdil vždy – tedy, že stát se nemá snažit deformovat trh násilím, ale naopak ho nechat, ať si poradí. Také však upozorňuje na jednu, dosud nepřiliš zveřejňovanou skutečnost: právě nyní je rozhodující čas pro to co bude, protože vždycky v historii se ta nejzávažnější rozhodnutí učinila pod tlakem a pod rouškou úmyslu pomoci něčemu zcela jinému, než tomu, o čem se skutečně rozhoduje. Klaus de facto říká, že nyní je v běhu plán konce. Plán konce jednotlivých evropských států, jehož výsledkem může být Evropa, sjednocená nejen měnou, ale i vládou, rozpočtem, či institucemi. Až potud je nutné s Klausem souhlasit. Právě nyní se skutečně rozhoduje o tom, zda bude Evropa jedním útvarem nebo zůstanou státy, jako dosud, a budou sdílet jen určité věci, jako volné hranice, pohyb zboží, pracovní síly a další... Otázkou je, zda může existovat jedna měna bez jedné fiskální politiky. Evropa se musí rozhodnout mezi dvěma, zcela odlišnými, cestami: buď zachovat jednotlivé státy, které budou úzce spolupracovat nebo všechny státy sjednotit pod jednu vládu a nastolit jednotná, pro všechny platící pravidla.

(Týden)

4.6 Odchylnky od pravidelné větné stavby

K defektním modifikacím větné stavby, které jsou hodnoceny jako syntaktické a stylistické chyby, řadíme:

- **anakolut** – vyšínutí, vybočení ze započaté větné stavby; vzniká většinou neobratností, příp. nepozorností mluvčího, který v průběhu výpovědi změní započaté schéma na jinou konstrukci (např.: *Ty, kterých se to týká, ať se nad sebou sami zamyslí.*)
- **zeugma** – spřežení dvou slovesných vazeb, zanedbání dvojí vazby; příčinou vzniku je nadměrná elipsa, při níž dojde k vynechání větného členu, který z konstrukčního hlediska (odlišná rekce) nemá být vypuštěn (např.: *Obsloužíme a poradíme vám k vaší spokojenosti.*)
- **kontaminace** – směšování, křížení vazeb různých sloves, dějových jmen, příp. předložek podobného významu lišících se rekcí (např.: *Byli tam všichni mimo Jany* (mimo – 4. p., kromě – 2. p.). *Je třeba mu v tom zamezit* (zabránit v něčem, zamezit něčemu).
- **atrakce** – syntaktická spodoba; příčinou vzniku je nenáležitě formální přizpůsobení slova tvaru jiného slova (nejčastěji v skladební dvojici), dochází k chybnému přebírání koncovek (např. *Ve větších případech měl naprostou pravdu.*)
- **některé případy elipsy** – falešné skladební dvojice; k těmto defektům dochází, jestliže mluvčí vynechá tu část výpovědi, která by měla být explicitně vyjádřena (např. *Sedla si na židli, až zapraskala.*)

K chybným konstrukcím lze z významového hlediska přiřadit i tzv. **nepravé věty vedlejší**. Z formálního hlediska se jedná o věty vedlejší, ovšem obsahově nejsou vůči své větě řídicí ve vztahu hypotaxe, nýbrž parataxe.

Klasifikace nepravých vět vedlejších:

- **spojkové** – bývají uvozeny spojkami *aby, jestliže, -li, zatímco, když*;
 - nepravá VV účelová: *Odpočinul si od práce, aby se do ní zase za chvíli pustil.*
 - nepravá VV časová: *Slavia remizovala, když ještě na konci 90. minuty vedla.*
- **vztažné** – bývají uvozeny vztažnými zájmeny nebo příslovci *který, což, přičemž, kdy, kde*;
 - místo vyjádření parataktického vztahu:
Spadl pod vlak, který ho přejel. (následnost dějů)
Na stromě seděl kos, který hlasitě zpíval.
Nakonec si ho vzala, což se nemělo stát.
 - místo vyjádření hypotaktického vztahu:
Rozhodla se jít ještě jednou na výstavu, která se jí líbila. (místo VV důvodové)
Nepřijímáme zakázky, které nemůžeme vyřídit včas. (místo VV podmínkové)

CVIČENÍ

- 1) V následujících spojeních najděte syntaktické chyby, pojmenujte je a pokuste se o jejich odstranění. Každý uchazeč je povinen předložit úředně ověřenou kopii dokladu o ukončeném středoškolském vzdělání získaném na tuzemské nebo zahraniční škole. Když zodpovíte na naši otázku, budeme moci zahájit další šetření. V dopise, adresovanému městskému úřadu, jsem podrobně sepsala svou stížnost na souseda, kterého pes po nocích ruší noční klid. Na školení jsme se dozvěděli, jak odhalit a zacházet s nebezpečnou zásilkou. Každý, kdo chce

dosáhnout výborných výsledků, je třeba, aby po celou dobu studia systematicky studoval. Čistota obce slouží zdraví spoluobčanům. Dobře ty! Viděli jsme upoutávku nové reality show. Výslovně se zakazuje vstup a pobyt na trávníku! Vojenské letadlo může ponorku díky dokonalému monitorovacímu systému zaregistrovat vždy, i když se ponoří.

2) Najděte nepravé věty vedlejší. Popište, jaký vztah nahrazují. Upravte stylizaci.

Studenti vysokých škol vtrhli do ulic, kde protestovali proti zavedení vysokého školného. Premiér přijal zahraniční delegaci, s níž setrval až do pozdních večerních hodin. Matka na podzim loňského roku ulehla, aby už nikdy nevstala. Rádi bychom se vrátili do Barcelony, která nám svou krásou přímo uhranula. České tenistky nakonec FedCup vyhrály, když ještě v prvním setu rozhodující čtyřhry prohrávaly 1:4. Celkové náklady na stavbu objektu dosáhly 2 miliard, z čehož více než polovina prostředků pocházela z dotací EU. Podle hlášení policie, které máme k dispozici, auto jelo nepřiměřenou rychlostí, řidič nezvládl řízení, vyjel ze silnice, kde narazil do betonové zdi.

3) V následujících textech najděte syntaktické a stylistické nedostatky, pojmenujte je. Pokuste se o vhodné přeformulování.

- a) Vzhledem ke stále se opakujícím problémům, k nimž v průběhu školního roku dochází, žádáme všechny rodiče či zákonné zástupce o okamžité hlášení infekčních nemocí u dítěte a vši.
- b) Pravoslaví přijal až v roce 2007 ve vyšetřovací vazbě kvůli způsobům, jak získával pozemky. Podle pamětníků rozhodně nebyly křesťanské.
- c) V pátek ráno vyjel z Hlavního nádraží šachový vlak, který bude mít zastávky ve Vídni a Budapešti, aby se v úterý v dopoledních hodinách vrátil zpět do Prahy.
- d) Nadal vyhrál US Open. Je prvním Španělem, který v New Yorku triumfoval po 35 letech.
- e) Automobilky Toyota a Honda po problémech s dodávkami vyvolaných zemětřesením v Japonsku už obnovily produkci na standardní úroveň.
- f) Nápojové kartony od firmy Tetra Pak jsou více než ze 70 % vyrobené z obnovitelných zdrojů – ze dřeva.
- g) Ministerstvo zdravotnictví dostalo za úkol zavedení pravidelných lékařských posudkových komisí, platově preferovat posudkové lékaře a zřídit samostatný odbor pro posuzování zdravotní způsobilosti k práci.
- h) ročenná odborná komise odsouhlasila ocenění českým studentům za přínos jaderné energii.
- ch) Po nařízení provedení dokazování byl obviněný předveden na místo činu za účelem rekonstrukce.
- i) Na prevenci a provozuschopnost celého zařízení zaměřená údržba je nutností.
- j) Vyřeší se tak často a velmi zevrubně v Ostravě diskutovaný problém.
- k) Rozhodující roli v zastavení šíření nákazy infekční žloutenkou má důslednost v provádění vhodných opatření.
- l) Stále vzrůstá naléhavost potřeby zřízení nové prodejny v naší obci v zájmu zajištění lepší zásobenosti obyvatel potravinami.
- m) Kdo hodlá cestovat do některé z exotických zemí, je vhodné včas se poradit s lékařem o provedení očkování.

- n) Trasa dálnice z Prahy do Drážďan, která patří mezi nejvíce diskutovanou stavbu mezinárodní komunikace, už začíná mít konkrétní podobu.
- o) Žádám vás tímto v zastoupení své dcery o jednoroční přerušení studia v důsledku stipendijního pobytu v zahraničí.
- p) První sníh se na horách objevil nejdříve za posledních pět let.
- r) Zákaz parkování. Sobota 15. října. Od 8 do 24 hodin. Pokud vozidlo zůstane, bude odtaženo! Jde o bezpečnost návštěvníků stadionu a o možnost poškození zaparkovaných vozidel.
- s) Autoři osnov si defekty v úrovni vzdělání uvědomují a snaží se situaci změnit na základě alarmujících výsledků průzkumu širě všeobecného přehledu středoškoláků.
- t) S řešením poskytování dotace rada obvodního úřadu nesouhlasí z toho důvodu, že jde o řešení krátkodobé.
- u) Rakouskými politiky cloumají skandály, které by Středoevropan očekával jen v nových zemích Unie zatíženými zločinnými poměry z privatizace.
- v) Nejcenějším evropským fotbalovým klubem podle hodnoty obchodní značky se letos stal anglický Manchester United, když jeho cena je 412 milionů liber.

A perlička na konec:

Z důvodů plánovaného poklesnutí platového honorování příslušníků PČR a HZS ČR byla provedena realizace opatření k proniknutí do objektu Ministerstva vnitra ČR. Vzhledem k neuposlechnutí zákonné výzvy k rozchodu ze strany skleněné hmoty byly proti této zasahujícími policisty použity hmaty a chvaty a tato následně spolu s turnikety zneškodněna. Poté bylo v souladu se zákonem troubeno a dupáno. Po ukončení opatření se zasahující policisté pokojně rozešli.

(tisková zpráva Policie ČR)

Kapitola 5

5. Stylistika

5.1 Úvod do stylistiky, základní pojmy

Styl bývá definován různě, ale řada definic sdílí zejména tyto složky: je to a) způsob **výběru** (selektce), b) **uspořádání** (organizace, kompozice) a c) případně „**přízpůsobení**“ (modifikace) výrazových prostředků v textu. Pro výběr jsou k dispozici konkurenční množiny prostředků (jazykových i mimojazykových). Představu „výběru“ jako záměrné, cílevědomé činnosti ovšem není vhodné přeceňovat; u nepřipravených mluvených projevů je v popředí spontánnost, nezáměrnost, přesto však i tyto projevy mají svůj osobitý styl. O stylu lze mluvit v souvislosti s procesem vzniku komunikátu (zde používáme spíše termín **stylizace**); většinou však styl připisujeme výsledku tohoto procesu, tj. hotovému textu.

Pozor: v této učebnici dáváme přednost spíše termínu styl před českým *sloh*, ale oba termíny chápeme jako synonymní. Podobně střídáme termíny *text*, *komunikát*, případně *jazykový projev*; pro naše účely není nezbytné mezi nimi přesněji rozlišovat.

Někdy bývá rozlišován styl **jazykový** a **řečový**, stylistická **paradigmatika** a **syntagmatika**. O paradigmatice uvažujeme v případě, že máme možnost v rámci jazykového systému vybírat z paradigmat, konkurenčních množin jazykových prostředků, jimž lze připsat určitou **stálou stylovou hodnotu** (ve slovnících je vyjadřována stylovými kvalifikátory typu *expr.*, *slang.* aj.). O syntagmatice a řečovém stylu pak v případě aktuálního spojování jazykových prostředků v příslušném kontextu, kde získávají stylovou hodnotu **kontextovou**.

Normy jazykové – stylové – komunikační

- **jazykové normy:** jsou zakotveny v povědomí uživatelů příslušného jazyka, představují pravidla zacházení s jazykovými prostředky v oblasti výslovnosti, pravopisu, tvoření slov, tvarosloví, lexika i syntaxe (např. slovosledu); pouze uplatňování jazykových norem se týká triáda „úzus – norma – kodifikace“
- **stylové normy:** jsou mnohem volnější, jsou spojeny s jednotlivými situacemi, funkcemi a žánry našeho vyjadřování
- **komunikační normy:** jsou ještě méně závazné a usměrňují naše vyjadřování v souvislosti s chováním a jednáním vůči jiným lidem; tady už zdaleka nejde jen o zacházení s prostředky jazykovými.

Prvky stylově aktivní, které nesou v textu nějaký výrazný **stylový příznak**, se označují jako **stylémy**. Podle K. Hausenblase se na konstituování stylu textu podílejí prostředky jazykové, paralingvální, tematické, textové, tektonické, žánrové.

Stylotvorní činitelé (určují výsledný styl textu / komunikátu):

- **objektivní:** funkce; situace, prostředí; kontakt s adresátem; téma; mluvenost – psanost; připravenost – nepřipravenost; oficiálnost – neoficiálnost, formálnost – neformálnost; dialogičnost – monologičnost

- **subjektivní, individuální:** věk, pohlaví, temperament, vzdělání, profese, záliby...

Funkce komunikátu lze do značné míry odvodit z triády jazykových funkcí K. Bühlera doplněné R. Jakobsonem na šestici: funkce **zobrazovací** (sdělovací), **expresivní, konativní/apelová, metajazyková, fatická, poetická/estetická**. U řady komunikátů vystupuje do popředí v různých proporcích funkce **informační a persvazivní** (přesvědčovací). Rozlišení funkce expresivní a apelové souvisí s polaritou sebevyjádření a zaměření na adresáta.

Různé klasifikace stylů

- styly komplexní – simplexní
- styl singulární – individuální (autorský) – interindividuální
- styl určité doby, školy, směru
- styly objektivní – subjektivní
- styly **funkční**:
 - prostě sdělovací („hovorový“)
 - odborný (vědecký, pracovní, popularizační, učební)
 - administrativní (normativní, direktivní; jednací; ekonomický, právní...)
 - publicistický s reklamním
 - řečnický (rétorický)
 - umělecký
- styly primární (zejména právě uvedené funkční styly) – sekundární (např. konverzační, epistolární, esejistický, náboženský...)
- styly věcné (věcně sdělné) – esteticky sdělné
- styl vysoký – střední – nízký

Slohové postupy a útvary

- postup:
 - informační
 - vyprávěcí
 - popisný
 - výkladový
 - úvahový
 - případně další, např. podle J. Mistríka postup dialogický, aj.

V jednotlivých útvarech mohou být postupy různě modifikovány (srov. např. rozdíl mezi prostým popisem místnosti, dějovým popisem pracovního postupu, subjektivizovaným líčením krajiny a charakteristikou postavy v románu). V textu se mohou různě střídát a mísit (např. vyprávěcí, popisné a úvahové pasáže v subjektivizované psychologické próze).

TEXT

Michaela Matuščíková: Vždycky je něco za něco

Rovnou přiznávám, že se chystám napsat „paličský“ článek. Myslela jsem si, že pocit, který chci popsat, je můj osobní problém. Ale zjišťuji, že není. Lidé se jen stydí nahlas připustit – jsem unaven charitou. Já to tedy přiznávám a pokusím se to i vysvětlit.

Nedávno jsem utekla, a to doslova, z jedné takové charitativní akce. Šlo o nemocné děti v motolské nemocnici. Už na chodbě, když jsem uviděla hejno fotografů, několik kameramanů a smečku novinářů, přestalo se mi tam líbit. Když pak hvězdička pop-music a jedna z političek popadly krabice hraček, táhnouce za sebou celou tu smečku přecházely od postýlky k postýlce a říkaly – no tak si něco vyber, to máš dáreček –, už jsem to nevydržela. Pět vteřin humbuku, úsměv – Stojím dobře, pane fotografe? – a mám vybarvené modré okénko bobříka dobrých skutků. Utekla jsem. Ale přiznám se, že o pár dní později jsem se za to trochu styděla.

Do redakce chodí stohy pozvánek na charitativní akce. Na ulici mě denně osloví někdo se sbírkou – přispějte na takové děti a na takové psy a na jiné děti. Někteří přijdou až domů, jiní mi rovnou pošlou složenku. Ze všech stran do nás buší – pomozte těm a pomozte zas jiným. Nedokážu už dávno odlišit, kdo sbírá peníze na něco smysluplného a kdo ne. Jen žebráci u nádraží si na nic nehrají, když volají: pomozte mně. Nedávno jsem zahlédla v šuplíku své dcery – sběratelky – barevnou krabici plnou kytíček, samolepek, špendlíků, srdíček a dalších blbůstek, co mi dobrovolníci vnutili za můj příspěvek. Kolik z těch peněz opravdu někomu pomohlo?

Možná je to taky tím, že je před volbami. Nejen navařit gulášek, ale taky nechat spojit své jméno s nějakou nadací patří k dobrému tónu. Nutí mě to přemýšlet – proč politici, kteří měli čtyři roky na to, aby vylepšili sociální i zdravotní sféru, a neudělali to, najednou ukazují, jací jsou lidumilové a spolupracují s nadací. Oni přece mohli pomoci jinak, lépe, dřív. Přijmout zákony, jinak rozdělit rozpočet, zvýhodnit dárci. Nestalo se. Mám si snad říct – ten pán podpořil vdovy a sirotky, já ho jdu volit? Ne. Ten pán mě podceňuje a oblbuje.

Samozřejmě nadacím i jiným podobným organizacím pomůže, když je podpoří známá, nejlépe oblíbená persona. A jak bylo napsáno výše, je opravdu těžké spojit své jméno s nějakou organizací. Případy, kdy nešlo o čistou pomoc a špína ulpěla i na známém jménu, si lidé tak dobře pamatují. Asi tedy není snadné umělce získat. A pro novináře pak zase není snadné poslouchat od každého druhého herce či zpěváka – ano, poskytnu vám rozhovor, ale budeme se bavit o nadaci.

Měla bych ale dodat, proč jsem se styděla za úprk z Motola. Poznala jsem pak blíž tu nadaci, co akci spískala. A zjistila jsem, že tohle byla jen jedna větev jejich stromu. Ten zbytek: neúnavné shánění příspěvků, sponzorů, pomoci. Firmám, které nemají ze svých darů nic, nestačí hřejivý pocit. Chtějí alespoň reklamu. A tu zase novináři odmítají uveřejnit, protože se to nesmí. Je jen málo firem, které dávají bez reklamy. Tak se uspořádá show. Nebo se výše daru podmíní počtem prodaného zboží. Kupte si sušenky, pětník půjde na nemocné. Ale že reklama na kampaň zdražila sušenky o korunu, kterou mohla firma darovat rovnou...? Oceňuji tu tichou společnost dárců,

kteří nechtějí reklamu, nemají známou tvář, nemají ani miliony. Dávají tu stovku, tu padesátku a nikde se tím nechlubí. Protože chtějí někomu pomoci. Protože věří, že jsou na tom jiní ještě hůř než oni.

Kupují jogurty, které by v životě nekupovali, a sušenky, co jim nechutnají. Chtěla bych je vidět. Chtěla bych je znát. Oni mají možná klíč k tomu, co je skutečná charita – dobré srdce. Jenže kdybych je našla, postavila bych na hlavu všechno, co jsem dneska napsala.

(deník Metro)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Pokuste se vytvořit co nejpodrobnější charakteristiku stylu tohoto textu.
- 2) Jakými subjektivními a objektivními slohotvornými činiteli je tu ovlivněn výběr vyjadřovacích prostředků?
- 3) Jaký je profil textu z hlediska funkčního? Které z Bühlerových a Jakobsonových funkcí se v něm uplatňují? Která funkce celému textu dominuje – nebo je jich víc? Je text formulován především subjektivně, nebo se v něm výrazně projevuje polarita já – ty, autor – adresát?
- 4) K jakému funkčnímu stylu tento text zařadíte? Provedli jste toto zařazení na základě nějakých výrazů příznačných pro tento funkční styl, tj. stylémů? Možná v textu najdete i místa, kde se autorka (redaktorka časopisu Vlasta) vyjadřuje expresivně, ironicky, s nadsázkou; vyhledejte je a posuďte, zda i tyto prostředky patří ke stylémům, nebo zda nějak narušují představu, kterou jste si zatím o stylu tohoto textu vytvořili. Pokládáte text za stylově homogenní?
- 5) Na základě dosavadních úvah se jistě můžete vyjádřit i k tomu, zda text patří vyloženě k věcnému stylu, nebo zda (a nakolik) v něm nacházíte i místa a prostředky plnící funkci estetickou. A jde podle vás primárně o styl vysoký, střední nebo nízký?
- 6) Jaký je hlavní slohový postup uplatněný v tomto textu? Je kombinován ještě s některými dalšími?
- 7) Možná dokážete aspoň přibližně odhadnout i žánr textu M. Matuščíkové. Jak byste postihli jeho kompozici, členění? Věnujte zvláštní pozornost názvu textu a rámcovým částem (prvnímu a poslednímu odstavci).
- 8) Autorka v textu vícekrát pracuje s „reprodukcí“ něčí řeči (ať už výroků skutečně pronesených, nebo fiktivních), resp. s „reprodukcí“ myšlenek, které nebyly vysloveny nahlas (typ *řekla jsem si, že...*). Posuďte funkci a způsob využití těchto prostředků v textu.

5.2 Stylistika jako vědní obor

Stylistikou nazýváme nauku o stylu (obecně), speciálně pak nauku o stylu jazykových (verbálních) projevů, komunikátů.

Předmět stylistiky:

- jevy langue i parole (styl „jazykový“ i „řečový“)
- podstata stylu, druhy stylu, slohotvorné činitele
- **stylové vrstvy** výrazových prostředků (se stálou stylovou hodnotou): **paradigmatika** stylistiky; setkáváme se i s úvahami o specifické stylistické **rovině** jazykového systému
- komunikační realizace systémových předpokladů: **syntagmatika** stylistiky
- nadvětné celky, texty, komunikáty a jejich výstavba
- stylizace + kompozice: modelové struktury (stylové typy, stylové postupy a útvary, žánry) + narušování modelů; *mikrokompozice* (tektonika) + *makrokompozice* (architektonika)

Stylistika

- vědecká, teoretická vs. praktická, aplikovaná (návody ke stylizaci textů, hlavně věcných)
- obecná vs. speciální; srovnávací
- synchronní vs. historická
- jazykovědná (*lingvostylistika*) vs. literárněvědná (→ poetika, naratologie...)

Stylistika

- normativní (zaměřená na dodržování stylových norem)
- deviační (zaměřená na „odchyly“, porušování norem, prostředky ozvláštnění, aktualizace)
- selektivní (zdůrazňující výběr prostředků a málo se ohlížející na téma textu, situaci atd.)
- kvantitativní, korpusová apod. (vytvářející stylové modely na základě kvantitativních ukazatelů získaných z velkého reprezentativního množství textů)

Funkční stylistika (tradice Pražské školy): vyzdvihla na přední místo mezi stylotvornými činiteli funkci textu, jeho vztah k účelu, k efektu dosahovanému v komunikaci

Stylistika bývá charakterizována jako disciplína střežová, nebo i eklektická. Skutečně jde o obor, pro který jsou příznačné (a v současné době nezbytné) **kontakty a dotyky s jinými disciplínami**:

- klasickými („systémová“ lingvistika; fonetika/fonologie, lexikologie, gramatika, syntax; kultura jazyka/řeči; případně rétorika, sémiotika, sémantika...)
- nověji konstituovanými: teorie mluvních (řečových) aktů, pragmalingvistika, sociolingvistika, psycholingvistika, teorie (verbální) komunikace, textová lingvistika, (kritická) analýza diskurzu, konverzační analýza, feministická lingvistika...

Karel Poláček: Muži v ofsajdu

Po jeho odchodu počal pan Načeradec prudce poletovat kolem pultu; pak zastavil se před záznamní pokladnou a vyzývavě se otázel: „Kdo si přivede domů chlapa?“

„No, kdo si přivede domů chlapa?“ opáčila záznamní pokladna.

„No, já jsem si přivedl domů chlapa?“

„No, kdo si přivede domů chlapa?“

„Nemluv mi takový řeči, já to nemůžu slyšet. Já si žádnýho chlapa nepřived, já si angažoval sílu, co mně má v obchodě vypomocť –“ X

„Má vypomocť, když není co dělat,“ dala se záznamní pokladna slyšet.

„Co se chce ode mne?“ rozčilil se tlustý pán. „Chce se ze mě trhat kusy za moje starosti. Chce se mě připravit do hrobu?“

„No, to jsem jaktěživa neviděla,“ zasténala paní, „co já musím zkoušet, to už není k vydržení. Má zlatá maminko! Tys měla pravdu, když jsi říkala, a já tě neposlechla a teď to mám, patří mně to, já jsem cu moc velká dobračka... Ale už je toho na mě moc. Ani minutu nezůstanu s takovým nevzdělanec!“

A paní Načeradcová učinila pohyb, jako by si nasazovala klobouk. V dřívějších dobách skutečně končila se domácí hádka tím, že si paní nasazovala klobouk, aby naznačila, že s „tím člověkem“ nemíní dále žít. Je zaznamenáno, že jednou skutečně odešla na celé odpoledne k své matce.

Avšak průběhem let a zejména od té doby, co její matka snila svůj věčný sen na strašnickém hřbitově, mělo nasazování klobouku význam symbolický, nicméně dovedlo způsobit, že se pan Načeradec pokoril.

Počal přeshlapovat před záznamní pokladnou a švitořil: „Hedvičko, Hedvičko... Už se nehněvej, Hedvičko! Když teda myslíš, Hedvičko, já toho člověka dám pryč...“ X

„Kterýho člověka dáš pryč, Richard?“

„Toho mladého člověka dám pryč, Hedvičko. Já s ním vyrazím dveře, Hedvičko. Nechci ho vidět svejma očima, Hedvičko...“ X

„Ty nebudeš žádnýho mladýho člověka dávat pryč, Richard,“ děla jemně paní Načeradcová.

„Já ho dám pryč, on mi tu nesmí bejt, já ho nechci!“ povykoval pan Načeradec.

„A já zas říkám, že tu zůstane,“ opáčila energicky manželka, „ty všeccko nemůžeš dělat sám, ty si musíš odpočinout –“ X

„Žádný odpočinutí nebude, ten člověk mi musí z domu.“

„Ten člověk tu zůstane!“ – Úder na pult.

„Ten člověk mi musí z domu!“ – Úder na pult.

„No, když já tu nemám co mluvit!“ zasténala paní Načeradcová.

„Dobrá, dobrá, tak tu zůstane, aby byl pokoj –“

Vtom vstoupil do krámu zákazník.

(POLÁČEK, Karel. *Muži v ofsajdu*. Praha 1978, s. 34–35)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

Z výše uvedených disciplín, které mají se stylistikou mnoho společných témat a zájmů, jsou vám některé víceméně známé; s dalšími se ještě setkáme dále v této učebnici; a některé si můžeme teď aspoň v náznaku přiblížit, s pomocí úryvku z Poláčkovy prózy. Vyzkoušíte si na tom, že je výhodné při interpretaci textu doplnit stylistický rozbor některými dalšími blízkými přístupy.

- 1) Hned na první pohled vás jistě v textu upoutají některé nespisovné prostředky (prvky obecné češtiny) a na druhé straně výrazy hyperspisovné, knižní, zastaralé. Vyhledejte tyto prostředky, nesoucí kontrast vysokého a nízkého stylu. Toto střídání různých kódů (spisovné a obecné češtiny) v závislosti na proměnách situace, promlouvajících subjektech atd., je i předmětem zájmu **sociolingvistiky**. K jakému „přepnutí kódu“ (code switching) dochází v této pasáži: „... já si žádnýho chlapa nepřived, já si angažoval sílu...“? Z pohledu sociolingvistiky je zajímavé i rozložení rolí (v dialogu a potažmo v manželství); tady se ale zároveň dostáváme na půdu **gramatiky**, jak byste posoudili oslovení užívaná oběma partnery, tj. *Hedvičko vs. Richard*?
- 2) Prozkoumejte nyní kompozici uvedené ukázky. Jistě si všimnete, že právě v souvislosti s uplatněním vysokého a nízkého stylu se ukázka dělí na dvě, resp. na tři části. Skládá se ze vzrušeného dialogu manželů Načeradcových (ten obsahuje i výrazy nespisovné a expresivní), který je ale rozdělen na dvě části vstupem vypravěče, pasáží využívající styl vysoký. To vytváří v textu základní kompoziční **kontrast**, ale také obě části dialogu spolu určitým způsobem kontrastují, mají protikladné ladění. Vysvětlíte, na čem je tento kontrast založen. Kdo z účastníků dialogu je dominantní v první části a kdo v druhé? Kdo a kdy je v defenzivě a v ofenzivě? Jaké strategie používají, jaké **rétorické** prostředky?
- 3) Důležitým tématem **pragmatické lingvistiky** je zdvořilost. Kdo je v manželském dialogu zdvořilý a kdo je nezdvořilý, či dokonce uráží druhého? (A opět: ve které části dialogu se to děje?) A je to vždycky zdvořilost upřímně míněná, pozitivní, vstřícná – nebo zdvořilost předstíraná, pokrytecká, účelová, jen „na oko“?
- 4) Myslíte si, že oba manželé (v Poláčkově románu, ale podobné to bývá i v životě) spolu vedou takový dialog poprvé? Pokud ne, jak to poznáte, které indicie v textu o tom svědčí? **Psycholingvistika** se zabývá tím, že v životních situacích, které se často opakují, už jenom aktivujeme a okamžitě realizujeme schémata, která máme uložena v jakémsi paměťovém zásobníku, ve své předpokladové bázi (i s příslušnými jazykovými prostředky). K aktivaci příslušného scénáře stačí náznak; viděli jsme, že u Načeradcových může být takovým spouštěcím signálem „nasazení klobouku“, oba účastníci hned vědí, jaký má význam, co bude následovat, jak dál vést dialog.
- 5) Autor tedy nepochybně chtěl naznačit, že hlavní postavy jeho románu spolu obdobné dialogy vedou opakovaně. **Opakování** je po kontrastu dalším důležitým „tektonickým prostředkem“ organizace našeho textu. Manželé opakují jeden po druhém (uvedte příklad); opakují to, co už si mnohokrát řekli ve stejných situacích (zase uveďte příklad, co se asi v jejich rozhovorech vyskytuje opakovaně). Vlastně „citují“ (nebo parafrázuji, nemusí jít o doslovné opakování) jeden druhého, citují své dřívější hovory... Cituje paní N. také svou maminku? Citace bývají někdy uváděny v uvozovkách; najděte

takový výraz ve střední části ukázky, v řeči vypravěče. Citování, parafrázování, přenosy výrazů nebo celých textových jednotek z jednoho textu do jiného nebo z jedné části textu do jiné – to vše se zahrnuje pod přístup nazývaný **intertextovost** (intertextualita).

- 6) Hlavními subjekty naší textové ukázky jsou tedy Richard a Hedvika Načeradcovi; pak jste jistě zaznamenali ještě třetí subjekt, který je pouze předmětem řeči ve výměně názorů mezi manželi (je to Eman Habásko, onen „chlap“, „výpomocná síla“). Celý text „drží pohromadě“, je soudržný a spojitý mj. proto, že jím procházejí řetězce pojmenování vázaných k těmto ústředním subjektům. Tak např. k subjektu pojmenovanému na začátku ukázky *pan Načeradec* se v jedné z dalších výpovědí v textu odkazuje výrazem *tlustý pán*, pochopitelně i výrazem *Richard*, dále do tohoto řetězce patří i spojení *takový nevzdělanec* a „*ten člověk*“. Uvedte podobně všechny výrazy, které vytvářejí řetězce pojmenování odkazujících k subjektu paní N. a k subjektu Emanu H. Takovéto propojování textových jednotek je jedním z mechanismů textové koheze a ta je předmětem zájmu **textové syntaxe**.
- 7) Obor, který se zabývá speciálně organizací dialogu, se nazývá **konverzační analýza**. Věnuje velkou pozornost mj. střídání partnerů v dialogu – tomu, jak se dostávají ke slovu, jak na sebe reagují, zda a proč někdo z nich skáče druhému do řeči... To lze zkoumat samozřejmě hlavně u přirozeného, autentického dialogu – ale zkusme to cvičně aplikovat i na dialog literární. V ukázce z K. Poláčka nám interpunkční znaménka na konci některých replik (pomlčka nebo tři tečky) naznačují, že někdo z partnerů skočil druhému do řeči (vyznačili jsme tato místa v textu křížky). Důvody skákání do řeči mohou být různé: chceme třeba partnerovi zabránit, aby nevyšlovi něco, čeho bude litovat; nebo chceme okamžitě opravit nebo okomentovat něco, co řekl; nebo chceme dát najevo neprodleně svůj zásadní nesouhlas; nebo jsme něčemu nerozuměli a chceme si okamžitě vyžádat vysvětlení, než bude partner pokračovat. Sledujte na vyznačených místech, kdo komu kdy skočil do řeči a jaké jsou asi důvody, motivace tohoto přerušování.
- 8) Ač se to zdá na první pohled nelogické (máme přece před sebou psaný text), můžeme z Poláčkovy prezentace dialogu vysoudit i leccos o jeho (potenciálních) zvukových kvalitách a představit si jeho **fonetické** vlastnosti. Zvukovou stránku nám názorně ilustrují uvozovací věty jednotlivých replik; vyhledejte v nich příslušné výrazy (např. slovesa typu *švitořil*). Na zvukovém dojmu, jakým působí celý dialog, se podílí také už zmíněné opakování (např. Načeradcovo neustálé *chce se...*, nebo jeho škemravé *Hedvičko...*). Možná v textu objevíte i aliteraci (opakování těžé hlásky na začátku po sobě jdoucích slov)?
- 9) A snad ještě obor, který se dnes hlásí o svá práva – **feministická**, či lépe **genderová lingvistika**. Zachytili jste v textu nějaké jazykové signály toho, že autor preferuje mužskou postavu a že naopak diskriminuje ženskou hrdinku? Zkuste posoudit celkovou výstavbu textu i z tohoto hlediska.
- 10) „Nasvícení“ textu z úhlu pohledu různých příbuzných disciplín by posléze mělo umožnit složit dohromady komplexní, mnohostrannou interpretaci, která by různé přístupy integrovala. Pokuste se na závěr výsledky interpretace shrnout; soustřeďte se přitom na kontrasty, protiklady, antiteze, paradoxy jako hlavní princip výstavby textu, projevující se v různých rovinách a použitých prostředcích.

5.3 Rozvrstvení (stratifikace) češtiny jako národního jazyka

Fungování různých jazyků a jazykových útvarů v komunikaci obyvatel určitého území skládá dohromady obraz **jazykové situace**. Na našem území je třeba počítat s odlišností jazykové situace v Čechách a na Moravě, případně ve Slezsku.

Útvary (variety, idiomy) **národního jazyka:**

- **spisovná čeština** (útvár s celospolečenským uplatněním; jedině k němu se vztahuje kodifikace)
- **hovorová čeština** (tu ale nelze považovat za dostatečně vyhraněný a svébytný „útvár“)
- **teritoriální dialekty**
- **interdialekty** (obecná čeština, případně interdialekty hlavních regionů moravských – hanácký, východomoravský, lašský)

Poloútvary (specifické vrstvy lexika, které nemají vlastní strukturu v jiných jazykových rovinách):

- mluva **profesní**, profesionalismy (jejich status se nachází v jednotlivých oborech mezi oficiálními odbornými termíny a výrazy slangovými, např. ve sportu *dálkař, výškař, tyčkař, motýlkář, motorkář* aj.)
- **slangy** (soubory nespisovných lexémů, které sdílejí a kterými se vyznačují určité homogenní profesionální a zájmové skupiny); též „sociolekty“
- **argoty** (soubory nespisovných lexémů užívaných sociálními skupinami na okraji společnosti, často i za účelem utajení určitých nežádoucích činností: vězeňský argot, argot narkomanů)

Pozor: Názory na tzv. **hovorovou češtinu** se sice různí, ale převážně bývá chápána jako funkční vrstva spisovné češtiny (byť i přechodná, periferní, „nárazníková“), která se uplatňuje hlavně ve veřejných polooficiálních mluvených projevech (spíše nepřipravených)! V rámci spisovné češtiny vytváří protipól vrstvy knižní nebo zastarávající, vytváří mezistupeň mezi spisovnou češtinou a útvary nespisovnými. Zahrnuje prostředky už kodifikované (ale relativně nedávno: *ho, říct, pečť, pracujou, třech, mojí, hokejisti* apod.), nebo v úzu frekventované a ke kodifikaci postupně směřující (*bysme, nesem, řek, knihama, děvčata nepřišly; taky, přeci, líp...*). Není tedy vhodné při rozborech textů všechny prostředky, které pokládáme za nespisovné (nebo „stylově nižší“), označovat jako **hovorové**. Vhodnější je uplatňovat jemnější diferenciaci a rozlišovat výrazy obecněčeské, nářeční, expresivní, slangové, vulgarismy atd.

Pozor: Další pojmy-termíny z této oblasti jsou poněkud vágní:

- **standard:** někdy se užívá jako synonymum pro jazyk spisovný; v poslední době se prosazuje jako označení „základní podoby národního jazyka běžně užívané v komunikaci“ nebo „obecného jazyka s vyšší komunikační funkcí“, umožňuje tedy překlenout vzdálenost mezi spisovnou normou a jazykem běžné komunikace, které se ještě více týká „**substandard**“
- **běžná mluva**, běžně mluvený jazyk: nemůže jít o jeden jazykový útvár, v různých prostředích plní funkci kódu běžné komunikace různé útvary, často se i střídají a mísí
- **městská mluva:** opět nejde o vyhraněný útvár, ale zejména ve velkých městech (s obyvatelstvem smíšeného původu) o specificky profilovaný komplex prostředků z různých útvarů
- **lidový jazyk**, lidová mluva: dnes už zastaralý termín, používaný dříve ve vztahu ke svébytnosti (i jazykové) venkovského prostředí, v souvislosti s folklorem, „lidovou slovesností“

Slohová charakteristika jazykových prostředků

Při výběru z variant, konkurenčních množin jazykových prostředků se rozhodujeme mezi prostředky **neutrálními** a prostředky **příznakovými**, výrazně stylově zbarvenými, které se vyznačují stálou stylovou hodnotou; některé užití prostředků pak nabývají aktuální stylové hodnoty až v kontextu. Dynamika v oblasti jazykových a stylových norem spočívá i v tom, že se jednotlivé prostředky pohybují na ose „knižnost – neutrálnost – hovorovost“: některé neutrální prostředky postupně opouštějí běžný úzus a dostávají se na pozici knižních, zastarávajících nebo zastaralých; pozice neutrální může zůstat nějaký čas neobsazena, časem se však do ní přirozeně dostává prostředek hovorový, do hovorové češtiny se přesouvají některé prostředky nespisovné, atd.

Diferenciace slovní zásoby:

- výrazy spisovné vs. nespisovné (dialektismy, regionalismy)
- profesionalismy – výrazy slangové – argotismy
- kolokvialismy, odborné termíny, publicismy, poetismy
- historismy, archaismy, neologismy
- výrazy běžné – řidčeji užívané – řídké
- lexémy nociónální vs. emocionální, expresivní (citově zbarvené)
 - eufemismy, hypokoristika, slova familiární, mazlivá, dětská (+)
 - slova pejorativní, vulgarismy, nadávky (-)
 - výrazy ironické, žertovné
- slova domácí, přejatá, internacionalismy; citátová pojmenování
- pojmenování jednoslovná; univerbizace
- pojmenování víceslovná; sousloví, idiomy, frazémy; multiverbizace

Stylově rozlišené varianty jsou však k dispozici i v oblasti

- hláskosloví: např. *mléko – mlíko, okno – vokno, úřad – ouřad*
- tvoření slov: např. *Pražák – Pražan, SMS – esemeska*
- tvarosloví: *dobrý – dobrej, vedl – ved, neseme – nesem, husité – husiti, děkuji – děkuju, mohu – můžu, bychom – bysme, do něho – do něj, moci – moct, tři – třech, pracím – pracem*
- syntaxe: vyjádření myšlenky větou jednoduchou, větným ekvivalentem, souvětím, určitým typem vedlejší věty, polovětnou konstrukcí; v mluvených projevech (bez záměrného výběru) třeba anakolutem, vazebnou kontaminací; výběr mezi subjektivním a objektivním slovosledem, atd.

TEXT

Přečtěte si následující text (autora záměrně uvádíme až na konci zadání):

Těžko předpovídat, jaké osudy nám chystá budoucnost – ale nade všechny pochyby jest jisto, že Slovanstvo spojeno v mravně ukázněnou jednotnou sílu, nemusí se bát ničeho a nikoho na světě. Nutno nade všechno, aby s železnou vytrvalostí působilo se na náš lid tak, aby poznal, že on to je, o nějž jde, o nějž se jedná a že on to je, na nějž národ se spoléhá v pútce o vítězství.

Změkčení a zhejčkání našeho lidu požitkářstvím a strach, že v den osudný nebude na místě, kde by měl připraven státi – nutí nás, ne-li k pessimismu, tedy aspoň k ostráživosti.

Proto do díla! Málo slov a více činů!

Sami a sobě jsme každý malým národem, ale spojeni v jeden – jsme ohromným národem, silným, nepřemožitelným – ale budeme připraveni? Známe cestu, na kterou se budeme muset vrhnouti? a známe mocnosti, s nimiž bude nutno kráčet?

Neznáme nic než to, že máme vědomí o své slabosti a o své roztržitosti.

Jak se zmůžeme a jak podepřeme naši stavbu, když nevíme, kde je chatrná?

V našich rukou jest, uvidíme-li stavbu naši hotovou – anebo ji neuvidíme v její velikosti a slávě a uvidíme nás zahynuté v jejím rumu.

Je z nejdůležitějších a z nejprvnějších nutností, aby všicki Slované ucítili přísnou nutnost a nezbytnou potřebu, aby všechny národní vrstvy všech Slovanských národů se blíže poznaly a se sblížily tak, že by žily tlukotem jediného srdce a dýchaly jedním dechem a aby žily společným životem.

Dovedeme-li to, budeme nejen zachráněni, ale zajistíme si budoucnost, o níž se smrtelníku nezdálo.

Buď slavný život, nebo hanebná smrt!

Už dnes září tato myšlenka společných příprav na obzoru a možná co nevidět bude ze záře požár a běda tomu, kdo neslyšel a neviděl.

V duši mé se chvěje myšlenka, že začíná Slovanstvo pozvolna se probouzet k vědomí své sounáležitosti.

Z kruhů vane jakoby jarní vánek naděje a v duších všech jihne dobrou mladou silou – všecko, co dýchá slovanský vzduch. Je to všestranná výsostní nutnost, která nám povelí, abychom se hleděli sblížit a spojit v jediné myšlenke slovanské budoucnosti.

První a nejdůležitější podmínkou jest, aby dílo bylo upřímným a vlastním výronem ducha umělcova v každém směru, aby dílo bylo zrcadlem vlastní jeho osobitosti, jak se stanoviska dobového a vzhledem na jeho příslušnost racovou – národnostní.

Tam, kde mezi díly umělců různých rac národností rozdílu není, tam ovšem slabší individualita jednoho byla pohlcena individualitou silnějšího – druhého.

Mezinárodnosti v umění není.

Tážeme se ale nyní, je-li vskutku ještě dnes nějakého umění slovanského? Nebyla-li ethnická čistokrevnost k.př. Čechů porušena křížováním do té míry, že umělec by marně hledal slovanské prvky v umění, jichž by mohl použití pro své tvorby. Není důvodů k obavám v tomto směru. Dějiny umění a ethnologie nás vedou k nevyčerpatelným zdrojům slovanských uměleckých forem a celých harmonií v umění lidovém.

Máme ale ještě jiné důvody, abychom nemuseli v tomto směru vidět černě.

Je částečně pravda, že během času se mnohé v ethnické puritě změnilo – ale nechejme statistiky a držme se zákonů přírody. Jako ve všech druzích živočichů silnější absorbuje slabšího, dá mu svoji konstituci a své tělesné i duševní zvláštnosti, tak jak se už stalo v Čechách několikrát a jak se bude stávat dále.

Jedno je jisté, že v Čechách Slované vládli a že Neslované s nimi žijící byli vždy v menšině. Následkem toho charakter jejich mizel až zmizel a dnes jsou právem zařazeni mezi Slovany. Totéž se děje se Slovany, kteří byli jako menšina Němci absorbováni a jsou dnes Němci, na př. tehdejší

obyvatelé slovanští v dnešní říši německé. Ethnicky se mohou směle počítat mezi Němce zrovna tak, jako mnozí původní Němci mezi Čechy.

Umělecko-průmyslová škola, akademie umění výtvarných, všechna učeliště, kde se vyučovalo kreslení, malování a sochaření, byly otráveny cizími vlivy, které pro naše umění pražádné ceny nemají. A zavládlo temno.

Po převratu hledělo se zachraňovat ztracené, ale 20 let vídeňské školy neslo své ovoce. Tradice tak slibně začata, byla přerývána – tři generace ssály cizí mléko.

Zde dlužno hledati u nás začátek úpadku v umění. Oloupeno o tradici, nepevné, nezralé tápe ve všech směrech, slídíc u všech otevřených oken, chytá se všeho, co se u sousedů nějakou novotou jen blýskne.

Měli jsme poklad, poklad bohatý, jakým málokterý národ se mohl honosit.

Byli jsme si v umění úplně samostačni, že jsme nepotřebovali chodit pro světlo jinám. Nyní jsme chudáci a cizinci děkujeme za falešnou minci, kterou nám uštěďruje.

Umění pravé, poctivé a živé má vyrůstat ze svého vlastního kořene, kterýž kořen hluboko vězí v jeho vlastní půdě a v srdcích i duších jeho vlastního lidu.

Cizích napodobenin nám netřeba. Až po 50 letech historik bude psát dějiny umění, bude suše konstatovat, že od roku ... český národ vlastního umění neměl.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Pokud jde o rozvrstvení češtiny jako národního jazyka a využití prostředků z jednotlivých vrstev při stylizaci textu, v právě uvedeném textu asi nenajdete prostředky nespisovné, např. nářeční, slangové apod. Zkuste v něm ale hledat především prostředky příznačné z hlediska vývoje jazyka a rozvrstvení jeho složek na časové ose: tedy výrazy zastaralé a zastarávající, dnes už zřídka užívané, archaismy, historismy. Budou to asi především prostředky lexikální, ale mohou to být i gramatické konstrukce, např. v průběhu času ustupující genitiv záporový; a může to být i dnes neobvyklý způsob pravopisu. V oblasti slovní zásoby vyhledávejte hlavně termíny, poetismy, případně publicismy; výrazy expresivní, citově zabarvené; obrazná vyjádření; slova cizího původu, především internacionalismy; víceslovná pojmenování.
- 2) Po provedení detailní analýzy se opět pokuste o celkovou charakteristiku stylu textu, tj. o určení funkčního stylu, převažujícího slohového postupu, dominantní funkce, slohotvorných činitelů. Vysvětlete, proč asi text řadíme k vysokému stylu. Najděte výrazové symptomy subjektivity a apelativní polarizace. Pokud jste v textu postřehli určité rétorické kvality, uveďte příklady na některé řečnické figury, hlavně ty opakovací (epizeuxis, hendiadys, paronomázie, syntaktický paralelismus), ale také např. na hyperbolu (nadsázku) nebo na řečnickou otázku. Kromě opakování patří k hlavním tektonickým principům kontrast a gradace: ukažte, jak se podílejí na výstavbě textu. Proč na nás autorovo vyjadřování působí pateticky – je to způsobeno jen stářím textu?
- 3) Po důkladném rozboru celého textu byste možná dokázali aspoň přibližně určit dobu jeho vzniku – a třeba i odhadnout jeho autora. Je to slavný český výtvarník **Alfons Mucha**, tyto texty vznikly v období první republiky a zachovaly se v jeho pozůstalosti; pokud byste datum jejich vzniku kladli do mnohem staršího období, může to být způsobeno tím, že autor byl v době psaní textu už velmi starým mužem.

5.4 Mluvenost a psanost, texty mluvené a psané

PSANÝ TEXT	MLUVENÝ TEXT
přípravenost, plánovitost, formálnost	nepřípravenost, spontánnost, neformálnost
dominantní orientace na obsah	orientace na sociálně-psychologické, vztahové, pragmatické složky komunikace
složitější tematika	jednodušší tematika
dekontextualizace	kontextualizace
statičnost	dynamičnost
retrospektivní zaměření	prospektivní zaměření
„integration“	„involvement“
abstraktnost, racionálnost, analytičnost, logičnost, objektivnost	konkrétnost, subjektivnost, emotivnost
organizovanost, uspořádanost	neorganizovanost, neuspořádanost
komplexnost	fragmentárnost
explicitnost	implicitnost
určitost	neurčitost
komplexnější syntaktické struktury (subordinace atd.)	koordinace, juxtapozice, elipsy, neúplná realizace synt. konstrukcí
kondenzace, nominalizace, pasivum...	opakování, korektury a rektifikace „false starts“, návraty frekvence deiktik, osobních a ukazovacích zájmen, vycpávkových výrazů, členicích signálů
interpunkce	parajazykové a mimojazykové prostředky
spisovnost	nespisovnost
monolog	dialog (monolog)

Pozor: Tyto rozdílné charakteristiky projevů mluvených a psaných je však třeba chápat jako uměle polarizované, vyhrocené. Ve skutečnosti nelze mezi mluvenými a psanými projevy vést ostrou hranici, obě polarity se často kříží, mnoho textů se pohybuje v kontinuu mezi psaností a mluveností: jako např. přednáška nebo řečnické projevy, připravené ve formě psané a realizované formou mluvenou; nebo osobní dopisy, maily, „esemesky“, tj. texty psané, ale velmi silně ovlivněné mluvenou češtinou a zvyklostmi spojenými s mluvenými projevy.

TEXT

Josef Kainar: Napadal sních

Napadal sních.
 Potichu v noci napadal sních.
 A kde je všecko?

Dyť sem se sněhu ve snu nenadál.

Von smazal dvůr,
 a je to malej řbitov.
 Komíny smazal,
 sou to bílý sochy.
 Je z králíkárný hrobka rodinná,
 a všecko je to pěkně požehnaný
 křížkama, jak přešly ve sněhu vrány,
 já sem ten pozůstalej,
 kerej vzpomíná.

Napadal sních.
 Na všecko napadal sních.
 Co bude se mnou?

Jakápak vina,
 jaký rozsouzení,
 dyž tedko žádnej žalující není?
 Dyž mě jak stránku
 v spisech obrátili?

A srdce bolí dál,
 a sních, ten napadal,
 a všecko je tak bílý -

(KAINAR, Josef. *Lazar a píseň*. Praha 1960, s. 43–44)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) V této básni, psaném uměleckém textu, bezpochyby hned odhalíte některé prostředky, jejichž výskyt bychom očekávali spíše v běžném projevu mluveném. Uvedte, které to jsou a ke kterému útvaru národního jazyka patří.

- 2) Umělecký účinek Kainarovy básně je založen na vyváženém a originálním kombinování těchto nespisovných prostředků s obrazným vyjadřováním, s prostředky poetickými, esteticky aktivními. Opět je vyhledejte a charakterizujte.
- 3) A nyní si všimněte kompozice, členění básně. Jak se od sebe jazykovým obsazením liší trojverší (soustředěná k motivu „napadal snít“) a strofy rozmístěné mezi nimi? Toto kompoziční rozlišení je narušeno v posledním trojverší, v jeho samém závěru – jak a proč, jaká je funkce této „odchylky“?

TEXT

Vypravování příhody – psaná a mluvená verze

1 Tento příběh se odehrál
 2 za hluboké totality, půl roku poté,
 3 co k nám nastoupila
 4 vojska Varšavské smlouvy.
 5 Čekala jsem své první dítě,
 6 psal se rok 1969.
 7 Byl zrovna pátek
 8 a toho dne
 9 v našem panelovém domě netekla voda.
 10 Zřejmě se jednalo o nějakou poruchu,
 11 příčina nám nebyla známá.
 12 Bohužel jsme byli s manželem nuceni
 13 jít spát neumytí.
 14 Kolem čtvrté hodiny ranní
 15 mne probudil
 16 divný pocit na nohou.
 17
 18 Vstala jsem a zjistila,
 19 že mi odtéká plodová voda.
 20 Byla jsem jako prvorodička
 21 opravdu vyděšená.
 22 Okamžitě jsem vzbudila manžela
 23 a sdělila jsem mu,
 24 že mi odtéká plodová voda.
 25
 26 On, jak byl celý rozespálý,
 27 tak zajásal, že už konečně teče zase voda
 28
 29 a že se jde umýt.
 30 Musela jsem ho hned zastavit,

Musim ti říct, co se mi stalo
 za totáče,
 co k nám do Československa přišli
 vojáci asi pěti zemí.
 Byla sem v jináči
 a bylo to v roce 1969.
 Ježíš, byl to myslim pátek
 a byla sem šíleně nasraná,
 že nám v baráku netekla voda.
 Asi nějaká porucha,
 pitomci, ani nám neřekli dopředu.
 Noo, tak sme se s manželem neumyli
 a šli sme spát.
 Zrána
 mě něco zbudilo,
 ňákej divnej pocit na nohou,
 myslela sem si, že sem se počůrala.
 Tak sem stala a koukám,
 že mi teče plodová voda.
 Protože sem čekala první dítě,
 byla sem z toho děsně vykulená.
 Zbudila sem svýho muže
 a řekla sem mu to,
 ten si klidně chrápal a já se tady
 zabějvala takovou nepřijemností.
 Ten jak byl rozespalej,
 tak si myslel, že teče ta naše voda
 v kohoutku, nadšeně vyskočil z postele
 a běžel do koupelny.
 Hnedka sem ho zastavila

31 že se nejedná o vodu z kohoutku,
 32 nýbrž o moji plodovou vodu.
 33 Společně jsme se tomu všemu zasmáli.
 34 Bydleli jsme na malém městě
 35
 36 a tenkrát v té době ještě nebyly zavedeny
 37 v panelovém domě telefony
 38 a telefonní budky ve městě rovněž ne.
 39 Manžel tedy chtěl zavolat sanitku.
 40 Zdravotní střediska byla otevřená až od
 41 sedmé hodiny ranní, ale moje děťátko
 42 chtělo na svět již dříve,
 43 a tak si vzpomněl,
 44 že byla u nás v městečku
 45 továrna na výrobu porcelánu.
 46 Řekli jsme si,
 47 že v každé továrně mají vrátnici,
 48 odkud bychom si mohli zavolat.
 49 Za půl hodiny přijela sanitka,
 50 pan řidič mi oznámil,
 51 že pojedeme do vejprtské nemocnice.
 52 Myslela jsem ale už dopředu na mé dítě,
 53 že název tohoto města by nebyl pro jeho život
 54 úplně vhodný, zejména ve škole, kde by bylo
 55 určitě vystaveno posměchu ostatních.
 56
 57 Požadovala jsem na něm,
 58 aby mne odvezl do jiného města.
 59 Tenkrát za hluboké totality
 60 to ale nebylo tak snadné, řidič mi to odmítl.
 61 Nezbyvalo mi nic jiného než mu oznámit,
 62 že pojedu tedy autobusem,
 63 auto jsme v té době ještě neměli.
 64 Pan řidič se ale obával, aby se mi něco
 65 po cestě nestalo,
 66 a tak s mým přáním nakonec souhlasil.
 67 Rozloučila jsem se s manželem
 68 a slíbila jsem,
 69 že mu porodím jeho vytouženého syna.
 70 Avšak slib jsem nedodržela,
 71 narodila se nám krásná čtyřkilová holčička.
 72 Po čtyřech letech se nám narodil
 73 ještě o kilo těžší vytoužený chlapeček.

a řekla mu, jak se věci mají.

No smáli sme se tomu tři hodiny asi.
 A protože sme bydleli v naprostym
 zapadákově, kde chćip pes,
 žádný telefony,

budky po městě,
 tak sme nemohli zavolat sanitu.
 No dokážeš si to představit,
 byli sme úplně bezradný víš,
 muž nervózní jako každej chlap,
 ale nakonec si vzpomněl,
 že by mohl být telefon tam,
 v tý továrně na porcelán.
 Řikal si,
 že tak jako v každý továrně,
 tak i tady by moh být telefon.
 Za půl hodiny byla u nás sanitka
 a řidič na mě,
 že jedeme do Vejprt.
 No holka, sem si řekla,
 že to až bude mít moje dítě v občance
 a bude to muset všude říkat,
 tak by to pro něj nebylo asi příjemný,
 ha ha ha...

Tak sem řekla, že to teda ani náhodou,
 že chci vodvézt někam jinam.
 Tenkrát za totáče
 sem si nemohla vybírat,
 a tak sem mu řekla,
 že jedu autobusem.

No a von si to nechtěl vzít
 samozřejmě na triko
 a vodvezl mě tam, kam sem chtěla.
 Když sem vodjízďděla,
 tomu mýmu sem slíbila,
 že mu porodim jeho vytouženého syna.
 To sem ale nemohla dodržet,
 narodila se nám krásná čtyřkilová holčička.
 Ale po čtyřech letech se nám narodil
 kluk jako buk.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

Zde máme možnost porovnat mluvený a psaný text s mnoha příznačnými znaky: jde o vzpomínkové vypravování příhody ze života, které tatáž vypravěčka nejprve napsala, pak bylo nahráno a přepsáno její mluvené, ústní vypravování. Při porovnávání se zaměřte hlavně na tyto aspekty:

- 1) Co je v mluveném, případně psaném textu „navíc“? Jsou to v mluveném projevu hlavně kontaktní prostředky, vyjadřující živý kontakt vypravěčky s posluchačkou?
- 2) Mluvené vypravování vykazuje typické rysy hláskosloví a tvarosloví obecné češtiny; uveďte příklady.
- 3) Dále si všimněte rozdílů ve slovní zásobě: v mluveném projevu vyhledejte prostředky nespisovné (hlavně slangové), expresivní, intenzifikační, také některá ustálená spojení. V psané verzi zase najděte výrazy a spojení knižní, případně termíny.
- 4) Vyberte také jednotky, u nichž se nápadně liší syntaktická výstavba: pokud možno ukažte, kdy je syntax psaného projevu více sevřená, kondenzovaná a syntax mluveného projevu uvolněná, využívající hlavně parataxe nebo juxtapozice. Lze také demonstrovat, že syntax mluveného textu je spíše implicitní, redukováná, eliptická, kdežto odpovídající jednotky psané verze jsou explicitnější, skladebně více rozvinuté; opět vyhledejte paralelní jednotky, kde jsou rozdíly zvláště markantní. Soustředte se i na to, jak na sebe syntaktické jednotky v psaném a mluveném textu navazují, jak se liší jejich začátky.

5.5 Dialog

I zde je terminologie rozrůzněná, neutrální termín dialog asi většinou vyhovuje lépe než české *rozhovor* nebo *hovor*. „Dialog“ neznámá pouze rozhovor dvou účastníků, proto není třeba rozlišovat (jak se někdy děje) *duolog* a *polylog*. V cizích jazycích se setkáváme s termíny *Gespräch*, *Konversation*, *conversation*.

Pozor: Termín konverzace má v češtině specializovanější význam; angl. *conversation* znamená v podstatě jakýkoli rozhovor, u české „konverzace“ však jde o samoučelný, kontaktně zaměřený „hovor pro hovor“.

Dialog bývá vymezován tím, že

- je to komunikace dvou nebo více účastníků
- ti se střídají v pronášení svých replik
- komunikace „vede odněkud někam“, má nějaký vývoj a smysl, způsobuje nějakou změnu v okolní skutečnosti, ve stavu informovanosti účastníků, v jejich vzájemném vztahu apod.

Dialog a monolog:

Mezi oběma útvary opět nelze vést ostrou hranici; podle J. Mukařovského jsou to formy komplementární, navzájem propojené, a monolog je většinou prostoupen potenciální dialogičností. Monolog by měl být založen

na nepřerušovaném projevu jediného mluvčího, ale ve skutečnosti tu vzniká mnoho přechodných podob. Bývají označovány jako dialog fiktivní, nepravý; monologizovaný dialog, dialogizovaný monolog apod.

Typy dialogů:

- bezprostřední (face-to-face) – zprostředkované (např. telefonické)
- připravené – nepřípravené
- spontánní – řízené
- psané – mluvené
- doprovodné (při společné činnosti partnerů)
- umělecké – neumělecké
- fatické – institucionální

K dialogu v uměleckém díle se vztahuje rozlišení komunikace primární (dialog autor – čtenář, transformovaný ovšem do příslušných vnitrotextových subjektů) a sekundární (dialogy postav).

Dialog s dominancí fatické funkce představuje právě společenská konverzace. Dialogy, které probíhají v prostředí různých institucí (v lékařské ordinaci, advokátní nebo jiné poradně, na úřadu, ve škole nebo i při nákupu) se vyznačují konstitutivním rysem **asymetrie**: specifický tvar takového dialogu je dán rozdílem mezi vyjadřováním profesionála, představitele instituce (zná příslušné termíny, předpisy, obvyklé schéma průběhu rozhovoru atd.) a laika, občana, zákazníka, pacienta, klienta (obvykle nejistého, nezasvěceného)...

Konverzační analýza:

empirická disciplína sociologického založení, která se zabývá detailní interpretací autentických dialogů z pozice jejich účastníků. Pracuje s některými dále uvedenými termíny.

Jednotky výstavby dialogu:

- **replika** (to, co pronese jeden účastník rozhovoru, než ho vystřídá účastník jiný)
- **sekvence** (dvě nebo více replik, těsně spjatých funkčně, obsahově i formálně).

Dvojice takto těsně spjatých replik (např. otázka + odpověď) se nazývá *adjacency pair*, podmíněnost tvaru odpovědi otázkou (odpověď může být ve vztahu k otázce superinformativní, subinformativní, vyhýbavá aj.) se nazývá *conditional relevance*.

Zakladatelé konverzační analýzy (H. Sacks, E. Schegloff a G. Jeffersonová) podrobně vyložili tzv. mechanismus *turn-taking* (to, jak se v dialogu jednotliví účastníci dostávají ke slovu, jak se střídají při pronášení svých replik). Momenty v průběhu dialogu, které svou strukturní povahou (blížkost předělu syntaktického, intonačního atd.) umožňují vystřídání partnerů, se nazývají *transition-relevance-place*. Vystřídání jednoho účastníka druhým těsně před takovým předělem se označuje jako *overlap* (přesah); od něj se odlišuje *interruption* (přerušeni), kdy jeden účastník skočí druhému do řeči bez ohledu na blízkost strukturního předělu.

Některé vyhraněné typy sekvencí se nazývají sekvence přípravné, vložené (vkládá se většinou nějaké vysvětlení) nebo postranní (odbočka, po které se partneri vrátí k původnímu tématu). Speciální sekvence, které mohou zahrnovat různý počet replik, bývají v dialogu věnovány různě motivovaným **opravám** (překnutí, nepřesného vyjádření apod.).

Kontextové postupy (narativní způsoby – L. Doležel; formy podání řeči – R. Adam):

- řeč přímá *Eva za ním volala: „Přijď zase brzy, a všechny doma pozdravuj!“*
- řeč nepřímá *Eva za ním volala, aby přišel zase brzy a všechny doma pozdravoval.*
- řeč neznačená přímá *Co že to vlastně za ním volala? Přijď zase brzy, a všechny doma pozdravuj.*
- řeč polopřímá *Ještě za ním volala. Aby zase brzy přišel, a doma aby všechny pozdravoval.*
- forma s *prý* *Eva mi říkala ne, to prej nepude, abych prej přišel někdy jindy...*

S různými způsoby „reprodukce“ řeči (cizí i vlastní) se setkáváme hlavně v uměleckých textech, ale také v publicistice, a rovněž v běžných každodenních rozhovorech.

TEXT

Nákupní dialog

- 1A dobrý den ↓
 2B dobrý den ↓ / prosím vás já bych potřebovala pro vnučku na šaty ↓ / něco co se teďko nosí ↓
 3A a na jaké by to mělo být? ↑
 4B no na takový letní ↓ / no na léto ↓ / to víte ↓ no ↑ aby se to dobře nosilo prostě ↓ / můžete mohla byste mi poradit slečno? ↓
 5A podívejte se tady na ty bavlny ↓ / tady máme teď i modrotisk ↑ / ten je teďko moderní ↓ ten by se určitě líbil ↓
 6B tak já nevím co vzít ↓ / (ukazuje na modrotisk) a je to opravdu hezký na šaty? ↓
 7A teď sme ho dostali ↓ přďte za hodinu a už tady nebude ↓
 8B tak jo ↓ / a kolik bych asi tak toho měla vzít? ↓
 9A chcete s rukávama nebo bez? ↓
 10B jen tak na ramínka ↓
 11A tak to stačí metr a půl ↓
 12B tak jo ↓ / ste hodná že ste mi poradila ↓ (měření, stříhání, psaní účtenky)
 13A tak tady je to prosím ↓
 14B děkuju vám ↓ (zákaznice jde k pokladně)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Seznámili jsme se s některými typy dialogů; kam byste v této typologii zařadili nákupní dialog, které charakteristiky mu lze připsat?
- 2) Pravděpodobně jste si už uvědomili, že jde o dialog značně asymetrický. Čím je tato asymetrie způsobena a jak se v rozhovoru konkrétně projevuje? Charakterizujte chování a vyjadřování obou účastnic (prodavačky a zákaznice) z hlediska záměrů, užívaných strategií a jazykových prostředků.
- 3) Najděte v dialogu repliku, která má vyloženě persvazivní funkci; čím připomíná reklamní styl?

- 4) Vyhledejte zdvořilostní prostředky, které k tomuto typu dialogu přirozeně patří. Všimněte si mj. dvou různých funkcí výrazu *prosím*.
- 5) Vyjadřují se obě účastnice spisovně? Pokud ne, vyhledejte v textu nejnápadnější nespisovné prostředky. Jakou funkci plní v rozhovoru výrazy *no, no jo, tak, tak jo; to víte; prostě?*
- 6) Dá se ze záznamu rozhovoru poznat, jak se v této komunikaci uplatňují prostředky mimojazykové? Uveďte příklady.
- 7) Všimněte si, jak na sebe jednotlivé repliky navazují, jak se utváří spojitost (koheze) celého dialogu. Jedním z důležitých kohezních mechanismů, který často propojuje např. odpověď s otázkou, je elipsa; ukažte na příkladech, jak se uplatňuje v tomto rozhovoru. Napadne vás, které slovo se vlastně v dialogu vůbec neobjevilo – i když by možná nejmýstižněji pojmenovalo celé téma rozhovoru?
- 8) Charakterizujte (z hlediska sémantického a funkčního) jednotlivé případy užití zájmena *to* v dialogických replikách.
- 9) Zamyslete se nad členěním, segmentací repliky 4B. Rozpadá se na dvě části s odlišnou komunikační funkcí; najděte předěl mezi těmito částmi a řekněte, jaké rozdílné funkce plní. Dále si všimněte segmentace syntaktické (syntaktických jednotek, celků tu asi bude víc než dva) a členění zvukového, které je naznačeno šípkami zachycujícími stoupavou / klesavou intonaci.

TEXT

Ivan Olbracht: Nikola Šuhaj loupežník

- 1) Ano, Juraj přišel k Nikolovi a zůstane u něho. Až se Nikola uzdraví, půjde s ním do lesů. Nevrátí se již. V kraji řadí četníci. Přepadají každé chvíle jejich nedostavěnou chýši, ve dne, v noci, několikrát za noc, vyvlékají z loží, rozhazují věci a bijí. Otec také uteče. Odvede dobytek na poloninu, matku s malými dětmi nechá někde tam a odejde do Polska nebo do Rumunska. Ale on, Juraj, zůstane s Nikolou.
- 2) Jura měl na kolenou pušku. Proč nedovolí Nikola, aby si je zezdola kousek nadešel a zastřelil je, když jsou tak pohromadě? Z těch dvou nepojde již nic dobrého, jaký má tedy smysl šetřit je? Adam je nepřítel, který je společně s otcem zrazoval četníkům a který jim nikdy neodpustí. A Ihnat je také zrádce. Ještě při posledním setkání kryl Derbakovi Derbačkovi záda a nezmínil se slovem o jeho výhrůžkách. Proč je neučinit neškodnými? Kdyby zde byl sám, nerozmýšlel by se ani vteřinu.
- 3) Proč? Tuto otázku si závodčí Svozil kladl znova na nekonečných služebních pochůzkách pralesy, i když odpočívaje na zemi hleděl do prázdna a zapaloval si cigaretu o cigaretu;

ono proč ho společně s Eržičiným obličejem vyrážovalo ze sna na slámě ve školní světnici. Což po tom všem, co se mezi nimi stalo, je možno, aby posud milovala banditu? Či to byly temné podzemní síly těchto hor, které ji donutily, aby běžela proti cizincům na pomoc člověku téhož Boha, jako byla ona? Kdo mu má na jeho otázky odpovědět? A on, který byl přesvědčen, že s ní již nikdy v životě nepromluví, se přistihoval, že myslí dlouhými větami plnými hořkosti, které jí řekne, až se setkají, naléhavými otázkami, které jí položí, brzy drtě nenávistně její krásná ramena, brzy mluvě k ní něžně a milenecky. (...)

Zas jí zrazuji služební tajemství?! pomyslil si. Ale jeho bytost smutku, který se ho již dotýkal, k němu nepustila. V sebeobraně se vzepřela: Miluji ji více než kamarády. Ožením se s ní.

A odvrhnuv lež, která mu tak dlouho svírala hrdlo, nedovolujíc mu volně vydechnout, a zase zmaten náhlostí odhodlání, šťasten znova nalezenou láskou a mírně polekán povinnostmi, které na sebe vzal, přecházel neklidně lesní cestou, hltal cigaretu, a zastavuje se, říká si v duchu i nahlas pevně:

„Ano!“

Nikola Šuhaj se stal od této chvíle také jeho osobním nepřítelem. A ode dneška nemá většího než závodčího Svozila.

Dostane ho! Nepoštěstí-li se to celému jeho oddílu, podaří se to jemu samotnému! A kdyby ho měl jít hledat do pekel!

(OLBRACHT, Ivan. *Nikola Šuhaj loupežník*. Praha 1955, s. 109, 188–189, 143–145)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Na třech ukázkách z Olbrachtova baladického díla, které se stalo podkladem pro muzikál *Balada pro banditu*, sledujte způsoby a prostředky subjektivizace, psychologizace, „zvnitřnění“ epické prózy. Zkuste rozlišit, ve kterých případech jde o „reprodukcii“ řeči, o subjektivizované vyprávění (je to jedna z ukázek spojených s bratrem Nikoly Šuhaje Jurou) a ve kterých o „reprodukcii“ myšlení, vzrušených úvah, pocitů, představ, vzpomínek – tedy o tzv. vnitřní monolog. Ten je signalizován i slovesy *říkal si*, *pomyslil si*.
- 2) V textech tohoto typu, které více než epický děj kladou důraz na vnitřní dění, na duševní pochody postav, se kromě přímé a nepřímé řeči (ty jsou běžné v každém vypravování) uplatňuje i řeč nevlastní (neznačená) přímá a polopřímá. Najděte příklady, pokuste se rozlišit tyto postupy především v ukázce spojené s postavou milence Nikolovy ženy Eržiky – četníka Svozila.
- 3) Jaká je funkce otázek a zvolání ve vnitřním monologu? Vyhledejte místo, kde se objeví – celkem příznačně – dokonce otazník a vykřičník pospolu; zkuste tento souvýskyt vysvětlit. V ukázce č. (3) ve výpovědi začínající *A odvrhnuv lež...* si všimněte, že v době vzniku tohoto díla ještě alespoň slovesní umělci neváhali používat přechodníky. Rozlište přítomné a minulé. Jakou gramatickou charakteristiku byste připsali tvarům „zmaten“, „šťasten“ a „polekán“?

TEXT

Karel Čapek: Povídky z druhé kapsy

Ale já chci dostat svou Růženku zpátky, křičela paní Landová zoufale.

Tak to nám, paní, musíte dát fotografii nebo popis toho dítěte, řekl komisař úředně.

Ale, pane komisaři, plakala ta mladá paní, to víte, děti do jednoho roku se nemají fotografovat! To prý není dobře, prý dítě pak nechce růst –

Hm, řekl komisař, tedy nám aspoň to mrně přesně popište.

To tedy ta maminka udělala velmi obšírně; prý má Růženka takové pěkné vlásky, a nosánek, a taková krásná očička, a váží čtyři tisíce čtyři sta devadesát gramů, a má takový krásný zadeček, a faldíčky na nožičkách –

Jaké faldíčky? ptal se komisař.

Takové k zulíbání, plakala ta maminka, a takové sladké prstíčky, a tak se vám na mámu smála –

Ale ježíšmarjá, paničko, lomozil pan Bartošek, podle toho ji přece nemůžeme poznat! Má nějaké zvláštní znamení?

Má růžové pentličky na karkulce, vzlykala mladá paní. Každá holčička má přece růžové pentličky! Pro všechny svaté, pane, najděte mně mou Růženku!

A jaké má zuby? ptal se pan Bartošek.

Žádné, vždyť jsou jí sotva tři měsíce! Kdybyste věděl, jak se na mámu smála! Paní Landová padla na kolena. Pane komisaři, řekněte, že mně ji najdete!

Nu, budeme hledět, bručel pan Bartošek v rozpacích. Prosím vás, vstaňte! Koukněte se, tady je otázka, proč ji ta osoba ukradla. Můžete mně říci, k čemu slouží takový kojeneček?

Paní Landová na něho vytréštila oči. Přece to je to nejkrásnější na světě, vysvětlovala. Pane, copak ve vás nejsou žádné mateřské city?

(ČAPEK, Karel. *Povídky z druhé kapsy*. Praha 1978, s. 46–48)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Jaký výrazný typ dialogu Karel Čapek ve své povídce zobrazil? V čem se zde projevuje konstitutivní asymetrie tohoto typu rozhovoru, čím se liší vyjadřování obou účastníků? Uvedte příklady. Využijte jako oporu uvozovací věty: jaká příznačná slovesa v nich najdete?
- 2) Který slovtvorný postup je výrazně zastoupen v řeči paní Landové?
- 3) V jedné z prvních replik paní Landové najdete výraz *prý* – jaká je jeho funkce při reprodukci cizí řeči?

TEXT

Karel Čapek: Povídky z jedné kapsy

Za chvíli pak už pan ministr hlaholně telefonoval ministrovi vnitra: „Haló, pane kolego, tak ten ztracený dopis – Ale kdepak, nejste na stopě; já už jej mám v ruce!... Cože, jak se našel? Pane kolego, to vám neřeknu. Víte, jsou metody, které vy v ministerstvu vnitra ještě neznáte. – Ale já vím, vaši lidé dělali, co dovedou; za to oni nemohou, že nejsou na výši... Ne, nebudeme raději o tom mluvit. – Prosím, prosím... Servus, pane kolego!“

(ČAPEK, Karel. *Povídky z jedné kapsy*. Praha 1978, s. 54)

ÚKOL K INTERPRETACI TEXTU

I tato ukázka svědčí o tom, jak si umělci pohrávají s výstavbou dialogu, jaký osobitý tvar dialogům svých postav dávají. Co je na tomto „dialogu“ zvláštního? Jak vysvětlíte, že přes určitou schválnost, které se tu autor dopustil, celému rozhovoru dobře rozumíme?

TEXT

Vladimír Páral: Soukromá vichřice

„Ahoj, Jožo. Tak co jsi...“

„Ale to víš... A ty?“

„Co jinýho...“

(PÁRAL, Vladimír. *Soukromá vichřice*. Praha 1966, s. 53)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Velmi stručný dialog a další autorská „schválnost“, resp. specifický záměr. Takhle nějak podle V. Párala vypadá rozhovor dvou spolupracovnic, které se vždycky v pondělí ráno sejdou v práci a vyprávějí si, jak strávily víkend. I v případě, že text (ani stejnojmenný film) neznáte, zkuste odhadnout, proč má dialog právě takovouto (redukovanou, eliptickou, náznakovou) podobu.
- 2) Jak nazýváme výpověď, u které tři tečky naznačují neukončenost, něco nedořečeného? Je vždycky nezbytné říkat všechno explicitně, v úplnosti, až do konce? V jakých situacích to není třeba, a proč?

5.6 Styl prostě sdělovací

Někdy bývá označován také jako:

- (běžně) mluvený, běžného dorozumívání
- hovorový
- kolokviální
- familiární
- konverzační

Běžné dorozumívání lze dále diferencovat i podle tzv. stylů **věkových** (dětí, mládeže, seniorů).

Stylotvorní činitelé

Styl projevů:

- mluvených, nepřipravených (spontánních, bezprostředních), neoficiálních, neformálních
- privátního, subjektivního charakteru; vazba na situaci, přímý kontakt, expresivita
- dialogů, dialogizovaných vyprávění; ale i psaných textů – soukromých dopisů, vzkazů...
- kde převládá každodenní tematika, jednoduché informace, konkrétnost

Některé příznačné prostředky:

- spíše hovorová čeština, nespisovné útvary, slangy
- kontaktní prostředky, adresnost (1. – 2. osoba)
- mluvená syntax, bohatá modálnost
- vyjadřování implicitní, redukované, neurčité
- expresivita, intenzifikace
- využití neverbálních prostředků
- nedostatečné členění textu
- „pohodlná“ výslovnost, zjednodušování artikulace

Konverzace (jako speciální sféra realizace stylu prostě sdělovacího):

- fatická funkce, zaměření na kontakt
- diskurz sociální; někdy se objevuje i označení „společenský styl“
- „krásný hovor“, „hovor pro hovor“; *small talk*, *casual conversation*
- hovor zdvořilostní, samoučelný, bezobsažný (rituály); sdělovací funkce druhotná; pseudodialog?
- hlavní situace a žánry:
 - konverzace salonní vs. situační
 - drby, klepy, klevety; flirtování
 - hospodský kec / hospodská historka

Současné tendence a vlivy působící na vývoj prostě sdělovacího stylu:

- komputelizace → uniformizace, unifikace (šablony, zkratky atd.)
- banalizace (vyprázdněnost, povrchnost, stereotypnost; fráze, klišé)
- medializace (vliv stylu médií a reklamy)
- bulvarizace (vliv bulvární žurnalistiky)

- globalizace, marketizace (převádění všeho do jazyka finančnictví, trhu, komerce)
- technologizace (vliv nácivku různých komunikačních technik a strategií, manipulace)
- dehumanizace, dekultivace, vulgarizace, zhrubění (např. i v rodinné komunikaci)
- pubertalizace, konverzacionalizace (deminutiva, lichotky, přací a pozdravné formule)
- demokratizace (neformálnost ve veřejné komunikaci, projevy individuality, „jinakosti“, specifického vyjadřování menšin atd.)
- intertextualita, interdiskurzivita (citování, parafrázování, „reprodukce“ nejrůznějších textů)
- bastardizace:
 - připisována zejména mailům, SMS, internetovým diskusím, konverzaci na chatu, **češtině „na síti“**
 - spojována především s pronikáním nesčetných anglicismů a s jejich neregulovaným počteštváním, s množstvím pravopisných chyb a překlepů, s mizením diakritiky atd.
 - pro tyto texty (zejména v případě mladých pisatelů) je však příznačná i vysoká expresivita a hravost, hra s jazykem i s grafikou, užívání emotikonů

TEXT

Telefonický rozhovor (Praha)

B – dr. Beránek, L – jeho mladší spolupracovnice Libuše, která se vrátila s manželem z delšího pobytu v zahraničí

- B Beránek dobrý den
 L dobrý den pane doktore
 B je tam Libuše nebo Milan?
 L tady Libuše dobrý den
 B dobrý den Libuše / jak se máte?
 L děkuju **dobře**
 B jak ste dopadli na tom na Vinohradech?
 L no no eště nevíme / dneska teprve nám dělali vyšetření (...) a jak vy se máte?
 B no děkuju
 L jedete na Rabštejn jo?
 B jedu na Rabštejn no / dneska
 L jo? no tak pozdravujte tam
 B vyřídím vyřídím ano
 L a pozdravujte Jarmilu
 B ano a / já vám v pondělí ráno zavolám
 L zavolejte ano / **fajn** / já tady budu
 B pozdravujte Milana a mějte se hezky
 L děkujem
 B na shledanou
 L šťastnou cestu
 B děkuju děkuju

- L jo a já sem vám chtěla eště říct / že vám mockrát děkujeme za ten krásnej křížek
 B jo ten ten dřevěnej?
 L no ten je vopravdu **nádhernej**
 B jo?
 L mockrát vám děkuju
 B neni zač
 L jo je zač
 B neni zač
 L je / tak na shledanou
 B na shledanou Libuše

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Ukázkou běžné každodenní společenské konverzace charakterizujte hlavně z hlediska formálnosti/neformálnosti, spisovnosti/nepisovnosti a zdvořilosti.
- 2) Vyhledejte v rozhovoru klasické zdvořilostní formule (ty mají konvencionalizovanou spisovnou podobu) i projevy nadšení, chvály, pozitivního hodnocení (ty už nikoli). Jakou funkci má v rozhovoru opakování?
- 3) Jak se v dialogu projevuje rozložení rolí (pozic) mezi účastníky, které je do určité míry asymetrické?
- 4) Pro zdvořilou společenskou konverzaci je příznačné, že spolu účastníci ve všem souhlasí. Vyhledejte v ukázce místo, kde spolu účastníci nesouhlasí, vzniká jakýsi pseudokonflikt; čím je způsoben?
- 5) Zdá se vám na základě této ukázky, že konverzační dialogy mají pevnou skladbu témat?

TEXT

Úryvek z konverzace tří dívek (21–22 let), střední Čechy

- Z Líba už neni žádná mladá / je to stará pákovka
 T já nevím kolik je Petrovi / vypadá mladě
 Z je to eště cucák / von je i takovej zakřiknutej trochu
 L von čumí jak tele
 Z ale někdy je tak prdlej že / a je strašně žárlivej na Líbu
 T ty vado / fakt?
 Z vodporně žárlivej / von nechce nikam jít / a když vona někam de tak von je nasranej / no hrozný to je dvojka / to je na mašli
 Z a eště jí řek že chce mít šest dětí
 T fakt jo? to aby se převala holka / teď vona takovej záprdek
 Z vona jako říkala seš prdlej jak to chceš stihnout / možná že budeme mít jen jedno
 L to já bych nechtěla / je to na prd mít jedno dítě

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) I v tomto případě jde o (společenskou) konverzaci: rozhovor plní především fatickou funkci, dívky se sešly proto, aby si popovídaly a udržovaly svůj přátelský kontakt. Čím se liší od předchozího konverzačního dialogu? Vyhledejte výrazy, kterými je tato odlišnost nesena.
- 2) Posudte funkčnost a přiměřenost vyjadřování účastnic vzhledem k situaci.

TEXT

Úryvek z telefonátu na hasičský dispečink

O – volající občanka, H – dispečerka

- H ohlašovna požáru
 O dobrý den prosím vás já bych vám chtěla jenom něco říct
 H no je to / jedná se vo požár?
 O no jistě / takhle / já sem se vrátila včera z Moravy a dneska sem si šla na bezinky do lesa
 H no
 O no to je černej bez
 H já to znám
 O no a na šípky / a / jak sem šla do jak je ta vodárna tam víte / tak tam je ohniště a to vypadá že už to hoří asi dva dny / nebo
 H =to je někde pod Partyzánem nebo kde?
 O nemůžu přesně říct jak dlouho / ale byla tam taky náká pani která hledala hříby a náká školka
 H ale
 O moment / já sem se tý školky zeptala jesi náhodou ten oheň nezaložili oni
 H =moment moment moment no haló
 O no a vona ta školka co tam byla tak řekli že voni to nebyli / já říkám no
 H =ale mě nezajímá helejte jesi to byli nebo ne / kde to místo já potřebuju vědět / a co hoří vlastně?
 O no to hoří jako to ohniště / jenomže to už je prohořená zem až do hloubky a dost dost do velký
 H =a kde to teda je
 O no je to u vodárny / a hned jak byste šli kolem toho plotu nahoru do toho lesíku nahoru do toho lesa / jak je Březenecká tak je vodárna tam
 [...]
 O no autem se tam nedá jet / já sem myslela že se vrátím domů pro kýbl jenomže já to mám dost daleko protože
 H =nojo helejte jak se menujete?
 O no je já se menuju Vopálenská a mám teďkon dovolenou / vrátila sem se z Moravy já sem byla na Moravě

[...]

H ano / voni se tam teda pojedou podívat jo?

O no takle vona ta / moment abych vám to eště dořekla / vona hoří totiž hlína

H jo jo humus hoří

O kořeny kořeny

H no humus hm hm dobře

O a pak dyž se ta hlína rozhoří do do

H =pani Vopálenká tak je to v na Březenecký u vodárny kolem plotu / pudou a dojdou k tomu / autem se tam nedostanou tam musej pěšky jo?

O no stačí kýbl vody / já sem

H =no dobrý no

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Tento dialog bychom už asi nezařadili jako společenskou konverzaci; je to rozhovor institucionální, asymetrický, řízený. Jak se to projevuje ve vyjadřování účastnic? Najdeme i v něm některé konverzační pasáže?
- 2) Opět posuďte výstavbu (kompozici) rozhovoru z hlediska funkčnosti a situační přiměřenosti.

TEXT

Úryvek z telefonátu na hasičský dispečink

O – volající občan, H – hasičský dispečer

O **hele pošleš mi je nebo ne?**

H já nemůžu nic poslat

O ale / **neblbni**H **já tam nemůžu poslat výjezdovou jednotku / neblázněte člověče / dyť to není požár**

O hele já se můžu na požár vysrat / já tam mám děcka pochop mě

H to je jasný / ale je tam požár?

O ale von ten požár může vzniknout / ale **potom už bude pozdě**

H tak až bude hořet tak pak tam pojedeme

O až bude hořet! / já ti asi **podpálím pod prdelí**

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Opět asymetrický řízený dialog z téže instituce. Čím se liší od předchozího?
- 2) Při srovnávání se zaměřte hlavně na zdvořilost/nezdvořilost v obou rozhovorech.

TEXT

Úryvky z e-mailů tří dívek (středoškolačky 16-17 let)

M cau, zrovna ti pisu, jak se mass :-))))))))))))))

R Ahoj Eli!!! :o) Dneska mas svatek! Tak ja ti preju klasicky vsechno nejlepsi... proste, hodne stesti, zdravi, uspechu, lasky, radosti, smichu a spoustu dalsich věci, co si prejes! Mej se fakt krasne! :o) Radacek... :o)

A co jinak? Jak zijes? Zijes? Mas se? Kdyztak napis, budu rada... Ahoj! :o)

J Ahojky broucku, jak se mas? Moc na tebe myslim prave mame nemcinu na pocitacich takze musim psat rychle... Jak se vede? Mam Te mooooooooooooooooooc rada, papapa.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) V textech všech elektronických komunikátů si všimněte toho, jak se pohybují na přechodu mezi psaností a mluveností, jak do těchto psaných sdělení pronikají prostředky typické pro mluvené projevy. Které to jsou, jakou funkci v dialogu mají? A jak je tento způsob komunikace ovlivněn právě elektronickým médiem?

TEXT

E-mailová konverzace dívky a chlapce (oba studující VŠ)

ahoj badateli, jen jsem se chtěla zeptat, kolik „z“ mas v adrese...
cauky Janicka.

Nazdar, ehm... jak to jenom říci... ehm...ehm... vzhledem k tomu, že tenhle mail přišel až po těch na centrum... (asi o 31 minut)... to znamená, buď, že sis má „z“ nespočetla, nebo že... ehm... chápu, že ne každý je matematik... ehm... do kolika umíš počítat?... hmmm... to jsem asi neměl... příští email bude jako přílohu obsahovat elektrický šok... tak a teď ty „z“ spočítáme spolu: jedno... druhé...třetí... čtvrté... páté... šesté... sedmé... osmé... deváté... desáté... ano, opravdu jich je pouze mrzkých deset... uff, ta vysoká matematika mě asi jednou zabije... to je ale počet, co? ... tak tu tak (a takhle taky) sedím a... tak a teď mně vypadlo co mě napadlo... no asi to nebylo důležité... nebo bych za to dostal další elektrický koš...

Heč, byl jsem si zahrát floorball a jeden týpek mi hokejkou převal do poloviny nehet na palci pravé ruky (no, odchlýpla se - ale zato pěkně - jenom čtvrtka nehtu)... alespoň ušetřím za fialový lak na nehty...

zatím Badatel (nebo Patlatel, to záleží na úhlu pohledu)

PS: pozdravuj Lebku... sakra... já se přepsal, já chtěl napsat - pozdravuj v Ledči...

PSS (nebo PPS... nebo snad PSP... hmmm... a co takhle SPS... nebo TNT, THC, LSD... trochu jsem odběhl od tématu): díky za tu sněhovou kouli, trefila ses přesně... ani si nepřej vě-
dět kam... pozdravuj všechny koho potkáš, všechny vešky, myšky, kožky, nožky, vložky, dožky,
Hožky (toho ne, toho jsem potkal zítra)
Taky jsem se chtěl zeptat na něco: jak nazíráš na šneky

Ahoj Velky Patlateli,
s tím ZZZZZ to bylo tak, že jsem ti jen tak zkusebne napsala a pak jsem si nebyla jista, jestli ti
to doslo... No nic, slibuju, že si seženu doucovani z matematiky. Jo a taky jsem se rozhodla,
že prestanu predstírat nemoc a vyrazim patlat Zeyera. Jen tak na okraj mimo tema, jak se pise
odchli/ypnout?!
Mej se, klidne se i myj, cauuuuuuuuuuuuuuu Janicka alias koticacek.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

1) V neformální mailové konverzaci dvou mladých lidí vyhledejte

- prostředky příznačné pro mluvené projevy
- prostředky obecné češtiny
- prostředky expresivní
- výrazy knižní, archaické
- prostředky kontaktní
- různé projevy hravosti obou pisatelů.

2) Všimněte si i členění mailových textů a zamyslete se nad tím, zda je jejich výstavba v něčem ovlivněna „vzorcem“, způsobem uspořádání klasického „papírového“, neelektronického dopisu.

TEXT

E-mailová konverzace skupiny kamarádů (bývalých spolužáků, kolem 30 let)

L čau pánové, tak kdo je další na řadě? nám se dneska narodila Anežka. ps: neuděláme Řadov?
G husty, jak s nama Libor nikam nechodi, tak ani nevím, že to mělo přijít. kdykoli muzeme
udelat radov, pristi tyden ne, ale pak uz vždy ano, hezke ceske jmeno.
K cau otce... gratuluju... at se ji vsechno dari... radov kdykoliv...
V Zdar pánové. Tento pátek na pivo nejdu, ale s Řadovem počítám. Budu se těšit. Dáme no-
hejbálek? Zdravím.
W Zdarec panove! no ja jsem celej vejkend na soustředeni s lidma z práce ... jedine ze bych po
ceste se stavil... no nevím... ale to uz v nedeli nemá cenu... tak bych s vama rad vykalil...
ještě to zkusim poresit...

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

1) U této výměny mailů vám jistě neujde individuální stylová diferenciace: charakterizujte odlišný styl jednotlivých pisatelů podle

- míry formálnosti/neformálnosti
- zastoupení slangových a nespisovných prvků
- syntaxe ovlivněné/neovlivněné mluvenými projevy
- využití/nevyužití diakritiky, aj.

TEXT

Chat s Fero Feničem (FF) a Vojtou Kotkem (VK)

Kira Jak jste začal svoji dráhu, co jste studoval?

FF Po střední škole v Prešově jsem studoval tři roky publicistiku na FF UK v Bratislavě, pak jsem se dostal na FAMU, kde jsem absolvoval obor dokumentární režie. Vše a podrobněji se dozvíte na mých stránkách www.ferofenic.cz.

Babulka Odkud pocházíte? Jakou používáte zubní pastu?

FF Z Nižné Šebestové u Prešova na východním Slovensku. Používám zubní pastu i ústní vodu MERIDOL.

Tereзка: No... ne že bych z tebe byla nějaká hotová, ale pamatuješ jak si byl jednou v Macdonaldu? :-) proč si na mě tak koukal? :-)

VK Prosim? Víš na kolik holek já už v mekáči koukal? Která ty seš? :-)

Davis Co říkáš na Anetu Langerovou? Taky superstar, taky rychlokvašky (tvoje slova), ale jinak názorově na tom jste stejně...

VK Pozor slovo rychlokvaška sem nikdy nepoužil!!! Anetu sem vždycky v komentářích vyzdvihoval. A dokonce (fakt nekecám) jsem cestou sem poslouchal její cd. Akorát mě mrzí, že tam má spoustu věcí převzatejch. Jinak supr zvuk, bomba kajtry (no Ivan Kral to ani jinak než skvěle neumí) a líbí se mi na ní co říká a mám pocit že ví co zpívá... :-)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Také osobnosti odpovídající na dotazy na chatu se na škále mezi mluveností a psaností pohybují rozdílně, v závislosti na věku i individuálním temperamentu. Srovnajte z tohoto hlediska odpovědi režiséra Feniče a mladého herce, idolu teenagerů Vojty Kotka.

TEXT

ICQ: konverzace dvou mladých mužů (studentů)

- A no hele, v kolik bys to tak viděl?
 B no... čekal sem, že hostitelka udá čas :-)
 B a máš nakoupený pivka?
 A něco sem tam koupil
 A ale něco určitě vem, rozumíš
 B já vim právě že sem ještě nic nekoupil :-)
 A no proto, já, abys zas necizopasil
 B minule sem nakoupil pivek a nevypil ani jedno :-)
 B ty vole, já sem hrozně vyndanej
 B musím udržet hladinku
 A si byl lejt? :D
 B jojo ale nějak debilně sem to míchal
 A ty woe :D tak jsme domluvený
 B jou
 A kdyžtak dám info
 B zatím
 A dovi

(o 30 minut později)

- A hele, tak ja muži už třeba o hodku dřív
 A nebo ještě mužem 17:06
 B mňo já bych to asi radši nechal na těch 17:25
 B poněvač musím ještě na ten nákup, žejjo :-)
 A no jo tak jo woouo :D
 B hele, co mám ještě vzít? něco k jídlu?
 B no asi nějaký brambůrky, ne?
 A jojo, ty bramburky mužeš

(o 30 minut později)

- B už mám nakoupeno dneska budu na víně hehe
 B akorát neměla chuděra dvoulitrovku, tak mám tři litry
 B musíte to chlastat se mnou :D
 A počkej cos koupil?
 B rulandský šedý stáčený
 A :DDDD dobrý
 A tak jo, uvidíme se v buse, hoooj :-)
 B dovi

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ:

- 1) Liší se nějak dialogy vedené prostřednictvím ICQ od dříve uvedených mailových a chatových?
- 2) Čím se vyznačuje tento „pánský“ rozhovor? A liší se nějak styl obou účastníků? Opět se zaměřte na nespisovné výrazy, kontaktné prostředky, syntax, event. užívání emotikonů atd.

TEXT

Internetové konference

- A: Bylo mi receno ze news.felk.cvut.cz je strasne pomaly co se tyce zavadeni novych newsovych skupin, ze jde o nejpomalejsi news server v cechach. Jine servery jsou sice znacne rychlejsi, ale bohuzel, nedovoli mi post. I takovy news.stuttgart... je rychlejsi a to to jeste taham z nemecka (tu nemoznost postnout si neco holt ozelim). Taky jsem se marne snazil subscribe-nout do jedne hudebni news group...
- B: To jste si asi popletl aci.cvut.cz s news.felk.cvut.cz
- A: Ne, to jsem si opravdu nepopletl, a byva neslusne a nevhodne predpokladat, ze lide kolem vas si neco pletou...
- B: Myslite news.uni.stuttgart.de? Jaky je traceroute od Vas na tento server? ...
- A: Na otazku o traceroute budu moci odpovedet vecer, az si doma pustim traceroute skrz login.cz.account. Ja taham zpravy v baliku (asi tak okolo deseti z felku a deseti ze stuttgartu) a tu si to offline, seznam skupin si stahnu tak jednou za mesic abych si ho prohnal diffem...
- B: Tady je asi ten zakopany pes: news.felk.cvut.cz ma expiration time pro vetsinu skupin 2 tydny na rozdil od 1 tydnu v Nemecku. Tim padem tahate vice dat...
- A: Tohle me fascinuje, jak (do haje zelenyho) muzu tahat vic dat z cech nez z nemecka, kdyz na obou serverech ma tataz grupa totozny pocet zprav. Ja si to stahuju DENNE vazeny pane kolego a abych byl takovy idiot abych si stahoval to co uz jsem cetl to nehrozi

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Tento rozhovor technických odborníků nám více než předchozí nabídne ukázkou hojného výskytu anglicismů v elektronické komunikaci. Vyhledejte je, stejně jako odborné termíny a speciální výrazy slangové. Dále se zamyslete nad zdvořilostí uvedeného dialogu a nad grafikou.
- 2) Otázka vztahující se ke všem ukázkám prostě sdělovacího stylu: zdá se vám, že lze nějak odlišně charakterizovat komunikační chování a styl vyjadřování mužů (chlapců) na jedné straně a žen (dívek) na straně druhé? Najdete nějaké speciální prostředky?

5.7 Styl administrativní

Někdy bývá označován také jako:

- úřední; jednací; „kancelářský“
- administrativně-právní; hospodářsko-administrativní; legislativní (speciální podtypy)

Hlavní funkce:

- informační (sdělovací)
- direktivní (řídící)
- operativní (správní)
- normativní
- dokumentární

Stylotvorní činitelé:

- styl věcný, objektivní, veřejný, institucionálních situací, nejčastěji s kolektivním adresátem
- texty normované, standardizované; stereotypní, šablonovité; převážně neosobní

Příznačné vyjadřovací prostředky:

- termíny (např. jména osob: *účastník, dodavatel, odběratel, poplatník, plátc, zmocněnec/zmocnitel, pojistník/pojistitel/pojištěný, navrhovatel, odpůrce,..*); termíny by neměly být nahrazovány výrazy slangovými (*eseročko, akciočka, neziskovka*; nebo slovesa typu *vydodat, vyobjednat*); zkratky, značky, čísla
- ustálené formule (*žádáme Vás o úhradu pohledávky č. ...; děkujeme Vám za rychlé vyřízení naší objednávky; ujišťujeme Vás, že svůj závazek splníme; věříme, že vyhovíte naší žádosti...*).
- užívání podstatných a přídavných jmen slovesných (*podání hlášení vedení; poskytování, poskytující, poskytovatelný, poskytnuvší*); jejich hromadění, vyjadřování neslovesné; dlouhé řetězce podstatných jmen ve 2. p.
- nadměrné a nevhodné užívání opisného pasiva
- příliš obecné, abstraktní vyjadřování (*vztah, věc, předmět, podmínka, nárok, aspekt, faktor, komplex; plnit/splnit, provádět/provést, uvádět/uvést, užívat, řešit, stanovit, sledovat...*)
- těžkopádné užívání druhotných předložek (*na základě, z důvodu, v důsledku, vzhledem k, za účelem, za předpokladu...*)
- knižní, zastaralé výrazy, formule (*tímto Vás žádáme, jsme s pozdravem...*)
- dvojznačné, nejasné formulace; nedostatky ve slovosledu
- zhušňování větné stavby (tzv. kondenzace, nominalizace, polovětné konstrukce)
- dlouhá, složitá souvětí (s množstvím vedlejších vět různého stupně závislosti)

Žánry informační:

- zpráva, oznámení, hlášení, výkaz
- pokyn, instrukce; přípis, oběžník; předpis, směrnice, vyhláška; rozkaz, příkaz, zákaz...
- dopis:
 - úřední, obchodní (poptávka, nabídka, objednávka, urgence, upomínka, reklamace, pozvánka, předvolání, přihláška, žádost, stížnost, odvolání, výpověď)
 - osobní (blahopřání, kondolence, omluva, poděkování, doporučující dopis, jmenování, dekret)
- životopis; posudek; rozsudek

Žánry dokumentační:

- zápis, protokol; potvrzení, stvrzenka, úpis, pověření, plná moc, smlouva, dohoda

Žánry heslové:

- seznamy, soupisy; formuláře (dotazníky apod.)

Srov. i příslušná slovesa – signály funkce a žánru dokumentu: *oznamuji, doporučuji, nabízím, žádám, příkazuji, nařizuji, zakazuji, vyzývám, objednávám, zavazují se, zvu, reklamují, hlásím se, odsuzují, jmenuji...* Slovesa mluvení (zápisy): *uvedl, připomněl, dodal, navrhl, doporučil, namítl, souhlasil, zdůraznil, poznamenal, podotkl, zmínil se o, vysvětlil, uzavřel, shodli se na...*

„Zlidštění“ neosobního, normovaného, konvencionalizovaného vyjadřování: i do administrativních písemností dnes nezřídka proniká neformální vyjadřování, konverzační a kontaktní prvky.

TEXT**J. Hašek: Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války**

...Četař chtěl mluvit s velitelem II. marškuspanie. Nadporučík Lukáš převzal od něho spis velitelství stanice, kde četl:

Veliteli II. marškuspanie N pochodového praporu 91. pěšího pluku k dalšímu řízení.

Předvádí se pěšák Švejk Josef, dle udání ordonance téže marškuspanie N pochodového praporu 91. pěšího pluku, pro zločin loupeže, spáchaný na manželích Istvánových v Išatarča v rajóně velitelství nádraží.

Důvody: Pěšák Švejk Josef, zmocniv se slepice, pobíhající za domkem manželů Istvánových v Išatarča v rajóně velitelství nádraží a náležející István manželům (v orig. slavně utvořené nové německé slovo „Istvangatten“), a zadržen jsa majitelem, který mu slepici odebrati chtěl, zabránil tomu, udeřiv majitele Istvána slepicí přes pravé oko, a zadržen přivolanou hlídkou, byl dopraven k své části, přičemž slepice vrácena majiteli.

Podpis důstojníka konajícího službu

(...) Nadporučík Lukáš již nevydržel a vyrazil Švejkovi nešťastnou slepici z ruky a pak se rozkřikl: „Víte, Švejku, co zaslouží ten voják, který v době války loupí mírné obyvatelstvo?“

„Čestnou smrt prachem a olovem,“ slavnostně odpověděl Švejk.

„Vy ovšem zasloužíte provaz, Švejku, neboť vy jste první začal loupit. Vy jste, chlape, já nevím opravdu, jak vás mám nazvat, zapomněl na svou přísahu. Mně se může hlava roztočit.“

Švejk podíval se na nadporučíka Lukáše tázavým pohledem a rychle se ozval: „Poslušně hlásím, že jsem nezapomněl na přísahu, kterou náš válečný lid má učinit. Poslušně hlásím, pane obrlajtnant, že jsem přísahal slavně svému nejjasnějšímu knížeti a pánu Františku Josefovi I., že věren a poslušen budu také generálů Jeho Veličenstva a vůbec všech svých představených a vyšších poslouchati, je ctíti a chrániti, jejich nařízení a rozkazy ve všech službách plniti, proti každému

nepříteli, buď kdo buď a kdekoliv toho požádá vůle Jeho císařského a královského Veličenstva, na vodě, pod vodou, na zemi, ve vzduchu, ve dne i v noci, v bitvách, útocích, zápasech i v jakýchkoliv jiných podnicích, vůbec na každém místě...“

(HAŠEK, Jaroslav. *Osudy dobrého vojáka Švejka III-IV*, Praha 1967, s. 101-103)

I. Olbracht: Nikola Šuhaj loupežník

... Četnický kapitán psal pro zemské četnické velitelství zprávu (...) Nutil se do věcného slohu: „Dosáhne-li zločinec pralesů, a dosahuje jich každý několik kroků za svými humny, jest bezpečný, neboť při členitosti a řídkém obydlí krajiny jest každé systematické stíhání beznadějně a zdejší soustředěný oddíl odkázán většinou jen na náhodu. Spoluvínikem Šuhajovým jest víceméně všechno občanstvo (...) Za tohoto stavu věcí se domnívám, že nebude možno provést původní plán, tj. lapit banditu živého a řízením s ním zjistit i všechny jeho spoluvíniky, nýbrž že bude nutno spokojit se prozatím pouhým odstraněním Šuhaje. Nevidím jiného východiska, než postavit Šuhaje mimo zákon a vypsatí odměnu, pokud možno značnou, na jeho odstranění...“

VYPSÁNÍ ODMĚNY

V chustském, volovském a sousedních horských okresích řádí již delší dobu lupič a vrah Nikola Šuhaj se svými společníky. Banda tato, zejména její vůdce Šuhaj, má na svědomí několik loupežných vražd, provedených s obzvláštní drzostí a surovostí. Dosud se dařilo členům této bandy, kteří mají mezi lidem své přívržence, unikati rukám spravedlnosti.

Vybízím všechny, kdož mohou o členech této bandy podati nějaké informace, aby tak v zájmu všech klidných občanů neprodleně učinili u nejbližší četnické stanice neb politického úřadu.

Tomu pak, kdo se účinně zaslouží o to, aby hlava této bandy lupič Šuhaj byl dopaden, třeba přivedením na jeho stopu, bude vyplacena odměna 3000 Kč (tři tisíce korun čsl.), vypsaná civilní správou Podkarpatské Rusi v Užhorodě.

O odměnu necht' se přihlásí u nejbližšího politického úřadu.

Šéf civilní správy: Bláha v.r.

(OLBRACHT, Ivan. *Nikola Šuhaj loupežník*, Praha 1955, s. 147-148, 168)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Prohlédněte si, jak beletristé stylizují administrativní písemnosti: např. Jaroslav Hašek s využitím určité groteskní nadsázky, která typické (a nadčasové) rysy administrativního stylu ještě zvýrazní.
- 2) K jakému žánru, případně ke kterému podtypu administrativního stylu byste uvedené tři ukázky zařadili?
- 3) Vyhledejte hlavně v první (Hašek) a třetí (Olbracht) ukázce typické prostředky administrativního stylu. Stylizace na vás jistě působí „krkolomně“, těžkopádně a nepřírozně, což můžeme přičíst jednak administrativnímu rázu, jednak odlišnosti normy v době vzniku těchto textů, tj. před 80–90 lety (běžnější užívání přechodníků, včetně přechodníku minulého, aj.). Zkuste obě tyto příčiny u jednotlivých jevů v textech odlišit.

- 4) Najdete v textu nějaké ustálené formule, administrativní klišé?
- 5) Kromě slovní zásoby a tvarosloví stojí za pozornost i syntax těchto stylizovaných administrativních textů. Charakterizujte ji, věnujte pozornost např. slovosledu.

TEXT

Smlouva o stavebním spoření

Nepředloží-li účastník podklady a zajištění požadované stavební spořitelnou během deseti kalendářních měsíců od přijetí přidělení cílové částky a nepředloží-li je ani během dodatečně poskytnuté dvouměsíční lhůty s upozorněním na právní důsledky takového jednání, je přijetí přidělení cílové částky považováno za odvolané.

Smlouva o penzijním připojištění

Nedodržení splatnosti příspěvku účastníka má za následek nemožnost vzniku nároku účastníka na státní příspěvek za dané příspěvkové období a nezapočtení tohoto příspěvkového období Fondem do sjednané pojištěné doby jako podmínky pro vznik nároku na dávky penzijního připojištění.

Výše plnění podle způsobu zabezpečení z pojištění pro případ krádeže věci vloupáním nebo loupežným přepadením

I.1. V souladu s článkem 7 smluvních ujednání pojistné smlouvy druhu „970“ se ujednává, že v případě vzniku práva na plnění z pojištění pro případ krádeže vloupáním poskytne pojistitel horní hranici plnění pouze v případě, je-li v době vzniku pojistné události pro ni splněn předepsaný způsob zabezpečení místa pojištění ...

Pokyny k vyplnění přiznání k dani z příjmů fyzických osob

Daňové přiznání není povinen podat poplatník, který má příjmy ze závislé činnosti a funkčních požitků pouze od jednoho anebo postupně od více plátců včetně doplatků mezd od těchto plátců a neuplatňoval nárok na odečet úroků z hypotečního úvěru banky, popř. z jiného úvěru poskytnutého bankou v souvislosti s hypotečním úvěrem za podmínky, že podepsal u všech těchto plátců daně na příslušné zdaňovací období prohlášení k dani podle § 38 odst. 4 zákona a jehož jiné příjmy, kromě příjmů od daně osvobozených a kromě příjmů, z nichž je daň vybírána zvláštní sazbou, nejsou vyšší než 4 000 Kč. Přiznání tedy podává např. poplatník mající zdanitelný příjem od jednoho nebo postupně od více plátců, který se rozhodl podat daňové přiznání, dále poplatník, který pobíral mzdu od plátce, u něhož uplatňoval nárok na nezdanitelné částky základu daně

a současně pobíral od dalšího plátce mzdu na základě uzavřené dohody o provedení práce vyšší jak 2 000 Kč měsíčně, tzn., že nebyla uplatněna daň srážkou podle § 6 odst. 4 zákona.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Zhodnoťte jazyk těchto úředních dokumentů, vyberte z nich některé příznačné jazykové prostředky (termíny, abstraktní výrazy, sekundární předložky apod.). Na vybraných ukázkách předvedte složitou výstavbu souvětí, vysoký stupeň nominalizace a syntaktické kondenzace.
- 2) Vyhledejte v ukázkách (např. ve druhé ukázce týkající se „penzijního připojištění“) určitá slovesa (verba finita) a porovnejte jejich počet s počtem substantiv a adjektiv. U první ukázky („stavební spoření“) zase zkuste spočítat, kolik elementárních sémantických jednotek (propozic) je v tomto jediném souvětí vyjádřeno, ať už formou větnou nebo nevětnou.
- 3) Zamyslete se nad příčinami špatné srozumitelnosti těchto textů: patří tato syntaktická přetíženost nezbytně k administrativnímu stylu? Vyberte si některou ukázkou a pokuste se o jednodušší, přijatelnější formulaci.
- 4) Přeneste se na chvíli do světa těchto administrativních písemností, např. do oblasti pojišťovnictví, a zkuste definovat termíny jako *pojistka*, *pojistná smlouva*, *pojistná událost*, *likvidace pojistné události*, *pojistné plnění*... Porovnejte si své definice s těmi oficiálními, které najdete na internetu např. na stránkách České asociace pojišťoven.

TEXT

Pověření

Vážený příteli,

žádám Tě v souvislosti s Tvým pověřením k vedení výpravy na turnaj žen v Polsku o souhlas se jmenováním. Výkon této funkce znamená převzetí odpovědnosti za výpravu a spoluodpovědnost za její zajištění. Žádám o potvrzení převzetí této odpovědnosti a poskytnutí součinnosti při zajištění.

S pozdravem

(vlastnoruční podpis)

ÚKOL K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Pokud by se pověření týkalo vás – jak by na vás tento dopis zapůsobil a proč? Jak byste reagovali? Které prostředky se tu podílejí na „zdeůřední“, administrativní dikci? Posudte je ve vztahu k užitému tykání (pisatel a adresát se jistě dobře znali).

TEXT

Stížnost

Vážení, především jsem se U bílého koníčka dověděl, že právě před naším bytovým domem má být zřízena zastávka MHD. Jsem zásadně proti a kategoricky nesouhlasím, jelikož už jsou tam dvě. Z důvodů krajního zhoršení již tak zhoršeného životního prostředí a z důvodů rostoucího významu ekologie pro život na naší zemi vás žádám, aby tato vámi zamýšlená zastávka tu nebyla. Krom toho jsou zde výjezdy z několika řadových garáží, což zapříčiňuje i tak dost velký provoz.

Jestli mé žádosti nebude vyhověno, jsem rozhodnutý obrátit se s mou žádostí na nejvyšší státní orgány.

S úctou

Kubička Alois
Kukačkova 89, Plzeň

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Stížnost na vás jistě bude působit komicky, ale většina občanů stylizuje úřední písemnosti jen zřídkakdy; tito uživatelé mají často o náležitostech administrativního stylu jen povrchní a zkreslenou představu, kterou se snaží do svého textu vtělit. Které prostředky a výrazy do textu stížnosti vůbec nepatří nebo jsou užity nevhodně, a proč?
- 2) Pokuste se stížnost přestylizovat a odstranit z textu všechny nedostatky, které jste předtím podrobili kritice.

TEXT

Žádost

Žádám o ubytování v koleji FSV UK v Praze na Větrníku ve školním roce 2008/2009.

Svou žádost zdůvodňuji tím, že vzdálenost od místa **mého** bydliště (140 km) **mi** neumožňuje denně dojíždět do místa **mého** studia Prahy. Finanční situace **naší** rodiny není příliš příznivá, takže pro **mne** nepřichází v úvahu ubytování v soukromí.

Věřím, že **mé** důvody pochopíte a umožníte **mi** ubytování ve **Vašem** zařízení. Předem **Vám** děkuji za pochopení.

ÚKOL K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Co soudíte o husté síti zájmen v textu a o výrazné převaze zájmen 1. osoby?

TEXT

Záznam jednání obecního zastupitelstva

- Drábek: Tak já teda nevím, co bysme mohli ještě zorganizovat, ale myslím si, že bysme zorganizovat něco měli, protože jinak se tady nic dít nebude a bylo by dobrý, kdyby se děti mohly někde zabavit. Možná, že by bylo dobrý, kdyby se udělalo něco i pro ty větší nebo třeba taky pro dospělé. Dyt se tady ještě moc neznáme.
- Horáková: Já navrhuju uspořádat na začátku června dětský karneval. Myslím, že bychom mohli využít zkušenosti z vánoční besídky.
- Vyskočil: Jestliže ples dopadne dobře, a zatím i přes některé potíže, o kterých jsem se už zmínil ve své předchozí průběžné informaci, lze předpokládat, že dobře dopadnout může, pak by jistě nebylo špatné, a to je prosím pěkně můj osobní názor, kdybychom uspořádali ve velkém sále Národního domu ještě jeden ples a...
- Koutná: Prosím tě, v létě ples? Kdes to slyšel? Tam nám nikdo nepřijde. Lidi budou na dovolených, na chalupách a chatách. Bude vedro.
- Vyskočil: Nech mě domluvit. Já nemyslím v létě, ale počátkem května. Konkrétně v prvním nebo ve druhém týdnu.
- Melková: A mohli bychom ho nazvat třeba Šeříkový, ne? To by bylo docela hezké, ne? Když jsou jiřinkové plesy, tak proč by nemohl být šeříkový? Už to vidím. To bude nádhera!
- Drábek: To bysme mohli taky udělat majáles. Panečku, jaký já pamatuju majálesy. To byla tady dycinky velká sláva. Já si pamatuju, že tam, co je teď kluziště s tím umělým ledem, tak tam bejval takovej bílej hudební pavilón jako altán a hrávala tam kapela. Vojenská. A uprostřed náměstí stávala májka. Kdepak dnes!
- Horáková: Ale neměli bychom zapomínat na děti. Teď mě napadlo, že bychom mohli na podzim, třeba počátkem října nebo o trochu pozdějc, uspořádat na Hůrce drakyádu. Vyprávěla mi o tom švagrová. U nich ve vsi to udělali a prej to bylo moc fajn. To by se dětem přece mohlo líbit!

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Všimněte si rozdílného stylu vyjadřování jednotlivých účastníků, charakterizujte jej.
- 2) Pořídte z tohoto jednání na základě záznamu zápis (stručně a výstižně zapište z každého sdělení to nejdůležitější). Střídejte různá slovesa mluvení.
Vzor: *Pan Drábek doporučil zorganizovat v obci akce pro děti, případně i pro dospělé. Paní Horáková navrhla...*

5.8 Styl odborný

Dělí se obvykle na tyto podtypy:

- vědecký, teoretický
- praktický, pracovní
- popularizační, populárně naučný
- učební

Stylovorní činitelé:

- projevy veřejné, připravené; (primárně) psané, monologické, situačně nezakotvené
- objektivnost, explicitnost, přesnost, pojmovost, jednoznačnost, soustavnost

Charakteristické rysy:

- slohové postupy: výklad, popis, úvaha
- kompozice (nejčastější členění Úvod – Metody a materiál – Výsledky – Diskuse, závěr)
- horizontální (kapitoly, oddíly, odstavce) a vertikální členění textu (hlavní výkladový text vs. doprovodné texty: poznámky, rejstříky, přílohy atd.)
- titulek (typ tematický a rematický); abstrakt (typ tematický – rematický, globální – lineární)
- autor odborného textu (autorský plurál, singulár, inkuzivní plurál, vyjadřování neosobní); ohled na čtenáře, dialog, kontakt s ním; další subjekty v textu, interakce, strategie
- modalizace, relativizace, oslabování platnosti (projevy autorské skromnosti: *Několik poznámek na okraj problému...*; *Dovolil bych si vyslovit pouhou domněnku...*)
- ustálené modely, stereotypnost
- citování, intertextovost, odkazy k jiným textům
- mezikulturní komunikace ve vědě; *academic writing*

Některé příznačné prostředky:

- termíny – profesionalismy – slang; často výrazy cizího původu, přejímání slov
- symboly, vzorce, značky, čísla, grafy, diagramy
- multiverbivace (*mít platnost, být součástí/výsledkem/prostředkem, podat důkaz, provést analýzu/měření, najít uplatnění*)
- sekundární předložky; pasivum opisné; jmenné, kondenzované vyjadřování; složitá souvětí
- rozsáhlé vsuvky; závorky apod.
- částice, modální a hodnotící výrazy (*zvláště, právě, hlavně, spíše, pravděpodobně, lze předpokládat, snad, případně, respektive...*)

Žánry:

- studie (pojednání), článek (stať); monografie, disertace
- teze, anotace, abstrakt; poster
- slovník, encyklopedie
- recenze, kritika, posudek
- návod, recept
- referát, koreferát, přednáška

- diskuse, debata, polemika (mluvené žánry: víc parafrází; kontaktné pasáže; deixe, názornost; jednodušší členění; textové orientátory)

Styl esejistický, esej:

- mezi odborným, publicistickým a uměleckým stylem; ale i řečnické figury
- hromadění synonym, neologismy, obrazné vyjadřování, expresivita, bohatý slovník
- věty tázací, zvolací, volné připojování a osamostatňování větných členů
- subjektivita, osobní zaujetí, argumentace

Výčty:

Problematiku pauz v procesu simultánního tlumočení můžeme rozdělit na dvě samostatné otázky:

- způsob, jak tlumočnick využívá pauz ve vystoupení řečníka;
- způsob členění vlastního simultánního převodu.

Do volby strategie vstupují dvě kritéria:

- Sociální distance mezi autorem a příjemcem – ta je v případě vědeckého testu velká.
- Poměrný rozdíl v moci mezi autorem a příjemcem – ten je ovšem ve vědecké obci zpravidla malý.

Autor má v úvodu:

1. vyložit podstatu problému
2. zhodnotit dosavadní literaturu
3. popsat metodu výzkumu
4. uvést základní výsledky
5. konstatovat závěry vyplývající z výsledků výzkumu.

Bez výčtů se odborný styl rozhodně neobejde. S pomocí ukázek chceme jen připomenout, jak v nich užívat interpunkci.

Pozor: Pokud jsou jednotlivé položky výčtu vyjádřeny stručně a nemají formu věty, píšeme na začátku jednotlivých bodů malé písmeno a na konci čárku, středník, nebo nemusí být žádné interpunkční znaménko. Pokud jsou ale jednotlivé položky výčtu vyjádřeny celou větou nebo několika větami, píšeme na začátku velké písmeno a každý bod výčtu je ukončen tečkou.

Číslování částí textu:

- o Úvod
- 1 Úkoly teorie tlumočení
- 2 Komunikace při simultánním tlumočení
 - 2.1 Komunikační model
 - 2.2 Jednotka simultánního tlumočení
 - 2.2.1 Jednotka orientace
 - 2.2.2 Individuální charakter jednotky orientace

Tento způsob číslování je asi nejpřehlednější, ale všeho s mírou. Obvykle se doporučuje užívat pro rozlišení částí textu maximálně čtyř číslic, tedy nanejvýš 2.1.1.1; 2.1.1.2...; nikoli už 2.1.1.2.1, protože při tak detailním členění se už přehlednost ztrácí. Je-li to nezbytné, lze pak ještě pro další úroveň členění textu použít např. písmena: (A), (B) nebo a), b), apod.

Odkazy na jiné texty:

- odborná stať: ... *chtěl bych teď naznačit také možné argumenty proti. Tak např. Daneš (1985: 23) mluví o tom, že...*
- právní text: *Odsuzuji vás dle § 26 odstavce 1) písmene b) zákona č. 138/1960 Sb. k trestu...*
- obchodní dopis: ... *děkuji Vám za Vaši objednávku z 28. října 1997...*
- běžný rozhovor: *A: Podívej, podívej. To je vona, vidíš ji?! – B: Kdo? – A: No ta, jak sem ti říkal. Už víš?!*

Pozor: V odborných textech je přesné a pečlivé **odkazování** k textům, z nichž citujeme nebo se o ně opíráme, povinné a závazné; důležité je i např. v administrativním stylu, i když spíše z provozních než z etických důvodů; a také v rámci jiných stylů odkazujeme (už spíše volnou, nezávaznou formou) k tomu, co už bylo řečeno nebo napsáno, velmi často i při užívání stylu prostě sdělovacího. Při psaní odborných textů odkazujte k citované literatuře tak, jak naznačuje první ukázka výše; v seznamu literatury uvedeném na konci textu pak užijete pravděpodobně typ základní citace uvedený níže: bude obsahovat údaj o vydavateli, u sborníku o editorech, u publikací z poslední doby i ISBN. Minimalizovaný, zkrácený bibliografický údaj je vhodný spíše pro rozsáhlá encyklopedická díla, kde se musí opravdu šetřit místem. Přestože správný způsob citování a uvádění bibliografických údajů je předepsán státní normou, úzus redakcí různých periodik může být mírně odlišný a je třeba ho respektovat; dnes např. často:

Mukařovský, J. (1949): ...

Citace zkrácená:

- MUKAŘOVSKÝ, J.: Kapitoly z české poetiky. Sv. 1. 2. vyd. Praha 1949.
- HŘEBÍČEK, L.: Prospects of Text Linguistics. In: Quantitative Text Analysis. Trier 1991, s. 39nn.
- UHLÍŘOVÁ, L.: Slovo a slovesnost, 56, 1995, s. 8nn.

Citace základní:

- MUKAŘOVSKÝ, J.: Kapitoly z české poetiky. Sv. 1. Obecné věci básnictví. 2. vyd. Praha, Svoboda 1949. 351 s.
- HŘEBÍČEK, L.: Prospects of Text Linguistics. In: L. Hřebíček – G. Altmann (eds.), Quantitative Text Analysis. Trier, Wissenschaftlicher Verlag 1991, s. 39-61.
- UHLÍŘOVÁ, L.: O jednom modelu rozložení délky slov. Slovo a slovesnost, 56, 1995, s. 8-14.

TEXT

Asymetrie institucionální komunikace: odborník versus laik

Soudní jednání (S – soudce, N – navrhovatelka, O – odpůrce)

- N no tak jako asi poslední ty čtyři roky už se to prostě nedalo vydržet / manžel na mě žárlil a nadával mi / všude mě ponižoval / pořád mi vlastně nadával že sem děvka a že mu zahybám a / potom mě vlastně i bil / no asi čtyřikrát mě zbil vždycky teda před klukem
- S poslední čtyři roky byla situace v našem manželství neudržitelná / odpůrce mě verbálně i fyzicky napadal / zcela bezdůvodně mě podezíral z nevěry / říkal mi že jsem děvka / ve čtyřech případech mě zbil a to i před synem
- O já sem tam dělal / sem se tam dřel na baráku (...) zařídil sem jí kompletně barák / všechno sem tam předělal (...) ona byla ona byla hlavně na peníze / ona pořád jenom peníze / já / když sme měli třeba výročí svatby / vode mě vždycky něco dostala / já sem vod ní nedostal ani ň
- S podstatným způsobem jsem se podílel na úpravě domu navrhovatelky (...) navrhovatelka vůbec byla hodně na peníze / při výročí svatby jsem jí dal dárek / ona mně nikoliv

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Srovnajte vyjadřování laiků (navrhovatelky, odpůrce) a profesionála-soudce, který jejich formulace převádí z mluvené podoby do psaného textu – oficiálního protokolu. Odlišnost formulací je způsobena nejen složitými vztahy mezi psanou a mluvenou češtinou, ale také kontrastem mezi dikcí odborníka a neformálním vyjadřováním občanů-laiků. Najděte nejnápadnější rozdíly.
- 2) Zároveň si připomeňte poznatky o vztahu psaných a mluvených projevů v češtině a o asymetrické výstavbě institucionálních dialogů.

TEXT

Návody, pokyny, instrukce**Obrana s využitím blokování zrakových vjemů**

Jedním z nejúčinnějších prostředků používaných k řešení sebeobrané reakce, především v její počáteční fázi, je blokování zrakových vjemů, jež vyvolává úlekovou instinktivní reakci. Mezi prostředky blokování zrakových vjemů patří především přenosné předměty denní potřeby, jako např. aktovka, kapesník, čepice, rukavice, deštník, noviny, klíče.

Zakryjte útočníkovi výhled!

Nejúčinnějším trikem v sebeobraně je, když se vám hned na začátku podaří útočníkovi něčím zakrýt výhled tak, aby se lekl a udělal něco jiného, než zamýšlel. Pak ho snadněji zneškodníte.

Nejlíp se k tomu hodí běžné předměty, které míváme u sebe: aktovka, čepice, deštník, klíče, noviny, rukavice, kapesník.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Do tohoto učebního textu nezařazujeme práci s klasickými výkladovými odbornými texty, protože s takovými se při studiu setkáváte dnes a denně. Věnujeme pozornost spíše textům prakticky odborným a populárně naučným, k nimž patří v první řadě návody, recepty, manuály atd. Uvedte své zkušenosti s takovými typy textů.
- 2) Porovnejte oba návody k sebeobraně. Jeden obsahuje řadu odborných termínů, druhý je určen mládeži a usiluje o maximální srozumitelnost. Pokusíte se o třetí, neutrální, obecně srozumitelnou verzi?

TEXT

Recepty (na likér typu Baileys) na internetových portálech

Suroviny: 2 salka, 2 tatry, 10 lžic kokosu, vanilkový cukr, 0,5 l rumu

Postup: Salka uvaříme 2 hodiny úplně ponořené ve vodě (vznikne tak karamel), necháme vychladnout, kokos opečem na suché pánvi do růžova a horký nasypem do misky s tatrami a necháme 24 hodin uzavřené v lednici. Pak tatru přecedíme přes plátýnko, otevřem vychladlé konzervy salka, nejlíp tyčovým mixerem smícháme karamel s tatrrou, přidáme cukr a nakonec pomalu rum.

(<http://www.raduzyrecepty.com>)

(A)

Ingredience: 400 gr plechovka kondenzovaného slazeného mléka; 375 ml plechovka kondenzovaného neslazeného mléka; 4 vejce; 60 ml čokoládové polevy na zmrzlinu (koupené); 2 lžičky kávy v prášku (např. Nescafé); 20 ml brandy (nebo podobné lihoviny)

Příprava: V mixéru umixujeme obsahy obou plechovek, vejce, čokoládovou polevu a kávový prášek. Přidáme brandy a znovu umixujeme. Přecedíme přes jemný cedník nebo plátýnko do čistých lahví.

Tip: Likér je lepší, když se nechá v lednici 14 dní odležet.

(B)

Ingredience: 2 plechovky slazeného kondenzovaného mléka (Salko) 1 sáček karamelového (mandlového) pudingu; 1/2 l mléka; 1/2 l rumu

Příprava: Neotevřené konzervy Salka vaříme 2 hodiny ponořené ve vodní lázni (mléko zkaramelizuje). Doporučuji plechovky po jedné hodině otočit. Uvaříme z 1/2 l mléka a 1 pudingového prášku puding - nesladíme. Nakonec smícháme vychladlé kondenzované mléko, vychladlý puding a rum a rozmícháme buď v mixéru nebo šlehačem dohladka. Nalejeme do sklenic a uložíme v chladnu. Nejchutnější je nápoj za 4-6 týdnů, pokud ovšem vydrží. V názvu to má Baileys, ale tomu se to nevyrovná. Přesto jsem slavila s tímto nápojem úspěch i u těch, kdo běžně sladké likéry nepijí.

(<http://www.labuznik.com/>)

Vsadíme se, že ani u vás nezůstane po tomhle „liguere“ jedno oko suché. A pokud hledáte způsob, jak zhodnotit zbylý kokos, právě jste ho našli!

Ingredience: 400 ml kokosového mléka; 120 g strouhaného kokosu; 100 g moučkového cukru; 400 ml kokosového krému nebo smetany (pořídíte např. v Delvitě); 70–150 ml bílého rumu.

Doba přípravy: 15 min.; odležení: přes noc – **Počet porcí:** cca 1 litr

Příprava jídla: Ve 400 ml kokosového mléka krátce povařte 120 g strouhaného kokosu. Po zchladnutí rozmixujte, přidejte 100 g moučkového cukru, 400 ml kokosového krému nebo smetany (pořídíte např. v Delvitě) a 70–150 ml bílého rumu, podle toho, jak chcete likér silný. Nechte přes noc odležet. Likér protřete přes jemné sítko či cedník, abyste v něm neměli hrubší kousky kokosu. Pak už ho jenom přelijte do lahve. Uchovejte v chladu a před použitím protřepte.

(<http://www.apetitonline.cz/>)

Ingredience: 1/2 l rumu, 2 salka, 1 mandlový pudink

Postup přípravy: 2 hodiny vaříme salko (zavřené v plechovce), vařit varem. Po vychladnutí otevřeme. Uvaříme si mandlový pudink dle návodu a necháme trochu vychladnout. Vše pak společně mixujeme. Nechat uležet.

Diskuse:

1. Když se dá místo rumu nějaká whisky (levná) a místo mandlového karamelový pudink tak je to teprve boží.
2. Udělaly ste mi chuť. Hnedka zítra to zkusím :-)
3. jsem se chtěla zeptat kolik asi toho je? Předem děkuji.
4. ráda bych věděla jak dlouho by se měl nechat uležet. dík za odpověď.
5. Dělam Baileys jenom na Vánoce, takže už jsem hodně natěšená na tu dobrotu a konzumuji ihned po vychlazení. U nás prostě nemá šanci se uležet!
6. můžete mi prosím říci, jak dlouho to vydrží? Děkuji.
7. Přidávám různé druhy pudingů a k tomu pár kapek tresti stejné příchuti jako puding - vzniká tak třeba banánový nebo kokosový likér... nemá to chybu a chodí mi to pít i manžel :-). Většinou dělám kolem Mikuláše a do konce roku už není, takže to přesně říci nemohu.
8. dostala jsem stejný recept akorát místo pudinku se rozpustí ve vodní lázni dvoje bonbony BARI MANDLE. Vynikající.
9. je to výborný!!!!!!!!!!!! mňamka :-)
10. To salko mám dát slazené nebo neslazené?
11. Neslazené Salko neexistuje. Salko je slazené kondenzované mléko :-)

(<http://www.atlas.cz/recepty>)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Porovnejte styl všech receptů. Návody, instrukce, pokyny se obvykle psaly **neutrálním, věcným, neosobním** stylem. Který z našich receptů nejlépe odpovídá této charakteristice? Situace se však dnes už mění a dokonce i v některých kuchařkách, ale zejména na internetu se můžeme setkat i s recepty psanými uvolněně, neformálně, s osobními prvky, třeba i zábavně a vtipně. Čemu dáváte přednost? Který z uvedených receptů vám nejvíce vyhovuje, a proč?

- 2) Všimněte si i toho, že recepty a návody se dnes nejčastěji píšou v 1. osobě množného čísla (inkluzivní plurál: *uvaříme... mixujeme...*) nebo ve 2. osobě plurálu (*uvaříte... přidáte...*), a v tomto případě asi spíše ve způsobu rozkazovacím než oznamovacím (*povařte... rozmixujte...*). Starší kuchařské knihy užívaly i imperativ ve spojení s 2. osobou singuláru, jako slavná Magdalena Dobromila Rettigová: *vraz do hrnka 8 vajec, hodně je rozmíchej a trochu osol...*
- 3) K jednomu z receptů uvádíme i internetovou diskusi: tam je možno ještě lépe než v receptech sledovat specifiku elektronické komunikace a opět pohyb mezi mluveností a psaností, diferencovaný u jednotlivých pisatelů. Tady už ovšem v žádném případě nejde o odborný styl, ale o psaný dialog, styl prostě sdělovací. Porovnejte a charakterizujte některé příspěvky do diskuse.
- 4) Ideální závěr by byl, kdybyste recepty sami vyzkoušeli (samy vyzkoušely) a pak se pokusili/y zformulovat svou verzi receptu – ideální z hlediska věcného i stylistického :-).

TEXT

Eseje

- 1) Všecka poesie Březinova hned od počátku byla poesie vykupitelská; rozdíl jest jen v tom, že v prvním období své tvorby viděla vykoupění ve smrti a její ekstatické rozkoši, nyní, v období druhém, nalézá ji v bolesti, práci a lásce. Vrhala-li se dříve jeho poesie do smrti se sebeničivou vášní, s jakou řítí se řeka do moře nebo vodopád do jezera, nyní, kdy perspektivy jsou obráceny, představa života, života věčného, života stupňovaného a zmnoženého za všechny běžné meze, posedá básníka: vysiluje se v invenci nových a nových cest k němu, touhami po spolupráci na něm co nejširší a nejintenzivnější, nikoho a nic nevylučující, všechny zabírající a objímající a úžeji a úžeji zapřádající je ve společné dílo vykupitelské.

(ŠALDA, František Xaver.: *Duše a dílo*, Praha 1913, s. 207)

- 2) Ale co je už dokonce nesnesitelné, jsou u Dostojevského muka dětí. Muč si, jak chceš, zralého člověka, ale trýznit bytost par definition nevinnou (...) nuže, tohle mohly vymyslet jen nervy zcela zničené a fantazie zvrhlá, opilá třestivou mstivostí! Nemluvte mi o dobrotné člověka, jenž vymyslel toto, a nemluvte mi ani o jeho náboženské jednotě s Bohem! Ó, vím dobře, že Dostojevský toužil po milostném splynutí s Otcem, že se vrhal střemhlav a vroucně do Boží náruče: ale dostal se kdy vskutku a natrvalo tam, kam se věru tíže proniká než do klína lidského? Vidím ho hlásat celým dílem lásku Boží; ale vidím také, že dává i Děbloví, což jeho jest, a nezkracuje ho na jeho podíl! (...) Ostatek je rozdvojení – Dostojevský se k němu sám přiznává – rozpolcení, boj o sebe se sebou samým, niterná válka rozkoši a muk, láska a kořistění, pokora a pýcha, pohrdání a strach ze směšnosti, vzteklá závist a ochota oběti, velkodušnost a mrzkost, líbeznost a hanebnost, jasnozřivost a slepota, slzy pokání a frenetické proklínání. A toto je můj Dostojevský: velkolepý vždy, často odporný, vždycky nebezpečný a děsivý.

(ČERNÝ, Václav. *Studie a eseje z moderní světové literatury*, Praha 1969, s. 38-39)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Ukázky tvorby dvou našich velkých literárních vědců a esejistů využijte k předvedení specifických vlastností esejistického stylu: vyberte z nich např. výrazy subjektivizační a expresivní, obrazná vyjádření a řečnické/stylistické figury, řečnické otázky, hyperboly a intenzifikátory, tektonické prostředky jako kontrast a gradace, aj.
- 2) Charakterizujte i syntax těchto textů.

TEXT

První knížka o tom, že řád je chaos a že potřebujem světlo a nedovedem žít ve tmě a že každému obsahu se vnutí nějaká forma a že moc je všude a nikde a že...

Už Nýče, no víte kterej, no ten, co mu hrabalo, si dobře uvědomoval, že přirozenej svět je v naší civilizaci odsouvanej do pozadí právě skrčevá mechanismy poznání. (...) Věda má tendenci z každýho předmětu vytvořit předmět svůj, lapit ho do svý sítě. Tahle přeměna z objektu přináležejícího přirozenému světu na objekt vědy, to znamená světa uměle vytvořenýho, má podle Michela Serrese čtyři fáze: virtuální, aktuální, formální a operativní. Nejdůležitější je cílová fáze, operativní, jinak řečený manipulovatelná. V ní se všechno odehrává na úrovni řeči, slov, né už věcí. Jakmile se objeví nějaký fakt, nějaká situace, vtahujem je do času, to znamená do dějin, rozebíráme je a klasifikujem. Jako bysme pomocí vědy a práva analyzovali a kouskovali celou Zem. (...) Analytická kartografie, pregeometrie, to je dobrý. Objektivní moc vědy je teda přetvářená v dobře promyšlenou strategii, opírající se o neměně dobře promyšlenej mechanismus usurpace. Celej tenhle ten systém se musí furt někam vyvíjet, aby nevyšla najevo jeho nemohoucnost, nebo aspoň né hned: musí mít před sebou nějaký ten ideál konečnýho a dokonalýho poznání, jinak by hodně brzo ztratil důvěryhodnost. Proto je cesta vědy lemovaná shnělejma mrtvolama jednotlivých jejich směrů, odnoží a vývojových fází. Starý konflikty náboženství proti náboženství se mění v konflikty mezi vědama nebo uvnitř věd.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Ještě zařazujeme ukázkou odborného textu, který působí jistě velmi nekonvenčně; nicméně jeho autorem je vážený příslušník akademické obce Ladislav Šerých, knihu vydalo v r. 1997 nakladatelství Dharmagaia a autor v ní rozebírá vývojové směry současné evropské filozofie. S využitím svých dosavadních poznatků ze stylistiky charakterizujte co nejpodrobněji styl tohoto textu, doložte svou analýzu názornými příklady (všimněte si i názvu knihy).
- 2) Zajměte k tomuto textu a jeho stylu postoj, který opřete o argumenty, nebo ho využijte jako podklad k diskusi s kolegy: jaké jsou perspektivy klasického stylu odborných textů? Chtěli byste studovat z textů tohoto typu? Jde podle vás pouze o extrémní výstřelek, recesi...?

5.9 Styl publicistický

Někdy bývá označován také jako žurnalistický, novinářský; publicistické komunikáty nám předkládají hromadné sdělovací prostředky, (mas)média.

Hlavní funkce:

- sdělovací (informační)
- přesvědčovací, získávací (agitační, propagační)
- zábavná

Stylotvorní činitelé:

- projevy veřejné, s kolektivním adresátem, nepřímý kontakt; psané i mluvené, monologické i dialogické

Charakteristické rysy:

- styl dynamický, eklektický (citátovost)
- slohové postupy: informační, úvahový, ev. výkladový
- členění textu, titulky (důležitost textových začátků, názvů, prvních stránek, úvodních odstavců – upoutávková funkce)
- automatizace – aktualizace (pohyb u publicistického stylu zvláště rychlý a zjevný: ve snaze upoutat čtenáře přinášejí publicisté stále nové výrazy; ty se však často natolik rozšíří a zautomatizují, stanou se z nich stereotypní klišé, že je třeba hledat další výrazové aktualizace)

Některé příznačné prostředky:

- schémata, modely (ustálené např. u zpráv v „černé kronice“)
- módní výrazy, slova přejatá, neologismy
- publicismy
- frazémy, idiomy; fráze, klišé (srov. Slovníky floskulí Vladimíra Justa)
- obrazná vyjádření
- kontaktné prostředky, emocionalita
- parenteze (citáty)
- nepravé věty vedlejší
- metajazyk (uvozovky) jako prostředek vyjádření určitého odstupu autora od užitého příznakového výrazu

Žánry (projevů psaných i mluvených):

- **zpravodajské:** zpráva, oznámení; interview; referát
- **analytické:**
 - úvodník, komentář; článek; glosa; recenze, kritika
 - diskuse, debata, polemika
- **beletristické:** reportáž; fejeton; sloupek aj. (črta, causerie...)

Publicistika seriózní vs. bulvární (*tabloidy*)

Jiří Hanák (komentátor Práva): Nic nového pod sluncem (2006)

Rodí se vláda panské koalice. Lidovci jako cvičené měňavky elegantně proplovávají politickými šlajsnami z vlády do vlády s hbitostí beroucí dech. Jeden jejich ministr ještě zasedá ve vládě odcházející, ve stranickém týmu však už jedná o účasti ve vládě nové. Vedení zelených s předstihem, aniž by vyčkalo zasedání svého nejvyššího orgánu, zjistilo, že toliko pod modrou vlajkou bude zelená opravdu zelenou. Tři ministerstva přeče za trochu barvosleposti stojí, není-liž pravda? To všechno pod mraky zpráv, dementujících jedna druhou.

V takové nervózní době by uvážlivý člověk udělal nejlépe, kdyby se zahloubal do historie. Zjistil by totiž, že nic nového pod politickým sluncem se neděje. Na dny přesně v roce 1926 se také rodila vláda panské koalice, první prvorepubliková vláda bez sociálních demokratů. V přípravných manévrech nejdříve lidovci umožnili agrárníkům, tehdy nejsilnější straně, zdrazit potraviny zavedením rovné daně, ech, co to tárám, dovozních cel. Mocná strana revanšovala se tehdy souhlasem se zákonem o platu duchovenstvu. (...)

O zelené žádný strach. Martin Bursík nejvyšší stranický orgán v sobotu jistě zmajstruje podobně, jako kdysi francouzský protestant Jindřich IV., když se chtěl stát králem. Řekl: Paříž stojí za mši – a stal se katolíkem. Přeloženo do aktuální mluvy: přeče jsme se tolik nepinožili, abychom si nelízlí z ministerských korýtek. Modrá a zelená přeče k sobě jdou. (...)

Jiří Hanák (komentátor Práva): Otok s měchuřinou (2010)

Pokud chtěl někdo ve starém Římě slavit triumf, musel se prokázat slavným vítězstvím, dobytím cizího území a bohatou kořistí pro Římany. A pokud mu to senát povolil, pak to stálo za to. Okázala podívaná, na Římany přšely peníze hotové i slibované, jakož i přísliby dlouhých radovánek a snížení cen otroků.

Bystrý triumfátor Caesar měl vedle sebe na vozíku otroka s měchuřinou, naplněnou hrachem. Tou občas lehce pinknul triumfátora do hlavy a pošeptal mu: Nezapomeň, že jsi jen obyčejný smrtelník! Šel však ještě dále. Dovolil svým legionářům, aby si z něj veřejně dělali drsnou legraci. Takže volali třeba „Římanky, pozor, vedeme plešatého smilníka!“, nebo „Vedeme ženu všech mužů a muže všech žen“.

Naši politici usilují o triumf každé čtyři roky. Laciné pivo a buřty, jakož i slibované peníze a radovánky (zatočení s korupcí, s rozpočtovým schodkem atd.) však rozdávají už s předstihem. Protože po případném triumfu už plebs potřebovat nebudou. A nepadá v úvahu, aby dovolili někomu dělat si z nich legraci.

Vždyť stačí nesouhlasný plakátek na jejich předtriumfech a hned je z toho bouřlivá trma vrma. Tváří se většinou koženě, jako by na nich spočívala tíha světa, a ona na nich spočívá jen obava o další kariéru. Ze všeho nejvíce jim chybí onen otrok s měchuřinou. Aby jim připomínal, že i z nich zanedlouho bude jen šedý kremační prášek či švédský stůl pro červy. (...)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Na textech zkušeného a vzdělaného českého novináře ukažte některé příznačné rysy a prostředky publicistického stylu.
- 2) Texty sice nemáte k dispozici celé, přesto si jistě všimnete, jak výrazně se na jejich kompozici podílejí historické reminiscence.
- 3) Vyhledejte prostředky, kterými autor své vyjadřování aktualizuje, doložte rozpětí mezi kolokvialismy a případnými prostředky knižními nebo zastaralými.
- 4) Jistě v textu objevíte i frazémy, zajímavá přirovnání, ironizaci, kontaktní prostředky – a vůbec řadu důkazů originální práce s jazykem.

TEXT

Interview

1. Z rozhovoru s Jiřím Suchým

... To jsou různé světy, i v tý partaji se nenáviděj a hlavně si nesměj mluvit do svého resortu (...). Faktem zůstává, že Jan Werich měl napsanej krásnej koncept dopisu, kde za mě bojoval. Psal Štrougalovi, že je to trestuhodný, že jsem ještě mladej člověk a že bych měl dělat a že jsem nadanej. To bylo pro mě takový dojemný. Ten, kterej byl na tom ještě hůř, tak se za mě bral. (...) Různý lidi z jejich okruhu mně vždycky vykládali, že Jan Werich byl takovej kotel nápadů, nesystematickejch nápadů. Voskovec byl ten, kterej si s těma nápadama uměl poradit.

2. Z rozhovoru s Nicole Vaidišovou

Češi jsou velice skromnej národ a určitě jsou míň průbojný. Typickýho Čecha rozhodně v Americe poznám. Češi se například oblíkají strašně usedle, tmavý, šedivý barvy. Tu šílenou změnu člověk cítí, hned jak vystoupí na letišti v Praze. První, co uvidíte, je šed. A pak taky všichni Češi mají zásadně v ruce igelitku, já nevím proč. I do Ameriky všichni přilítají s igelitkama.

3. Z rozhovoru se Zuzanou Bydžovskou

Že jsme dobrej pár?! Nás dal dohromady vlastně Petr Zelenka do Příběhů obyčejného šílenství... jéžíš, to bylo děsný, když jsme tam měli hekat, já se tak styděla! To bylo děsný, děsný. Do prčic, už jsem toho hrála hodně, vždyť já hrála i tu Médeu, ale něco takhle šíleně destruktivního... to je strašný, co? Ten osud je šílenej.

4. Z rozhovoru s populárním zpěvákem Danem Bártou

V rozhovoru můžu lhát, fabulovat, bejt vtípněj, cynickej a sebeironickej. Záleží na tom, jak jsem se vyspal, co jsem vypil, a jestli zrovna jsem se sebou smířenej, nebo sám sebe seru. (...) Jenže

to holt není známej ksicht. Kruci, ale já to tak necejtím, jsem snad méněcennej debil? Je to furt dokola, začarovanéj kruh kokotin.

5. Z rozhovoru s americkou zpěvačkou Pink (převzat z francouzského vydání deníku Metro)

N Funhouse je tvoje dosud nejosobnější album. Působí jako lék...

P Hlavní důvod, proč lidé poslouchají moje věci, je především fakt, že jsem protivnej smrad, který řekne vše, co má na jazyku. A to se lidem asi líbí...

N Nebála ses ze začátku kariéry, že se z tebe nakonec taky stane „stupid girl“?

P Ne, právě naopak. ... Kdysi jsem chtěla nosit dlouhý vlasy ... no, viděli jste někdy film Gremlini? Tak takhle jsem vypadala!

N Hodně mluvíš o svém rozvodu. Ale tvůj ex ve videoklipu nevystupuje v tom nejlepší světlo...

P Ale já myslím, že je to naprosto skvělý. Nějak jsem mu o tý písni řekla. A on na to, že jsem fakt psychouš a prej: V kolik tam mám být, blbko? A já na to: V deset, kreténe (smích). A on: A co chceš, abych tam dělal? No, co budeš chtít, říkám já. No, a to přesně udělal. Je fakt vtipnej, takže to v tom klipu fungovalo.

6. Z rozhovoru s hercem a dramatikem Pavlem Landovským

Takže teďko nastane všeobecná krize, a když se ji bude někdo snažit zastít, tak to bude zase lež, budou se na to vyplácet sumy, nějak se to udělá, natočí, ale nebude to mít ten šmrnc, protože skutečnost je pořád zajímavější než kterejkoli blábol člověka, kterej obrací nebo se snaží chytit, zachránit...

7. Z rozhovoru s herečkou Janou Hlaváčovou

Pro mě to bylo takové novum, a ta Jiřina nebo Slávinka říkaly: Tak a dost a spát, jseš mladá, tak na kutě, protože věděly, ty nástrahy, ty lásky atd., a byly na mě hrozně ostrý, a já jsem teprv, až člověk zestárne a zmoudří, tak jsem si uvědomila a nepřestanu jim být vděčná, že mi nedovolily zpychnout a zblbnout.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Interview dnes patří k nejoblíbenějším publicistickým žánrům – a u těch rozhovorů s nejrůznějšími osobnostmi, které vycházejí v novinách a časopisech, stojí vždy novináři před zásadním problémem: nakolik získané odpovědi (resp. celý rozhovor) pro čtenáře upravovat? Mnohé spontánně odpovídající, temperamentní osobnosti nemluví právě spisovně, nespoutaně mísí prostředky spisovné a nespisovné, jejich odpovědi oplývají všemi typickými vlastnostmi **mluvené** češtiny; kdy, jak, nakolik má/nemá novinář osobitý styl jejich vyjadřování měnit a „posunovat“ směrem k neutrálnímu, „učesanému“, spisovnému, ukázněně rozčleněnému textu?
- 2) Vyhleďte v ukázkách 1.–4. prostředky nespisovné (hlavně koncovky obecné češtiny), případně výrazy slangové, univerbáty, expresiva, vulgarismy, intenzifikátory.
- 3) Uvědomte si, že novinář musí zvažovat úpravy rozhovoru v různých jazykových rovinách. Zatím jste asi věnovali pozornost příznakovým prostředkům lexikálním, tvaroslovným, případně hláskoslovným. S ukázkami 6.–7. se soustředte na syntax a na problém, zda je vhodné zachovat při prezentaci

interview syntaktické rysy spojené s mluvenou češtinou, onen málo artikulovaný, splývavý proud řeči, založený na juxtapozici, neustálém aditivním přiřazování, dodávání, nastavování...

- 4) Zaujměte vlastní postoj k možným strategiím úpravy interview. Jste spíše pro úpravy vedené ohledem na čtenáře (ti mohou mít ovšem různý vkus), nebo pro zachování autenticity výpovědi interviewovaného subjektu? Jak byste se chovali v roli novináře? Pokud byste výrazněji upravovali, ponechávali byste v textu spíše příznačnou slovní zásobu, nespisovné tvarosloví nebo stopy mluvené syntaxe? A proč? Naznačte, které z výše uvedených rozhovorů a jak byste upravili.
- 5) A ještě ukázka č. 5. Co říkáte tomu, že v případě rozhovoru převzatého ze zahraničního tisku novinář, resp. překladatel přiřazuje interviewované osobnosti (zvláště jde-li o osobnost mladou, nekonformní) nespisovné a značně neformální výrazové prostředky? Vyhledejte je v textu a posuďte i styl tohoto rozhovoru.

TEXT

On-line reportáž z fotbalového utkání

Dobrý den, vítáme vás u online přenosu utkání Gambrinus ligy mezi domácí Spartou a hostujícím Brnem. Utkání bylo zahájeno.

1. Hned v první minutě vidí červenou kartu Tomáš Řepka, který hodil balon Doškovi tak nešťastně, že ho zasáhl do obličeje.
4. První střelu v utkání si připisuje hostující Večeřa, jeho pokus šel však vysoko do oblak.
7. První rohový kop Pavla Horvátha se po několika odrazech dostal k Voříškovi, který však zprava vzdálenější tyč o metr minul.
8. Brňané mají častěji míč na kopačkách, na dostřel Grigarovy branky se však nedostávají.
9. Po centru Polácha ubránil Střeštika hlavičkující Kadlec, následná střela Večeři z dvaceti metrů šla mimo pravé tyče.
10. Besta zajel po odehrání balonu do Petra Voříška, píšťalka rozhodčího však zůstala němá.
16. Krásná akce Sparty. Po ose Voříšek - Horváth - Kulič sklepl Slepíčka prsama na Voříška, ten levačkou z hranice šestnáctky branku netrefil.
18. Po další akci středem pole naservíroval Horváth balon Kyselovi a s jeho střelou šajtlí měl gólman Bureš velké problémy.
24. Slepíčka srdnatě mezi třemi soupeři vybojoval balon, ale své kolmici na Koláře udělil přílišnou razanci.
26. Rozhodčí Matějek pustil ostrý zákrok na Horvátha a hosté se rozběhli do rychlého brejku.
29. Po povedeném centru Střeštika naskakoval zcela neobsazen Besta, v jasné gólovce z malého vápna však poslal balon hlavou pouze mimo branku.
33. Brňané polehávají na trávníku a po každém kontaktu se spartány křičí jak při zlomené noze. Skvělou divadelní vložku nyní předvedl Polách.
37. Střelecký pokus Večeři zblokoval Kisel, následující pumelenici poslal Siegl pouze vysoko nad branku.
42. Do šance se probíjel Kisel, posunul do vápna na Koláře, ten se však nakonec k míči nedostal.

48. Po standardce Horvátha vybojoval Sivok rohový kop. Na balon letenského špílmachra opět naskakoval spartánský kapitán, ale Trousil jej ubránil.
49. Nadějnou spartánskou akci z dílny Pavla Horvátha přerušilo těsné ofsajdové postavení Marka Kuliče.
57. Brno kopalohový kop a Tomáš Grigar nezasáhl jistě. Centr krotil napodruhé až na zemi.
84. Hosté se pouze brání. Nejprve vhodnou příležitostí ke střele prováhal Kolář, Zeman následně poslal centr pouze do zámezí.
87. Další standardku domácích zakončil mumraj v pokutovém území hostů, ale ani jeden z pokusů se neujal.
90. Ke střele se odhodlal Zeman, ale modrou zeď nepropálil.
- 90 + 1. Trefil se Došek. Brněnský útočník zakončil zblízka prudký centr z pravé strany.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Věnujte svou pozornost i různým publicistickým žánrům: zařadili jsme sem politický komentář (který v případě J. Hanáka bývá ovšem často umístěn jako sloupek – proč asi?), interview, nyní sportovní reportáž. Opět vyberte z textu příznakové jazykové prostředky (stylémy) a zařadte je z hlediska rozvrstvení národního jazyka.
- 2) Pak se pokuste o celkovou charakteristiku stylu tohoto textu, která možná nevyjde jednoznačně: jde skutečně o styl publicistický? Má případně něco společného se stylem populárně naučným, prostě sdělovacím, nebo ještě jiným?

TEXT

Nepravé věty vedlejší

Brňané vstřelili branku, která pro ofsajd neplatí. Po centru Horvátha propadl míč až ke Kolářovi, který ze tří metrů překopl prázdnou branku. Další spartánskou akci táhl Tomáš Sivok, který se na poslední minuty posunul do záložní řady.

Letos se lépe dařilo zápasníkům, což je jev trvající již delší dobu. Teplice přijely získat bod, čemuž podřídily taktiku boje.

Rozběhl se, aby vzápětí latku shodil. Poté však vysokoškolačky začaly důsledněji krýt střelkyně hostů, aby v 15. minutě šly nakrátko do vedení.

Domácí nakonec zvítězili, když ještě v poločase prohrávali. Sparta se štěstím udržela nerozhodný výsledek, když ještě tři minuty před koncem vedla o dvě branky. Dobrou formu prokázal Kučera, který vyhrál severskou kombinaci, když byl první jak ve skoku, tak i v běhu.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Pro sportovní publicistiku jsou příznačné i tzv. nepravé věty vedlejší. V ukázkách je zastoupeno několik typů těchto „vedlejších vět“; určete, které typy to jsou, všimněte si spojovacích výrazů.

- 2) Co soudíte o tomto syntaktickém prostředku a o jeho vysoké frekvenci např. ve sportovní publicistice?

TEXT

Bulvární publicistika – ženské časopisy

1. • Je třeba pamatovat především na **styl** svatby, nejen reagovat na **trendy**. – Dodržet **styl**, ustát vkus a **trend**, suverénně vyvést **outfit**. – Umělým vláknům na pozici **trendů** zvoní hrana; v budoucnu budou **cool** ekologicky korektní materiály. – Má překrásný šatičky, jsou **glamour**, **sexy**, jak to má být. – Je to módní **guru**, **ikona** současné módy; pokouší se i o **styling**, mění **image** zpěvaček. – V tom růžovém **outfitu** je **trendy**. – Super černý **outfit**, perfektně dokombinovaný **trendy** páskem.
 - Moderní **outlook** není vše. – Manažerský **outfit**. Dát dohromady plesový outfit. Ten outfit nemá chybu. Jednotlivé kousky outfitu dokonale ladí. Svetr na zip správné koření její outfit. To tričko se k celkovému outfitu prostě nehodí. Sřezte se podobných outfitů při společenských akcích!

2. • sleduje **trendy**, reaguje na trendy; trendy kšiltovka, mrkvový trendy dort; pohodlnější móda je trendy, z drahých kamenů je nejvíc trendy brilliant, róba byla trendy; nadčasové, netrendové kreace
 - **cool** móda, cool botky, buďte cool, nosit satén znamená být cool...
 - **sexy** křivky, sexy matka, žena s nejvíc sexy zadečkem na světě, být korektně sexy
 - **vintage** look, vintage úpravy, vintage kozačky
 - **glamour** hadříky, štrasem vykládaná kabelka má glamour štych, satén v glamour éče vede, být sportovně glamour
 - Glamour **top** z blýskavých plíšků; Od modelky čekáme, že i v soukromí bude top oděná.
 - office oblečení; byznys prádlo i byznyshadry; push-up krém
 - ostré barvy jsou **out**; krátké ponožky byly, jsou a budou out; bez citlivého stylingu budete nevkusně out; tepláky jsou letos **in**; in je experimentovat s příčesky; růžová je trendy, růžová je in!
 - **Super**modely, superštíhlé ženy. Má trendy kalhoty a super tričko. Do společnosti je to super! Super out je čekat až na dovolenou. Set vonných svíček v kazetě je super stylový. Dekorace tón v tónu je super hit.

3. • S účesem to **nevychytala**. – S bílým trikem a zelenou košilí to **vychytil**. – **Vychytala** svůj sportovně elegantní styl k naprosté dokonalosti.
 - Tvrdě **maká** na své postavě, že jí to ale **sekne!** – Chudák, zamilovala se do špatného **chlápka** a získala za tchyni pěknou **mrchu**. – **Vytočilo** ji to, ale nenechala se rozhodit a šla si **zapařit**. – Nemůže to **vydejchat**, nemůže **skousnout** chytrou ženskou. – Chce to být tolerantní a **nepřudit**. – Ten drink vás **nakopne**, **nakopněte se** drinkem!

4. • Spy luští záhady ze světa **slavných**. Když slavní odloží večerní róby, nejsou k poznání.

5. • Všechny mini jsou sexy! – Pro pravou lady jsou kontrasty tabu. – Super in je být aktivně pozitivní.
6. • Chce být sexy. Daří se! Na koho má políčeno?
 - Dara Rolins hlásí rozchod! Proč má smůlu na lásku?
 - Rozchod? Půl roku se neviděli! Zprávy o jejich chystaném rozchodu se šíří jako lavina!
 - Rozchod? Jsou spolu už jen kvůli dceři? Sabino, musíš tak žárlit?
7. • Byla půvabná, byla pozitivní, byla svá. – Obdivoval ji, miloval ji, souhlasil s ní.
 - Správně rozevlátá, přiměřeně provokativní, sexy elegantní.
8. • Dala si do pořádku finance, fobie i figuru.
 - Yoko má prostě oko, hlavu, patu, šik. To je **ONO, Yoko!**
9. • Dagmar Havlová střídá muže! – U Gottů na Bertramce tekla krev!

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Podobně jako u sportovní publicistiky, zkuste si nyní uvědomit specifické znaky publicistického „substylu“ (sekundárního stylu), s jehož realizací se setkáváme např. v ženských časopisech bulvárního charakteru. Ukázky vám leccos napoví.
- 2) U příkladů pod č. 1 si jistě uvědomíte množství přejatých slov, příznačné pro tyto texty; odkud a v jaké podobě se přejímají?
- 3) Příklady pod č. 2 vám umožní zamyslet se nad tím, jak se přejímky jako *cool, trendy, glamour, in/out, super...* začleňují do našeho jazykového systému a jak fungují v českých textech. Všimněte si, jakými větnými členy se stávají: *trendy pásek X ta róba je trendy, cool tričko X buďte cool...* Podobně i *super boty X je to super*, ale všimněte si i pravopisu: *supermodel X super hit, super stylový...* Pokuste se tyto rozpaky zdůvodnit z hlediska slovotvorného: využívá se tu slovotvorný postup skládání, nebo odvozování? Lze první části výrazů jako *supermodel, megaakce, retrostyl, etnomóda* považovat za prefixy?
- 4) Ukázka č. 3 nás vede k úvahám o roli nespisovných, expresivních, slangových výrazů v bulvární publicistice.
- 5) Č. 4 je podnětem k přemýšlení sémantickému: nezdá se vám, že u slova „slavný“ došlo v poslední době (v tomto kontextu) ke značnému významovému posunu? A ještě se vraťte k č. 2 a připomeňte si dva rozdílné významy přejatého výrazu *top*.
- 6) S č. 5 přecházíme k syntaxi, která je v těchto textech jaksí elementarizována: všimněte si jednoduchých predikačních struktur, kde nevýrazné sloveso „být“ obklopuje množství přejatých slov. A příklady v č. 6 dokumentují, že úsilí bulvárních žurnalistů o senzační sdělení a o bombastické formulace vede k převaze vět tázacích a zvolacích, hýří se tu otazníky a vykřičníky (často už v nadpisech a upoutávkách). Jaký syntaktický (resp. rétorický) jev je předveden v č. 7?

- 7) Ukázka č. 8 aspoň stručně naznačuje, že bulvárním publicistům nemůžeme upřít schopnost vtipně si pohrávat s jazykem, zaujmout čtenáře i jazykovou hrou. Vysvětlete uvedené příklady.
- 8) A ukázka č. 9: jistě jste si už někdy povšimli (třeba jen na obálkách bulvárního tisku, nejenom ženského), že zájem publika lze získat i provokativním využíváním mystifikačních postupů. Na obálce nebo v upoutávce na článek se dovíme, že „Dagmar Havlová střídá muže!“ a obsahem článku je pak celkem krotká informace o tom, že manželé Havlovi se vydávají na dovolenou a že D. Havlová bude „střídat (svého) muže“ za volan-tem, budou se střídat v řízení. A pod bombastickým výkřikem „U Gottů tekla krev!“ se zase skrývá nevinné sdělení, že manželé Gottovi nechali své malé dcerce propíchnout ouška, aby mohla nosit náušnice.

5.10 Styl reklamní

Obvykle nebývá považován za samostatný funkční styl (počet hlavních funkčních stylů ovšem není nijak pevně určen, u jednotlivých autorů se může lišit), nýbrž je přiřazen ke stylu publicistickému.

Hlavní funkce:

- informační
- persvazivní (přesvědčovací, ovlivňovací, získávací)
- ev. estetická (reklamní textaři používají mnohé prostředky shodně s autory uměleckých textů; zá- měrem reklamy je však jednoznačná a shodná interpretace čtenářů, nikoli otevření textu různým individuálním konkretizacím)

Charakteristické rysy:

- komplexní texty, kombinace různých kódů, vztah slovo – obraz
- zaměření na adresáta: 2. osoba, vykání – tykání, váš – svůj
 - otázky – odpovědi, výzvy, imperativy
 - zdvořilost
- konstrukce jedinečného imaginárního adresáta, „syntetická personalizace“, simulace **dialogu**
- **manipulace** s adresátem, podbízení, adaptace k jeho způsobu vyjadřování
- možnost identifikace s určitými hodnotami
- **intertextualita**, interdiskurzivnost; různé typy pretextů (vstřícné ke konkrétní skupině adresátů: např. pohádky, populární filmy, písňové hity aj.)

Aktualizace a její prostředky v textech reklam:

- prozodie, rým, rytmus, aliterace
- hra s hláskami, písmeny, interpunkcí; se slovy a jejich významy
- mluvená, nespisovná čeština, professionalism, slang
- cizí slova (anglicismy aj.)
- komparativy a superlativy; hodnotící výrazy (*skvělý, úžasný, báječný, velkolepý, špičkový, neuvěřitelný, super...*)
- figury, tropy (paralelismus, přirovnání, metafora a metonymie, opakování, gradace, kontrast, réto- rická otázka...)
- hra s jazykem, slovní hříčky, vtip, pointa

- výrazný začátek a konec textu
- reklamní slogan: zahajovací, ústřední nebo víckrát opakovaná jednotka reklamního textu, založená obvykle na zajímavém nápadu, formálním ozvláštnění

Žánry a typy reklamních textů:

- reklama komerční – sociální – politická
- katalogy, prospekty, reklamní brožury, letáky
- plakáty, billboardy
- reklamní šoty v rozhlasu, televizi; teleshopping; „placená inzerce“ v tisku
- inzerce, inzeráty (→ styl administrativní)
 - nákupní, prodejní; bytové; pracovní; seznamovací...
- obaly, viněty; obálky a záložky knih

TEXT

Reklama neziskových organizací (sociální reklama)

Na čtveřici plakátů v pražském metru bylo možno číst tyto texty:

On mě pohladí.

MÁMA NE.

Citový chlad je týrání.

Jeho se nebojím.

TÁTY ANO.

Nadávky a výhrůžky jsou týrání.

Povídáme si spolu.

S MÁMOU NE.

Nezájem a nevšímavost je týrání.

Má na mě čas.

TÁTA NE.

Nevěnovat se dítěti je týrání.

Na pátém, menším plakátku byl pod nadpisem Desatero rodičů tento text:

Dítě, které je nadměrně kritizováno, se naučí odsuzovat.

Dítě, které je bito, se naučí prát.

Dítě, které je vystavováno posměchu, se začne stydět.

Dítě, které je ponižováno, ztrácí sebedůvěru.

Dítě, které se setkává s tolerancí, se snáze naučí trpělivosti.

Dítě, které je chváleno, získá sebedůvěru.

Dítě, s nímž se hraje rovná hra, se naučí spravedlnosti.

Dítě, které je obklopeno přátelstvím, se naučí laskavosti.

Dítě, které prožívá pocit bezpečí, se naučí důvěřovat.

Dítě, které je milováno, je schopno lásky.

(Srov. P. KADERKA, Text, kontext, diskurz, *Jazykovědné aktuality* 38, 2001, s. 7)

Reklamní soutěž o ceny

Oficiální výherní oznámení pro vítěze z prvního kola:

X Y Z, spol. s r. o.
Praha 27. 6. 2010

Vážený/á zákazníku/ce, srdečně Vám blahopřejeme!
Milí přátelé, už je to oficiální!
Ano, vyhrál/a jste peníze v hotovosti!

S radostí si Vám dovoluujeme sdělit, že jste byl/a naším počítačem vybrán/a jako jeden/jedna ze šťastných výherců prvního kola našeho velkého festivalu peněz. Tím jste současně získal/a možnost postupu do další soutěže a šanci na výhru první ceny ve finálovém kole. Je už jen potřeba, abyste si z naší objednávky vybral/a minimálně dva druhy zboží a přiložený objednáací lístek odeslal/a do tří týdnů. Jinak by Vám naše ceny nemohly být vyplaceny.

Ještě jednou Vám co nejsrdečněji blahopřejeme!

Vaše vedení hry o ceny...

Pozvánka na prodejní akci firmy ABC

Srdečně Vás zveme na naši předváděcí prodejní akci.
Nabídka zboží nejlepší kvality pro Vaši domácnost!
Naše zboží v obchodech nenajdete!
Výhodná cenová nabídka!

Předložení této pozvánky opravňuje k využití 20procentní slevy oproti cenám ze skladu.
Zboží, které nebudete moci koupit na místě, Vám přivezeme ve Vámi zvoleném termínu bezplatně až domů.

Využijte velkou příležitost!
Nebude se již opakovat!

Kdy? V pátek 26. 8. 2008, v 17 a 19 hodin.
Kde? V hostinci U Lípy, Velkopřevorská 8, Říčany.

Akce trvá asi 60 minut.
Pozvánka platí pro dvě dospělé osoby.
Přijďte včas. Po začátku nebo při naplnění kapacity sálu nebude vstup umožněn.

Letáčky s pracovními nabídkami

Naléhavé! Solidní výdělek navíc!

Hledáme šikovné, spolehlivé a ambiciózní lidi z různých oborů.

Znáte někoho, kdo by měl zájem o velice slušný vedlejší příjem? Dejte mu tento leták!

Práce doma, žádný podomní prodej. Budete se podílet na rozvoji mezinárodního podnikání!

Trvalá perspektiva!

SPĚCHÁ! Volejte ihned, tel. 777 777 777, pí Kuklová.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ:

- 1) Při rozboru výše uvedených ukázek se zaměřte na příznačné, nosné prostředky reklamních textů.
- 2) Sledujte také specifiku jednotlivých žánrů (oznámení o výhře v reklamní soutěži; pozvánka na reklamní akci; letáček s pracovní nabídkou) a typů reklamy (sociální X komerční).
- 3) Ukažte, jak jednotlivé texty plní základní funkce reklamy, především funkci persvazivní.

TEXT

Televizní klipy - reklamy na léky

Martánci

M: Tady jede martotéka, galaktická diskotéka. Vitamínky máme, hodně zdraví dáme. A teď dárky do rakety, honem na zem, čekaj děti. Martánci, nejoblíbenější vitamíny pro děti...

Ž: ...v celé galaxii.

D: S martanomluvičem se ti změní hlas na martánský.

Proenzi

M₁: Četnické humoresky nebyly nijak zvlášť pohybově náročný. Zato při Sluhovi dvou pánů se tři hodiny nezastavím. Dá se to zvládnout, ale s přibývajícimi lety moje klouby a páteř potřebují pomoc. Naštěstí mám Proenzi, které mi pomáhá udržet se v pohybu a naplno pracovat.

M₂: Nové proenzi 3+. To je kombinace tří látek, které klouby potřebují. Navíc obohaceno o kolagenní komplex ExPur pro ještě lepší účinek.

M₁: Život je pohyb. Pohyb je Proenzi. Vyzkoušejte nové Proenzi i vy.

Coldrex

M: Leze na vás chřipka? Coldrex horký nápoj pomáhá již při prvních příznacích. Uvolňuje ucpaný nos, odstraňuje bolest hlavy a horečku. Příjemně vás zahřeje, takže se brzy cítíte mnohem lépe.

Ž: Coldrex. Silnější než chřipka.

Nurofen

Ž: Nakláním se nad postýlkou mého tříměsíčního broučka, který se teď cítí tak špatně... Jeho malé tělíčko je jako v ohni a tak jsem mu dala Nurofen pro děti, který působí přesně tam, kde má, a pomáhá snížit teplotu jeho malému tělíčku. Aby se mohl zase smát! Nurofen pro děti, speciálně vyvinutý pro děti od tří měsíců. Novinka. Nurofen pro děti čípký 60 miligramů. Nurofen, vrátí dětem úsměv.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Nad ukázkami televizních reklam uvažujte o tom, jaký význam tu má dialogizace textu a volba mluvčích (muž – žena – dítě; navíc některý mluvčí může být populární osobnost, jako v případě M1 u Proenzi M. Donutil). Podporují i tyto faktory persvazivní, případně manipulativní účinky reklamy?
- 2) Všimněte si i dalších zvolených prostředků: jaký je asi záměr tvůrců reklamy na Nurofen?

TEXT**Katalog cestovní kanceláře Čedok: CLUB 25**

Konečně jste vyhráli! Představte si, že i slovní kmeti ve vedení nejstarší české cestovky se konečně rozhoupali a připravili pro Vás bezva prázdniny. Nebojte se, není to průšvih. I důstojní starci mají své ratolesti. Ty pečlivě dohlížely na přípravu tohoto katalogu, aby se tam nedostaly úlety. Na to vezte jed! Výsledek si teď můžete prolistovat. Najdete tam skvělé prázdniny i disko víkendy, které jsme vám ušili přímo na tělo. Vybrali jsme ty nejlepší hudební festáky a hejbací placy v Evropě. To celé jsme zabalili do fakt bezva pláží.

Věřte nevěřte, naše služby nemaj chybu. Ceny jsou slušný, takže rodičové ani peněženky neomdlí. Hotýlky, kde můžete pařit celou noc. Dvoulůžáčky s prima vybavením pro baťůžkáče i snoby. Pohodička, klídek, šampaňský a kaviárek. Bufetové restauračky a nápoje zadáčo. Navíc ulítlý programy večer i ráno. K tomu masáž, solárko, tenis, sauna a posilovna.

Všude máme na vás pasti. Dydžiny do 800 paříčů. Hip hop, groove, trance, techno, trip, funk, indie, reggae, depeš, garáž, hardcore. Energetický drinčík a líbačka navíc. A k tomu týpky slibující žhavou noc návdavkem.

Pláže, to jsou špacír placy s palmami kousek od Vašeho hnízdečka, nudi pláže bez textilu a beach party, butiky a jiné úlety. Zkrátka všechno pro romantiky i sportovní aktiváčky. Ponořte nosánek do mořských hlubin, akční výletníci skočí na bajk nebo džíp. Vodní lyžovačka, para glajding na zvednutí adrenalinů a šup do akvaparku nebo na rafting.

Vemte kámoše, kámošky a skočte do fungl milénia s námi. Prostě rajský prázdniny pro rajský lidi. To je celý!

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Poslední ukázka reklamního stylu je úvod z katalogu renomované cestovní kanceláře, přinášejícího speciální nabídku vybraných zájezdů mladým klientům do 25 let (Club 25). Autoři textů pro tento katalog se evidentně pokusili celý jeho styl, výběr výrazových prostředků přizpůsobit této cílové skupině. Vyhledejte a charakterizujte prostředky, které k tomu zvolili.
- 2) Jak hodnotíte takový pokus, má podle vás naději na úspěch u mladých adresátů? Nepodbízejí se jim autoři až příliš? Co se jim případně nepovedlo, co udělali špatně?

Pozor: V reklamních textech, které jsme zde uvedli, i v jiných, s nimiž se setkáváte, si všimněte hojně užívaných imperativů, „příkazů“ někdy i velmi kuriózních:

Něžné prádelko se stane vaší zbraní, položte na lopatky jeho erotické sny, vykročte flirtu vstříc!

Přítáhněte obdivné pohledy... Oslňte své okolí... Rozzařte tváře... Opředte své vnady jemnými barvami s veselým potiskem... Provoňte se luxusem... Dobyjte vesmír krásou vašich očí!

TEXT

Pracovní inzeráty

Eine junge Consulting-Agentur... sucht **eine/n Assistenten/-in** des Geschäftsführers...

Firma ABC přijme **prodavače (-ky)** na HPP... **prodavače (-ku)** do prodejny hotelu...

Firma XY hledá **regionálního zástupce**...

Four Seasons Hotel Prague hledá spolupracovníky na pozice:

- masérka
- číšník / servírka
- kuchař
- asistent manažera baru
- portýr

Podnik ... vyrábějící tepelné výměníky přijme:

- 2 vyučené strojní nástrojaře
- 2 vyučené strojní mechaniky
- 10 vyučených pracovníků (ženy) na montáž výrobků...
- 4 vyučené pracovníky na balení výrobků

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Ve sféře inzerce, inzerátových textů se pohybujeme mezi stylem administrativním, publicistickým (inzeráty bývají často zveřejňovány v příslušných rubrikách novin a časopisů) a reklamním (placená inzerce firem, které dělají reklamu svým výrobkům a službám). Už výše, u oznámení

výhry v reklamní soutěži, jste si asi všimli důsledného užívání lomítek: *Vážený/á zákazník/ce, byl/a jste vybrán/a...* Tato „**genderová korektnost**“ je dnes zvláště žádoucí, takřka nezbytná u textů pracovních inzerátů – aby se inzerenti vyhnuli obvinění, že nějakou skupinu potenciálních zaměstnanců diskriminují. Posudte z tohoto hlediska výše uvedené inzeráty; první z nich dokazuje, že pro zahraniční firmy už je tento úzus běžný, další svědčí o tom, že české firmy ještě neinzerují ve všech případech zcela korektně.

- 2) Zamyslete se nad tím, jaké asi byly motivace jednotlivých inzerentů, které výrazy zvolili záměrně a které nezáměrně, co by se jim dalo vytknout, jaké úpravy byste navrhli.

5.11 Styl řečnický

Od počátků svého rozvoje ve starověku nazývaný také stylem **rétorickým**. Komunikáty řečnického stylu mají blízko k některým mluveným žánrům stylu odborného, případně publicistického (přednášky, referáty; diskuse, polemiky). V souvislosti s řečnickým stylem je na místě zvláště připomenout sféru **náboženské** komunikace, liturgii, homiletiku (kázání).

Hlavní funkce:

- persvazivní
- propagační
- agitační
- jim podřízená estetická

Stylotvorní činitelé:

- projevy veřejné, s kolektivním adresátem, oficiální (v různé míře), monologické (většinou), mluvené

Charakteristické rysy a prostředky:

- slohový postup úvahový, případně výkladový; v určitých úsecích projevu i vyprávěcí (exempla)
- fáze přípravy a realizace projevu: *inventio* (téma, hlavní myšlenka) – *dispositio* (rozvržení textu, kompozice, členění) – *elocutio* (výběr jazykových i neязыkových prostředků, sestavení textu) – *memoria* (pamětní osvojení) – *actio* (přednesení)
- vertikální členění, hierarchizace projevu, uspořádání myšlenek podle důležitosti
- kredibilita, důvěryhodnost řečníka
- zřetel k adresátovi, kontakt s ním, jeho aktivizace (rámcové složky projevu; prostředky řečnické perspektivy podle V. Mathesia: oslovení, výzvy, imperativy, 2. osoba pl. i 1. osoba pl. = plurál inkuzivní, řečnické otázky, předjímání adresátových námitek); dialogičnost, zpětná vazba
- názornost, příklady
- figury, tropy, *topoi* (*loci communes*); obrazné vyjadřování
- intertextovost, citování autorit
- zvukové prostředky, mimika, gesta, intonace, důraz, pauzy; patos, dramatičnost, teatrálnost
- emotivnost, působení na city, utváření atmosféry; atraktivnost, sugestivnost projevu

Žánry (řeči, projevy):

- politické
- soudní
- odborné, naučné
- církevní, duchovní
- příležitostné:
 - jubilea (laudatio), svatby, pohřby (nekrolog)
 - zahájení a ukončení různých akcí (uvítání, zdravice...)
 - přípitky

Argumentace (zdůvodňování, vysvětlování, dokazování):

- Argumenty
 - přímé (faktické; odvolání na cizí mínění, svědectví)
 - nepřímé (odvozené induktivně/deduktivně)
 - emocionální
- Teze – argumentace – shrnutí; premisy – závěry
- Argumentační chyby (bludný kruh aj.)

CVIČENÍ**1) Řečnické figury – termínům označujícím jednotlivé prostředky řečnického stylu přiřaďte stručné, aspoň přibližné definice těchto prostředků, případně doložte příkladem:**

- apostrofa
- anafora
- oxymóron
- antiteze
- epifora
- synekdocha
- topoi (loci communes)
- antiklimax
- paralelismus
- perifráze
- asyndeton / polysyndeton
- captatio benevolentiae
- laudatio
- epizeuxis

2) A nyní naopak: k jednotlivým příkladům přiřaďte termín, který označuje příslušný figurativní nebo jiný řečnický prostředek (někde se může hodit i více termínů zároveň):

- *nejvíc žijeme, když umíráme*
- *otec můj*
- *velký, ba největší ze všech*
- *odešel na věčnost*

- *rozpadá se, rozplývá se, zaniká*
- *Nastává slavnostní chvíle. Chvíle, kdy podléháme dojetí...*
- *Dosáhli jsme cíle. Cíle jsme dosáhli proto, že jsme si to tak toužebně přáli...*
- *Evropa to nemůže neuvítat*
- *Mučírna lidstva. Mučení a mučitelé...*
- *opatrnost matka moudrosti*
- *vznešené a důstojné chování*
- *Všiml sis, jak v té první symfonii smyčce nastupovaly opožděně?*

TEXT

Marcus Tullius Cicero: První řeč proti Catilinovi (63 př.n.l.)

Jak dlouho ještě chceš zneužívat naši trpělivost, Catilino? Jak dlouho si s námi ještě budeš v tomhle svém pomnutí smyslů zahrávat? Kam až tě dožene tvá opovážlivost neznající zábran? Ani trochu neotrásla tvým klidem posádka, která v noci obsadila Paladium, ani hlídky po městě, ani zneklidnění národa, ani sběh všech řádných občanů, ani to, že bylo pro zasedání senátu vybráno toto místo, nejbezpečnější na světě, ani pohledy a výraz tváře zde přítomných senátorů? Nechápeš, že jsou tvé úmysly odhaleny, nevidíš, že je tvé spiknutí spoutáno už tím, že o něm všichni vědí? O kom z nás se domníváš, že neví, co jsi dělal v noci na dnešek a co v noci na včerejšek, kde jsi byl, které lidi jsi svolal, jaký plán sis vymyslel?

Jaká je to doba, jaké mravy! Senát o tom ví, konsul to vidí, a přesto tenhle člověk žije, a nejen že žije, ale dokonce ještě přichází do senátu, účastní se jednání o věcech týkajících se státu, označuje a pohledem určuje mezi námi ty, které dá zavraždit. Avšak nám statečným mužům se zdá, že děláme dost pro republiku, jestliže se vyhýbáme vzteklosti a vražedným zbráním tohoto individua.

Už jsi měl být dávno z konzulova rozkazu veden na smrt, Catilino, tebe měly postihnout rány, které už tak dlouho připravuješ na nás.

Jeden z nejvýznamnějších mužů, Publius Scipio, pontifex maximus, dal jako soukromá osoba zabít Tiberia Graccha, který podkopával základy státu v míře ne příliš nebezpečné, a my konzulové budeme dál snášet Catilinu toužícího zpusťošit požáry a vražděním celý svět? ...

(CICERO, Marcus Tullius. *První řeč proti Catilinovi*, in Borecký, B., Tribuni výmluvnosti - výbor ze starověkých řečníků, přel. V. Bahník, Praha 1974, s. 190)

František Palacký: Přípitek při oslavě položení základního kamene k Národnímu divadlu (17. května 1868)

Známo nám všem, pánové, že znovuzrození se národa českého počalo se v druhé polovici předešlého století. ... Půl sta let uplynulo teprve od té doby a národ český, jak dokázala včerejší slavnost, nemůže býti více zasypan a pohřben, i kdyby se zřítila celá obloha nebeská. **(Výborně! Sláva! Jásot nadšený.)** Dospěli jsme tak daleko, že pokrok náš ve vzdělanosti uznávají již i odpovědní

neprátele naši. A jaký byl způsob, kterým jsme se úspěchu takového dodělali? Netasili jsme proto meče, netekla při tom ani kapka krve, chovali jsme se důstojně. ... **(Výborně! Pravda!)** Kupředu kráčíme šířice vzdělanost. Mužové, kteří počali křísiti národ náš, nenadáli se, že se vydaří dílo jejich nade vše očekávání. Že se tak stalo, za to děkovati máme duchu národa českého v Čechách i na Moravě. **(Sláva Moravě! Výborně!)** Duch ten probudiv se v národě učinil jej jemným a chápavým, učenlivým; potřebí bylo jenom hověti duchu tomu, aby símě v úrodnou tu půdu vhozené ujmout se mohlo a ovoce vydati. Duchu tomuto nebylo hověno; dusili jej **(bohužel!)**. Přístup do škol nebyl nám sice bráněn; tam se ale vyučovalo jenom německy. Museli jsme voliti cestu sebezapírání, bychom i lidu otevřeli přístup ke vzdělanosti. Čáka vítězství nebyla, místo odměny čekalo na nás pohanění, příkoří a pronásledování. Po takovéto cestě trnové kráčeli první buditelé Slovanstva, Josef Jungmann a Svatopluk Presl. **(Sláva památce jejich!)** Co vytrpěli, to by sebevětší kniha nepostihla. K mužům těmto přidružili se z bratrských Slováků Pavel Šafařík a Jan Kollár. I ti zúčastnili se naší starosti a péče; oni hlavně vedli nás a národ český k poznání národnosti slovanské a k sbratření všech kmenů slovanských. **(Sláva!)** Na té cestě přímé, klidné docíleno více, nežli jsme se nadáli. Přeju si proto, aby cesta přímá, bezúhonná, legálná a mravní opuštěna nebyla. **(Nebude!)** Především vzdělávejme národ v mládeži jeho; ta potom bude si sama radou a pomocí. Dovolte tedy, abych připil na tichý, ale stálý pokrok na dráze osvěty! **(Sláva! Sláva! Sláva!)**

(PALACKÝ, František. *Úvahy a projevy*, Praha 1977, s. 395–396)

T. G. Masaryk: Projev přednesený v Národním shromáždění 28. října 1928

Je tomu deset let, co vykoupený národ vzal do svých rukou správu věcí svých; je tomu deset let, co se ukončil odboj nikoli čtyřletý, ale staletý – odboj proti cizovládě, zlovládě, nesvobodě; odboj, který byl částí obecného zápasu o lepší, svobodnější, demokratičtější řád světa. Nemůžeme dnes nezpomenout na všechny ty, kdo před námi národ budili a byli nám za rakousko-uherského utlačení vzorem odrahouštění.

Vzpomínáme s úctou na ty, kdo trpně nebo se zbraní v ruce položili své životy v boji proti habsburské monarchii; vzpomínáme na houževnatý odpor bezbranného národa, vrcholící nekrvavou úspěšnou revolucí toho krásného 28. října před desíti lety. Staletý program Čechů a Slováků byl velikým usilováním o spravedlnost a právo; je tomu dnes deset let, co úsilím mnohých generací byl obnoven porušený mravní řád.

Deset let je maličko v dějinách, ale mnoho v životě lidí. Když jsem se před desíti lety vracel domů, do republiky osvobozené, užil jsem slova, které se mi dralo na jazyk: že je to jako pohádka. Pohlédnu-li dnes zpátky na těch prvních deset let, řekl bych zase: pohádka – zázrak. Začínali jsme s holýma rukama, bez armády, bez státotvorné tradice, s hroučící se valutou, za hospodářského rozvratu, za obecného úpadku kázně, uprostřed států zmítaných otřesy zprava i zleva: my tísnění malými prostředky, odvyklí vládnout, málo naklonění poslouchat, skoro neznámí světu. A přece jsme obstáli v této zkoušce, a obstáli čestně; dali jsme obnovenému státu ústavu, organizovali jsme administrativu a armádu; čelili jsme hospodářské tísní, národnostnímu boji a mezinárodním konfliktům. Naše úkoly bývaly těžší, než jsme si přiznávali; a přece jsme vybudovali stát,

který požívá důvěry za hranicemi a – což je ještě důležitější – důvěry nás samých, nás všech; po té zkoušce deseti let můžeme klidně pokračovat ve své tvůrčí politické práci. Je to úspěšný kus vývoje; stál mnoho trpělivě práce, a proto vzpomeňme vděčně všech, kdo spolupracovali a nebáli se vzít na sebe zodpovědnost.

Dnes už není stát něco mimo nás a proti nám; nám teď nic nebrání, abychom si jej nezařídili co nejlépe. Máme zemi, kterou učinila bohatou a krásnou příroda i lidská práce; máme národy nadané a dělné, kteří se mohou druh od druhu mnoho učit a kteří přírodou a historií jsou určeni k harmonické součinnosti; a máme dějiny, které nás zavazují k vzestupu a pokroku.

(Dokumentární záznam na gramofonové desce, Supraphon 1968, 048 0511g)

Václav Havel: Slovo o slovu

(děkovný proslov při udělení Mírové ceny německých knihkupců, 25. 7. 1989)

Vážení přítomní,

cena, kterou jsem dnes poctíván, je nazvána „mírovou“ a byla mi udělena knihkupci, tedy lidmi, kteří se věnují šíření slova. Snad mne to opravňuje k tomu, abych se tu dnes zamyslel nad tajemnou souvislostí mezi slovem a mírem a vůbec nad tajemnou mocí slova v lidských dějinách.

Na počátku bylo slovo, praví se na první stránce jedné z nejdůležitějších knih, které známe. V té knize to znamená, že zdrojem veškerého snažení je Slovo Boží. Neplatí to však, přeneseně, i o veškerém konání lidském? Není to snad i v našem případě slovo, které je nejvlastnějším zdrojem toho, čím jsme, ba samotným základem toho způsobu vesmírného bytí, kterému říkáme člověk? Duch, lidská duše, naše sebeuvědomění, schopnost zobecňovat a myslet v pojmech, chápat svět jako svět (a ne jen jako své okolí), a posléze i naše schopnost vědět, že umřeme, a přesto žít – není to všechno snad prostředkováno, či přímo tvořeno právě slovem?

(...)

Ano, moc slova není jednoznačná a průhledná. Není to jen osvobodivá moc slova Waļesova nebo varovná moc slova Sacharovova, není to jen moc – zřejmě nesmyslně vyložené – knížky Rushdieho.

Vedle slova Rushdieho je tu totiž i slovo Chomejního. Vedle slova elektrizujícího společnosti svou svobodou a pravdivostí je tu i slovo hypnotizující, šalivé, fanatizující, zběsilé, podvodné, nebezpečné, smrtonosné. Slovo – šíp.

Myslím, že nemusím právě já vám obsáhle vykládat o černé magii některých slov, protože jste na vlastní kůži v poměrně nedávné době zažili, jak nevýslovným dějinným hrůzám může za určité politické a sociální konstelace vést hypnoticky uhrančivé a zároveň neskutečně šílené slovo jednoho průměrného maloměšťáka. Nechápu sice, čím mohl část vašich otců a matek uhranout, ale zároveň chápu, že to muselo být cosi velice sugestivního a velice zákeřného, když to bylo schopno, být jen na krátkou chvíli, uhranout i onoho velkého ducha, který dal tak nový a pronikavý smysl slovům „das Sein“, „das Dasein“ a „die Existenz“.

Co chci říct: slovo je úkaz tajemný, mnohoznačný, ambivalentní, zrádný. Může být paprskem světla v říši tmy, jak kdysi nazval Bělinskij Ostrovského Bouři, ale může být i smrtonosným šípem. A co je nejhorší: může být tím i oním, může být dokonce obojím současně.

(HAVEĽ, Václav. *Projevy*, Praha 1990)

Václav Klaus: Smuteční řeč za generálem Fajtlem (13. 10. 2006)

Vážená paní Fajtlová, vážení pozůstalí, vážení smuteční hosté,

loučíme se s generálem Františkem Fajtlem a jako málokdy je právě teď na místě říci: loučíme se s hrdinou.

Jsou doby, kdy se hrdinové rodí, a jsou doby, kdy hrdinové odcházejí. Naše republika dnes není ani ve válce, ani v jakémkoli bezprostředním ohrožení. Žijeme v období stability a míru. Přesto nesmíme nechat hrdinství odejít z naší přítomnosti, z našich dnů. Loučíme se tu dnes s vynikajícím člověkem a skvělým pilotem. Jsme tu ale i proto, abychom dali najevo, jak moc si hrdinů a hrdinství ceníme, že hrdinství potřebujeme a potřebovat budeme.

Když jsem skoro přesně před dvěma lety uděloval generálporučíkovi Františku Fajtlovi Řád Bílého lva vojenské skupiny za zásluhy o obranu a bezpečnost státu a vynikající bojovou činnost, cítil jsem velikou hrdost a zvláštní pohnutí. Viděl jsem před sebou člověka, v jehož lidském osudu se promítaly celé pohnuté dějiny naší vlasti ve 20. století. Člověka, jehož osobní charakterové vlastnosti, obětavost, pevnost, vlastenectví a vrcholné umění ve svém oboru mohou být příkladem hodným učebnic každé školy.

Při zdůvodnění jeho vyznamenání jsem připomenul účast Františka Fajtla na zahraničním odboji ve II. světové válce v Polsku, Francii a Anglii. Připomenul jsem, že byl dvakrát sestřelen a že jeho sestřelení nad Francií, útek do Španělska a návrat zpět do Anglie patří k legendám našeho zahraničního odboje. Připomenul jsem, že byl velitelem leteckého stíhacího pluku, který působil v týlu nepřítelů při Slovenském národním povstání. Připomenul jsem, že na konci války velel leteckému stíhacímu pluku, který se zúčastnil Ostravské operace. Připomenul jsem i to, že byl po únoru roku 1948 perzekvován a vězněn komunistickým režimem.

Ten tehdejšího podplukovníka Fajtla degradoval na prostého vojína, což považuji za symbolické. Hrdina, který nasazoval svůj život za naši svobodu, za naši samostatnost a vůbec za národní přežití, byl pro něj jen vojínem.

My budeme o Františkovi Fajtlovi navždy mluvit jako o generálovi a jako o vynikajícím člověku, hodném naší úcty. Rád bych se na tomto místě poklonil jeho památce a vyjádřil hlubokou úctu všem pozůstalým, blízkým i pamětníkům. Pozůstalými jsme ale koneckonců my všichni, kdo ctíme nesmrtelný odkaz pana generála Františka Fajtla.

(<http://www.klaus.cz/>)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) V uvedených ukázkách řečnických projevů (nebo jejich částí), vzniklých v různých historických obdobích až po současnost, hledejte výrazové prostředky příznačné pro řečnický styl a uvažujte o jejich funkcích ve výstavbě. Zaměřte se hlavně na
 - obrazné vyjadřování, figury a tropy
 - tektonické prostředky (opakování a paralelismus, kontrast, gradace, výčty)
 - řečnické otázky, zvolání a apely, prostředky kontaktní (nebo pseudokontaktní)
 - intertextovost (citáty, parafráze, aluze)
 - abstraktní výrazy jako *duch*, *bytí*, *osud*, *tradice*, *vzdělanost* apod.
 - prostředky vyjadřující emocionalitu, expresiva, exponenty patosu
 - prostředky hodnotící (hyperboly, superlativy aj.)

- 2) Tam, kde je to možné, si všimněte i struktury projevu, kompozice, výstavby argumentace, oslovení a závěru (rámcových prvků). A nezapomeňte, že i u projevu, jehož téma je předurčeno slavnostní nebo smutnou událostí, výročí apod., je třeba vybrat si ještě ústřední motiv, leitmotiv („slovo“ u V. Havla, „hrdinství“ u V. Klause).
- 3) U projevu Fr. Palackého máte vzácnou příležitost seznámit se i s reakcemi posluchačů (uvedeny tučně v závorkách). Ukazují, zda řečník vhodně formuloval svůj projev a jak jím na své publikum zapůsobil.
- 4) Projevy Václava Havla bývají někdy označovány i jako eseje. Zamyslete se nad tím a řekněte, proč. Dá se i obecně uvažovat o značném průniku vlastností stylu řečnického a esejistického? Které vlastnosti nebo prostředky jsou jim společné?
- 5) Pro Havlovy texty jsou typické také implicitní aluze, opisná, zástupná, nepřímá vyjádření místo přímých pojmenování: najdete v ukázce něco takového?

TEXT

Vyjadřování českých politiků (některé aspekty):

- 1) domnívám se že vystoupení exministra V. bylo **demagogické** a mírně řečeno **populistické** / ty slzy které tu pan exministr roní jsou **nelegitimní** a řekl bych krokodýlí
- 2) v každé slušné a zavedené sněmovně se někdy přihodí že si poslanci dají pár facek / jestliže si ještě jednou vezmete do úst pro svou pokleslou argumentaci naše odbojové a popravené občany této země / pak vám pane V. těch pár facek opravdu dám
- 3) pojem samospráva zní z jeho úst falešně a farizejsky // pevně věřím že dějiny spravedlivě zhodnotí jeho místo v politických dějinách tohoto státu / a že v budoucích encyklopediích bude uváděn coby / **bezejmenný pražský regionální politik v éře Lucie Bílé**
- 4) po pečlivém prostudování vládního návrhu ústavního zákona jsem nabyl dojmu / že ctěný pan předkladatel a ctěná vláda / zřejmě dostávají denně tak závatné a neuvěřitelné množství materiálů a informací že jim občas splynou / a pohlčení jejich pověstnou pílí obětavostí a nezměrným pracovním úsilím / natolik ovlivní jejich duševní potenci / že v jiných mně dosud utajených vysoce inteligentních a bystrých úsudcích dnes poněkud poleví / takže jejich návrh zákona mohu brát vážně pouze s nadlidským úsilím a osobní statečností
- 5) na následky kouření u nás umírá každý den více než šedesát lidí **kde jsou** televizní štáby / **kde jsou** rozhlasoví pracovníci / aby podali zprávu o tomto permanentním **masakru** / který v této zemi provádějí **tabákoví vojevůdci**

- 6) nejde o to abychom přejmenovali Antona Pavloviče Čechova na Antona Pavloviče **Moravova** (= reakce na vystoupení moravských poslanců)
- 7) při čtení odpovědi pana ministra na moji interpelaci / jaksi zdálky na mne dolehlo známé Gottwaldovo / **kdo nejde s námi jde proti nám** // jistě by bylo nejlepší kdyby všichni **drželi ústa a krok** (...) aby nevnášeli zmatek do hlav pracujících a do **budování lepších zítřků**
- 8) já se domnívám, že moji přátelé udělali všechno pro to, aby **podíl funkce na odlidštění** Pavla Dostála byl minimální
- 9) **Zemane Zemane vyzývám tě na boží soud** / do roka a do dne / podle vládní novely zákona o konkurzu / nedostane žádný zaměstnanec v České republice ani korunu mzdy navíc
- 10) já slyším ten návrh poprvé / nepřipadá mi jako věc o které bych rovnou řekla že je špatně a že jsem proti tomu / myslím si že je to věc o které se dá hovořit / a která možná je správná
- 11) pro mne to byla zkušenost / a zkušenost může být dobrá i špatná / paradoxně i špatná zkušenost může být dobrá když si z ní vezmeme poučení / a pro mě to poučení zní že vedle slov jsou důležité činy / a pro mě činy znamená konkrétní práce kterou dělám dnes a denně / a že život stejně tak jako politika je maratón běh na dlouhou trať / a že je potřeba si ten cíl odpracovat / to je moje poučení / že vedle slov je potřeba vidět a dělat konkrétní činy / konkrétně si to odpracovat
- 12) já zdůrazňuji že **slovo moc** bych nikdy neřekl / já zdůrazňuji **slovo vládu** a považuji to za veliký rozdíl / já se strašně bráním vždycky tomu slovu moc protože u nás to má špatné **konotace** (..) **slovo moc** má u nás **pejorativní** nádech já bych moc prosil abychom ho radši nepoužívali
- 13) já bych si skoro přál aby to **slovo objednávka** vůbec nebylo vysloveno (...) **to je slovo šílené** a jímá člověka děs a hrůza že by něco takového mohlo být pravdou (...) čili prosím ne / a **toto slovo** vůbec nepouštějme do světa
- 14) Pane K., to je tak **hypotetická a spekulativní otázka**, že je zbytečné na ni odpovídat.
- 15) Zůstaňme u **té vaší otázky**. Vy jste použil jisté falešné, prázdné a laciné nálepky jako deskriptci situace v České republice. Já tyto nálepky rozhodně odmítám a označuji to za karikaturu té situace (...). Proto **tu vaši otázku nemohu v její podstatě vůbec přijmout**.
- 16) Pane redaktore, překvapuje mne, že vy, kterého považuji za **seriózního novináře**, můžete používat vědomé nepravdy. Každý ví, že ten výrok se týkal (...) **Všichni to vědí**, vy to jistě víte také, a přesto se dopouštíte takového mimořádného faulu. **Myslím, že to nemáte zapotřebí**.
- 17) Já se, pane Kramere, skoro stydím, že vás musím seznámit s abecedou ekonomické teorie (...) Prosím, abyste tyto dva pojmy nezaměňoval (...) Když dovolíte, abych vám to vysvětlil, **při vašem vzdělání**, jak říká Vlasta Burian ...

- 18) Prostě, pane Kramere, než jdete někam dělat rozhovor, tak to chce **seznámit se alespoň se základními fakty**. Doporučuji vám, abyste si přečetl...
To by chtělo znát ústavu, pane Kramere. **Kdybyste ji znal**, věděl byste, že...
Víte, paní redaktorko, když člověk mluví o věci, o které **nemá informace**...
- 19) Paní Kalenská, myslím, že některé otázky ukazují na **inteligenci** tazatele. A bohužel tato prozradila vaši inteligenci. Nebudu to komentovat.
Pane redaktore, vy opravdu buď **neznáte fakta**, nebo jste **v intelektuálním útlu**mu.
- 20) To považuji za téměř **dětský názor** a skoro si nemohu myslet, že ho dospělý člověk může vyslovit s vážnou tváří. Tvrzení, že (...) je skutečně tak **úsměvné**, že jsem na rozpacích, jestli s ním mám vůbec diskutovat.
... jestli někdo se chce bavit jako pan poslanec se slovy rozvrat rozkradená a vytunelovaná / tak to já se s ním odmítám prostě / to je dětské dětské směšné (...) pane poslanče ODS zůstane svá proti lidem jako jste vy a proti podvodným větám které vy tady prostě používáte (...) ocenění úspěchu / jestli tohleto je věta která vám vadí bůh s námi a bůh s naší zemí
- 21) Já už jsem to před chvílí řekl, **kdybyste mě pořádně poslouchala**.
Já jsem pochopil, že vaše otázky mají jediný smysl: prostě za každou cenu mě nějak znedůvěryhodnit.
...pane redaktore pane redaktore / vy načnete téma člověk se vám pokouší odpovědět / vy vůbec neposloucháte protože si tady přede mnou čtete tu další otázku předem připravenou / takže kdybych řekl cokoliv tak vy budete zase říkat další otázku.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Ukázky pocházejí z parlamentních a televizních vystoupení, zčásti i z rozhovorů publikovaných tiskem – nejde tedy vždy vysloveně o řečnické žánry. Nicméně zkuste na jejich základě charakterizovat současnou politickou rétoriku; najděte vyjádření konfliktní a útočná, ironická a posměšná, vyhýbavá a zamlžující, patetická, humorná a vtipná, metajazykově i intertextově založená...

5.12 Styl umělecké literatury

Výrazný funkční styl, stavěný obvykle do „protikladu“ ke stylům věcným.

Hlavní funkce:

- estetická (esteticky sdělná)

Stylotvorní činitelé:

- pozice mezi projevy veřejnými a soukromými, psanými a mluvenými, monologem a dialogem

Charakteristické rysy:

- subjektivita, emocionalita, sémantická mnohoznačnost, vysoká variabilita
- styl individuální (autorský) lze odlišit od stylu singulárního (styl konkrétního textu)
- využití všech slohových postupů, jejich modifikace (např. popis → líčení)
- v soustavě výrazových kategorií (F. Miko) představuje spojení ikoničnosti a zážitkovosti

Některé příznačné prostředky:

- využití celého národního jazyka; neutrální pozadí spisovné češtiny + prvky stylově aktivní

Pozor: nemusí jít nutně o nápadné ozvláštňení, poetismy či neologismy; v současné době se už neklade takový důraz na výlučnost, exkluzivnost, až „deformovanost“ tzv. jazyka básnického – srov. J. Mukařovský.

- výběr a uspořádání jazykových prostředků: signály estetizace, možnosti poetizace sdělení
- členění:
 - horizontální podle žánru (kapitoly, oddíly; dějství, jednání, obrazy, výstupy, akty...)
 - vertikální:
 - ▶ pásmo vypravěče a postav (epická próza)
 - ▶ dialogy + scénické poznámky (dramatické texty)
 - ▶ verše, strofy (poezie)
 - ▶ motto, dedikace, prolog, epilog...
- syntax: nižší koheznost, volné přiřazování vět, osamostatňování, subjektivní slovosled, figury
- hláskosloví, tvarosloví:
 - i nespisovnost (obecná čeština aj.); zachování ustáleného grafického obrazu spisovné češtiny vs. přepis nespisovných útvarů a prostředků mluvené češtiny
 - eufonie, zvukomalba; rytmus, rýmy
- slovní zásoba:
 - výrazy kolokviální, slang, dialektismy, lidové frazémy
 - výrazy knižní, archaismy, historismy, anachronismy
 - obrazná pojmenování, nepřímé vyjadřování
 - citáty, citátová slova
 - expresivita (kladná/záporná)

Druhy a žánry uměleckých textů:

- epika – lyrika – drama; próza – poezie
- přechodné typy textů: literatura faktu, esej, reportáž aj.; fiction – non-fiction – science-fiction

Přístupy k interpretaci uměleckého textu:

- fenomenologické, imanentistické, hermeneutické, formalistické, strukturalistické, poststrukturalistické...

Literární komunikace:

- subjekty mimotextové a vnitrotextové (autor – čtenář; produktor – receptor; narátor – adresát)
- autor – text – čtenář (ideální, reálný, implikovaný, modelový, průměrný...)

- teorie recepce; otevřenost/uzavřenost textu ve směru k různým interpretacím a konkretizacím
- perspektiva – úhel pohledu – point of view
- **naratologie**: struktura vyprávění; typy vypravěčů a narativních situací; syžet – fabule

„Postmoderní“ text:

- heterogenost, rozpornost, podvojnost, mnohvrstevnost, dialogičnost
- víceznačné adresování (čtenářům s odlišnými zkušenostmi a kompetencemi)
- splývání, prolínání, interference (textů, textových typů a žánrů, stylů; subjektů; časových rovin; kódů)
- intertextualita (aluze k jiným textům, „montáže“); metatextovost, autoreference („text o textu“, komentáře k vlastnímu psaní)
- autor – čtenář („smrt autora“)
- kódy: oficiální – běžný, „přirozený“; skupinové jazyky; různé národní jazyky; různé útvary národního jazyka; verbální – neverbální; forma psaná – mluvená

TEXT

Jan Novák: Striptease Chicago

„Jo, tos uhodla, Věro. Prosím tě, já ho vytáhnu, a von mě pak bude ještě žalovat a já ztratím inšurenc. Jestli sem vůbec na todle pojištěnej. Co tam ten idiot má co dělat, takhle daleko vod břehu enyvej? You know how cold that fuckin´ water is? Shit! To musel bejt nákej nat, ten by mě žaloval for šůr...“

(NOVÁK, Jan. *SRIPTSEASE CHICAGO*, Praha 1992, s. 30)

Jan Vodňanský: Mauglí

Jsem hvězda salónů	Oh Mauglí
Co skáče z balkónů	Oh my darling
Jsem Mauglí	You are lovely
Ó kniha džunglí	Kiss me please
Diskrétní přítel dam	Quickly quickly
Na hlavě turban mám	How do you do
Jsem Mauglí	Pozor...
Ó kniha džunglí	Zákruta

Vojin Maugli vojín Maugli
Ma na braně navščevu

(VODŇANSKÝ, Jan. *JAK MI DUPOU KRÁLÍCI*, Praha 1990, s. 46)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Styl umělecké literatury představuje nesmírně široké, bezbřehé téma, a také soubor ukázek i zadávaných interpretačních úkolů by mohl být nekonečně rozsáhlý. S odkazem na vaše vlastní čtenářské zkušenosti jich předkládáme jen několik a vybíráme je z tvorby českých autorů, protože texty zahraničních beletristů se zabýváte v jiných předmětech a složkách svého studia. Dvě kratičké právě uvedené ukázky (z povídky J. Nováka a písňového textu J. Vodňanského) mají aspoň v náznaku demonstrovat, že současní autoři vytvářejí nezdědka texty specificky heterogenní, směsice a montáže různých jazyků, jazykových útvarů a vrstev, stylů, textů, žánrů... Novákův text je příkladem na vícejazyčnost v současné próze: zhodnoťte ho, uveďte další autory a literární díla výrazně využívající vícejazyčnosti. Text Vodňanského spojuje a mísí na nevelké ploše nejen různé jazyky a různé jazykové útvary, ale i odkazy k různým textům, různým prostředím a situacím. Zkuste ho z tohoto hlediska rozebrat – i když k tématu „intertextovosti“ se v tomto učebním textu dostaneme až o něco později.

TEXT

Andrej Stankovič: *Hommage a deux idiots*

V jámě lvové
 vyli dva blbové;
 dva blbové vyli,
 bylo o nich v bibli.

(STANKOVIČ, Andrej. *Osvobozený Babylon – Slovenský raj*, Praha 1992)

Jediné srdce jsme na světě měli
 jež dovedlo nás milovat
 kdybychom láskou ho vzbudit chtěli
 neozve se nám vícekrát
 odešlo ztichlo šlo k Bohu spát
 a tak zde blbnem nakvadrát

(PÁNEK, Fanda. *A tak za polární noci*, Praha 1994)

Pánbůh ten má čtyři oči
 a ty oči po mně točí
 Pánbůh ten má fištróna
 archandělů kolóna
 Přesto je to smutnej pán
 lebka holá, elegán
 A ty moje smutný oči
 Boha nikdy nepřemočí

(LAMPL, Peták. *Cestou do blázince*, Praha 1992)

Meine kleine Rubinštajne,
zahrajte mně v ušní lajně,
že je Pánbůh jenom eine,
jak kůl v plotě,
coby meine.

(LAMPL, Peťák. *Cestou do blázince*, Praha 1992)

Už nemám sny barevný
Bože co mi zbývá
že bych já se nenapil
už ani jednou piva?

(LAMPL, Peťák. *Cestou do blázince*, Praha 1992)

V tom veřejném pajzlu
trůn Boží jest v hajzlu
a že též sis schrupnul v něm
žiješ věčným životem

(PÁNEK, Fanda. *A tak za polární noci*, Praha 1994)

Ivan Martin Jirous: Liboru Fárovi

V té krásné zoři ranních
středoevropských červánků
zpozoroval jsem v nich
mraků tvar úžasný nesený ve vánku.

Srdce snad Oko Boží
či píča kunda Mariina?

Nevím. Nevím. Kdybych s flaškou vína
tehdy neválel se v hloží,
na kunsthistorie katedře
jistě dozvěděl bych se
co značí ten archetyp.

Mea culpa
mea maxima culpa.

Moje vina.

Jak pod nehty tříška
nevzdělanost moje mne dře.

Ostatně, vůbec, co je to archetyp?
Blbost nejspíš, tak bych to typ.

Kunda či Oko Boží či srdce
kosočtverce?

Rozpoznání nezachrání
lýtka má
v nichž potichu
úžasně
usilovně
hledá vřed bérce.

Vím, vzdělání nezbytně
k výbavě života patří.

Jde oč?
Hlavní je udržet moč.

(JIROUS, Ivan Martin. *Ubíječ labutí*, Brno 2001, s. 16-17)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Také básnický text A. Stankoviče, byť ještě kratší (pouhé čtyřverší), je koncentrovaným výrazem hry vzdělaného autora s jazyky, texty a žánry, k nimž explicitně nebo nepřímou odkazuje. Zároveň však s ním přecházíme k dalším básním – k tvorbě autorů českého undergroundu období normalizace, zde např. F. Pánka, P. Lampla a posléze I. Jirouse zvaného Magor. Jejich texty představují zajímavé propojení stylu vysokého a nízkého (naivistické, insitní stylizace), psanosti a mluvenosti; někdy přímo bizarním, hravým způsobem mísí jazyky, výrazové polohy knižní a vulgární, odkazují k různým žánrům... A hlavně: většinou šlo o autory věřící, kteří se jedním dechem hlásili ke své náboženské konfesi a zároveň měli potřebu její ironizace, profanace; zajímavě a osobitě se pohybovali mezi polohou sakrální a profánní. Ukažte to všechno na jejich textech, uveďte některé konkrétní motivy i příznačné výrazové prostředky. Všimněte si také např. využívání rýmů; a u rozsáhlejší básně Ivana Jirouse-Magora, kterou přetiskujeme celou, rovněž kompozice, výstavby textu, pointování aj.

TEXT

Jáchym Topol: Sestra

Brandy, řekl Páter Chlast. Prosím brandy.
Znáte pátera Bohlera? navázal jsem konverzaci už opět u stolu.

Ó to je odpadlík, žije se sektou bogomilů, obcuje s pohankou, synu... ty ho znáš? zarazil se. Ano, řekl jsem. Z doslechu. U nás ve sboru se říká, že je dobřej... starým jazykem jsem dlouho nemluvil, ale když šlo o kněze, i když to byl norek, snažil jsem se... a že ta skupina, že se podporujou, že sou v pořádku, otče.

Jsou to nešťastníci, kteří znetvořují učení církve, jsou to mutanti, dej si na ně pozor, synu. A do kterého sboru docházíš?

É, tady, šéfe otče, Prága pět.

To jistě znáš důstojného otce Dobiáše. Takový vysoký, zrzavý?

Tyhle triky jsem znal. Ne, otče, takovýho neznám.

To je dobře, řekl Páter Chlast spokojeně, on totiž neexistuje. Nezlob se za tu drobnou lest, synu. Nevypadáš...

Znáte pátera Konráda od nás, otče, mého dobrého pastýře... je takovej malý a šilhá...

Jistě, synu, to je věrný služebník Páně. Známe se poněkud.

Otče, smím se vás zeptat...

Na co chceš, synu. Na co chceš.

Proč je Starej Bog takový prase krvavý? Proč nás furt požívá? Já se někdy bojím, že se zblázním.

Jen pohnul hlavou.

A já se někdy bojím, že už jsem se zbláznil, řekl. Nedivím se, že k nim taky patříš... už neexistují pravidla, proto máme strach. Dopil.

Vaše církev zná všechny pravidla, ale nezná jediný lidský srdce, sem někde čet.

Ať si člověk zkoumá svoje srdce sám, to je jeho svoboda. Pozná ho stejně jen podle pravidel, řekl Páter Chlast.

Bo... tedy jeden známej říká, že některý sou už zatracený zaživa... ve věčnosti, do ní teda jako.

Kdyby byl zatracený jediný... Páter Chlast se rozhlédl po podniku a vrátil se pohledem k mé tváři... jediný hříšník v téhle místnosti, tak chci být zatracený s ním. Asi je to rouhání.

A vy opravdu věříte v Boha?

Kdyby ne, tak sundám tyhle... tenhle šat a můžu jít vykládat vagóny, můžu jít snad někam do úřadu, nebo žebrat, bylo by to jedno, ale já jsem údem církve a ta střeží pravidla, ta vydává svědectví...

Dyt' vás vodepsali! Dyt' ste vožrala!

Možná jsem bídný kněz, ale tohle je mimo mne, já to nemohu zrušit. To bych se taky mohl... zabít, nebo zabít tebe, synu, a bylo by to úplně jedno, už by neexistovalo nic.

Tak tohle asi starej Bog chce, ušklíb jsem se.

Drž hubu! vyjel na mě Páter Chlast. Drž hubu! Drž hubu! Tohle si napiš na podlahu, tohle si vytetuj na svou špinavou kůži, na tohle se dívej, kdykoli vstaneš ve svém brlohu!

Co je? Stál u nás barman. Mám ho vyrazit?

Ne, řekl jsem. Dones brandy. Dáte si eště, otče, ne?

Tentokrát přikýv sotva neznatelně.

Já vám věřím, vyjelo ze mě. Podte se mnou, můžete bydlet s náma...

(TOPOL, Jáchym. *Sestra*, Brno 1994, s. 152-153)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Také rozsáhlý román *Sestra*, „opus magnum“ Jáchyma Topola je dílem autora, který má své kořeny v českém disentu a undergroundu. I tady se vracíme – jako v tomto učebním textu opakovaně – k závažnému a aktuálnímu problému dynamických vztahů mezi psanou a mluvenou existenční formou jazyka, k pronikání různých rysů a stop mluvenosti do psaných textů, k určitému vývoji české „diglosie“, poměru spisovné češtiny a útvarů nespisovných. Charakterizujte z tohoto hlediska vybranou ukázkou, kterou tvoří dialog mezi vypravěčem (a zároveň hlavní postavou prózy) a Páterem Chlastem – jak naznačuje jméno postavy, resp. přezdívka, jde o zkrachovalého kněze, opilce, který se marně pokouší zachránit zbytky své důstojnosti a společenské pozice. Zaměřte se na výstavbu a vývoj dialogu – jak se vyjadřují oba účastníci, jakých prostředků užívají? Co je to „starý jazyk“?

5.13 „Věkové styly“

Představují určité zobecnění subjektivních (personálních) stylových činitelů. Bývají označovány také jako styly **generační**. Patří mezi ně hlavně:

- styl „dětský“, dětské řeči (k tomu lze přidat styl komunikace dospělých s dětmi, *baby-talk*)
- styl adolescentní, teenagerů
- styl adultní (dospělých uživatelů)
- styl „stařecký“, seniorů (k tomu lze přidat styl komunikace se seniory, *young-to-elderly*)

Styl řeči mladých lidí, teenagerů – některé charakteristiky a příznačné prostředky:

- vliv uniformního, technického světa + jeho kompenzace: „jinakost“, hravost, kreativita
- humor, slovní hříčky...
- přehánění, hyperbolické, expresivní vyjadřování, bombastické hodnocení
- poměr k realitě a fikci (simulaci), jejich míšení a zaměňování
- neformálnost, autenticita, nonkonformismus, kolokvializace
- předvádění, pozérství, exhibicionismus → někdy i archaizace, knižní výrazy, ironická stylizace, fráze, kliše (a jejich parodování)
- vliv mediálního diskurzu, diskurzu počítačových technologií, některých žánrů (sci-fi, fantasy, akční filmy, komiksy...) → angličtina, její svérázné počešťování, speciální slang
- intertextualita
- nedodržování pravopisných norem
- mezi stylem vysokým (ten spíš parodován) a nízkým (obecná čeština, slangy, vulgarismy...)

V souvislosti s vyjadřováním příslušníků mladé „počítačové“ generace se někdy konstatuje, že jde o styl unifikovaný, kosmopolitní; padají i silná slova jako dehumanizace, banalizace, odlidštění a nejspíš přehnané obavy, že se mladí lidé odcizují češtině.

Hra s jazykem v textech mladé generace:

- využití nespisovných prostředků, vliv stylu mluvených projevů na projevy psané
- využívání možností počítačové techniky

- přejímání z angličtiny aj.
- hra s grafikou
- rozverná slovtvorba, zkracování; syntax (humorné komentáře – vsuvky atd.)

Styl seniorů – některé charakteristiky a příznačné prostředky:

- zvláštnosti morfoloické, hláskoslovné (výslovnostní)
- slovní zásoba: sepětí s určitou dobou, společností, životním stylem
- germanismy
- archaická frazeologie, přirovnání
- dominance časové, chronologické dimenze (*age-telling*)
- rozpomínání, zápas s pamětí
- srovnávání minulosti (idealizace) a přítomnosti, pohyb mezi *dřív* a *ted*
- stereotypy a jejich zdroje:
 - postoje k příslušníkům odlišných etnik (Romové, Židé, Němci)
 - vlastnictví, sokolství
 - religiozita, vliv církevních obřadů

Pozor: V současné době se někdy mluví o „gerontofobii“; gerontologická sociolingvistika může přispět k jejímu překonání. Problém je už v tom, jak vlastně korektně označovat a oslovovat příslušníky nejstarších generací: *staří, starší lidé? senioři, seniorky? důchodci, důchodkyně? babičky?*

TEXT

TEENAGERĚŘI (POČÍTAČOVÉ HRY)

1. Los Angeles. Rok 2048. Nic se vlastně nezměnilo. TV show, pivo v plechovkách, násilí v ulicích. Ty změnu vidíš. Proces mutace se šíří městem a málokdo si ho všímá. Zlé síly jsou všude... mutanti přicházejí! Tys to zpozoroval. Tys pochopil. Nolen a jeho poručíci se přestrojili za lidi, aby mohli kontrolovat L.A. Jsou v autech, nákladácích, dokonce i v neznámých strojích. Jsou všude, jako mor. Avšak mutanti nedokáží přežít na Zemi bez Nolena. Zvol obezřetně svou výzbroj. Jen správná auta a správné zbraně ti pomohou v boji na cestě k Nolenovu ústředí a k jeho likvidaci. Osvobod Město Andělů!
2. Příběh není důležitý. Jako obvykle došlo pár démonů k názoru, že lidé se množí jak králíci a že je třeba s tím něco udělat. Homo sapiens se ale nedal a zanedlouho ze všech nadpřirozených otrapů zbyl jen jeden, ten nejvytvrdlejší. S ním se můžou utkat pouze čtyři osoby: Paladin je mimořádně odolný, Křížák hbitě najde schované skrýše a průchody, Assassin (nájemný vrahoun) se dokáže tiše plížit či splynout s terénem či skrýt se tak útočícím zrudám a Necromancerovou zbraní je magie, proto ji vysává i z mrtvých protivníků. Každý hrdina má přirozeně k dispozici jiné zbraně a hráč musí používat jinou taktiku. Vybraný jedinec ovládaný hráčem se pak těžce probíjí obrovskými levely, mezi kterými se navíc hráč musí pohybovat tam a zpátky. Není divu, že občas může hráč i zakysnout a neví

jak dál, ale hlava se mu rozhodně nezavaří. Základem Hexena 2 je totiž boj. Nádherné stvůry z otexturovaných polygonů bojují kopími, meči i magií s nebyvalou tvrdostí...

3. Čau, gamesníci,
ze začátku bych vám chtěl říct, že nechceme konkurovat opravdu pařanským časopisům, jako je třeba Score. Proto nebudem ve většině případů recenzovat žhavé novinky, ale hry, který jsou třeba starší, ovšem SUPERpařby. A rozjíždíme. PRESS ENTER!...

Dune 2, Virgin Games

A long time ago in a galaxy far, far away... Kdo z pravověrných scifistů by neznal Hvězdné války. Ne, nebojte se, Dune 2 s nimi nemá nic společného. Ale jako úvod se to hodí skvěle. Teď už k samotné game. Bojuje se o planetu Dune, kde se nacházejí ložiska koření. O planetu bojují: rod Harkonnenů (Harkonnens), rod Atreidů (Atreides), pašeráci (Ordos) a Padišáh Imperátor Shaddam IV se svými zabijáky. K boji o koření potřebujete jednotky, tanky a kasárna... Stav je vidět na ikonce aktivní jednotky... Pokud se vaše jednotky pohybují na písku, může je slupnout písečný červ (kov vašich tanků mu dělá moc dobře). Cílem dobytí jednoho územíčka je většinou zničení nepřátelské základny. Po území se pohybujete buď posunem kurzoru na okraj hracího okna (pomalé), nebo v radarovém okně systémem drag and drop. Pokud je ve vaší blízkosti koření vytěženo, dá se najít speciální kulatý kopeček, který když rozstřelíte, tak se okolo rozlije ložisko. Vojáci (i troopers) se dají přejet na placku pásovými vozidly (kombajn, tank, raketomet). Tak ať se vám dobře válčí... vy militaristi!

4. Pátek 13.30, končí mi angličtina ve škole, sbíhám se schodů neuvěřitelnou rychlostí, nabíjím brokovnici a vbíhám do šatny – bojová fáze 25 – vidím dva impy a dva sprasáky (určitě je znáte z Duke Nukem 3D), střílím po nich, počet úspěchů 22, kód zranění 15, SSSSSS, je z nich fašírka – bojová fáze 15 – rychle vběhnu do šatny a přezuju se, vyběhám ze školy a běžím na stanici tramvaje...

14,05, na stanici Palmovka se jako obvykle pohybuje pár čipíků, pár runnerů a dokonce i několik vobleků.

14,19, tramvaj 24 přijíždí na stanici Kyselova, potkávám pár lidí z mé skupiny runnerů.

14,23, jsem doma, obědvám, současně si balím a připravuji si ostřelovací pušku...

15,00, odjíždíme do Zaječic škodovkou – ale nenechte se mýlit, to není obyčejná škodovka 130, to je tank se zabudovaným protivzdušným systémem v kapotě 130-čky...

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Všechny ukázky pocházejí ze světa současným mladým lidem, zejména teenagerům většinou velmi blízkého – světa počítačových her. Vyberte ze všech ukázek prostředky příznačné pro tento typ komunikace a pro „věkový styl“ současné mládeže.
- 2) A nyní zkuste rozlišit styl textů č. 1–4 v souvislosti s odlišnými komunikačními situacemi. Text č. 1 je oficiální příbalový leták – informace výrobce, kterou ke hře přidává. V tomto případě je pravděpodobné, že jde o překlad – nebo se vám to nezdá?

- 3) Text č. 2 je recenze počítačové hry v českém „pařanském“ časopise Score. Charakterizujte styl této ukázky – co má společného se stylem textu č. 1, v čem se liší?
- 4) Text č. 3 je návodem ke hraní „gamesy“, kterou autor textu doporučuje svým kamarádům. Tady jde o komunikaci v nepočtené, věkově vyrovnané skupině hochů, kteří si jen sami pro sebe vydávají jakýsi zájmový bulletin. Není to tedy situace oficiální, veřejná; ukažte, kterými výrazy je nesena větší neformálnost tohoto textu ve srovnání s předchozími.
- 5) A konečně postihněte specifický způsob stylizace v textu č. 4, jehož mladý autor měl napsat školní slohovou práci na téma „Jak jsem strávil den“ („Jeden z mých všedních dnů“).
- 6) Na závěr si uvědomte a pokuste se o zobecnění: v čem se nejvíc liší „věkové styly“ nejstarší a nejmladší generace současných uživatelů češtiny? Jak hledají tyto vzdálené generace „společnou řeč“?

TEXT

SENIOŘI

- 1) ... přišla sem na nádraží... postavila sem si můj můj kufřík a chodil vokolo mě legionář / několikrát přešel a dycky se na mě podíval / ... a dyž mě přešel několikrát tak sem se na něj taky podívala a usmáli sme se na sebe / ... a dyž sme nastupovali do vlaku že sem jela domů do Čkyně a von jel do Vodňan / byl z Vodňan / ... byl to legionář italský vrátil se z války a měl malárii ... ve vlaku každej sme si stoup do jednoho vokna a moc dobře sme se bavili a tak sme si začli rozumět / jako bysme se vždycky byli znali ... von byl z Vodňan rodiče měli doma hospodářství a měl pět sourozenců / zkrátka jich bylo šest bylo šest dětí / tři bratry a / tři sestry / tři bratři a tři sestry / no a tak sme si měli vo čom povídat až sme dojeli do Protivína / no v Protivíně že sme si sedli do restaurace a já že sem počítala že pojedu / vlak měl jet asi / zkrátka abych byla vo půlnoci ve Čkyni / no a / teď sme si tam sedli seděli a dali sme si pivo nebo kafe nebo co já už nevím / a dobře sme se bavili moc dobře vo těch vo těch domácnostech a vo všom / no a bylo asi deset hodin ... a von mně říkal slečno nezůstala byste tady? podťe zůstaneme tady do rána / no a já sem se rozmejšlela to víš já měla babičku matku zlou ta na mě byla jak kat / pamatuj si na sebe / no a tak sem zkrátka řekla a víte co já tady zůstanu / a tak sme se v deset hodin sebrali a šli sme v Protivíně po silnici mezi poli a přišli sme / že nám snad i nebe žehnal / protože nebe bylo plný hvězd bylo nádherně a krásná vysoká žita a u toho jednoho žita sme si sedli / ale než sme vycházeli / tak já sem mu řekla čestný moje slovo / já / víte pane já vám řeknu / já bych s nikým nešla ani za nic / ale dyž se vám podívám do očí já vám věřím / a von mně řek slečno já vás nezklam / a taky vopravdu von si sed já sem si sedla a von si leh proti mně jako / no a tak sme si vyprávěli tydlety rodinný věci / my že máme doma / zkrátka slepice a kozy a prase a tak ... no takže sme se zkrátka bavili ... to víš dyž se zamiluje no to bylo opravdu zamilování oboustranný ... bylo asi šest nebo půl šestý no a čekali sme každej svůj vlak / jeho vlak přijel dřív tak eště sme se nepolíbili ani nic ... až já sem potom šla s nim do toho

vozu a tam sme si dali první hubičku ... to je takový vopravdu to bylo tak něžný vopravdu / no hezký to bylo všechno...

- 2) ... jo / my zme šli k tý zábavě žejo / děda mě pozval abych se tam šla podívat / no já sem jako moc nechtěla / no ale šla sem se tam podívat žejo / no a tak sme potancovali / baby vokukovaly jé to má ňákou hezkou holku / to je vod Ant / vod Čejků vedle šk / voni se menovali ty starý Čejkovi co sem jim sloužila / ... no: tak zme k tý zábavě šli / tak zme si s dědou zatancovali / děda mě šel doprovodit / pořád mě vomakoval / vomakoval / no ale to víš / já sem se pořád cukala / bála // sem se pamatovala jak babička naše lámala rukama / seš nezkušená mladá / až se někdy pudete podívat k zábavě / eště aby si si něco nepřinesla / nebo to by bylo hrozný / dneská to je normální věc / ale tenkrát to bylo něco nepěknýho // no a podruhý povídal / dybych chtěla jít / že bysme se mohli někam podívat žejo / protože já sem kolo neměla / tak jenom takle na ptačí hora v neděli odpoledne / no tak zasej sem šla ... no a tej mi děda začal vypravovat / že je jenom s tatínkem / že je sám / a že děda jeho otec vaří a perou a všecko že dělají / že jim matka umřela / že zostali sami dva / a tak že by ňákou tu kuchařku potřebovali no / depak já na vdavky aby / héjsa do Brandejsa / a já povám / á depák / já tady nezustanu / no a pořád mě tak jako naváděl / no tak já sem pak napsala našim domu / že teda sem si tady našla hochu / že asi tady zustanu / jé a otec hned napsal psaní jako tejdén / ne ani mě to nenapadne ani todle / to bylo za války žejo // ... chtěj nechť zase sme šli k zábavě / no: / a děda mě pořád mačkal / až mi to udělal / ... no: a potom jako já sem říkala / že sem v jinym stavu asi / že sem to nedostala / a von pová / a co si nedostala? // no a tak jako říkal / že dyž to takle všecko je / tak že si mě veme...
- 3) ... no a stejně řeknu ti / dyž vo tom tak přemejšlim tak je to vlastně / mně to připadá už jak / za první republiky u nás byly jarmarky velký na náměstí / jo no tam bylo věcí / to víš to pro nás / my byly vlastně děti / to bylo eldorádo / my byly / vod vod stánku ke stánku sme lítaly žejo / hlavně sem měla ráda kokos a / teď si nemůžu vzpomenout jak se to menovalo to bombo / no to je jedno / byl tam takovej / říkali mu Franta / tam prodával čokoládu / a my sme byli z něj celý divý protože von / tak vám dám tudle čokoládu a eště jednu / jo a eště byste chtěla tudle čokoládu nebo tudle / jo tudle malinkou a eště tudle k tomu / to je všecko za pět korun / no muj brácha ten to uměl vopravdu vypravovat / no jo ale naše maminka říkala no jo na jarmark / dyž jí říkala švagrová Ančo pod na jarmark / no pudu se podívat ale dyk já mam pětikorunu co si copak si za to můžu něco koupit / vlastně byli mužský bez práce jako tatínek dělal tři dny v tejdnu / no tak co bylo no / maminka poslulovala / no žejo tak vopravdu bylo jak se říká vysoko do žlabu no / ale byly sme / snad my sme to tak děti nepocítovaly protože my sme hlad neměly žejo / nakonec nás rodiče natolik uživili žejo / něco dala babička / ale bylo to všecko bylo to všecko ňáký takový klidnější veselejší / nebály sme se jít do lesa klidně nás maminka pustila / dyt my sme chodily na borůvky žejo a na ovoce na houby a klidně sme mohly jít do / di teďka někam no nevím kde tě někdo něčim pácne / vždyt je to hrozný [...] a těch cigošů no to je hrůza jako tady / ale voni maji peníze [...] dyk tady v hotelu je taky zaměstnaná jedna cigoška / no voni berou hodně přídavek na děti [...] no takže vono jim je houby zle / protože to sou lidi kerý nepamatujou na zadní kolečka / co by pamatovali von se stát vo ně postará [...] no

a sou drzý sou drzý [...] za první republiky pamatuju dyž sem jezdila k tetě do Kamena / že dycky říkali / ježišmarja cikáni sou tady / zavřít slepice to zase bude chybět slepic / no ale u Ležovatek / tak se to tam menovalo ten les / tam tábořili že no / ale byli tam dva tři dni a zase vodtáhli dál / cikánka samozřejmě prošla vesnicí / teta říkala já sem zrovna prala něco na mně chtěla / tak sem jí / já už nevím pro co jí to šla / a povídala vona mně potvora ukradla mejdlo / u necek bylo tak po něm chmátla

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Ukázky jsou záznamem vyprávění velmi starých žen – babiček, které vyprávějí vnučkám své vzpomínky. Mohou být pro vás další příležitostí uvědomit si a demonstrovat hlavní znaky českých nepřipravených mluvených projevů. Věnujte při tom pozornost obecné češtině, případně nářečí, ale také typickým prostředkům syntaxe mluvené češtiny.
- 2) Jak vypadá reprodukce cizí, případně vlastní řeči v nepřipraveném mluveném projevu? Jsou tyto pasáže vždycky nějak uvozeny, předznamenány? A jak? Lze i tady rozlišit řeč přímou, nepřímou, nebo ještě další postupy, které znáte hlavně z prezentace dialogu postav v umělecké literatuře?
- 3) Dále se zaměřte na typické znaky „věkového stylu“ seniorů – v oblasti slovní zásoby, frazeologie, „lidových“ přirovnání“ aj. Hledejte i stopy historických období, která tato generace zažila, stereotypy související s jejím životním stylem a názory, srovnávací vyjádření apod.

Kapitola 6

6. Výstavba textu

6.1 Text, jeho vlastnosti a znaky

V různých definicích textu se operuje s různými pojmy a kritérii „textovosti“. Uvažuje se mimo jiné o tom, co pokládat za jeden text a co už za *soubor (komplex) textů, textovou sestavu* apod. K. Hausenblas např. vyslovil pochybnosti o tom, zda je možno *dialog* pokládat za „text“: jednotliví účastníci do něj vstupují s rozdílnými vyjadřovacími styly (svými idiolekty), rozdílnými cíli a záměry, každý z nich jinak interpretuje smysl dialogu, atd.

Lingvistika zaměřila svou intenzivnější pozornost na textové jevy především po tzv. komunikačně-pragmatickém obratu (60. léta 20. stol.), kdy dosavadní převládající orientace na zkoumání a popis jazykového systému (*langue*) začala být vyvažována orientací na *parole*, tj. právě na textovou realizaci jazykového systému. Někteří lingvisté měli tendenci rozšířit metodologii syntaktických výzkumů za hranice věty a přistupovat k textu obdobně jako k větě; uvažovali i o (nejvyšší) textové rovině jazykového systému. To vedlo k představě rozlišení „textu in abstracto“ (textového vzorce, modelu) a „textu in concreto“; hledání a zachycování **textových vzorců** je ovšem mnohonásobně obtížnější a více problematické, než je tomu v syntaxi. Proto se postupně prosazovalo spíše zdůrazňování **kunikačního** a situačního zapojení textu a akcent na to, že text jako **výsledek** komunikace nelze oddělovat od celého komunikačního **procesu**, komunikační události, na kterou je vázán.

Do té doby převládající zaměření na texty psané, písemně fixované ustoupilo do pozadí a prosadilo se přesvědčení, že není třeba (někdy ani není možno) ostře od sebe oddělovat texty **psané** (písemně fixované) a **mluvené**. Lingvistika se samozřejmě soustřeďuje především na texty **jazykové, verbální** – ale zejména při důsledně komunikačním chápání textu (komunikátu) je třeba nedílně věnovat pozornost i spoluúčasti neverbálních, **mimojazykových** prostředků na vyjadřování komunikantů. (V nejširším smyslu lze pokládat za „text“ i např. hudební nebo výtvarné dílo.)

Pozor: Přibližně na stejné úrovni jako pojem-termín text se nacházejí termíny:

- *diskurz*: někdy bývá užíván jako synonymum pojmu „text“, někdy je chápán jako pojem nadřazený: např. diskurz o eutanazii zahrnuje řadu textů o tomto problému
- *komunikát*: odkazuje hlavně k zapojení textu do komunikační situace
- *promluva*: ryze český ekvivalent výše uvedených termínů; někdy bývá vztahován spíše k projevům mluveným, jindy i k psaným
- *jazykový projev*: univerzální, široce použitelné, v českém prostředí obvyklé označení

A ještě pro srovnání uvádíme, jak různě vystihuje svou představu fenoménu „text“ Josef Hrbáček ve své publikaci *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny* (1994): text je podle něho

- jazyková struktura komunikátu
- syntagmatická struktura promluvy
- manifestace obsahu komunikátu
- koherentní sled výpovědí vytvářející smysluplnou souvislost

Různé teorie textu podávají různé soustavy definičních kritérií – co považovat za text, co dělá text textem? Bývá mezi nimi uváděna

- komplexnost (text je tvořen posloupností a zároveň hierarchií jednotek, které dohromady vytvářejí určitou globální, celostní kvalitu)
- tematická a funkční jednota, „smysluplnost“ (kritérium, které lze zpochybnit u spontánních mluvených dialogů, často tematicky roztržitých a nevyhraněných)
- vnitřní organizovanost, uspořádanost, strukturovanost (spojitost + rozčleněnost, segmentace)
- koherence (sémantická spojitost i propojení textových jednotek různými prostředky)
- relativní uzavřenost, ohraničenost (platí o textech sevřených ustálenými úvodními a závěrečnými formulami, rámcovými částmi; důraz na integrovanost textu do komunikační situace, na roli kontextu, na intertextuální zapojení každého textu do sítě textů jiných však platnost tohoto kritéria značně oslabuje)

Pro srovnání uvádíme ještě soustavu sedmi kritérií textovosti, kterou předložili R. de Beaugrande a W. Dressler v publikaci *Introduction to Text Linguistics* (1981):

- koheze
- koherence
- intencionalita
- akceptabilita, přijatelnost
- situační zapojení
- informativnost
- intertextualita

K. Hausenblas zdůrazňuje funkci **stylu** při integraci, sjednocení, propojení částí textového celku (i když si uvědomuje výskyt komunikátů značně stylově heterogenních). Považuje integrační funkci za hlavní funkci stylu vedle funkce tematicko-sémantické, charakterizační a estetické.

CVIČENÍ

1) Podle výše uvedených kritérií uvažujte o tom, zda lze pokládat za text (proč ano / proč ne):

- volební billboard (s fotkou spokojených lidí a s nápisem: „*Volte stranu XYZ! Usiluje o Vaši svobodu a blahobyť!*“)
- milostný dialog náhodou zaslechnutý v parku („*Mám tě rád.*“ – „*Já tebe taky.*“)
- dopravní značku
- obraz (krajinku, zátiší apod.)
- přísloví (*Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.*)
- obrázek vyňatý z komiksu (postavičku s textem v obláčku: *Tó si nechám líbit.*)
- rozpočítadlo: *Ententýky dva špalíky / čert vyletěl z električky / bez klobouku bos / natloukl si nos.*
- matematické rovnice, vzorce, výpočty: $(a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$

$$3x = 999$$

$$x = 999 : 3$$

$$x = 333$$

- 2) **A co následující posloupnosti výpovědí? Myslíte, že odpovídají požadavkům na text – spojitý, soudržný? Posudte je hlavně s ohledem na jejich kohezi a koherenci.**

Nebyl mezi námi nikdo, koho by její zpěv nedoal. Naše zpěvačka se jmenuje Josefina. Zpěv je slovo o čtyřech písmenech. Zpěvačky vyslovují mnoho slov.

Povětrnostní situace v Evropě se v uplynulých dnech úplně změnila. Ale jak si má při tak malé mzdě zaplatit výpomoc v domácnosti? Ostatně žádný meteorolog by nedal ani halív za to, že se v létě vůbec dočkáme pěkného počasí.

- 3) **Další sled výpovědí asi za text považovat nebudete – nesplňuje hned několik kritérií, zejména požadavek na vnitřní organizovanost, uspořádanost, smysluplnost.**

a) Přetvořte ho na soudržný, uspořádaný, smysluplný text; stačí, když změníte pořadí výpovědí, které byly přeházeny. Nedělejte to ale mechanicky – uvědomte si, na základě jakých ukazatelů rekonstruuje původní pořadí výpovědí. Označte výrazy, které vás při této činnosti vedou a které jsou nositeli návaznosti mezi jednotlivými výpověďmi.

b) Zkuste také zrekonstruovat rozčlenění textu na odstavce (napovíme, že jich v původní novinové zprávě bylo pět). Pro svůj návrh na zavedení předělů mezi odstavci opět najdete důvody ve výstavbě textu.

(1) Předtím působil v Plzni, Praze a v exilu hlavně v operních divadlech v Německu a ve Švýcarsku. (2) V rezidenci pražského primátora ji převzal včera v podvečer dirigent Jiří Kout z rukou primátora Bohuslava Svobody. (3) Je vynikajícím interpretem české klasiky a děl Richarda Wagnera a Richarda Strausse. (4) Již potřetí byla udělena Cena Antonína Dvořáka, kterou vyhlašuje Akademie klasické hudby v souvislosti s festivalem Dvořákova Praha. (5) Kout je třetím nositelem Ceny Antonína Dvořáka, před ním ji získali houslista Josef Suk (2009) a klavírista Ivan Moravec (2010). (6) Po roce 1989 se ze svého švýcarského domova v St. Gallen často vrací do České republiky. (7) Přítomni byli i Vladimír Darjanin, intendant festivalu Dvořákova Praha, a Karel Komárek z finanční skupiny KKCG, která je generálním partnerem festivalu. (8) Jiří Kout (74) je šéfdirigentem Symfonického orchestru hl. města Prahy FOK, kde působí od roku 2006.

(Právo)

- 4) **Ještě se podívejte na tuto zvláštní báseň: všimnete si v její výstavbě něčeho, co by nás mohlo vést k pochybnostem o její „textovosti“? Ale přesvědčení, že jde o kvalitní a smysluplný text, v nás nejspíše převládne; zdůvodněte, proč.**

PROLÁŽ

Miroslav Červenka

Mám v květináči starou rostlinu
 Je pozdní noc, kol mrtvý klid,
 Neopadává nové lístky nemá
 na nebi ani hvězdný třpyt.

Míza v ní vyschla je jak plastika
 Na nebi tma a v srdci chlad,
 Když na ni svitne slunce je tak šedá
 a v srdci upomínek řád.

Jen v šeru se zdá zářit zelení
 A kdyby byla jen co mák,
 Přeludnou upomínkou rašení
 přec sezobá ji žalu pták.

Ale že u mne mnoho šera je
 A oči pod tím bílým čelem,
 Možná že jednou přec se rozvíje
 kdo patří tam, by umřel želem.

(Převzato z učebního textu A. Debické *Stylistické analýzy a interpretace. Stylistická cvičení*, Ústí nad Labem 2005, s. 11)

6.2 Sémantika textu

Ze sémiotické triády syntax – sémantika – pragmatika se tu zaměříme nejprve na sémantiku textu a začneme u některých základních pojmů:

- **obsah** (soubor informací, jež nám text sděluje; nikoli pouze informací věcných, faktických)
- **význam:**
 - denotační, referenční, kognitivní, konceptuální, nociónální
 - konotační, asociativní, afektivní, expresivní, emocionální
- **reference** (výrazy v textu poukazují k reálným mimotextovým skutečnostem, ale i k myšlenkám, pocitům, představám, tužbám účastníků komunikace, k možným, fiktivním světům)
- **metatext, metakomunikace, metajazyk, metařeč** (text může poukazovat i k sobě samému, k různým svým složkám a prostředkům, i k průběhu komunikace)
- **„informační jádro“** textu (podle některých teorií invariantní složka obsahu, která by měla být průnikem výsledků produkčních i recepčních, interpretačních procesů jednotlivých účastníků, a měla by umožňovat vzájemné porozumění)
- **téma** (rovněž určitý koncentrát obsahu textu – ale stojí na počátku jeho vzniku, uplatňuje se při jeho výstavbě ve vztahu k záměrům účastníků komunikace; je rozvíjeno, specifikováno, štěpí se na dílčí témata, umožňuje tematické odbočky, atd.)
- **smysl** (u jednotlivých účastníků se může lišit, je bezprostředně vázán na jejich záměry a interpretační aktivity)

Základní jednotkou sémantiky textu je **propozice**; je to predikátově-argumentová struktura (predikát a jím implikované participanty), abstrahovaná od aktualizačních kategorií jako čas, modálnost, aktuální členění atd. Lze ji zapsat pro představu asi takto:

[X; přijít]

Této propozici pak při textové realizaci odpovídají např. následující možné realizace, kde už je „obalena“ vyjádřením kategorií jako čas (přítomný, minulý, budoucí), postojová modalita (oznámení, otázka, zvolání), případně zápor aj.:

X přišel.	X přišel!	Přišel X?	X nepřišel.
X přijde.	X přichází!	Přijde X?	Nepřijde X?

Odpovídá tedy „myšlenec“ obvykle vyjadřované větou, resp. výpovědí; propozice ovšem může být vyjádřena **větně i nevětně** (nevětné vyjádření má obvykle podobu nějaké nominalizace, polovětné konstrukce). V následujícím příkladu **(1)** je první propozice vyjádřena nevětně; při jejím větném vyjádření by výpověď získala podobu „Karel přišel domů a vypil čaj.“. V příkladu **(2)** je nevětně, apoziční konstrukcí vyjádřena informace, že V. Klaus je českým prezidentem. V příkladu **(3)** pak má nevětné vyjádření propozice podobu doplňku.

(1) *Po příchodu domů Karel vypil čaj.*

(2) *Václav Klaus, český prezident, je dnes očekáván u našich sousedů v Rakousku.*

(3) *Když přišli rybáři na břeh, našli Josefa bezvládného.*

Podle T. A. van Dijka lze od jednotlivých propozic operacemi vypouštění, výběru, zobecňování a integrace dojít postupně k jednotlivým **makropropozicím** (koncentrátům obsahu určité části textu, rozsáhlejší, několikavýpovědní textové jednotky) a posléze pak až k tzv. **makrostruktuře** textu; ta nemá daleko k představě „informačního jádra“ apod., ale měla by odrážet i základní principy strukturace textového celku.

S vývojem a působením **tématu** v textu souvisí i uplatnění principu aktuálního členění (funkční perspektivy větné) a členění jednotlivých výpovědí na **téma a réma**, východiskovou (kontextově zapojenou) a jádrovou (kontextově nezapojenou) část, která přináší novou informaci. Z témat a rémat jednotlivých výpovědí vzniká v textu síť, která se významně podílí na jeho soudržnosti a spojitosti (koherenci, kohezi); tuto síť vytvářejí tzv. **tematické posloupnosti** (koncept prosazený v české lingvistice Fr. Danešem). Uvádíme přehled základních typů tematických posloupností:

Národní muzeum stojí na Václavském náměstí.

(1a) *Toto náměstí je jedním z nejrůznějších míst Prahy.*

(1b) *Horní části tohoto prostranství se tak dostalo krásné dominanty.*

(2) *Tato skutečnost je známa každému návštěvníkovi Prahy.*

(3a) *Je to velmi památná budova.*

(3b) *Sbírky Národního muzea jsou velmi hodnotné.*

(4) *Jiná významná pražská budova, Národní divadlo, stojí na Smetanově nábřeží.*

(5) *Teď si prohlédneme dvě významné pražské budovy. První z nich, Národní muzeum, bylo postaveno... Jsou v něm uloženy... Druhá budova, Národní divadlo, se nachází... Bylo postaveno...*

(6) *Národní muzeum... Národní divadlo... Obě tyto budovy patří k nejvýznamnějším...*

(7) *Přihnalo se jaro jako zelená povodeň. Celá země přes noc rozkvetla.*

(1a) – návazná tematizace rématu; **(1b)** – návazná derivační tematizace rématu; **(2)** – návazná tematizace výpovědi; **(3a)** – průběžné téma; **(3b)** – derivace průběžného tématu; **(4)** – derivace tématu z hypertextu; **(5)** – rozvíjení rozštěpeného rématu; **(6)** shrnutí témat; **(7)** – tematický skok

CVIČENÍ

1) Určete typy tematických posloupností, realizované v těchto třech případech.

- a) Petr se vydal na nádraží. Tady už ho čekali dva muži. Pozdravili ho a předali mu peníze. Ty hned zmizely v tašce...
- b) Anna hodně čte. Pracuje do úmoru. Nedovede odpočívat. Umí se dobře ovládat.
- c) Král měl tři dcery. Jedna byla hezká. Druhá vynikala svou hloupostí. A ta třetí...

TEXT

Milan Jelínek, nar. 22. 6. 1923

Z rodinného prostředí si odnesl česko-německou dvojjazyčnost. Maturoval r. 1942 na reálném gymnáziu ve Starém Brně. V letech 1942–1944 byl totálně nasazen v továrně na letecké motory ve Wiener Neudorfu. Národně pestré společenství v „totaleinsatzu“ pomohlo rozšířit jeho jazykové znalosti (o ruštinu, srbštinu, základy angličtiny a italštiny). Zapojil se do odbojové činnosti, byl zatčen a prošel sedmi nacistickými věznicemi (Vídeň, Brno, Breslau, Drážďany, Waldheim, Plavno, Reichenbach). Jeho strýc, fyzik František (Franz) Hlučka, který měl velkou zásluhu na Milanově perfektní němčině, byl aktivní antifašista, ale po válce ho Češi internovali a ve vězení ubili.

Po návratu z nacistického vězení studoval Jelínek v letech 1945–1948 na FF brněnské univerzity obory čeština, ruština a srbochorvatština (z té složil jen první státní zkoušku). Mezi jeho učitelé byli F. Trávníček, A. Kellner a J. Kurz. Jeho diplomová práce byla věnována stylistickému rozboru díla R. Těsnohlídka. Po promoci nastoupil jako učitel na reálné gymnázium v Holešově. V r. 1949 se vrátil na filozofickou fakultu (1950 získal titul PhDr.), ale po šesti měsících byl odtud převeden na místo redaktora nakladatelství Rovnost-Svoboda. Pozice nakladatelství se brzo zkomplikovala, protože bylo obviněno ze spolupráce s Ottou Šlingem, který byl v procesech na počátku 50. let odsouzen k smrti. Jelínek odsud odešel splnit vojenskou prezenční službu (1951–1953).

V letech 1953–1958 působil v brněnské pobočce Ústavu pro jazyk český ČSAV. 1958 získal titul CSc. (jeho kandidátská práce o rozsahu 830 stran měla název *Výběr syntaktických prostředků v obrozenské odborné literatuře*) a přešel jako odborný asistent na Filozofickou fakultu v Brně. I zde se zaměřoval především na stylistiku a jazykovou kulturu. Roku 1960 se habilitoval, jeho habilitační práce o dějových substantivech byla zároveň určena pro druhý svazek *Tvoření slov v češtině*, redigovaný M. Dokulilem. Postupně zastával funkce proděkana a děkana fakulty (1962–1964). V r. 1964 byl jmenován profesorem pro obor současný český jazyk. V letech 1961–62 působil jako hostující docent na univerzitě v Greifswaldu, 1965–66 jako lektor češtiny na pařížské Sorbonně. Patřil ke generaci původně aktivních členů KSČ, později tzv. „osmašedesátníků“. V roce 1969 se stal prorektorem brněnské univerzity, v letech 1968–1970 byl místopředsedou nově založeného Svazu vědeckých pracovníků (předsedou byl O. Wichterle), podílel se i na založení Masarykovy společnosti.

Roku 1970 musel z politických důvodů univerzitu opustit a až do odchodu do důchodu (1983) byl pracovníkem brněnské složky ÚJČ: přes svou kvalifikaci tam byl zařazen jako odborný pracovník, ale z práce v jazykové poradně vytěžil mnoho podnětů pro svou další vědeckou činnost. V té době v podstatě nemohl publikovat, psal pod zapůjčenými jmény J. Balhar, O. Ševčík nebo pod dívčím jménem své manželky Jana Poláková. Část jeho prací vyšla v interních materiálech (např. *Stylistické aspekty gramatického systému*), v zahraničních časopisech, nebo byla rozpracována bez naděje na publikování. Tehdy, zejména po roce 1981, se spolu se svou ženou zabýval vydáváním samizdatových odborných i literárních prací a časopisů (celkem 228 titulů) a organizoval bytové filozofické semináře (mj. za účasti francouzských filozofů).

Po roce 1989 se vrátil na fakultu a přijal funkci rektora Masarykovy univerzity (do r. 1992). Na fakultě dále působil jako profesor českého jazyka, nyní je emeritním profesorem. Od r. 1993 přednášel řadu let také na Slezské univerzitě v Opavě, na jejímž založení se významně podílel. Na obou univerzitách byl po léta i členem vědecké rady.

Milan Jelínek je spoluautorem významných kolektivních děl (*Příruční mluvnice češtiny, Encyklopedického slovníku češtiny, publikace Argumentace a umění komunikovat*). Jedním z jeho hlavních individuálních odborných témat je český jazykový purismus; monografické zpracování tohoto tématu bohužel stále ještě nedokončil. V oblasti jazykové kultury češtiny je významným popularizátorem: účastnil se přípravy publikace *O češtině každodenní*, po léta psal jazykové sloupky (tzv. „zákampí“) do Lidových novin, už v době, kdy vycházely ilegálně. Je členem redakční rady časopisu *Naše řeč* a několika zahraničních stylistických periodik.

Jelínkova žena a spolupracovnice Jana je vystudovaná filoložka. Milan Jelínek je otcem pěti synů. O svých bohatých životních zážitcích umí zajímavě vyprávět a v současné době sepisuje své paměti.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Z textu o významném českém jazykovědci a odborníkovi na stylistiku zkuste odfiltrout nepodstatné či méně důležité informace a vybrat informace nejdůležitější, které vám poslouží k tomu, abyste mohli o M. Jelínkovi napsat stručné encyklopedické heslo do publikace typu „Kdo je kdo...“. Vytvořte takové heslo.
- 2) Uvědomte si tematickou strukturu výše uvedeného textu o M. Jelínkovi. Hlavní téma je jasné, pokuste se pojmenovat (v souvislosti s rozdělením textu do odstavců) dílčí témata, resp. vyjádřit makropropozice. Možná vás pozorování tematického uspořádání povede k tomu, že navrhnete jiné rozčlenění textu do odstavců.
- 3) Má i vaše encyklopedické heslo určitou tematickou strukturu, skladbu z dílčích témat? Která to jsou, jak se liší tematické uspořádání obou textů – výchozího a odvozeného?
- 4) Nepochybně bez problémů a okamžitě určíte, který typ tematické posloupnosti v původním textu jednoznačně převládá. Lze v něm najít i místa, kde byl využit jiný typ tematické posloupnosti – nebo aspoň podtyp toho převládajícího?

- 5) **Rozeberte následující syntaktické útvary: kolik propozic je v nich vyjádřeno, které z nich formou větou, které nevětou? U posledního útvaru (*Roku 1970...*) byste možná navrhli jiné uspořádání syntaktických jednotek, které by z hlediska textové sémantiky lépe vyhovovalo.**

Po návratu z nacistického vězení studoval Jelínek v letech 1945–1948 na FF brněnské univerzity obory čeština, ruština a srbochorvatština.

Roku 1960 se habilitoval, jeho habilitační práce o dějových substantivech byla zároveň určena pro druhý svazek *Tvoření slov v češtině*, redigovaný M. Dokulilem.

Roku 1970 musel z politických důvodů univerzitu opustit a až do odchodu do důchodu (1983) byl pracovníkem brněnské složky ÚJČ: přes svou kvalifikaci tam byl zařazen jako odborný pracovník, ale z práce v jazykové poradně vytěžil mnoho podnětů pro svou další vědeckou činnost.

- 6) Zkuste si mezi sebou porovnat výsledky individuálních interpretací výchozího textu o M. Jelínkovi. Na tématu textu byste se jistě všichni bez problémů shodli, možná ale text pro všechny interprety nemá stejný smysl? Někdo si možná z textu odnese obraz M. Jelínka jako významného českého lingvisty, jiný obraz odvážného účastníka odbojové činnosti (za války i za normalizace)... co jiného by ještě mohlo představovat smysl textu pro další interprety?

6.3 Členění textu

Bývá označováno také jako **segmentace**. Je odvozeno z **kompozice** textu, uspořádání myšlenek, dílčích témat. J. Mistrík rozlišuje **mikrokompozici (tektoniku)** jako výstavbu textu spíše „zdola“, spojováním jednotlivých výpovědí, a **makrokompozici (architektoniku)** textového celku, odvozenou např. z určitého žánrového modelu („textového vzorce“).

Segmentaci textu (mluveného nebo psaného, monologického nebo dialogického) ovlivňují:

- zobrazovaná „skutečnost“ (včetně např. myšlenkových postupů)
- sociální a zvláště komunikační role účastníků
- vztahy účastníků, jejich vývoj
- dynamika komunikační situace (události): proměny počtu účastníků, jejich rolí, vztahů, postojů
- činnosti účastníků
- využití různých kódů
- uplatnění různých slohových postupů (pasáže statické – dynamické)
- intertextové vztahy, odkazy
- v uměleckém textu dějová pásma (linie), epizody, časové posuny, změny autorské perspektivy
- vztahy částí a celku, obecného a konkrétního, pasáží akčních a reflexivních

U složitějších textů rozlišujeme členění

- **horizontální** (linearita): začátek – střed – konec; rámcové složky; kapitoly, oddíly, paragrafy, odstavce atd.
- **vertikální** (hierarchizace, profilace, reliéfizace; rozlišení závažnosti částí textu); text hlavní a vedlejší (odbočky, vsuvky, poznámky, přílohy, méně závažné doprovodné texty)

J. Hrbáček (1994) předkládá následující posloupnost **textových jednotek** (od výpovědi směrem nahoru) a používá při tom svou vlastní specifickou terminologii:

- výpověď
- složená věta/výpověď (v tradiční terminologii „souvětí podřadné“)
- výpovědní spojení („souvětí souřadné“)
- výpovědní celky (založené na juxtapozici, volném přiřazování)
- výpovědní bloky (jednotky na úrovni **odstavců**; výpovědi jsou v nich spojeny těsnou návazností, která je na hranici bloku přerušena)
- promluvové úseky (rovněž jednotky na úrovni odstavců, ale konstituované hlavně na základě společného tématu – **hypertématu**)

Pozor: u jednotek na úrovni odstavců lze pak sledovat míru návaznosti a typ přechodů mezi odstavci: přechody měkké, splývavé X tvrdé, ostré (J. V. Bečka).

- promluva (obsahově sémantická a komunikační jednotka)
- promluvení („promluvení“ je v dialogu obvykle totožné s replikou, a podle Hrbáčka i s promluvou; ale někdy může promluva být realizována ve dvou replikách čili „promluveních“, když jeden účastník dopoví, co druhý začal; a jedna replika – promluvení může obsahovat i části dvou různých promluv, pokud mluvčí změní náhle téma pod vlivem nějakého situačního faktoru: *ještě ti chci říct / promiň, někdo zvoní...*
- promluvové komplexy:
 - dialogická sekvence promluv (zhruba odpovídajících replikám – viz výše)
 - monologická sekvence promluv, např. text + pretext / posttext (prolog, předmluva, úvod; epilog, doslov, závěr)
 - složená promluva se zapuštěným citátem
 - složená promluva epická, dramatická (složená z řeči vypravěče a řeči postav)

Specifika členění:

- dialogu (repliky, sekvence; k tomu přistupuje zvuková, syntaktická, komunikačně-pragmatická segmentace replik)
- prózy (pásmo vypravěče – postav)
- poezie (verše, strofy, přesahy...)
- dramatu (dialogické repliky + autorské scénické poznámky)

Vztahy mezi textovými jednotkami:

- kontaktní (mezi sousedními jednotkami) – distantní (mezi jednotkami v textu od sebe vzdálenými; mluvčí se např. vrací k určitému tématu); lze uvažovat i o jednotkách diskontinuitních, přerušených např. digresí, odbočkou)
- obdobné jako ve struktuře souvětí:
 - aditivní (slučovací)
 - adverzativní (odporovací)
 - gradační (stupňovací)
 - alternativní (vylučovací)

- kauzální (příčina, důvod, důsledek, účel, podmínka)
- časové, prostorové

Vztahy mezi rozsáhlejšími textovými jednotkami (sféra **kompozice** textu):

- jedna jednotka může ve vztahu ke druhé (nebo k několika předchozím jednotkám) představovat např. dodatek, vysvětlení, ilustraci, korekturu / rektifikaci, analogii, přirovnání, specifikaci, definici, zobecnění, argumentaci, interpretaci, vyvození výsledků, závěr, shrnutí

Vyjadřování vztahů mezi textovými jednotkami:

- mohou být vyjadřovány s různou mírou explicitnosti, uplatňují se při tom různé členicí signály a textové orientátory (*nejdřív... zadruhé... na závěr... viz výše...*) i kontaktní prostředky (*vrátím se teď k prvnímu příkladu, sledujte to prosím se mnou...*)

J. V. Bečka navrhuje pro interpretaci textové **kompozice** ještě následující pojmy:

- větné linie (postupná, výčtová, asociační): v textu převládá jedna z nich, nebo se střídají
- linie nadvětných souvislostí a jejich přerušování (např. při přechodu k jinému dílčímu tématu vzniká textový „šev“)

TEXT

Ignát Herrmann: Sudička!

Konečně jsem jednou do té trafiky vešel. Povídám: konečně – neboť ačkoli jsem kolem ní chodil několik let, nemohl jsem se odhodlati, abych tam vstoupil. Pokusil jsem se o to jednou, když mně náhodou došly doutníky v neobvyklou chvíli a kdy tedy chtě nechtě musil jsem se uchýlit do trafiky nejbližší, prahna po vonném dýmu našich kubánských a nechtěje se vzdátí tohoto požitku, než bych došel ke „své“ trafikantce. Ale povídám zase: Pokusil jsem se o to jen. Popadl jsem kvapně za kliku, otevřel jsem, ale vtom stejně kvapně vycházel tamodtud nějaký policajt, nesa konfiskované noviny – já ucouvl, abychom se neporazili, a potom jsem prchal dál a dále, do trafiky nevkročiv. Neboť co jsem spatřil za pultem, zahnalo mi na chvíli chuť ke kuřbě vzácných našich erárních smotků, a nejen to: divil jsem se, že nepadám v mrákotách, že nejsem uštknut. Stála tam ženština jak rohatina, špičatá kolem dokola. Ze zvdlého, žlutého, vrásčitého obličje vyzíralo dvě baziliščí oči – oči, jakých jsem posud neviděl. Tak bodavých, jedovatých očí – o nichž jsem byl přesvědčen, že již jejich pohledem musí naskakovati na těle zhladnutého nešťastníka puchýře. Kolem fialových, tenkých, širokých úst táhly se od nosu hluboké rýhy, vyznačující neobyčejnou jízlivost. Brada byla zarostlá šedým chmýřím, žluté, lesklé, ohyzdné čelo bylo pokryto hnědými skvrnami. Laloky odstávajících uší prodlužovaly se tíhou ohromných náušnic. Krk se drze pyšnil velkým voletem a netvárná hrud' byla obepjata korzetem úmyslně velkým. Ale tento korzet byl dutý. O pult opíraly se dlouhé, kloubaté, chrastivé prsty. Stáří této odstrašující bytosti nemohl jsem odhadnouti, ale tak mimoděk počítal jsem na sta let. Prchal jsem, prchal a schnul jsem úzkostí, zdali za mnou strašlivý ten zjev neletí. Byl jsem přesvědčen, že pod

ošumělým atlasovým životem hrozná té ženy jsou na zádech složena křídla, podobná netopýřím, ale strašlivě veliká, s blanami chřestivými a s pěti ďábelskými drápy. Od té doby věřil jsem v rozličné báječné bytosti, jimž jsem se dříve posmíval, na vlkodlaky, valkýry, polednice a tak dále. S pověřivou bázni kráčival jsem vždy kolem té hrozná trafiky, ale nemohl jsem se ubránit, abych se nepodíval dovnitř, zvláště večer, kdy tam hořel plyn a kdy mne na ulici nebylo vidět. Ano, seděla za pultem jako sova – co pravím, sova! – sova mi proti hroznému tomu zjevu připadala jako rajský motýl –, seděla tam a skleněným, umrtvujícím zrakem hleděla ven, kamsi do neurčita. Trafika bývala vždy prázdná. Snad příšerná ta osoba vypíjela krev i maso svých nešťastných obětí a do scvrklých kůžiček balila šňupavý tabák. Pro koho? Zase jen jako vnadidlo pro další nešťastné zbloudilce. Až konečně po několika letech, když mně zase jednou došly doutníky a kdy jsem – prahna po „vonném“ dýmu našich vzorných kubánských – ohlížel se po povědomém Turku na vratech a naleznuv jednoho vstoupil jsem dovnitř, octl jsem se tvář v tvář strašlivé té Gorgoně. Byl jsem uvnitř, zapráskl jsem již dveřmi, na ústup nebylo pomýšlení. Sebral jsem tedy veškeru svoji zmužilost a vyřkl jsem jediné slovo: „Kuba!“ Ruka její sáhla nazad, aniž se tělo otočilo, a pavoučí prsty chopily se bedničky, kterouž práskly na pult. Oddechl jsem si – nebyl jsem v trafice sám. Na staré pohovce, potažené voskovým, studivým plátnem, na němž se můžeš za nejparnějšího léta nastudit, seděla jakási stará frajle v starodávném úboru. Doufal jsem, že před tímto svědkem nechopí se mne hrozná ta trafikantka a nebude sáti krev z nevinného mého, ostatně chudokrevného těla. Dámy byly zabráný v horlivý hovor, z něhož ani můj příchod jich nevyrušil. Ač jsem chtěl uprchnouti co nejdříve, působilo cosi neobyčejnou přitažlivostí a drželo mne na prohnité podlaze před pultem. Vybíral jsem tedy zdlohouvě doutníky a poslouchal jsem, neodvažuje se pohlédnouti v žlutý obličej strašidelné trafikantky. „Ano – kde jsem to přestala, slečno Tóny?“ zaharašil její hlas – vzpomněl jsem si při tom na zvuky, které vyluzuje had chřestýš, ač jsem ho nikdy předtím neslyšel – „kde jsem přestala? Dobře, u pana lajtnanta Šustršice. Můj bože, frajln Tóny, toho měli znát! Byl v té samé kumpanii jako můj otec, hejtman. Tenkrát byl můj nebožtík otec první na majora, matka měla peníze a statek, mně bylo osmnáct let, Šustršic jim byl jako panna. Myslíl si na mne – rozumí se také kvůli protekci –, můj otec byl hejtman a první na majora...“ Klika cvakla, do trafiky vstoupil nějaký muž žádaje viržinky. Třískla mu krabicí na pult jako dříve mně, muž si vybral dva kousky, zaplatil, odešel. „Toho znaj?“ zadrnčela trafikantka hodíc hlavou za neznámým. „To je ten pangrotýrovaný sládek, co měl sbírku šmetlinků za deset tisíc zlatých. To musel puknout – měl vařit pivo, a ne dávat šmetlinky do špiritusu!“ Po této soustrastné poznámce pokračovala: „Tak Šustršic si myslel na mne. Mně bylo osmnáct – kauci jsem měla – mladá jsem byla taky. Vždyť jsem jim okazovala svůj portrét z těch dob. A jednou přišel Šustršic v plné parádě...“ Klika cvakla podruhé, do trafiky vešel kupec žádaje půl lotu rapé. Odbyla ho rychle, šňupák odcházal se zdvořilým „rukulíbám“. Nemohl jsem být s vybíráním hotov. Sotva dovřel dveře, šlehla za ním trafikantka: „Všimli si ho, frajln Tóny? Teď říká rukulíbám! – protože je na penzi. Ale měli ho vidět, holomka, když byl ve službě – byl rešpicientem. Ten se nás nasekýroval. Teď kouká, aby dostal vejvažek...“ A chlubně, plnými ústy mluvila pak dále: „Jednou přišel Šustršic v plné parádě. To jsem věděla, co bude: šel říkat o mě. Mně bylo osmnáct, já nespěchala. Moje matka také ne. Měla peníze a statek – a moje matka byla fon, frajln Tóny, od fon. Ukazovala jsem jim tuhle náš familienvopn? Fon Truthahn byla moje matka. – Chudák Šustršic, sotva že to vykoktal. Já z toho neměla rozum – potom jsem se něco navzpomínala, když už bylo po všem! Matka mu řekla, že mám čas, že na mě nespěchá, aby

přišel za rok... A Šustršic blamářovaný odcházel...“ Vybíral jsem, vybíral, nemohla se dobrati. Rád bych tu historii vyslechl do konce. Předě mnou byla již kupa doutníků. Cítil jsem, jak po mně šeredná trafikantka chvílemi očima šlehá. Nyní cvakly dvěře opětě a vešel vychrtlý člověk ošumělého zevnějšku. Koupil si viržinko. Sotva byl z krámu, řízla trafikantka: „Na tohodle si daj pozor! To je tajný! Moh si stát líp, měl dům a kupecký krám tady vedle v ulici, ale utahal to s herečkou. Teď chytá po padesáti krejcarech zloděje...“ A mluvila jako dřive: „Matka povídala Šustršicovi: ‚Pane lajtnant, počkaj rok. Róza má čas, je mladá, a oni mohou být zatím obrlajtnantem. Vědí, že Haubitz – to byl můj otec – je první na majora.‘ Šustršic šel, mně ho bylo líto. To neměla matka dělat, ale spletl ji obrlajtnant Hybš, který se o mě taky ucházal. Toho zas já nechtěla. Byl starší, měl náramnou pleš, hrál karty – a ty holky, co jich nechal sedět! Něco hrozného, frajln Tóny! Z toho bych si nebyla nic dělala, ale jedna po něm chovala, a to u mě rozhodlo. Ještě kdyby to bylo bývalo jen tak, ale chtěla na něm peníze. Aby je pak dával z mého věna, ne? Byl to lump. Však ho taky za rok kasířovali pro dluhy z karet. Tenkrátě to bylo jiné...“ Klaply dvěře – do trafiky vešel mladý, bledý, asi třicetiletý muž. Skromně požádal o krátké, vybral si čtyři, položil desetník a odcházal, když si byl doutník zapálil. Ještě doznívaly jeho kroky na ulici, když dcera po hejtnanu Haubitzovi spustila: „To maj také takového rytíře. Měl děvče – je sám z bohatého a jeho otec měl dva činžáky – a najednou ji nechal sedět. No, kdyby nechal samotnou, ale holka byla zkažená. Pak ho žalovala na alimentaci a on odpřisáh, že nic. Došlo na kriminál a seděl čtyři měsíce – před osmi neděľma ho pustili. Teď by si ji vzal, aby nemusil platit, ale její matka zas nechce kriminálnika za zetě. To jsou pády...“ Bylo mi horko. Konečně jsem vybral kuba, kolik jsem mohl do kapes nastrkat, ale abych mohl ještě chvíli zůstat, žádal jsem viržinka. Štěstí od boha, že mne nezná! Také by mě vyprovodila. Ale přece bych byl rád přečkal frajli Tóny. Než ta chtěla vědět historii dcery Haubitzovy dokonale – ač ji nejspíše již desetkrátě slyšela –, seděla jak připečetěná. A přišerná trafikantka pokračovala, když mně viržinka podala: „Hybše kasířovali – a Šustršic už víckrát nepřišel. Teď to tak povídám, frajln Tóny, ale tenkrátě mně bylo hůř. Naplakala jsem se, matku prosila, aby Šustršicovi psala, pak jsem hrozila, že se utopím, ale matka byla neoblomná. Až jednou povídá: ‚Róza, dneska snad přijde Šustršic – to už byl obrlajtnant –, já mu psala, ustroj se.‘ Ustrojila jsem se, matka poslala do hostince pro večeri, čekali jsme. – Šustršic nepřišel. Takhle jsem si jim šaty z těla trhala – takhle... – (trafikantka mávala ve vzduchu rukama, jako by se rvala) –, ale co mně to pomohlo! Bylo po ženichu – a po vdavkách. Za měsíc dali fatrla do penze – staly se u fortifikace nějaké partyky a na fatrla to svedli. Ještě že nebyl kasířovaný. Maminka ho nechala, šla od něho, a – já zůstala svobodná. Šustršic byl pak majorem – já si mohla oči vyplakat –, ale byl konec. No, řemeslníka jsem si vzít nemohla jako oficířská dcera...“ „Jojo, frajln Róza,“ zakývala hlavou slečna Tóny... „Jojo! Měli to podobně jako já...“ Věděl jsem dost, zaplatil jsem doutníky, nacpal je do kapes a odcházal jsem. Štěstí, že mne nezná. Mne nezvochluje. – Ale přece, nejasa si jist, nedověřel jsem dvěře a vyšed přitlačil jsem se do stínu na vrata. A z nitra trafiky zazníval nyní křaplavý, jedovatý hlas slečny Rózy: „To děkuju bohu, že zde byli, frajln Tóny! Tenhleten jistě krade po trafikách cigára! Proto tak dlouho vybíral! Já z něho oči nespustila! Má zakázanou Prahu! Jednou sem chtěl jít, ale viděl policajta, který odnášel noviny. Měli ho vidět, jak bral okolo rohu. To jsem teď dávala pozor, aby nezaplatil falešným zlatníkem... Ten je dělá, ty žižkováky...“ Potácel jsem se dále jako zločinec. Přece na mne taky něco věděla...!

(HERRMANN, Ignát. *Smlíšené zboží*, Praha 1977, s. 273–278)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU:

- 1) Herrmannovu povídku zkuste rozdělit do odstavců (zde bylo autorovo členění odstraněno). Uvědomte si při tom různé motivy členění textu, jako je změna perspektivy, změna slohového postupu, posun v čase aj. Samozřejmě nemusíte „kopírovat“ autorův individuální úzus: Herrmannovo členění textu je velmi bohaté a individuální, v mnoha případech vyděluje do samostatného odstavce jednak přímou řeč postavy, ale i její uvozovací větu, apod. Tímto způsobem člení povídku do více než čtyřiceti odstavců. Zdůvodněte svoje členění a hlavní principy výstavby textu, kterými jste se při rozčleňování řídili.
- 2) Využijte Herrmannovu povídku i k tomu, abyste se seznámili s některými výrazy, které dnes už patří mezi historismy nebo archaismy, abyste si případně uvědomili, z jakých jazyků pocházejí. Co je to např. *(obr)lajtnant, pangrotýrovaný, šmetrlink, blamírovaný, familienvopn, fortyfykace, partyky...*? A co např. *kuba, viržinka, rapé?* Význam slova *zvochlovat* asi uhodnete z kontextu. Upoutaly vás i některé gramatické jevy v textu?

6.4 Syntax textu

Bývá označována také jako *nadvětná syntax* či *hypersyntax* (na rozdíl od syntaxe větné, resp. výpovědní).

V předchozím oddílu o členění textu jsme se zabývali tím, jak je text „poskládan“ z jednotlivých **textových jednotek** (někdy nazývaných **textémy**), jak jsou vyznačeny jejich hranice, jaké jsou vztahy mezi nimi. Nyní se budeme těmito jednotkami zabývat „zevnitř“: zaměříme se na jejich syntaktické obsazení; tj. na to, jak se v textu realizují „systémové“ syntaktické konstrukce, jakým modifikacím a změnám případně podléhají při přechodu ze systému do textu. Tyto změny mohou mít v různých typech textů rozdílné motivace a pohybují se na ose mezi **ekonomií** výrazu (výrazovou úsporností, která je někdy nezáměrná a ohrožuje srozumitelnost sdělení) a **redundancí** (nepřipravené mluvené projevy s množstvím opakování, oprav – i to je někdy na úkor srozumitelnosti), mezi vyjadřováním implicitním a explicitním.

Realizace a modifikace syntaktických konstrukcí v textu

- **redukce** (oproti úplné systémové syntaktické konstrukci něco chybí, je vypuštěno):
 - **apoziopeze** (nedokončená, nedořečená výpověď), případně proziopeze (zde nechybí konec, nýbrž regulérní začátek; např. při představování „Moje sestra“ místo „To je moje sestra“)
 - **elipsa** (situační, kontextová): vypouštět je možno nejrůznější větné členy, některé elipsy nabývají i ustálené, lexikalizované povahy; na eliptičnosti je založeno formování vztahu mezi otázkou a odpovědí v dialogu, kdy odpověď může být v různé míře eliptická, může být maximálně redukováná ve vztahu k otázce, ale zároveň může být i rozšířena o informace, které tazatel nežádal; někdy se rozlišuje vyjadřování eliptické a brachylogické, založené na fragmentárnosti, heslovitosti (různé seznamy a soupisy, kde vlastně nejde o vypouštění něčeho gramaticky a sémanticky náležitého)
- **obohacování, modifikace:**
 - vytýkání, osamostatňování větných členů
 - volné připojování, vyčleňování / přičleňování (**parcelace / kompletace**): při parcelaci jde o vyčlenění syntakticky obligatorního členu z výpovědi a osamostatnění „parcelátu“ ve výpovědi

další; při kompletaci jde spíše o přisouvání, připojování různých doplňků a dodatků, ale výsledky těchto „opačných procesů“ většinou není snadné rozlišit; takto jsou připojovány tzv. „přídavné“ („přívětné“) výrazy a konstrukce, často kontaktového charakteru (*vid, že jo, no ne?* aj.)

- vkládání, vsouvání (**parenteze**): množství vsuvek, které vytvářejí v textu vedlejší větou (promluvovou) linii, je příznačné jak pro běžný mluvený projev (málo organizovaný, nedostatečně uspořádaný), ale i např. pro odborný text se složitou, mnohvrstevnou myšlenkovou výstavbou. Vsuvky jsou prostředkem „reliéfiace“ textu (odstupňování sdělovaných informací podle důležitosti) a obsahují většinou různá vysvětlení, poznámky, komentáře. V tomto sémantickém zaměření se jim podobají tzv. **komentující závislé věty**, které ovšem na rozdíl od vsuvek jsou zapojeny do okolního kontextu (např. uvozujícím konektorem) a nemusí být vloženy dovnitř hlavního sdělení, které přerušují, ale mohou stát vůči němu i v antepozici nebo postpozici.

Dále uvádíme příklady na jednotlivé možnosti syntaktického obsazení textových jednotek (zčásti přitom vycházíme z terminologie J. Hrbáčka):

- Věta jednoduchá: *Josef nám jako úplný začátečník způsobil mnoho starostí.*
- Věta jednoduchá s přídavnými výrazy: *Víte, Josef byl úplný začátečník, ne?*
- Větný ekvivalent: *Koukej, Josef!*
- Věta složená (= souvětí podřadné), hypotaxe: *Josef nám působil starosti, protože byl úplný začátečník.*
- Nevětná konstrukce rozvitá hypotakticky: *Ještě si musíme promluvit o Josefovi. Případ, který nám působí starosti, protože jde o úplného začátečníka.*
- Větný blok (vytvářený složitějším komplexem vět vedlejších): *Josef nám působil starosti, protože byl úplný začátečník a práce mu nešla, ať dělal co dělal.*
- Výpovědní spojení (= souvětí souřadné), parataxe: *Josef byl začátečník, a proto nám působil starosti.*
- Výpovědní spojení s nepravou vedlejší větou: *Josef nám způsobil mnoho starostí, aby se pak už nikdy neobjevil.*
- Výpovědní celek – juxtapozice: *Josef nám způsobil mnoho starostí, byl úplný začátečník.*
- Apoziopse: *Josef, s tím teda bylo...*
- Elipsa: *Byl Josef úplný začátečník? Ne. Ne, nebyl. Ne, úplný ne.* (různě stupně redukce odpovědi)
- Vytýkání, osamostatňování: *Josef, ten nám způsobil mnoho starostí.*
Byl to Josef, kdo nám způsobil mnoho starostí.
- Vyčleňování (parcelace): *Způsobil nám mnoho starostí, ten Josef.*
- Přičleňování (kompletace): *Byl (to) úplný začátečník. Ten Josef.*
- Vsuvka, parenteze: *Josef – byl úplný začátečník – nám způsobil mnoho starostí.*
- Komentující závislá věta: *Jak si jistě umíte představit, Josef nám způsobil mnoho starostí.*

TEXT

To už se ulice rozšiřovala v náves: mezi silnicí a řadou domků prostíral se teď široký pruh trávy s řídce vysázenými stromky, mezi nimiž bylo postaveno (pro dnešní slavnost) několik stánků, u nichž se prodávalo pivo, limonáda, burské oříšky, čokoláda, perníky, párky s hořčicí a oplatky; v jednom stánku měl své stanoviště městský mléčný bar: zde nabízeli mléko, sýry, máslo, mléčné koktejly, jogurt a kyselou smetanu; alkohol (kromě piva) se neprodával u žádného stánku, ale

přesto se mi zdálo, že většina lidí je opilá; tlačili se u stánků, překázeli jeden druhému, lelkovali; sem tam se někdo nahlas rozezpíval, ale byl to vždy jen marný náprah hlasu (doprovázený opilým náprahem paže), dva tři takty písně, které hned utonuly v hluku náměstí, do něhož se z ampliónu ozývala nepřehlušitelně gramofonová deska s lidovou písní.

(KUNDERA, Milan. *Žert*, Praha 1967, s. 241-242)

A na podzim jsme se rozjeli do světa. Ludvík odjel studovat do Prahy. Já do Brna. Oba jsme nechali doma dva opuštěné lidi. Ludvík maminku, já tatínka. Brno je našťástí od nás dvě hodiny vlakem. Jezdívám na sobotu a neděli domů. Za tatínkem a za kapelou. Ale Ludvíka jsem po maturitě celý rok neviděl.

(KUNDERA, Milan. *Žert*, Praha 1967, s. 134-135)

Teprve kolem osmé hodiny jsem šel ze schůze. Na náměstí jsem uviděl Ludvíka. Šel po druhé straně chodníku opačným směrem než já. Skoro jsem se lekl. Co tu dělá? Potom jsem zahlédl jeho pohled, který na mně na vteřinu spočinul a rychle zase uhnul stranou. Dělal, že mne nevidí. Dva staří kamarádi. Osm let v jedné lavici! A dělá, že mne nevidí!

(KUNDERA, Milan. *Žert*, Praha 1967, s. 123)

Ptal jsem se jí, kde bydlí, co dělá, jestli chodí často do kina. Řekl jsem jí, že pracuju v dolech, že je to dřina, že se dostanu málokdy ven. Říkala, že je zaměstnána ve fabrice, že bydlí v internátu, že musejí být v jedenáct doma, že do kina chodí často, protože ji nebaví tancovačky. Řekl jsem jí, že bych s ní šel rád do kina, až bude mít zase někdy volno. Řekla, že chodí raději sama. Zeptal jsem se jí, zda je to proto, že se cítí být v životě smutná. Přisvědčila. Řekl jsem jí, že mi taky není veselo.

(KUNDERA, Milan. *Žert*, Praha 1967, s. 69)

Pomstili se mi tehdy jaksepatří, udělali ze mne stvůru, bestii, úplná kampaň, začali slídit po mém soukromém životě, to byla moje Achillova pata, žena nemůže žít bez citu, to by nebyla žena, proč bych to zapírala, hledala jsem lásku jinde, když jsem ji neměla doma, stejně jsem ji hledala marně, jednou to na mne vypálili na veřejné schůzi, prý jsem pokrytec, pranýřuju prý jiné lidi, že rozvracejí manželství, chtěla bych je vylučovat, vyhlazovat, ničit, a sama jsem manželovi nevěrná, kde můžu, tak to říkali na schůzi, ale za zády to říkali ještě hůř, prý jsem pro veřejnost jeptiška a v soukromí jsem kurva, jako by nemohli pochopit, že já právě proto, že vím, co je to nešťastné manželství, já právě proto jsem přísná na jiné, ne z nenávisťi k nim, ale z lásky, z lásky k lásce, z lásky k jejich domovu, k jejich dětem, protože jim chci pomoci, vždyť já mám taky dítě a domov a mám o ně strach!

(KUNDERA, Milan. *Žert*, Praha 1967, s. 24)

Vcelku tedy je s výhradami možno říci, že rukopis, přes mnohé nedostatky, zejména četné naturalismy a celkovou ideovou neujasněnost, jeví stopy epického talentu a nebyl bych, v zásadě, bude-li redakce ochotna s autorkou na rukopise dále pracovat, po prodiskutování ediční radou proti jeho eventuálnímu vydání, po zralé úvaze a pokud se do té doby neobjeví práce lepší.

(ŠKVORECKÝ, Josef. *Lviče*, Praha 1969, s. 47)

A co já? Kam půjdu? Kam dojdu?

Kam? Ty to víš, Karle Ledne. Je to neslušné slovo. Ale kam jinam chceš dojít s tou záhadnou slečnou Stříbrnou? A kam jinam chceš vůbec dojít po té cestě svého života, když se ti z něj vytratilo desatero božích příkázání?

Blbost, řekl jsem si. Moje básnická praxe mě nakazila bombastem. Kam chci dojít? Do postele slečny Stříbrné přece. Víc mě nezajímá.

(ŠKVORECKÝ, Josef. *Lvíče*, Praha 1969, s. 165)

„Tak honem!“ vzal jsem ji pod paží a pomohl jsem jí vstát. Vstala poslušně, najednou byla jako beránek. Ironicky jsem si uvědomil, že se ve mně probouzí ochránce slabšího pohlaví, jako v těch filmových kýčích, co to v nich vždycky začíná přespolním během. A co má být? řeklo cosi ve mně. A já dodal: Miluju slečnu Stříbrnou. Skoro vážně. A když člověk někoho miluje, chce pro něho něco udělat. Hemingway. Chtěl jsem pro slečnu Stříbrnou přinést horký čaj, posadit ji na lavičku pod kaštiny a vstoupit k ní do těch výborně honorovaných služeb lásky. Jde to se mnou teda rychle z kopce, slečno Stříbrná. Tomuhle říkám trefa do černého, vy krásná lučštnice. Vedl jsem ji úzkou uličkou mezi kabinami k číslu sedm, k šťastnému židovskému číslu, a tam jsem jí horlivě slíbil, přestože takový slib nevyžadovala, že přinesu čaj na lavičku proti kabinám.

(ŠKVORECKÝ, Josef. *Lvíče*, Praha 1969, s. 30-31)

Zakoukal jsem se do rukopisu, ale nevnímал jsem, co v něm stojí. Blumenfeldka. Jak to povídal šéf? Mladá ženská... v životě ji houby potkalo... je jak posedlá... zlitá kvůli tomu půl ediční rady - a co ji k tomu žene? Co z toho, sakra, má, prosazovat rukopisy o mravně narušených dívkách? Bude se bít za nějakou začínající spisovatelku, jako kdyby na tom závisel osud světa! o jednoho spisovatele víc nebo míň, co na tom. Svět stejně spěje k tepelné smrti vesmíru, a i kdyby ne, život je krátký a může být tak plný nepřijemností... Zamrazilo mě. Jaká budeš, ty nebezpečná nová dobo bez bezpečných procesů?

A co to je, co žene Blumenfeldovou? Sama nepíše, což je dnes skoro rarita. Ani doslovy. Veškeré svoje literární sklony vylévá na záložky. A na prosazování těch svých donkichotských knih.

(ŠKVORECKÝ, Josef. *Lvíče*, Praha 1969, s. 56-57)

dyž sme byli v tý nemocnici ne? sme tam šli ne? sme zaklepali a vylezla ta sestřička a / **povídá** co se mu stalo ne? / tak sme to vysvětlili a / **prej** že počkejte přide doktor ne? / tak sme tam čekali přišel doktor a / co ste dělал ne? / a Haniska **že** sem se sekl sekerou do nohy **prej** / a a proč? / **prej** nechtěně / hm no tak počkejte no...

jak sme tam byli v tý Lysý / táta se na ni **ptal** / co **jako** tetka jo / **jako** co babka / a Jirka nám právě **vypravoval** / **že** chodila k doktorovi / a doktor **říká** a to máte nervy támdle si vemte prášky / a vona byla už z těch prášků tak otrávená / **že** ji odvezli do Sadský / a von se šel na ni podívat / a dyž viděl v jakym stavu ta máma jeho je / tak Helena **povídala** no já **prej** sem ho musela krotit / von **prej** vltlnul k tomu doktorovi do kanceláře / von seděl u stolu / **von pá** co si přeje a **von** že se nestydíte / v takovymdle stavu ta máma je / vy do ní cpete dvanáct prášků za den a ty lidi spěj a vy je úplně je vodděláváte těma práškama / dyť se na ni / ta jenom leží jako mrtvola ta si nedojde ani na záchod / a než sem šla / dyť to je hrůza / víte co já si ji vezmu domu / no to **prej** nemůžete

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Uvedené ukázky jsou vybrány z díla dvou velkých českých prozaiků, poslední dvě pak pocházejí ze současných korpusů mluvené češtiny. Charakterizujte je z hlediska textové syntaxe. V rozsáhlejších výpovědních celcích si všimněte jejich organizace, vzájemných vztahů jednotlivých výpovědí. Hledejte vsuvky, elipsy, parcelace, apoziopse apod.
- 2) Lze vždycky rozlišit promluvy vypravěče a promluvy postav? Rozlište v ukázkách řeč přímou, nepřímou, polopřímou, neznačenou přímou. Zvláštní pozornost věnujte způsobům reprodukce cizí i vlastní řeči a tomu, jak jsou reproduktivní pasáže v psaných, resp. mluvených projevech signalizovány.

6.5 Koherence, koheze

Tyto pojmy označují spojitost, soudržnost textu. Text „drží pohromadě“, protože je protkán, propojen sítí vztahů mezi částmi jednotlivých výpovědí, případně i vyšších textových jednotek. V jedné výpovědi je pojmenována určitá osoba nebo věc, v dalších výpovědích se odkazuje k témuž předmětu řeči – ale třeba prostřednictvím úplně jiných výrazů; nebo se odkazuje k jinému předmětu řeči, ale k takovému, který s oním dříve zmíněným úzce souvisí, i to vytváří návaznost obou výpovědí. Rozlišujeme navazování kontaktní (mezi sousedními výpověďmi) a distantní (mezi výpověďmi od sebe v textu vzdálenými).

Reference (odkazování) k předmětům řeči může přitom být

- individuální (*ve sklenici na stole je mléko*)
- generická, druhová (*mléko je zdravé*)

Dále lze rozlišit odkazování

- exoforické (mimo text)
- endoforické (v rámci textu)

Při odkazování k určitým předmětům řeči (buď stále k témuž, nebo k různým, ale spojeným nějakým společným jmenovatelem) se uplatňují principy **opakování** (téhož výrazu) a **nahrazování** (synonymem, antonymem, hyperonymem, hyponymem; zájmeny, zájmennými příslovci; obecnými substantivy jako *člověk, věc*; také např. komparativem, při srovnávací referenci: *starý – ještě starší*). Pokud v textu opakovaně odkazujeme k témuž předmětu řeči, vytvářejí výrazy s touto funkcí tzv. **izotopní** (izotopické, anaforické, identifikační, koreferenční, topikální...) **řetězce**, např.: *Žena před námi se ohlédla. Poznali jsme ji. Byla to Jirkova matka. Paní Nováková se na nás usmála...*

Podle toho, zda odkazujeme stále k témuž, identickému předmětu řeči, nebo k předmětům různým, ale spojeným např. příslušností ke stejné skupině, se rozlišuje

- **identifikace** (tuto funkci plní koreference, opakování, synonyma, např. *chlapec – ten kluk...*)
- **alterace** (např. *Psi se rozběhli. Ten velký nám brzo zmizel z dohledu. Ale jezevčíka jsme ještě viděli...*)

Pozor: Jestliže někteří autoři rozlišují mezi termíny **koherence** a **koheze**, myslí se koherencí „hloubková“, sémantická spojitost mezi částmi textu, vyjádřená často pouze implicitně, kterou z textu při interpretaci vyrozumíváme. Koheze v tom případě znamená „povrchovou“, explicitně vyjádřenou spojitost jednotlivých částí.

M. A. K. Halliday a R. Hasanová, autoři klasické publikace *Cohesion in English* (1976), rozlišují tyto základní typy koheze:

- **koreference** (referenční koheze): jednotka zastupovaná i zastupující (antecedent – postcedent) poukazuje k témuž předmětu řeči; navazovat je možno oběma směry, častěji k tomu, co už bylo v textu řečeno (**anafora**, anaforické navazování), méně často k tomu, co teprve vysloveno nebo uvedeno bude (**katafora**, kataforické navazování: *Vy jste to ještě neslyšeli? Včera přece...*); při koreferenci se často uplatňuje **pronominalizace**, náhrada plnovýznamových výrazů zájmeny
- **elipsa** (její uplatnění při těsném svázání odpovědi s otázkou bylo zmíněno výše)
- **substituce** (v češtině nepříliš častá; návaznost se vyjadřuje zástupně, výrazy s velmi neurčitým významem (sloveso *dělat* v zastoupení plnovýznamových sloves, apod.)
- **konjunkce, spojková koheze**: explicitní signalizace vztahů pomocí konektorů – zčásti podobně jako v souvětne syntaxi (spojky, částice, textové orientátory, metařečové komentáře...)
- **lexikální koheze**:
 - reiterace („opakování“ v různých podobách):
 - ▶ opakování: *Byl jednou jeden král. (Ten) král...*
 - ▶ synonyma: *V garáži stálo auto. Byl to silný vůz.*
 - ▶ hyperonyma, hyponyma, kohyponyma: *zelenina – mrkev, celer...*
 - ▶ třída – podtřída: *lidé – ženy, muži...*
 - ▶ metonymie: *Dirigent byl s orchestrem spokojen. Jen flétny musel napomenout...*
 - ▶ antonyma: *mladí lidé – staří, první – poslední*
 - ▶ zobecňující výraz: *otázka, problém, věc, záležitost, příčina, důvod, cíl, příklad...* (odkaz i k celým částem textu, anaforicky i kataforicky: *Rád bych vám položil otázku... – Vaši otázku prostě nechápu.*)
 - kolokace (sémantická spřízněnost, souvislost v širším smyslu, častý souvýskyt); vyvozování souvislostí je umožněno společnými znalostmi různých situací: *Našli jsme volný stůl. Vrchní přinesl jídelní lístek. Objednali jsme si nejdřív pivo...*

Mezi implicitní prostředky koheze pak lze v češtině počítat i **kongruenci**, návaznost založenou na identitě gramatických kategorií: *Stará paní přecházela po místnosti. Pomalu se sehnula a zdvihla něco ze země. Pak se na nás podívala...*

TEXT

Lucinka už spí. Hanka ještě nepřišla.
Lucinka už spí. Ještě nepřišla.

Petr má psa. Přišel s ním do školy.
Už to víš? On už zase nechal školy.

Ze zámku vyšla princezna. Ta byla krásná! Její jméno bylo Slavěna. Slavěna byla nejmladší dcerou starého krále. A právě ona se dnes měla stát obětí ukrutného draka.

A tady už přichází! Je to ona! Krásná Slavěna!

Nelíbí se mi to. Už celý týden se neukázala. Ani nezavolala...

Mysleli jste tohohle chlapce? Ne, toho většího.

Chcete tyhle papíry? Ne, ty druhé.

Koupil si kravatu. Ale zapomněl ji v obchodě.

Koupil si kravatu. Ale pak uviděl ještě jednu, mnohem hezčí.

Alena říká, že si každý den hodinu opakuje látku. Co myslíš, je to potřeba? – Myslím, že ano. Já to taky dělám.

Lékař přišel brzo. Ale stav nemocného byl kritický. Horečka stále stoupala. Doktor zavrtěl hlavou...

Dnes nepůjde do školy. Je nemocný.

Zastavil jsem u pumpy. Natankoval jsem a nechal si umýt auto. A ještě jsem si koupil olej a dolil vodu.

Opilec napadl řidiče tramvaje

Na řidiče noční tramvaje v hlavním městě zaútočil agresivní opilec, kterému se prostě nechtělo vystupovat na konečné zastávce. Celý útok se odehrál v pátek po půl páté ráno. Řidič chtěl opilého muže vykázat z tramvaje, ale ten na to reagoval kopanci a silnými údery do hlavy. Policie agresora zadržela na místě, ale pro napadeného museli přijet záchranáři. „Utrpěl tržnou ránu na hlavě a zhmožděninu,“ sdělila mluvčí pražské záchranky Jiřina Ernestová.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Popište uvedené ukázky z hlediska koherence (koheze), spojitosti mezi jednotlivými výpověďmi; použijte při tom co nejvíc osvojených termínů.
- 2) V poslední ukázce vyhledejte všechny kohezní spoje, výrazy, které na sebe navazují, a řetězce, které v textu vytvářejí.

TEXT

Interview - otázky a odpovědi:

- 1) **Bylo to zadostiučinění?** - Ano. **Bylo to zadostiučinění.**
Vy jste se seznámili už za účelem vzniku kapely, nebo to bylo opačně? - Už jsme se seznámili za tím účelem.
- 2) **Kdy jste do Olympiku přišel?**
 Vždycky mě představují jako vynálezce Olympiku nebo zakladatele, a to není pravda. Byla to kapela, která už hrála, a já jsem do ní přišel koncem srpna roku 1963.
 První éra Olympiku byla spojena se sólovými zpěváky. Proč jste se najednou rozhodli jít jinou cestou?
 Tehdy to byl světový trend. Obdivoval jsem Beatles, Rolling Stones, Animals a další kapely šedesátých let. **Chtěli jsme jít jejich cestou.**
- 3) **Co se vám povedlo prosadit?** - **Zvýšit** pozitivní vnímání ministerstva veřejností (...).
Co považujete za největší problém? - **Globální změnu** klimatu.
V čem vidíte největší problém? - **V hodnotovém žebříčku** nás všech.
Jste přísný i na sebe? - **Jsem.** Navíc jsem bohužel trochu pedant.
Zažila jste nějakou letní lásku? - **Nepamatuji se na žádnou výraznou.**
Zažila jste jako dítě prázdniny u moře? - Asi v páté třídě **u teplého jugoslávského.**
Jaká je vaše vysněná dovolená? - **Právě taková bez lidí (...).**
Do kina snad chodíte, co máte rád jako divák? - **Filmy sleduju, mám rád hlavně ty pro pamětníky, to se přiznám.**
- 4) **Vaše texty jsou silně autobiografické nebo to jsou příběhy vašich kamarádek. Máte problém s tím, že to někdo o vás či o nich přečte?**
 Když je člověk zasažený něčím, co potřebuje ventilovat (...), musí to ven. Někdo se z toho zblázní, někdo sní prášky. Já se z toho nejdřív zblázním, pak si беру prášky na spaní a nakonec se z toho vypíšu. Je to skvělá terapie. Něco se mě hluboce dotklo a já cítila potřebu se k tomu vyjádřit. To je dobré na začátku, ale pak člověk musí, což je nejtěžší, zapomenout na to, co se opravdu stalo, a na to, že se to týká jeho osobně.
- 5) **Rybařina mi vždycky přišla jako dosti osamělé posedávání na břehu s pokuřováním cigárka. Je to tak?**
 V posledních deseti letech jsem opustil **sedavou rybařinu**, jezdím na pstruhy - většinou na Šumavu (...). Člověk brouzdá řekou, neustále musí nahazovat, střídat mušky, snadno urazí pár kilometrů a o **poklidném pokuřování** nemůže být řeč. Navíc nemyslím, že by **rybařina** byla vyloženě **osamělá**. Jezdíme chytat s kamarády, vytahujeme se před sebou a je to prima.
- 6) **Mluvili jsme o Evaldu Schormovi, s jehož jménem je spojeno i úspěšné monodrama, které s vámi nastudoval...**

Osamělost fotbalového brankáře.

A je osamělejší brankář, nebo populární herec?

Teda vy máte otázky! Já nejsem osamělý! Ba ne, já vám rozumím. Máte pravdu, popularita je hrozná věc. (...) Co si s vámi dnes dokážou udělat novináři, je neuvěřitelné. Už nejsou dány žádné mantinely. Můžou cokoli – a vy jste jako kopací míč. A jsme u toho brankáře: každý si může kopnout. Brankář má výhodu, že buď chytne, nebo ne. Vy se ale nechytáte. I bulvár má mít svoje mantinely (...).

- 7) Jezdila jste jako dítě na tábory? – **Málo.** (...)
 Jak jste trávil prázdniny? – **Neuvěřitelně.** (...)
 Je pro vás moře důležité? – **Určitě.** (...)
- 8) Nebojíte se, že se vám něco stane? – **Ale ono se stalo!**
 Vždyť hraje klasiku: Chopina, Beethovena, Janáčka... – **Přeháníte!**
 Je ještě něco, co byste chtěla dosáhnout? Podívat se někam, najít si třeba ještě chlapa? – **Chlapa ne!**
- 9) Jak je vidět, důležitější než prošlapávat potomkovi cestu je stát při něm, i když s jeho konáním docela nesouhlasíme...
Přesně tak. To pro mě bylo nejdůležitější.
- 10) Nestane se, že zpěvák, který hraje v muzikálu, se tak trochu rozmělní na **úkor své sólové kariéry**?
 (...) Nemyslím si že bych muzikálem ohrožovala nějakou **svou sólovou „kariéru“**. Navíc **to slovo nemám ráda.** Mě to divadlo opravdu baví.
- 11) Nemáte strach, že Klaus bude politiku ODS z pozadí **neblaze ovlivňovat**?
Neblaze ovlivňovat – to mi připadá jako **termín, který nemohu přijmout.**
- 12) Když nevěříte na ďábla, proč o něm děláte filmy?
 A vy věříte na upíry? Já ne, a dělám o nich filmy. Pak se nedivte, že se zabývám také ďáblem. Podle čeho se rozhodujete, jestli text, který čtete, zfilmujete?
 Když vidíte hezkou dívku, uvažujete, proč se ve vás rodí touha vyspat se s ní? Analyzujete ten stav? V restauraci si rovněž vybíráte, na co máte chuť. (...) Čtu knížku a cítím, že bych se do toho chtěl pustit, napsat na ten námět scénář.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) V uvedených ukázkách z novinových a časopiseckých interview určete, jak je v dialogu propojena odpověď s otázkou, čím vším může být utvářena jejich koheze – od doslovného opakování klíčových výrazů přes jejich náhradu zájmeny, synonymy, hyperonymy atd., až k odpovědím akceptujícím nebo odmítajícím (kritizujícím) otázkou, nebo k odpovědím, které navazují na otázku velice volně, spíše kontaktním způsobem, protiotázkou aj.

TEXT

Dialog (konverzace) dvou mladých žen

- A a pak sem šla, pak sem šla ještě na výstavu bourat, víš, si přivydělat nákou kačku
- B jo takle
- A to já pomáhám tý kamarádce, no tý, tý vod toho Michala
- B hm, jo, aha
- A tak voni bouraj, no tak aspoň něco, vid', říkám, na pět hodin, voni sice nedávaj moc, padesát korun na hodinu ale
- B každá koruna dobrá
- A ale já sem si vydělala aspoň na kredit, vid'
- B no to víš že jo
- A a teď du ve středu du zase, na celej den, no tak víš co, nějakých vosum devět stovek dobrejch
- B to víš že jo, buď ráda
- A teď náš tatínek onemocněl vod čtvrtka nějakou chřipku nebo něco
- B jo
- A ho bolí v krku a angína říkala, že to není, zejtra de na kontrolu, pak se nedivim tobě, když si tady měla tatínka
- B dyť ho tady mam pořád dyť to je hrozný
- A jo, no to už seš na Beřkovice, vid'
- B ale já ti nevím, víš, já ti vůbec nevím, jak se k tomu mam stavět, jestli mam mít vztek, protože chlap v sedmdesáti letech má ještě kus života před sebou a von vopravdu hnije v tom, v tom bytě
- A nevadí ti to na tu hlavu? (vítr, záclona ve vlasech)
- B né, vůbec, ani sem vo tom nevěděla
- A (smích) já jen aby ti to nevadilo
- B von tak říkal, „já budu spát ve vobejváku“, já říkám, tati, nebudeš, jako my, to bysme všichni museli v devět zalezť do pokojů a bejt tam zavřený, jo
- A je to hrozný, ty jo, teď ti skočim do řeči, taťka teďko se stará vo babičku, ale ta je vopravdu nemohoucí, jako, jako babičku
- B tu pani, jak ty jí nemáš ráda
- A eee, ne, ne, to je moje mamka, otec druhěj má svojí maminku a voni sou vod sebe jako, von se teďkon vo ní jako stará, protože se přestěhoval vod mamky do eee domu
- B domu, takže ty mluvíš vo tvejch rodičích
- A co děda umřel, no vo mejch, říká mamka, že musí něco řešit
- B no a co Kubik ve škole?
- A tak středně, jakž takž matiku, začínáme bojovat s násobilkou
- B no to my co se týče češtiny a matiky, to je teda tragédie, no
- A počkej ty výukový programy, tam je násobilka, to je perfektní, my už to máme nahraný, já ti pučim to cédéčko
- B vy to máte už jako na pevnym disku stažený, tak to je skvělý
- A tak pod', já ti to ukážu, já to zapnu, počkej, já si zatím najdu to cédéčko

(Pražský mluvený korpus)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU:

- 1) V dialogu dvou mladých žen (kamarádek a sousedek) najděte různé prostředky textové koheze a návaznosti mezi replikami (opakování výrazů, pronominalizace, konektory a částice, elipsa aj.).
- 2) Všimněte si i výstavby rozhovoru, střídání témat (někdy podmíněného situačně).

6.6 Pragmatika textu

Pragmatická lingvistika (pragmalingvistika) patří k oborům, jež se začaly rozvíjet v důsledku komunikačně-pragmatického obratu. Zabývá se hlavně užíváním jazyka se zaměřením na uživatele a jejich vztahy. Bývá definována i jako studium „vztahu jazyka a **kontextu**“, resp. „schopnosti uživatelů adekvátně spojit výpovědi s **kontextem**“. Stejně důležitý jako „kontext“ je zde i pojem **komunikační situace** a jejich různých aspektů či složek: cíle, záměry, strategie, postoje účastníků + funkce jejich výpovědí a dalších textových jednotek; i emocionálnost, intenzifikace apod.

Pro pragmatické přístupy je důležité rozlišení dvou druhů významu:

- **význam „doslovný“** (explicitně vyjádřený jazykovými prostředky)
- **význam „zamýšlený“, implikovaný**

Kromě **implikatur** (implikovaných významů) uvádí např. S. C. Levinson ještě některé další objekty zájmu pragmatické lingvistiky, jako je

- **deixe:**
 - časoprostorová (zájmena, zájmenná příslovce vyjadřující vztah k „hic et nunc“)
 - sociální (např. oslovení, tykání – vykání, prostředky kontaktní a zdvořilostní)
 - textová (vztažení výpovědi ke „ko-textu“, k textovému okolí)
- **presupozice:** *Lituji, ale nejele mi auto.* (není třeba vyjadřovat presupozici, že „mám auto“); *Ještě jste se nerozhodli, kam uložit své peníze?* (reklama peněžního ústavu nám vnucuje předpoklad, že máme peníze a chceme je uložit)

Pro vztahy účastníků v dialogu zformuloval H. P. Grice tzv. **princip kooperace** a rozvedl ho ve čtyři „konverzační maximy“ (pravidla vedení racionálního kooperativního dialogu).

- Maxima **kvantity:** „řekni dost“; „neříkej víc, než je momentálně nezbytné“ (problém fatické komunikace)
- Maxima **kvality:** „nelži“; „neříkej nic, pro co nemáš dostatečné důkazy“ (problém „zbožné lži“)
- Maxima **relevance:** „řekni to, co je v daném momentě dialogu relevantní“ (předpokládá se i snaha partnera interpretovat relevantní informaci, a to s co nejmenším úsilím)
- Maxima **způsobu:** „vyjadřuj se jasně, srozumitelně, přesně, jednoznačně, ne dvojsmyslně“

K porušování některých maxim dochází v každodenní komunikaci běžně (každý dialog není ideálně kooperativní, jsou i dialogy konfliktní, ironické apod.). Na základě porušování maxim lze vykládat i některé **figury**, jako je eufemismus, parafráze, hyperbola, litotes, ironie, metafora.

Zdvořilost je závažným pragmatickým tématem; G. N. Leech tu formuloval tzv. **princip zdvořilosti** a také ho rozvedl do jednotlivých pravidel – sedmi zdvořilostních maxim.

- Maxima **taktu**: „snaž se o minimální ztrátu a maximální prospěch partnera“
- Maxima **„velkorysosti“**: „snaž se o maximální ztrátu a minimální prospěch sebe sama“
- Maxima **„uznání“**: „nekritizuj partnera, projevuj mu uznání, ocenění“
- Maxima **skromnosti**: „posiluj kritiku sebe sama, omez na minimum pozitivní hodnocení sebe sama“
- Maxima **shody**: „snaž se omezit na minimum neshody, maximálně rozvíjet shodu“
- Maxima **sympatie (soucit)**: „snaž se o maximální rozvoj vzájemných sympatií“
- Případně maxima **fatická**: „udržuj hovor“, „zabraň mlčení“ (v konverzaci)

V češtině máme k dispozici mnoho prostředků (a jejich různých kombinací) pro vyjádření vyšší či nižší míry zdvořilosti. Proti nepřilíš zdvořilému imperativu (který nedává partnerovi možnost volby) i způsobu oznamovacímu je daleko zdvořilejší užití

- způsob podmiňovací
- otázku
- zápor
- modální sloveso (*moci, smět*)
- slova jako *prosím, děkuji, omlouvám se, těší mě, bohužel, je mi líto...*:

Odvez mě domů. Odvezeš mě domů. Chci, abys mě odvezl domů.

(Tý bys mě mohl odvézt domů.)

Odvezeš mě domů? Můžeš mě odvézt domů?

Odvezl bys mě domů? Mohl bys mě odvézt domů?

Nemohl bys mě (náhodou) odvézt domů? Nevadilo by ti, kdybys...?

P. Brownová a S. C. Levinson jsou autory další velmi rozšířené teorie zdvořilosti; ta je založena na *face threatening*: „neztratit tvář“, „neohrozit tvář partnera“. Autoři rozlišují zdvořilost **pozitivní** (vřelou, srdečnou, přátelskou, vstřícnou) a **negativní** (chladnou, zdrženlivou, distancovanou, formální).

TEXT

Knihovna slavistiky: Návod k použití - Jak si objednat knihu:

- 1) Vezměte si objednáací lístek/lístky a přistupte ke katalogu (to jsou ty skříně se zásuvkami). Vysuňte zásuvku označenou příslušným písmenem (za předpokladu, že ovládáte abecedu).
- 2) Jedná se o katalog autorský, katalogizační lístky (takové ty kartičky) jsou tudíž abecedně řazeny podle jmen autorů a dále abecedně podle názvů jejich děl. Vyhledejte lístek s požadovaným autorem a titulem (lístek nevyjímejte - pokud tak učiníte, kniha se stává nedostupnou); na lístku najdete mimo jiné i rok vydání (pamatujte na to, že ne všechny knihy se půjčují domů) a hlavně signaturu (shluk písmen a čísel v pravém horním rohu katalogizačního lístku), která je při objednávání údajem asi nejdůležitějším. Signatura vypadá asi takto: Gč 915, 7-4256, I-11295, Fč 217. Signatura nevypadá takto: S - 6041/62. Tak vypadá inventární číslo.

- 3) Uchopíte tužku a na objednáací lístek (malý lístek papíru s předtištěnými kolonkami, který leží v přihrádce vedle výdejního okénka) napíšete (v tomto pořadí a pokud možno čitelně): Vaše ctěné jméno, signaturu Vámi požadované knihy (časopisu), název knihy/časopisu a datum (aktuální). Má-li daná položka více svazků (sebrané spisy, časopisy apod.), nezapomeňte rovněž uvést ročník nebo číslo svazku.
- 4) Zásuvku s katalogizačními lístky zasuněte a vyplněný objednáací lístek vhodte do schránky, nacházející se po levé straně výdejního okénka.
- 5) Knihovníci přibližně v dvou-/tříhodinových intervalech odcházejí s objednáacími lístky do sklepa, kde se nachází drtivá většina fondů. Tam knihu vyhledají, založí do ní objednáací lístek a vynesou ji nahoru, kde ji založí do police pod písmeno, jímž začíná příjmení objednávacího.
- 6) Objednávací v ideálním případě přijde s dostatečným časovým odstupem, pozdraví a řekne něco ve smyslu „měl/a bych tu mít knížku na jméno XYZ“. Knihovník v ideálním případě zaloví mezi knihami na dané polici a knihu objednávacímu podá. Může se však také stát, že kniha není k dispozici (studuje ji někdo jiný); v tom případě Vám knihovník vrátí přetřžený objednáací lístek.
- 7) Objednávací se ujistí, že kniha splňuje podmínky pro absenční výpůjčku a vyplní výpůjční lístek (kompletně). Výpůjční lístky leží na výdejním okénku. Vyplněný výpůjční lístek poté předá knihovníkovi společně s knihou a platným průkazem ke kontrole. A to je všechno.

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) Charakterizujte uvedený text a užité jazykové prostředky z hlediska pragmatických aspektů (situace, záměr pisatele, vztah k adresátovi, zdvořilost, možné efekty...).

TEXT

Z dopisů Jana Nerudy Anně Holinové

Večer jsem obdržel Váš roztomilý lístek. Věřu, že je duchaplnější nežli deset čísel Pražských novin. Nesmím ale dítě přechválit, aby se nepokazilo. Jak pěkně Vy umíte žertovat a jak uměle do 25 řádek 38 chyb вплést. Musil bych zde starý nářek znovu počít, totiž o tom, jak naše dívky, co se týká mateřského jazyka (stará frázi), nesmírně pokulhávají. Naše dívky myslí (ač může-li o nějakém myšlení řeč býti, kde nenárodní a dvojité vzdělání všeho ducha potlačuje) – naše dívky myslí česky a vyjadřují své „myšlenky“ německy. Že by nebylo příliš škoda, kdyby psaly listy své vždy německy, jest arci pravda, neboť jejich „myšlenky“ beztoho neznají jiných předmětů nežli zbytečnou lásku a režii kuchynní.

Ta satira ve Vašem listu, totiž přání k mým narozeninám, se mě nemile dotkla. Pamatuju se, že jsem nesčíslněkrát před vašností mluvil o zbytečnosti všelijakých přání podobných a že jsem se vynasnažoval, abych slova svá také odůvodnil. Že Vy, vážená slečno, přece přejete, je posměch, kterého nezasluhuju, je důkaz, jak liše působí slova má...

(Odpověď Anny Holinové: Že Vy mé přání za posměch držet aneb že z toho soudit budete, jak si Vaše slova pamatuju, jsem si nepomyslela. Věřte, že jsem při psaní toho listu na posměch nejmíň myslela,

a taky jsem skutečně nevěřila, že přání tak nenávidíte. Že nerad přejete, vím, že ale přání od druhého za urážku držíte, mně známý nebylo, a proto nejní můj provinění tak veliký, jak Vy ho děláte.)

Bude-li tento list dlouhý, to nevím. Vyměřil jsem pro Vás čtvrt hodiny času (tolik jste jistě ani neočekávala), a co se dá za ten čas napsat, to bude. Čtvrt hodiny!

Je pravda, že jsem mohl vícekrát psát, než jsem to učinil (ačkoli jeden list u Tvých rodičů opět několik dní ležeti zůstal); nechtěl jsem ale proto psát, že jsem zamýšlel hned po svém příjezdu z Litomyšle k Tobě zaject, což by doufám výdatnější bylo bývalo než pouhé psaní.

Zdá se, že mně chceš dělat nějaké výčitky; prosím, toho nech. Mezi námi nestálo nikdy a nestojí také posud žádné děvče jiné, víš to dobře, a přece mě důmněnkami obtěžuješ. Také své známé výhrůžky rač nechat, již opakování její se mně hnusí. „Já udělám sama konec všemu“ – je to fráze upřímně řečeno protivná, a žádám, abych nebyl pouhým dětinstvím takovým za blázna měn.

(NERUDA, Jan. *Dopisy I*, Praha 1963, s. 11, 17, 27, 61)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) Charakterizujte Nerudovy dopisy Anně a využijte při tom výše uvedené poznatky o zdvořilosti. Která pravidla („maximy“) pisatel porušuje?
- 2) Je tu vše řečeno explicitně, nebo lze předpokládat nějaké implikované významy?
- 3) S jakým záměrem asi Jan Neruda psal své dopisy?

Abychom na Nerudu nevrhli nesprávné světlo, poznamenejme tu, že všechny dopisy Anně nejsou takové: vztah obou partnerů se během dlouhých let proměňoval a jejich korespondence odráží kromě trýznivého období počátečního a období posledního (kdy se oba partneři odcizují, nastupuje chlad a lhostejnost) též klidné, vyrovnané střední období, kdy jsou Nerudovy dopisy výrazem laskavé shovívavosti, ohleduplného přátelství a upřímné starostlivosti.

TEXT

A nyní porovnejte „temperaturu“ dopisů Anně s následujícími dopisy J. Nerudy z roku 1862 jiné adresátce – Karolině Světlé:

Ach, kdybys jen nebyla tak krásnou, Ty ani sama nevíš, jak jsi krásnou, Ty moje Světlá! Jen já Tě ocením, jen já Ti rozumím, já, ten zavržený, i od Tebe zavržený vyvrhel! Ale budu poslušným, odkopni mne, urazím-li Tě více jediným slovem, chci tenkrát poslušným býti – prosím, drahá, neopouštěj mne, od Tebe závisí, aby splynuly jednotlivé okamžiky v moře blaženosti, budu s málem spokojen. – Nezapomeň na mne, jsem-li toho hoden, klaním se Ti co ideálu, co první ženě, na níž jsem chybičky nepoznal. Tys mi všim, Tys jediným triumfem mého života! Na blahou shledanou v myšlenkách i v skutečnosti!

... má vášně k Tobě se vytříbila, proměnila se v lásku svatou, čistou lásku (...) Tato láska učinila ze mne to, čím jsi Ty, teď jsme si rovni. Já Ti jí víc nabízeti nebudu, ale já si ji také zakázati nedám. Když jsi ji nepřijala, tedy zůstane ležet v srdci mém jako perla v lastuře a v tichých, blahých hodinách se k ní potopím a potěším se s ní. Ona je mým pokladem jediným a jedinou pýchou mou. Kdybys nebyla pro mne nic jiného udělala, než že jsi ji ve mně zbudila, zasluhovala bys za to, bych se Ti věčně klaněl.

Přítelkyně, sto chyb máš v očích mých, že mi nechceš nic více býti – ale zpomenuli si na Tebe, jak tak horlivě něco vykládáš, jak zajiskříš při tom Tvýma bystrýma očma, jak je dokořán otevřeš, pronesu-li nějaký paradoxon, an jak se jima usměješ a se mnou se řádně vyvadíš, tu bych Tě posprostu řečeno snědl. Nemysli si, že vidím v Tobě vždy bohyni, Ty se mně někdy zdáš patnáctiletou holčinou a já si přicházím tak starý a zkušený proti Tobě!

(*Bourky. Příběh Karoliny Světlé a Jana Nerudy*, Praha 2007, s. 23, 51, 52)

Z dopisů Karla Čapka Věře Hružové a Olze Scheinpflugové

A ještě jednou soukromá, ba dokonce milostná korespondence – jiného z protagonistů české literatury, Karla Čapka. První čtyři z následujících ukázek pocházejí z dopisů slečně Věře Hružové (později paní Skoupilové), s níž si Čapek začal dopisovat na konci roku 1920. Další ukázky jsou pak z korespondence s herečkou Olgou Scheinpflugovou, s níž si začal psát v úplně stejné době a oženil se s ní o mnoho později, v r. 1935.

Věře Hružové:

Nu budiž, v neděli jedu na Tatry, Tatranská Lomnice, hotel Lomnice, jak mi poradil pan prof. Syllaba. Doufám, že mi to bude tělesně i duševně na prospěch a krom toho že dopíšu svou komedii. Nevěřím na ten zázrak, že byste se tam objevila Vy; na takové zázraky není ještě vynalezen karburátor. Ačkoliv kdybyste věděla, jaké budu mít pěkné turistické kalhoty a svůdná lýtka, přijela byste tam, i kdyby to bylo na koštěti. Škoda že nevím, kdy je filipopakubská noc; dal bych si s Vámi, černá čarodějnice, rande. (1922)

Vzácná a vážená Věro,

psala jste mi tak samozřejmě o své budoucí svatbě, jako by se rozumělo samo sebou, že o tom už vím. Nevěděl jsem pranic; i nezbyvá mi nyní než svolávat veškero požeňání nebes na Vaši hlavu i na hlavu vyvoleného, o němž jste mi zapoměla napsat, kdo jest, jaké barvy atd. Kdybych nyní psal, cože Vám přeji, možná že bych napsal veliké hlouposti. Ale je od Vás hezké, že jste ani v omilostněném stavu zasnub nezapoměla na své jiné ctitele. Jsem zvědavý člověk: prosím Vás, jak se to vlastně stalo? Něco bližšího byste mi o tom *měla* napsat. (1923)

A zatím Vy tedy pícháte do krásného svatebního prádélka, které ... po kterém mně vlastně nemá nic být, a které neuvidím, a které, a se kterým, a ve kterém, a pro něž, ... a ze kterého, jak vidíte, se jaksi nemohu vyplést; proboha, zakažte mi to a řekněte mi, že... že... já nevím co; ale ať na ně už nemyslím! ať - ať - ať mi to dá pokoj! Jak můžete být tak bezbožná a psát mi takové věci?

(...) to, *to* jste mi neměla psát, to je ukrutnost a výsměch a já nevím co horšího. (...) Přimyslete si k tomu všechnu mou zuřivost a jiné pocity, které se ani nedají psát. (...) myslím na to víc, než je slušno; a nežádejte na mně, abych to rozváděl. (1923)

(ČAPEK, Karel. *Korespondence I, Spisy 22*, Praha 1993, s. 124, 127, 143, 145)

Olze Scheinpflugové:

Přijďte, přijďte, přijďte! Nevím, zda z nebe nebo z pekla přišla dnes na mne ta bláznivost jako nikdy dosud. Musím Vás vidět; kdybyste dnes nepřišla, bylo by to strašné, nevím, co bych si počal. Není možno, že byste nemohla (...). Jsem zoufalý, jak pomalu utíkají minuty. Ještě přes dvě hodiny do čtvrt na devět!

Olgo, holčičko, sřapatče, pro všechno na světě přijďte, a přijďte hodně brzo! Olgo, Olgo, Olgo, včera jste říkala, že už nejsem bláznivý; dnes na mne přišel důkladný záchvat. Nejdražší, dnes by bylo příliš kruté, kdybyste nepřišla. (1920)

Olo, má drahá, když jsem Vás dnes nemohl vidět (...), musím Vám aspoň pár slov napsat – jednoduše proto, že žálím. Proč jste mi nedala zprávu? Olo, nepřijel někdo? Ne, nezlob se; ale každá zmařená naděje ve mně vždycky rozvíjí klubko těch nejtrýznivějších myšlenek; jsem protiva a nešťastník. Olo, pro můj klid: musím Vás zítra vidět (...). Přijď, Olo, a nedovol mi už, abych se mučil! A vlastně není to žárlivost, je to jen strašná úzkost: myšlenka, že bych Tě najednou ztratil. Ne, ne! Olo! (1920)

A nyní, abych rovnou přešel – bez oklik a slabosti – k hlavní věci: píšeš o našem manželství, a zajisté čekáš ode mne přímou odpověď. Běda, třikrát běda: já jí nemám. Dosud ne, dosud nevím si rady, dosud není čisto a jasno v mé duši. Bože, pomoz mi! Tak tedy především nepochybuji vůbec o Tobě; nepochybuji o Tvé lásce – nejsem jí hoden, ale nepochybuji o ní, ani o Tvé úžasné velkodušnosti a obětavosti, ani o Tvé věrnosti. To, o čem pochybuji, jsem já sám; ale také nepochybuji o své lásce k Tobě, nýbrž – bože, jak to říci? (...) Věc je prostě ta, že jsem nějak rozvrácen, v těžkém vnitřním neladu; jistě vycítilas, že má cesta byla jen útek před tímto ošklivým stavem. Říká se tomu neurastenie; ale je to něco hrozně ošklivého. Jsou to, dejme tomu, dny, kdy člověk nesnáší hlas a blízkost někoho jiného; kdy by zrovna křičel odporem, když se k němu někdo přiblíží. (...) Nevím, dovedeš-li si představit tyto stavy. (...) Děvče, to nejsou nálady, to je utrpení, to je nemoc, která se musí vyléčit ... (1923)

Drahá Olino,

domnívám se silně, že tohle psaní nenáleží mně, nýbrž některému jinému z mnohých Karlů, nejspíš tomu porodníkovi; byl bych mu to přímo poslal, ale živou mocí si nemohu vzpomenout na jeho jméno; mám špatnou paměť pro jména. Současně jsem dostal druhé psaní, které jistě patří mně (...). Chtěl jsem Ti jenom vrátit to psaníčko, co mi nepatří (...). Pamatuji si, nikdy se nepíše adresa na zalepený dopis, nýbrž nejdřív se napíše adresa, pak si přečteš, komu je dopis psán, a pak to dáš vhodným způsobem dohromady. (1928)

Drahá Olinko,

to jsi zase, chudero, zkusila s těmi zuby. Nedopustil se na nich nějaké chyby dr. Schulz? Ale patří Ti, že jsi se přiotrávila těmi prášky. Tolikrát jsem Tě prosil, abys jich tolik nebrala. – Ty sis ovšem

nedala říci. Tak prosím Tě, měj na to příště pozor. Vůbec měj pozor na zuby a nech si je všechny důkladně ošetřit; ale dřív se informuj, který je v Praze nejlepší zubař, a pak si musíš na to najít dost času; ty jsi tak rozcouraná, že vždycky návštěvy u zubaře odkládáš. Tak, tím je povinné hubování odbyto; ale moc Tě dodatečně lituju za to trápení, kterým jsi prošla. (1930)

(ČAPEK, Karel. *Korespondence II, Spisy 23*, Praha 1993, s. 37, 43, 147, 230, 252)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

1) Pokuste se opět o pragmaticky založené srovnání, snažte se postihnout:

- vztah autora k adresátkám a vývoj těchto vztahů v čase
- situační, funkční (záměrové) a strategické charakteristiky
- významy vyjadřované explicitně a významy implikované (na jejich poměru je založena i ironie)
- „temperaturu“, emocionální intenzitu vyjadřování

2) Může tu být řeč i o zdvořilosti?

TEXT

Závěry dopisů K. Čapka

- 1) (Jsem) (upřímně, nejsrdečněji, cele...) **Váš/Tvůj**
- 2) (Jsem) **Váš** věrný, upřímný, zcela...
- 3) (Jsem) **Váš** (upřímně, hluboce, nadmíru, plně...) **oddaný**
- 4) **Vám** (hluboce, srdečně, vděčně, přátelsky, vřele...) **oddaný**
- 5) Se srdečným (nejupřímnějším, ...) **pozdravem** (Váš/Vám oddaný)
S nejlepšími (přátelskými...) **pozdravy** (Váš/Vám oddaný)
S pozdravem nejsrdečnějším
Zdraví Vás
Upřímně (co nejsrdečněji, mnohokrát...) **Vás zdraví/pozdravuje**
Srdečně (elize následného **zdraví, pozdravuje**)
- 6) (Jsem/trvám) v (dokonalé, veškeré...) **úctě** (Váš/Vám oddaný)
S (hlubokou, veškerou, neskonalou, nejoddanější...) **úctou**
- 7) **S projevem/výrazem/ujistěním** (nejhlubší, plné, staré...) **úcty**
- 8) (Jsem) s (uctivým) **ruky políbením/políbením rukou/ruky Váš**

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ:

- 1) Z hlediska pragmatického a zdvořilostního odstínění zasluhují zvláštní pozornost závěry dopisů Karla Čapka (ale podobně by bylo možno sledovat i počáteční oslovení); tyto závěry jistě hodně vypovídají o autorově vybrané zdvořilosti a také stylistické zdatnosti. Vyčtete z nich i něco o zdvořilostních normách příslušného období (zhruba před sto lety), liší se tyto normy od dnešních?

- 2) Jak vypadají závěry vašich dopisů, případně e-mailů?
- 3) **A kam byste na stupnici zdvořilosti (pozitivní/negativní) zařadili závěry a podpisy z Čapkových dopisů Olze Scheinpflugové? V letech 1920–1922 dopisy končily např.:**
 Káča, Tvůj pitomý Čáča, Tvá Kačenka, Tvůj Čáča s tisíci pusami, Naprosto Tvůj Čáča, Nastotisíckrát Tvůj Čáča, Srdečně zdraví a líbá špatný Čáča...
- 4) **Od r. 1923 pak přestává hra s autorovým jménem a jeho iniciálami:**
 Srdečně zdraví a (ruce, obě ruce, ručičky, pacinky, kočičí tlapky, každý prst, všechny prsty, ruce a pusy, ruce i nohy, nožky) líbá Karel / KČ / K.

6.7 Teorie mluvních (řečových) aktů

Základy této teorie položil filozof jazyka J. L. Austin (*How to do things with words*); o její rozvinutí se zasloužil zvláště jeho pokračovatel J. R. Searle. Zaměřili pozornost k tomu, že tím, že užíváme jazykové znaky, něco činíme, děláme, vyvoláváme určité účinky, způsobujeme změny kontextu a skutečnosti.

V rámci mluvního (řečového) aktu rozlišili akt

- **lokuční** (pronesení výpovědi s určitým obsahem)
- **ilokuční** (záměrné jednání, které se realizuje vyslovením výpovědi: někoho urážíme, někomu něco slibujeme apod.)
- **perlokuční** (výsledný efekt, účinky vyvolané řečovým aktem)

Explicitními nositeli funkce řečového aktu jsou tzv. **performativní slovesa**, ev. **formule** (*tímto se zavazují, žé...*); na nich je založena např. tato klasifikace mluvních aktů:

- reprezentativa (*tvrdím, zjišťuji, hodnotím*)
- direktiva (*žádám tě, přikazuji vám*)
- deklarativa (*jmenuji vás, pověřuji vás, odsuzuji vás, křtím tě*)
- komisiva (*slibuji, zavazují se, přísahám*)
- expresiva (*lituji, děkuji, omlouvám se, blahopřeji*)

Performativní slovesa plní svou funkci jedině v 1. osobě indikativu přítomného času: *slibuji; žádám; varuji vás...* S užíváním performativních sloves a formulí souvisí rozlišení výpovědí

- **konstativních** (ty popisují určitý stav věcí a lze rozhodnout, zda jsou pravdivé či nepravdivé, např. *Dnes svítí slunce.*)
- **performativních** (jejich vyslovením se uskutečňuje určité jednání, ale pravdivost / nepravdivost tu nelze posuzovat)

Splnění určitých **podmínek** pro **úspěšnou** realizaci mluvního aktu:

- podmínky situační vhodnosti, náležitosti (např. oddávat, křtít, jmenovat velvyslance, vyhlašovat války může jen osoba vybavená určitými kompetencemi, hodnostmi, společenskou pozicí apod.)

- podmínky upřímnosti (když partnera před něčím varujeme, měli bychom být upřímně přesvědčeni, že příslušná akce není v jeho zájmu, že by mu mohla uškodit apod.)
- podmínky přípravné, aj.

Nepřímé mluvní akty (nepoužíváme performativní sloveso nebo formuli, ale funkci řečového aktu vyjádříme nepřímo a založíme své vyjádření na implikatuře; nepřímé vyjadřování bývá většinou pokládáno za zdvořilejší):

- *Tó jídlo je studené.* (= Žádám vás, abyste mi přinesl jiné, teplé.)
- *Tády je průvan.* (= Žádám vás, abyste zavřel to okno.)
- *Můžete mi prosím říci...? Mohl byste mi podat sůl?* (neptám se, zda partner „může“, ale o něco ho tímto nepřímým vyjádřením žádám)

Za nepřímý mluvní akt, u nějž se liší význam doslovně vyjádřený a implikovaný, lze pokládat i řečnickou otázku. K nepřímému a zdvořilemu vyjadřování lze přiřadit i techniky oslabování, změkčování (*mitigation, hedging*).

Kolem některých aspektů teorie mluvních aktů ovšem panují určité rozpaky. Postupně se ukázalo, že performativa jsou v běžné řeči poměrně vzácná a že ilokuce jsou většinou vyjadřovány implicitně. Není jasné, zda je mluvní akt vázán na rozměr výpovědi, či zda stejnou funkci může splnit i rozsáhlejší textová jednotka. A velké diskuse byly vedeny o tom, zda lze konceptu mluvních aktů využít i při interpretaci uměleckých, literárních textů.

CVIČENÍ

- Zhodnoťte různé reakce na otázku *Kde mám tu bonboniéru?* Jsou to skutečně odpovědi na danou otázku? Obsahují nějaké implikatury? Jakou situaci, funkci, vztah účastníků dialogu byste těmto reakcím přiřadili?**
 - Kdeže loňské sněhy jsou?
 - Měl jsem hrozný hlad.
 - Ujede mi vlak.
 - A co tvoje dieta?
 - Ráno byly u tebe v pokoji děti.
- Účastník konkurzu se ptá pracovnice příslušné firmy na výsledek konkurzního řízení. Jak posoudíte z hlediska zdvořilosti a situační přiměřenosti první odpověď a jak druhou?**
 - Nechápeme, proč jste se k nám vůbec hlásil.
 - Máme určité pochybnosti týkající se vaší kvalifikace.
- K jednotlivým žádostem o půjčku opět přiřadte odpovídající situace a vztah účastníků. Charakterizujte je z hlediska zdvořilosti, přímosti/nepřímosti vyjádření, implicitnosti/ explicitnosti, možného účinku na adresáta.**
 - Hele, půjč mi stovku.
 - Aleno, mohla bys mi půjčit stovku?
 - Lituji, že vás musím obtěžovat, ale nemohl byste mi půjčit sto korun?
 - Ale ne! Vždyť u sebe nemám ani korunu! Zapomněl jsem ráno zajít do banky.

- 4) Při charakteristice následujících dialogických sekvencí se zaměřte na hodnoty funkční, záměrové, strategické, na nepřímé vyjadřování a presupozice.
- A: Máš něco dneska večer?
 B: Ne, vlastně ne. Proč?
 A: Chtěl jsem se zeptat, jestli bys se mnou nešla na večeri.
 B: Ale ano, ráda.
- A: Máte lyžařské rukavice?
 B: Ano (hned vám ukážu).
- A: Tak co říkáš mým novým šatům?
 B: Odvážné jsou, to tedy určitě.
- 5) Pokuste se seřadit formulace a) – d): která je nejzdvořilejší a proč, která nejméně zdvořilá a proč? **Vyhleďte výrazy, které jsou výraznými nositeli zdvořilosti.**
- a) Souhlasil byste s tím, že polovinu ceny zaplatíte měsíc před dodáním zboží?
 b) Měsíc před dodáním zboží dostanete fakturu na polovinu ceny.
 c) Polovinu ceny musíte zaplatit měsíc před dodáním.
 d) Litujeme, že to musíme od vás žádat, ale podle našich obchodních zvyklostí je třeba polovinu ceny uhradit měsíc před dodáním zboží.
- 6) Která výpověď je konstativní a která performativní, čím se od sebe liší?
- a) Venku prší.
 b) Slibuju, že vám zítra ty peníze vrátím.
- 7) Opět charakterizujte výpovědi z hlediska teorie řečových aktů, zdvořilosti, stupně přímosti a nepřímosti vyjádření.
- a) Zavírá dveře.
 b) Zavře ty dveře?
 c) Žádám vás, abyste ty dveře zavřel.
 d) Zavřete ty dveře, nebo ne?
 e) Prosím, (kdyby vám to nevadilo,) mohl byste (laskavě) ty dveře zavřít?
- 8) Jaké řečové akty představují následující výpovědi? Jak se liší jejich presupozice?
- a) Když mi budeš krmit psa, půjčím ti auto.
 b) Když mi budeš krmit psa, nesmíš zapomenout na...
 c) Když mi budeš krmit psa, musíš dát pozor, ať tě nekousne.
 d) Když mi budeš krmit psa, zabiju tě.
- 9) Seřadte tato pozvání od neformálních k nejvíce formálním. Proč se jedno pozvání (vyzvání) od ostatních výrazně odlišuje?
- a) Moc rád bych vás pozval na...
 b) Pojď se mnou dneska...

- c) Neješli byste se mnou v neděli do...?
- d) Prosím, směl bych vás pozvat na...?
- e) Moc by mě těšilo, kdybyste se mohla zúčastnit...
- f) Smím prosit?
- g) Nechceš se u nás večer zastavit?

10) Do tabulky doplňte ke každému typu řečového aktu vyjádření formální (pokud možno založené na explicitním užití příslušného performativního slovesa) a vyjádření neformální.

řečový akt	formální vyjádření	neformální vyjádření
souhlas		
nesouhlas		
výzva		
ocenění		
návrh		
doporučení		
prosba		
otázka		
potvrzení		
blahopřání		
závazek		
zákaz		
příkaz		
rada		
omluva		

6.8 Neverbální (mimojazykové) prostředky komunikace

Tyto prostředky se výrazně podílejí na lidském dorozumívání, dokonce zřejmě v komunikaci vyjadřují větší významy. K prostředkům jazykovým mají někdy vztah doprovodný, doplňkový, jindy nesou některé závažné významy i samostatně. Velmi často jsou pevně svázány s určitou kulturou nebo společenstvím.

Na mluveném vyjadřování se podílejí prostředky **zvukové** (někdy se označují jako **parajazykové**). Patří k nim např. barva, výška, síla hlasu; intonace; dále tempo, rytmus, melodie řeči a různé typy pauz.

Dále se zastavíme u jednotlivých oblastí a prostředků mimojazykového vyjadřování.

Proxemika je vzdálenost lidí při komunikaci; rozlišuje se zóna intimní – osobní – sociální – oficiální. Důležitá je i proxemika horizontální – vertikální (řečník mluví k publiku na vyvýšeném pódiu) nebo proxemika stolu (jak jsou u něj účastníci komunikace rozloženi).

Posturika se týká polohy a držení těla, pozic, postojů, konfigurací částí těla (i to má někdy značnou vypovídací hodnotu).

Kinetika znamená „řeč těla“, zprostředkování informace prostřednictvím pohybů (k někomu se nakláníme, od jiného se odtahujeme...).

Glazury znamenají určité tělesné přizpůsobování, „přizdobování“; rozeznáváme

- plusové (naznačování větší výšky, předstírání většího tělesného objemu)
- minusové (vzbuzování dojmu drobnosti a křehkosti, vzhlížení k někomu; ženská koketerie)

Gestikulace označuje hlavně pohyby rukou, prstů (některá konvenční gesta mají ustálené významy).

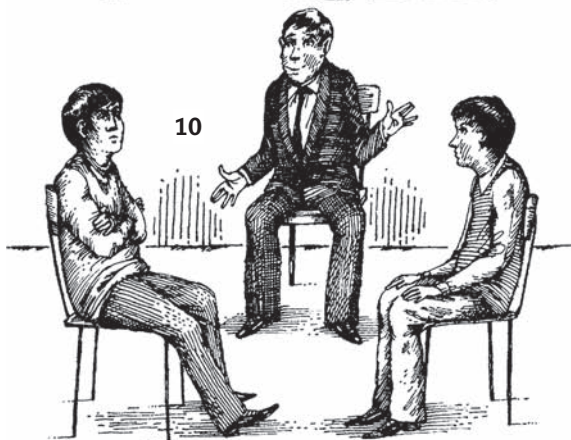
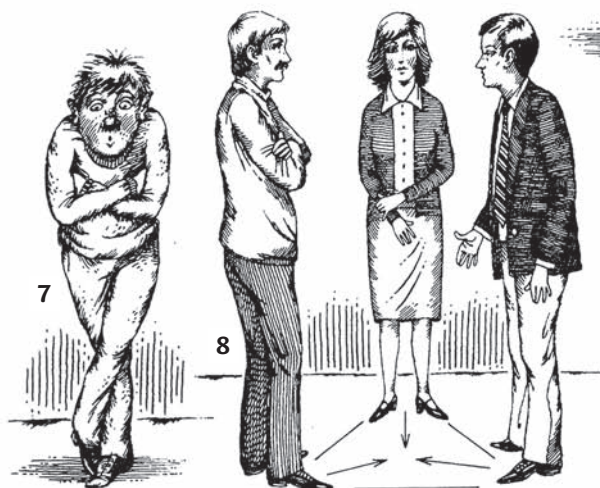
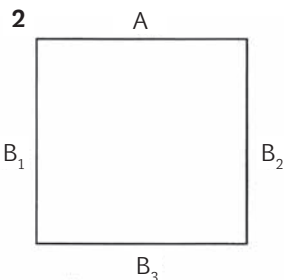
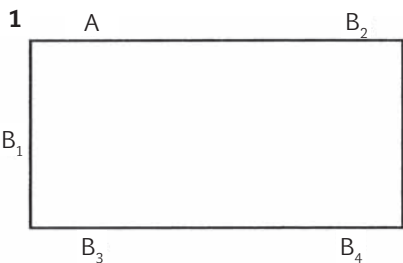
Haptika znamená komunikaci dotykem, hmatem (např. podávání ruky; polibky aj.); projevem nervozity bývá sebehaptika (dotýkáme se sami sebe).

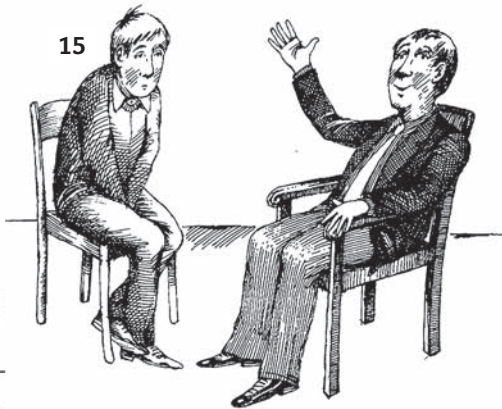
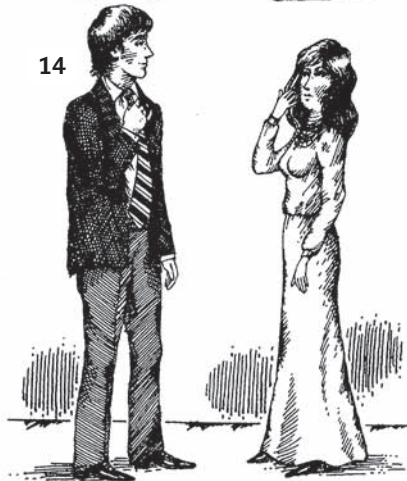
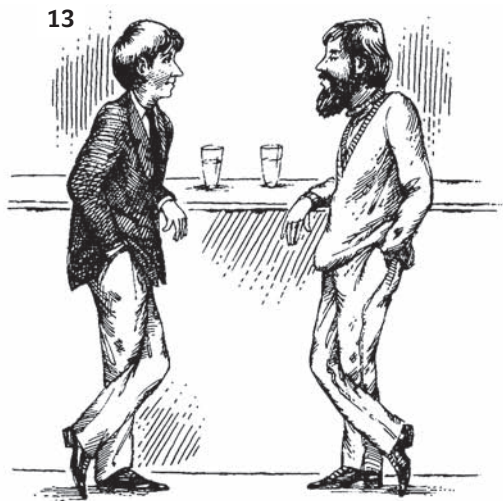
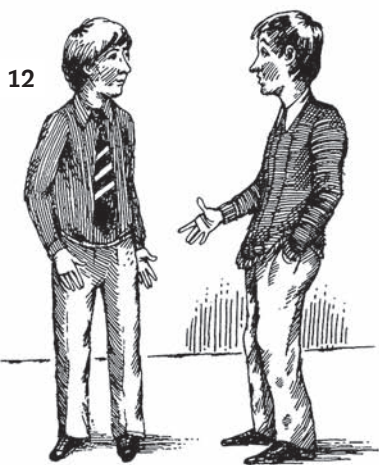
Mimika je řeč nejjemnějších pohybů tváře, obličejových svalů; tvář je odrazem psychiky, takto vyjadřujeme nejrůznější pocity. Používáme různé grimasy, „obličejové formule“ (konstelace pohybů různých částí obličeje). Patří sem smích, úsměv, pláč, ale také velice výmluvná **řeč očí**; délka a frekvence pohledů na partnera má význam i pro členění komunikace.

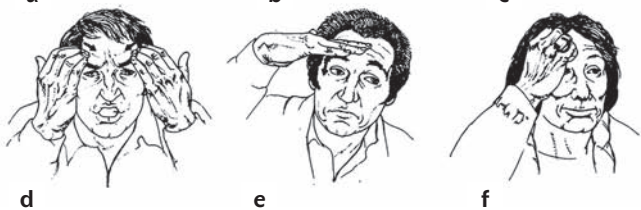
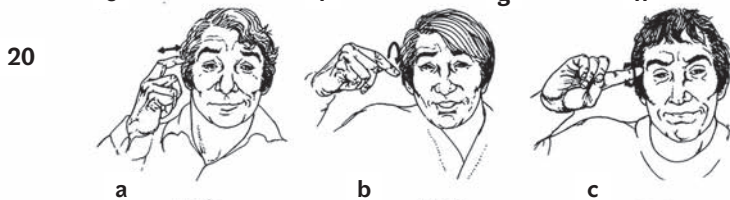
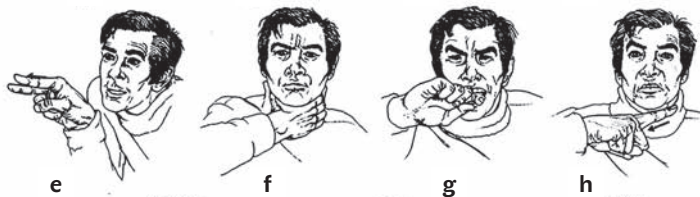
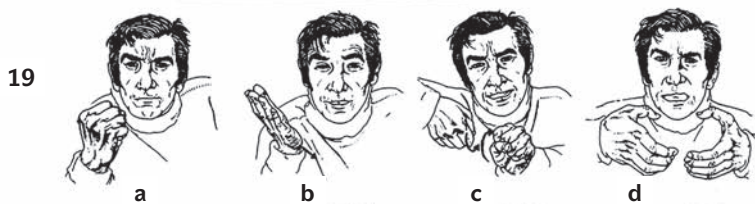
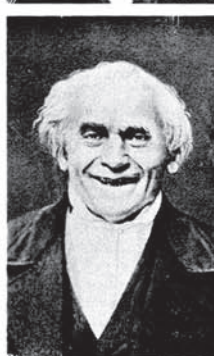
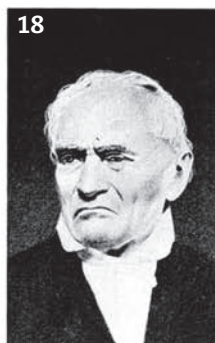
Olfaktorika je řeč vůní; výrazně se uplatňuje zejména při intimním dorozumívání a malé vzdálenosti partnerů v komunikaci).

Zdůrazňována bývá i **řeč barev**, které mohou u účastníků komunikace vyvolávat různé pocity a reakce.

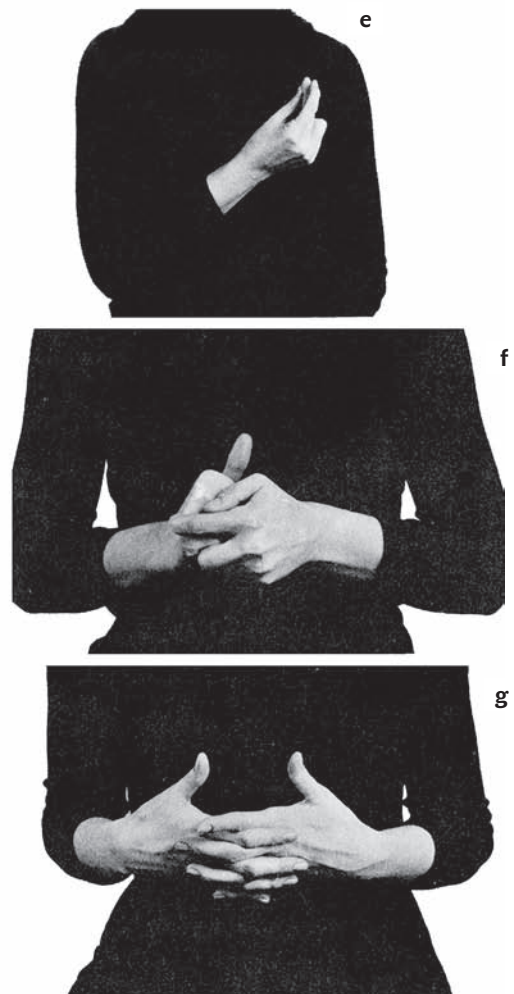
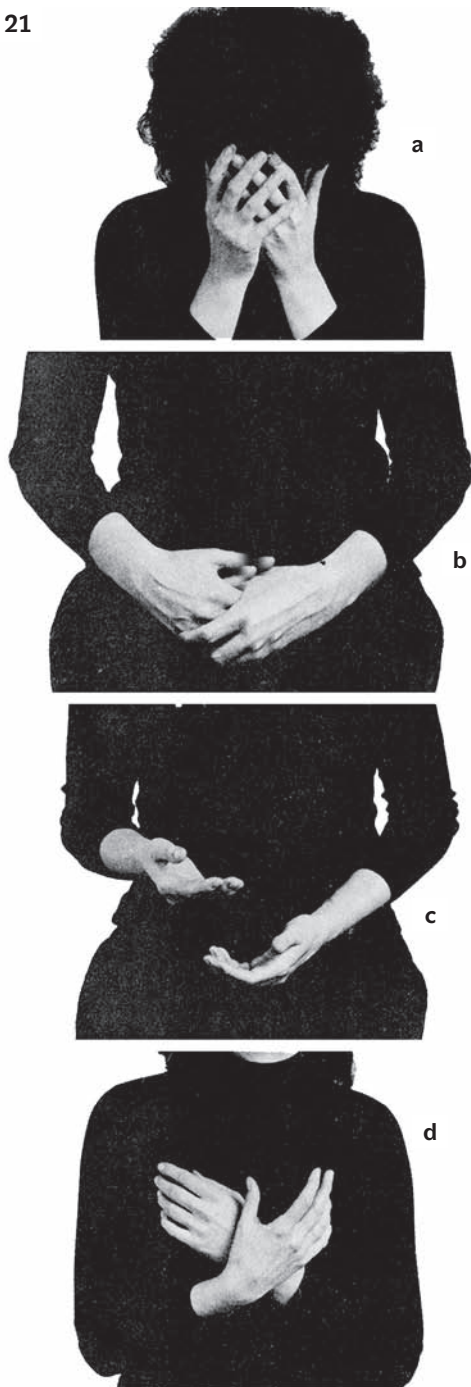
Dlouholetí partneři nebo lidé s vysokou schopností empatie si takto rozumí téměř beze slov, bezděky kopírují své pozice a pohyby. Neverbální komunikace má velký význam i pro zdvořilost, patří ke společenské **etiketě**. K zajímavým předmětům studia v této oblasti patří **mezikulturní rozdíly** v neverbální komunikaci, také např. rozdíly mezi ženami a muži.

21

ÚKOLY K INTERPRETACI OBRÁZKŮ

1) Proxemika stolu:

Uvažte, o jakých vztazích partnerů a o jakém typu dialogu mezi nimi svědčí rozmístění A – B1, A – B2, A – B3, A – B4 u obdélníkového stolu, resp. A – B1, A – B2, A – B3 u čtvercového stolu.

2) Posturika:

Co signalizují, jaké postoje, pocity či vlastnosti člověka vyjadřují postury (polohy těla, konfigurace jeho částí) u obrázků 3 – 7?

Odhadněte, jaké vztahy a vzájemné postoje účastníků komunikace signalizují jejich postury na obrázcích 8 – 10; věnujte pozornost i např. nasměrování chodidel.

3) Kinesika:

Co prozrazují pozice těla a pohyby o vlastnostech a rozpoložení člověka na obr. 11, resp. o vzájemných vztazích, postojích, typu dialogu partnerů na obrázcích 12 – 15?

4) Haptika:

Lidské vlastnosti, případně vztah k partnerovi může naznačovat i způsob podávání ruky. Všimněte si na obrázcích 16 a) – d) vždy levé ruky a odhadněte, co znamená podání ruky a) s dlaní obrácenou nahoru, b) ve svislé poloze, c) s dlaní obrácenou dolů a d) podání pouhých konečků prstů.

(Obrázky 1 – 16 převzaty z publikace ŠKVARENINOVÁ, Olga. *Rečová komunikácia*, Bratislava 1995, s. 61-62, 70-72, 76-79, 88-91 a 107.)

5) Mimika:

Jaké city a pocity vyjadřuje výraz mužského obličejce na obrázcích 17 a) – d)?

Na obrázcích 18 a) – d) odhadněte, co v jednotlivých případech vyjadřuje svou mimikou J. E. Purkyně, který se zajímal o „citolváření“, a přiřadte k obrázkům jako slovní vyjádření adekvátní citoslovce.

6) Gestikulace:

K výhrůžným gestům na obrázcích 19 a) – h) zkuste přiřadit přiléhavá slovní vyjádření, nejlépe v podobě frazémů (např. *Vytřesu z tebe duši!*).

A k urážlivým gestům na obr. 20 a) – f) opět připojte urážlivé slovní výroky, pokud možno frazémy (např. *Jsí padlý na hlavu?*). Všimněte si i směru pohybu rukou.

7) Gestikulace, sebehaptika:

Co vyjadřuje žena na obrázcích 21 a) – g) posunky, pohyby rukou? Zkuste k nim přiřadit odpovídající slovní vyjádření.

(Obrázky 17 – 21 převzaty z publikace VÁVRA, Vlastimil. *Mluvíme beze slov*, Praha 1990, s. 11, 82, 83, 136, 137.)

6.9 Intertextualita, intertextovost

Tento jev patří ke konstitutivním vlastnostem textu; žádný text neexistuje izolovaně, každý je mnohonásobně vztažen k jiným textům. Patří k velkým zásluhám M. M. Bachtina, že inspirativně vyzdvihl právě dialog různých hlasů (voice) v textu; stopy jiných textů, cizích hlasů; to, že každý text představuje dialog s existujícími texty a zároveň anticipaci dalších. Podle jeho práce *Román jako dialog* (česky 1980) a dalších studií je i monolog vždy implicitním dialogem. Do textu se různými způsoby promítá polarita já – jiný, druhý, cizí; dochází v něm k interakci různých hledisek, perspektiv, hlasů, textů, žánrů, stylů. Pro toto textové dění Bachtin používal termíny jako vícehlasí, mnohohlasí, polyfonie; heteroglosie, hybridizace.

Lze rozlišit intertextovost

- ve smyslu širším (jako vlastnost každého textu; vše už se jen opakuje?)
- ve smyslu užším (jako princip výstavby konkrétního textu, event. jeho části)

Autorem české monografie o intertextovosti (s názvem *Intertextovost a utváření smyslu v textu*, z r. 1996) je J. Homoláč, který se hlásí k autorům jako M. Glowiński, G. Genette. Genette pokádá za nadřazený pojem transtextovost a tu dále takto diferencuje:

- **architextovost** (navazování na určité žánrové schéma, vzorec, obecná pravidla)
- **metatextovost**: v navazujícím textu je pretext explicitně tematizován (ne nutně citován); text o textu, vztah komentování (i literární věda, kritika...); též komentování vlastního textu, dialog s ním
- **intertextovost**: část pretextu (nebo jeho styl, princip výstavby...) se stává (resp. výrazně nestává) součástí navazujícího textu; důležitý je vztah navazujícího textu k pretextu, podíl pretextu na konstituování smyslu navazujícího textu
- **paratextovost** (paratextem ve vztahu k textu je např. titul, motto, ilustrace...)

Uvádějí se nejrůznější formy, typy intertextů a někdy se k nim přiřazuje i kladné, záporné nebo neutrální hodnocení:

plagiát	citát	aluze
klišé	parafráze	parodie
fráze	excerpt	pastiš
-		+

Mezi intertexty patří i varianty, adaptace, remake. Hravé opakování, napodobování, obměňování, reprodukování jiných textů, montáž jejich částí – to vše je v současném umění časté a samozřejmě to navozuje i etické a hodnotové problémy: jaká je hodnota kopie, co považovat za plagiát, atd. Záleží na tom, co se přenáší, odkud (z jakého textu), kam (nový kontext), jak, proč (motivace přenosu).

U **citátu** je důležité, jak je vyznačen: v úvahu přicházejí uvozovací věty, uvozovky, výrazy *prý*, *že*, *jak říká*; nakolik se přizpůsobuje okolnímu kontextu (míra jeho kontextualizace). Citáty lze i ironizovat nebo si pohrávat s pseudocitáty.

Od citátu se liší **aluze** (narážka; nepřímý či implicitní odkaz k jinému textu, k historické události apod.). Jako aluze může působit i převzetí motivu, fabule, žánru nebo postupu z pretextu. *Signály* aluze umožňují identifikaci cizího elementu v textu.

K fenoménu intertextovosti se vyjádřilo mnoho významných teoretiků, jako např. U. Eco („každá kniha vždy mluví o jiných knihách“); J. Kristeva („všechny texty jsou křížovány jinými texty“); J. Barth, jehož práce má název *Literatura vyčerpánosti* (už vlastně jen opakuje samu sebe).

N. Fairclough (1992) rozlišuje **intertextualitu** a **interdiskurzivitu**: intertextualita znamená autentickou a explicitně vyznačenou přítomnost jednoho textu v jiném textu, zatímco interdiskurzivita znamená, že do textu vstupují určité konvence spjaté s typem, žánrem, stylem textu apod.

TEXT

Vít Kremlička: Lodní deník

Má nejdražší... já zízám po tvé milosti tak, že jsem již blízek šílenství. Cítit tvé objetí, laskat tvé kučery, celovat tvé líce, hledět do tvých kukadel – není pro mne vyšší slasti! Takže teď už jen otázka financí.

Je ti určen hrdinský úděl, jsi vyvolen k titánskému činu. Osvobodíš lidstvo od temného škůdce! Všecky smysly měj napnuté. A nezapomeň zavolat do práce.

Přes pobřežní duny, pěsti v kapsách, jsem došel k polozřícené hájence, když slunce stálo na polednách. Hájenka hájenkou však vlastně nebyla, a polozřícená teprve ne; proč vnucovat skutečnosti romantický ráz?

... Uvaříme si houbový guláš pro čtyři osoby. Ve velkém hrnci osmahneme na vepřovém sádle nejméně pět cibulí jako pěst, nakrájených na kolečka. Až cibulka zesklouvná, nasypeme do hrnce na hrubé nudle pokrájené houby, jichž byl plný košík; zamícháme, přikryjeme poklicí, houby pustí šťávu. Zatím si připravíme brambory – oškrábeme je a nakrájíme na kostičky...

Kostičky bandor vsypeme k houbám, sdostatek osolíme, opepříme a pokmínujeme. Těšíme se, až bude hotovo. Oheň budiž mírný. Průběžně podléváme bujónem až do chvíle, kdy oblakem vonných par hrnec vydechne: „Již je čas! Kruh se uzavřel!“

Za dvě hodiny nám začíná být špatně od žaludku, potíme se a točí se nám hlava. Podlamují se nám nohy. V chalupě není telefon, abychom zavolali záchrannou službu. Podlamují se nám nohy ještě více, celkově je nám doopravdy mdlo a zle. Kdo dojde pro pomoc? Takový člověk mezi námi není. Ležíme, jak se kdo svalil, a zvracíme hořkou pěnu. Asi už je pozdě, už asi mykotoxiny poškodily játra a dále je poškozují.

Je nám smutno, že se loučíme se světem tak nepříjemným způsobem. Do smutku je však přimíšena trocha zvědavosti: jaké to bude? Ptej se dětských očí... Ptej se měkkých sýrů...

(KREMLIČKA, Vít. *Lodní deník*, Praha 1991, s. 54–55, 79–80, 163)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) K jakým pretextům asi poukazují jednotlivé úryvky z prózy V. Kremličky? Nejde o to, abyste uvedli konkrétní díla nebo autory, ale spíše typy textů reprezentující určité období, literární směr nebo konkrétní žánr. Jak autor s pretexty zachází, jak je kontextualizuje?

TEXT

Andrej Stankovič: Variace na de Amicise

Tluče bubeníček	Máme plínky a boláky
Entartete Kunst	zahrajem si na vojáky
a svolává chlapce	Entartete Kunst
Entartete Kunst	Entartete Kunst

Andrej Stankovič: Captain Scott's swan song

Sláva nazdar výletu
 nezmokli jsme už jsme tu
 Už jsme tady
 mrtví hlady

(STANKOVIČ, Andrej. *Osvobozený Babylon – Slovenský raj*, Praha 1992)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTŮ

- 1) U první básně A. Stankoviče se snažte identifikovat tři pretexty: k jednomu odkazuje už název básně, k dalším dvěma poukazy v textu. Jak autor využil této výrazné intertextuality při budování významové výstavby a celkového myšlenkového vyznění básně?
- 2) Stejně si počínejte u druhé, kratičké básně, kde vystačíte s identifikací dvou pretextů. Všimněte si, že ruku v ruce s intertextovostí jde u Stankoviče i vícejazyčnost.

6.10 Procesy produkce a recepce textu

Přístupy psycholingvistiky, kognitivní lingvistiky, teorie komunikace vycházejí z toho, že účastníci komunikace při svém dorozumívání uplatňují svou **komunikační kompetenci**, aktivizují znalosti, zkušenosti, modely uložené v jejich předpokladové bázi.

Potřebují k tomu zhruba tyto systémy znalostí:

- jazykové
- věcné, „encyklopedické“ („Alltagswissen“)
- interakční:
 - ilokuční
 - znalosti komunikačních norem
 - znalosti metakomunikační
 - znalosti globálních textových struktur
- strategické
- speciální dovednosti recepční a interpretační
- společné znalosti a zkušenosti s partnerem

Globální textové struktury bývají označovány např. jako *rámec*, *schéma*, *skript*, *scénář*, *plán*, *mentální model*; tyto scénáře aktivujeme v běžných, opakovaných životních situacích (podle scénáře „návštěva restaurace“ víme, jak se v určitém prostředí chovat a co říkat). Při kognitivních, mentálních procesech spojených s „text processing“ se uplatňují mj. **inference** (doplňování, vyvozování chybějících prvků, implicitně navozených významů).

Relevance

Tento jev je velmi důležitý pro produkci i recepci textu, speciálně pro úspěšné vedení dialogu. Podle Griceovy maximy relevance máme v komunikaci vždy sdělovat jen to, co je v dané situaci relevantní a co se přímo vztahuje k tématu. Naším cílem by při tom mělo být, abychom dosáhli co největšího kontextového efektu a abychom zároveň umožnili partnerovi, aby mohl na interpretaci vynaložit co nejmenší kognitivní úsilí. K tomu je třeba empaticky se naladit směrem k partnerovi a optimálně uspořádat informace a významy v textu. Důležitá je:

- hierarchizace, foregrounding/backgrounding (uspořádání informací podle závažnosti)
- perspektiva, perspektivizace; fokusace; reliéfizace (rozlišení úhlu pohledu)

CVIČENÍ

1) Pozorujte sémanticko-pragmatickou relevanci umístění částice *také* ve výpovědi:

- On tam byl **také**.
- On tam **také** byl.
- **Také** on tam byl.
- Byl tam **také** on.
- **Také** tam byl on.

- 2) **Rozlište a pojmenujte syntaktické prostředky hierarchizace textu (odstupňování důležitosti):**
- a) R. 1926 dosáhl habilitace a stal se zástupcem svého učitele. – Dosáhnuv r. 1926 habilitace, stal se... – Po dosažení habilitace r. 1926 stal se...
 - b) Tyto výzkumy nemohly být uznány, neboť nesplňovaly všechny podmínky. – ... protože/ vzhledem k tomu, že nesplňovaly podmínky. – ... pro nesplnění všech podmínek.
 - c) Žijeme v době, kdy jsou vysoko oceňovány rozumové schopnosti. – Žijeme v době vysoko oceňující rozumové schopnosti.
 - d) Neměl už možnost, aby tento experiment dovedl do konce. – Neměl už možnost dovést tento experiment do konce.
 - e) A. P. byl posledním představitelem školy... – A. P., poslední představitel školy...
 - f) Architekt Filippi přijel r. 1601 do Prahy nenápadně a skromně jako vandrovní tovaryš a hned prvními pracemi si získal respekt odborníků i laiků.
Architekt Filippi, který přijel do Prahy r. 1601 nenápadně a skromně jako vandrovní tovaryš, si hned prvními pracemi získal respekt odborníků i laiků.
 - g) Byla už tma, když se náš hrdina vzbudil.
Náš hrdina se vzbudil, když už se stmívalo.
- 3) **Srovnejte následující vyjádření podle toho, jak reagují na situaci (případně na implikovanou předchozí otázku), jak je odlišena důležitost informačních jednotek, jak je uplatněna perspektivizace (pohled z perspektivy určitého subjektu), empatie apod.**
- a) Jezdím každý rok na dovolenou do Hradce na tři týdny.
Jezdím každý rok do Hradce na dovolenou na tři týdny.
Na tři týdny každý rok jezdím na dovolenou do Hradce.
Jezdím na dovolenou do Hradce na tři týdny každý rok.
Do Hradce jezdím na dovolenou každý rok na tři týdny.
Do Hradce, tam jezdím...
 - b) U baru seděl muž. Dveře se otevřely. Vstoupila žena s dítětem.
U baru seděl muž. Dveře se otevřely. Do baru vešla žena s dítětem.
U baru seděl muž. Když se dveře otevřely, vzhlédl. Uviděl, jak vešla žena a za ní dítě.
Vstoupilo dítě doprovázené ženou a uvidělo muže sedícího u baru.
 - c) Jan uhodil Marii.
Jan uhodil svou ženu.
(Její) manžel Marii uhodil.
 - d) Marii Stuartovnu, královnu skotskou, odsoudila k smrti anglická královna.
Marii Stuartovnu, královnu skotskou, dala popraviti anglická královna Alžběta.
Marii Stuartovnu, královnu skotskou, zavraždila její sestřenice Alžběta.
 - e) Policie zastřelila tři demonstranty.
Tři demonstranti byli zastřeleni.
Tři demonstranti byli zastřeleni policií.

Tři demonstranti zahynuli.
 Tři demonstranti zahynuli po zásahu policie.
 Tři demonstranti přišli o život.
 Tři demonstranti přišli o život při zásahu policie.

6.11 Typologie textů

Různé pokusy o typologii textů vznikají opakovaně, ale těžko mohou uspokojit požadavky na to, aby každý text bylo možno v takové typologii jednoznačně zařadit. Autoři těchto pokusů se snaží uspořádat do homogenních skupin (na základě různých soustav kritérií) různé typy / druhy textů; srov. i termíny *Textsorten*, *Textklassen* aj.

Určitým vodítkem pro typologizaci textů mohou být typologie **stylistické**, které rozlišují např.:

- styly individuální a interindividuální
- styly funkční (Pražská škola): styly věcné vs. styl umělecký
- styly komplexní a simplexní (K. Hausenblas)
- slohové postupy a útvary
- styl vysoký – střední – nízký

Důležitá je i diferenciací textů / promluv **jednoduchých a složených, mluvených a psaných** (K. Hausenblas, J. Hrbáček). Dále rozlišení (relativizované) dialogu a monologu; typy **dialogů** bývají klasifikovány samostatně, tady (ale i u jiných textových typů) přicházejí v úvahu typologie založené na rysech **interních** (způsobech výstavby, jazykových prostředcích) nebo **externích** (podle situací: dialogy konverzační a institucionální; dialogy face-to-face a dialogy zprostředkované, např. telefonické; dialogy rodinné, přátelské, milostné, pracovní, učební, interview, dialogy nákupní, různé konzultace a porady, diskuse a besedy, pohovory s uchazeči o zaměstnání, výslech, zpověď...).

Objevují se i typologie založené na

- **registrech** (soubory jazykových prostředků přiřazené funkci projevu v určité situaci)
- **žánrech** (genologie)
- **mluvních / řečových aktech**
- **funkcích textu** (jejich počet se oproti klasifikaci Bühlera a Jakobsona rozšiřuje, přibývá např. funkce persvazivní, hodnotící, normativní, skupinově indikační, a mnohé jiné)

Mezi další zajímavé typologické pokusy patří např. typologie M. Dimtera založená na *Alltagswissen*: autor získal excerpcí ze slovníků velké množství označení jako *omluva*, *žádost*, *zpráva*, *předpis* aj., provedl jejich sémantickou analýzu a systematické utřídění a opřel tak svou typologii o společensko-historicky etablovanou klasifikaci textů. B. Sandigová uspořádala běžné druhy textů do matrice podle kombinací řady příznaků (mluvenost, spontánnost, vyrovnanost partnerů, ustálenost výstavby textu, výskyt slovesných časů aj.). Repertoár příznaků je však značně nesourodý a navíc je obtížné jednoznačně rozhodnout o výskytu / nevýskytu určitého příznaku u konkrétního textu, tedy vepsat do matrice znaménko plus nebo minus. Konečně např. E. Werlich založil svůj typologický návrh na syntaktických strukturách,

přirazovaných v podstatě jednotlivým slohovým postupům (syntaktické struktury příznačné pro texty vyprávěcí, popisné, argumentační atd.).

Vypracování spolehlivé typologie textů příliš nenapomohlo ani užívání textových **vzorců** – i když např. J. Mistrík dovedl jejich zápisy až k velmi exaktní formě, k důmyslné soustavě písmenných a číselných klasifikátorů. „Ovzorcovat“ lze však v každém případě jen určitý výsek ze živé komunikační reality; mnohé typy textů se tomu vzpírají, od každodenních nepřipravených mluvených dialogů až po texty umělecké.

TEXT

Josef Novotný: Alfa '62

V sobotním odpoledním parasu vrčím u Národní boudy a čumím na orloj, čtyřka v kouři a nikle ani noha – nó mě snad vopláchnou z osumnáctky na ušláplou čtyřcítku. Když vtom si to proti mně sviští Mírek ve svém předklonu jako když furt hledá mařeny na chodníku.

„Kam se čvachtáš – Voblouku?“

„Nópocem – já mám zas klapky, vono čumět na ty volavky kolem nemá floka vole, to je lepší luštit příčně chodník a pěkně po svém vole,“ a podává mně bratrsky packu.

„Vole – brzdi jó, nebo mně chceš tu mou ploutev škubnout?“ kvilčí Voblouk.

„Nópocem, ty si dneska nákej šumák vole,“ a pouštím mu tu jeho ploutev.

„Jakej šumák volevole, vždyť ještě nedržela korblick, a ve strojovně mám přímo malátno! Pócem, jak tě lopotim, Holandáku, taks měl čapnout nákou tu jézed brigádu, neboť čumim, jak soptíš energií vole,“ nakopnul upocenej vzduch, no mně to nedalo.

„Hele brzdi jó, to ses zas někde v háku votřel vo plagát a teď tady zvracíš bublinky, cо? Tak tě drobátko upozorním, že mám do zeleného jen trojku neděl a jinak jsem byl v háku celej furtošlap a dneska si hodlám drobátko prolejt hrdlo a nohou pořádně šoupnout vo parket! A doufám, že to bereš!“

„Jasná páka vole ... hele žádná bouřka, to já jenom nemám slinu a tak šlapu nervózu ...,“ jede Voblouk velký chápando, neboť sám čuchal, že hamst na vokap.

„Jasná páka, mlasknem korblick a jedem pohodu! Vócodé...“ a rozhlížím se kolem. ...

„Tamhle se pasíruje Škeble, Savec a Lubumba – tak hodíme šipku a jdem na to, ne?“ oznamuje Voblouk a už krouží za roh Národní boudy.

„Lordi, jak to vypadá dneska se střelivem, bude honoračka anebo se jede dojíždák?“ páčí ze všech Lufták.

„Žížka,“ vrčí Voblouk.

„Taky,“ hlásí Savec.

„Já to беру – hradčany,“ zpívá Lubumba do příjemného údivu všech.

„Tak jedem menší honoračku,“ štěk Savec a je na něm vidno, že přímo doutná po korblicku.

Žofka pomalu obsazená, sága provokativně čučej na pódiu a tak se jen čeká, až k nim dojde dech. Lubumba zatáh komplet vlezný a usedáme do naší rezidence poblíž parketu.

S dopadem na židli merglím kolem sebe, nó u plotu zas stojej davy starších vokounů, co šetřej střelivo, a hned pod nima Astráci, Luxoráci, a nad námi parta z Ticháče a Barikádníci. Takže

voučctně nás Alfáků je zlatej výběr Prahy po kupě, což dává tušení, že končí čásek dovolených a začíná zas šlapačka. S velkým hlomozem táhne Lubumba metr pěny a má zase tak našpulenou hubu, aby někde ten metr neublíkl, že by tou hubou moh vod minuty dělat nárazníky u vejtrřasky. Všichni bafli pěnu až na Škebli ... ségra Savce, první dvojotočková dáma holandska... .. v prvním kole... pěna dostane tu správnou šťávu, takže hned spadne pod ucho a následuje taková ta blažená a neopakovatelná citovice. A přesně v tenhle moment sága dostaly dech a mně se hned začínaj zvedat prsty u nohou. Mrkám na Škebli, ta hned láme krk a dem na to. ... Šlapem s packama dole a pěkně si držim vingl, páč u holandska potřebuje tělo drobátko dejchat. Vovčák s páskou na ruce čmučá, jestli nedáme packy hore, protože tak voni jedinež poznaj holandřáka a hned tě vedou z parketu, jenže my zmákli novej styl a vrtíme to spodem, no a je tichá voda. Jako endku ten Malinův ansámbl, jinak odborně řečeno švédřák, strčil „Bona sera, siňorina“ se Zelenkou - teda musim říct, že to v žádným pádě neni náš alfáckej Gotík, ale jinak švédřák jede, takže kotel radosti šlapem až po vokraj, jenom musim dávat majzla na ty packy dole, protože v tom eště nejsem úplně doma, chce to eště ňákej čásek.

„Hele, Holandřáku, při tom odšťuchu dej do toho míň páry, nebo vyjedu tamhle k vokounům - jasný?“ štěbetá Škeble v posledním taktu Bony a hned mě táhne za ruku z parketu. ... Uседám vedle Luffáka, kterej vášnivě hudruje. Lehce do něj štouchnu:

„Co tak hučíš vole?“

„Cé - kdo by vole mňoukal, když celej subotnik hákuju majstrovi na fušce a von mi nedá ani mergli a to neni prvnička! Chápaniko, a teď něco stříkej vole,“ vrčí na mě Luftřák.

(v souboru próz: NOVOTNÝ, Josef. *Brejk z kruhu*, Praha 1991, s. 11-13)

ÚKOLY K INTERPRETACI TEXTU

- 1) V uvedené ukázce se zaměřte hlavně na lexikální a slovtvornou složku autorova vyjadřování. Posuďte text z hlediska vzájemného vztahu procesů produkce a recepce, pragmatických aspektů, faktorů situačních a žánrových.

Doplňující cvičení

ZADÁNÍ

- 1) Prostřednictvím vybraných úryvků srovnajte tři překlady Chateaubriandovy *Ataly* do češtiny, vzniklé v různých obdobích. Při srovnávání využijte výrazů vyznačených tučně (hlavně jevy gramatické) a výrazů tištěných kurzivou (rozdíly v lexiku). Zamyslete se nad některými aspekty vývoje češtiny za téměř 200 let. Zaměřte se např. na přechodníky (minulé a přítomné) u Jungmanna a na jejich ekvivalenty v překladech novějších.

TEXT

François René de Chateaubriand: *Atala*

aneb

Josef Jungmann, překlad z r. 1805: *Láska dvou divochů na poušti (JJ)*. In J. Jungmann, *Překlady II*, Praha 1958, s. 7-58.

Jaroslav Fořt, překlad z r. 1927: *O vášnivé lásce dvou divochů v pustině (JF)*. In F. R. de Chateaubriand, *Atala - René*, Praha 1927.

Oskar Reindl, překlad vyd. 1973: *Láska indiánské dvojice v pustinách (OR)*. In F. R. de Chateaubriand, *Atala - René*, Praha 1973.

- 1) **JJ, s. 206:** Lopéz, **projatý** úžasem, **chce** mne odvrátit od úmysla mého. Představil mi nebezpečství, v **které** jsem se vydával, upadnouti znovu v ruce Muskogulgům. Než **vida**, že hotov jsem podniknouti všecko, sám **se rozplejvaje** slzami a **přivina** mne k sobě: „Jdi,“ zvolal, „synu *náturey* velkomyslný, měj sobě tu drahou **zvolnost** člověka, **kteréz** Lopéz tobě odnítí nechce. (...) **Buda** v *lesinách*, pomni časem na starého Španiela, **an** tě choval hostinský, a pamatuj, aby se nesl k milování *podobníků* svých, že první, **kterés** učinil, zkušeni srdce lidského zouplna bylo jemu příznivé.“

JF, s. 17-18: **Omráčen** jsa úžasem, **chtěl** mě Lopez odvrátiti od mého úmyslu. Vyložil mi útrapy, **jež** podstoupím, vydávaje se v nebezpečí, že znovu upadnu do rukou Muskogů; leč **vida**, že jsem ke všemu odhodlán, **rozplývaje se** pláčem a **tiskna** mě v náruč, zvolal: „Jdi, dítě *přírody*, a budiž zase svobodným člověkem - nechce tě Lopez o *svobodu* olupovati! (...) **Až budeš** v svých *hvozdech*, pomni časem na onoho starého Španěla, **jenž** ti poskytl pohostinství, a vzpomeň si - abys v sobě budil lásku k *blížním* svým - že první zkušenost, **již** jsi se srdcem lidským učinil, dopadla úplně v jeho prospěch!“

OR, s. 40-41: Dobrák Lopez, **zdrčen** překvapením, **snažil se** mne mermomocí odvrátit od mého předsevzetí. Líčil mi nebezpečí, v **jaké** se vydávám, upadnu-li znovu do rukou Myskogilgů. Když však **viděl**, že jsem ochoten cokoliv podstoupit, **propukl** rovněž v pláč, **sevřel** mne v náruči a zvolal: „Jdi, dítě *přírody*! Užívej opět naprosté *volnosti* svobodného člověka, o **niž** tě starý Lopez nechce věru připravit. (...) **Až budeš** zase v *lesích* své domoviny, vzpomeň někdy na starého Španěla, **jenž** ti poskytl pohostinství, a abys neochabl ve své lásce k *bližnímu*, pomni, že první zkušenost, **jíž** jsi nabyl o lidském srdci, vyzněla dokonale v jeho prospěch.“

- 2) **JJ, s. 213:** Bylo tedy nadarmo, že kdy chodíme po *poušti*, Atala **vrhnou** se k nohám mým, znovu, bych ji opustil, dotírala na mne. **Ujišťoval jsem**, že se vrátím na místo sám, jestliže by ona zpěchovala se přivázati mne ke stromu mému. **Přinucená** povolila, **nadějíc se** přemluví mne jindy.

JF, s. 29: Marně tedy po našich toulkách *savanou* Atala, **vrhnuvši** se mi k nohám, znovu mě vybízela, abych ji opustil. **Ujistil jsem** ji, že se sám vrátím do tábora, kdyby odešla přivázati mě zase k mému stromu; **doufajíc**, že mě po druhé přesvědčí, **byla nucena** mi vyhověti.

OR, s. 48: A tak, když jsme se vraceli ze své krátké procházky *savanou*, **vrhla se** mi Atala několikrát marně k nohám s prosbou, abych ji opustil a prchl bez ní. (...) **Prohlásil jsem** co nejrozhodněji, že nepůjde-li se mnou, nebudu váhat vrátit se do ležení a přivázat se tam třeba sám ke stromu, kdyby se mě snad zdráhala znovu spoutat. **I nezbylo jí**, chuděrce zlaté, než jít zpět do tábora se mnou, ale **utěšovala se nadějí**, že se jí podruhé přece jen podaří mne přemluvit...

- 3) **JJ, s. 222:** Já, mdlobou **jsa uchvácen**, **plápolaje** žádostí a **mněje ztracena se býti** v oněch lesinách, nastokráté v úmyslu jsem byl obejmout milenku svou; nastokráté jí představoval jsem, abychom, **zdělavše** sobě stánek na poušti, tam pochovali sebe.

JF, s. 55: A já? **Byl jsem vyčerpán** únavou, ale stále **jsem plál** touhou; **při pomýšlení, že jsem snad nadsmrti ztracen** v těchto hvozdech, stokrát jsem se hotovil schvátit svou manželku v náruč, stokrát jsem jí navrhoval, abychom si tam na březích **postavili** chyši a abychom spolu žili v jejím skrytu.

OR, s. 66: Já sám, **utrmácen** námahou, ale ustavičně **sužován** palčivou touhou i **myšlenkou**, že **budu snad nucen zůstat nadsmrti** v těchto lesích, přišel jsem stokrát do pokušení sevřít Atalu ve svém náručí, stokrát jsem jí navrhl, abychom si někde na břehu **postavili** chatrč, kde bychom se trvale usadili a žili tam jen sami sobě.

- 4) **JJ, s. 223:** **Jsouce stížení** péčí a strachem, **vystaveni nebezpečnosti přijíti do rukou Indům** nepřátelským, **býti pohřženu** u vodách, **uštknutu** od hadů, **sežránu** od šelem, **nacházejíce** trdně potravu nuznou, a kam nohou se díti, **nevědouce, nemohli jsme**, zdálo nám se, **u většii se nalézati nesnázi**, kdy jedna příhoda dovršila zlobu tu.

JF, s. 56: Jsouce krušeni starostmi a strachem, v **nebezpečí**, že **padneme do rukou** nepřátelských *Indiánů*, že **budeme pohlceni** vodou, **uštknuti** hady nebo **roztrháni** šelmami, těžko **shledávající** bídou potravu a **nevědouce** již, v kterou stranu obrátiti své kroky, myslili jsme, že **se naše utrpení nemůže již zvětšiti** – když tu nenadále se dovršilo.

OR, s. 67: **Zmoženi** ustavičným strádáním a strachem, **vydání** neustále v **nebezpečí**, že **padneme** co chvíli **do rukou** nepřátelských *rudochů*, že **utoneme** ve vlnách, že **budeme uštknuti** jedovatými plazy nebo **rozsápáni** dravci, **nalézali jsme** s bídou skromnou potravu a už **jsem** ani **nevěděli**, kam obrátit své kroky. **Naše svízele** byly tak všeobecné a nesmírné, že se zdálo, že **nemohou být už ani větší**, když vtom nenadálá událost dovršila jejich míru.

- 5) **JJ, s. 224:** Velký duch to ví! okamžení to viděl jsem jen Atalu, myslil *jen* ji. U kořen smrku, pod který jsme vběhli, za štít byl jsem jí tělem svým; **událo** mi *se* za chvíli uchrániti jí před *litinou*, **ana** skrze zpřerážené ratolesti sula se na nás. **Sedě** u vodě pod stromem, **drže** milenku svou na klíně a **zahřívaje** její nahé nohy krásné rukama rozkochanýma, byl jsem šťastnější nad mladou manželku, **ana** ponejprv cítí plésati *zárod v životě* svém.

JF, s. 58: Velký duch to ví: té chvíle jsem viděl jen Atalu, myslil *jenom* na ni! Pod nakloněným kmenem jedné břízy *se* mi **podářilo** skrýti ji před *proudy ljavce*; **sedě** pod stromem, **držel** jsem milenku na klíně, rukama **jsem zahříval** nahé její nohy a byl jsem šťastnější než mladá manželka, která po prvé cítí záchvěv *plodu* v svém *životě*.

OR, s. 68: Velký duch je mi svědkem! V těch chvílích jsem viděl jen a jen Atalu a myslil *toliko* na ni. **Podářilo se** mi ji ukrýt před *proudy deště* pod nakloněný kmen statné břízy. **Seděl jsem** rovněž pod stromem, **držel** své děvčátko na kolenou, **hřál** její bosé nohy ve svých dlaních a byl při tom šťastnější než mladá matka, **když** ucítí poprvé, jak se jí *v lůně* zachvěl její *plod*.

- 6) **JJ, s. 247-8:** Uviděv takto vzjítí i zajítí slunce na tom místě žalosti, druhý den, jak **uslyšán jest křik** pelikánův, **hotovím se** opustiti ten *hrob* posvátný. Odtud co ode cíle nějakého vyšel jsem, **chtěje se** dáti drahou ctností. (...) **Padna na kolena** a co nejvroucněji **objemá hrob**, **volám** hlasitě (...) Potom **prolévaje potoky slzí**, rozžehnal jsem se s dcerou Lopézovou a vytrhl se ze samotiny té, **zůstaviv** u kořen nádherné památky přirozenosti památku ještě spanilejší: nizounký *hrob* ctnosti.

JF, s. 116-117: **Když jsem byl** takto **viděl** vycházeti i zapadati slunce nad žalným místem, **připravil jsem se**, že následujícího dne, jak se po prvé **ozve** čáp, opustím posvátný *rov*. Odcházel jsem od něho jako od mezníku, od kterého **jsem se hodlal** dáti cestou ctnosti. (...) **Padna na kolena** a vroucně **objímaje hrob**, **zvolal jsem** (...) Potom, **prolévaje proudy slz**, rozloučil jsem se s Lopezovou dcerou a odtrhl se od těch míst, **zanechávaje** pod pomníkem přírodním pomník vznešenější – *růvek* ctnosti.

OR, s. 109: **Když jsem spatřil** na tomto místě bolesti vycházet a zapadat slunce, **chystal jsem se** hned nazítí opustit posvátný *rov* **při prvním křiku** čápa. Odcházel jsem odtamtud

jako od mezníku, od něhož **jsem chtěl** vyrazit na ctnostnou životní dráhu. (...) **Když jsem** ještě jednou **poklekl a padl na hrob s rozpjatými pažemi**, jako bych jej chtěl přivinout celý ke svému zkormoučenému srdci, **zvolal jsem** na rozloučenou (...) **S očima plnými slz** rozžehnal jsem se s dcerou Lopezovou; jen s největším úsilím **jsem** se přinutil opustit tato místa, kde jsem na úpatí přírodního náhrobku **zanechal** památník mnohem vznešenější: prostý **hrob** ctnosti.

ZADÁNÍ

- 2) Prostřednictvím vybraného úryvku srovnajte tři překlady ruské prózy ze 70. let 20. století (v tomto případě pocházejí všechny přibližně z téže doby a všechny jsou dílem zkušených a renomovaných překladatelů). Hrdina prózy zde právě opouští vězení a přijíždí na návštěvu do rodiny prostých obyvatel ruského venkova; tomuto prostředí a typu postav odpovídá i jejich vyjadřování – spontánní, neformální, expresivní... Zaměřte se na to, jak jednotliví překladatelé pojali dialogy postav, v jaké míře využili obecnou češtinu, případně další nespisovné prostředky.

TEXT

Vasilij Šukšin: Červená kalina

1) Zdeňka Psůtková (Praha 1976)

Přistoupila k němu jeho manželka Zoja, prodavačka místního konzumu, rychlá, mrštná, hubatá ženská.

„Za Ljubou přijel ten... No, ten dálkař, ten dopisovej, však víš,“ vychrlila na muže.

„Jo?“ zeptal se Petro bez zvláštní zvědavosti. Byl to statný chlap, pořez, ale pořad zasmušilý, jako by věčně tonul v jakýchsi podivných myšlenkách. „No a co?“ Kopl do jedné pneumatiky, pak do druhé.

„Že prej to je bejvalej oučetní a že jako přišla kontrola... no, říkat si můžou co chtějí... Ale na tý papule hned vidíš, že je to lotr.“

„Jo?“ zase tak mrzutě a líně protáhl Petro. „A co má bejt?“

„Ale nic. Jenom že si pro začátek musíme dávat větší pozor. Jdi se na toho oučetního podívat! No jdi, jdi! To je oučetní, jako že já jsem Vasilisa Přemoudrá, vrazí ti kudlu pod žebra, ani nemrkneš, takovej oučetní!“

„Jo?“ Petro dál obcházel pneumatiky. „A co má bejt?“

„Tak se na něho jdi aspoň podívat! No, jen jdi! To si našla mužského, panebože! Jdi se na něho kouknout, teď budeme s tím lotrem pod jednou střechou.“

„No a co má bejt!“

„Nic!“ zaječela Zoja. „Máme dceru, jestli to nevíš! Školačku! Chlap zatracená, nic jinýho neumí než to svoje co má bejt, co má bejt. Každou chvíli jsme tady s holkou na noc samotný, to má bejt! Pařeze jeden dubovej, nedovtipnej! Ženu a dceru mu někdo vodkrouhne, a von ani nepřidá do kroku...“

...

„Půjdeš se vykoupat s naším Petrem,“ opakovala Ljuba, když vypravovala Jegora do koupele. „Co ti dám na převlečení? Jak je tohle možný? Přijede na námluvy a nemá ani prádlo na převlečení! Copak to se dělá?“

„No, dyť se taky vrátil z kriminálu, a ne z nějaký regreace, ne?!“ zvolal starý. „Pane, a kolikrát se stane, že i z tý regreace přijedou čistý jak slovo boží. Tamhle Iljucha Lopatinovejch si jel do lázní kurýrovat regma, celá kráva na to padla, a když se vrátil, nesmrđel kopejkou.“

„Tumáš, vem si tohle, to je po mým bývalým... Aspoň něco. Třeba ti budou.“ Vytáhla z truhly dlouhou bílou košili a spodky. ...

„Jak to, co mi vadí!“ rozčilil se Jegor. „To už jsem takovej pes přiběhlej, že se budu voblíkat do cizího prádla? Já mám peníze, stačí zajít do krámu a koupit si nový.“

2) Marcela Neumannová (Praha 1975)

Přiběhla k němu žena Zoja, prodavačka z konzumu, rychlá a neposedná.

„Tak už Ljubce přijel... Jako ten dálkař,“ oznámila okamžitě.

„Jo?“ netečně se zeptal Petro, hromotlucky chlapík, zamračený, pohroužený pořád do nějakých svých myšlenek. „No a co?“ Kopnul do jedné pneumatiky, pak do druhé.

„Povídá, že byl účetní a že prej přišla revize a to a vono... A na hubě má napsáno, že je bandita.“

„Jo?“ zase netečně a líně řekl Petro. „No a co?“

„Ale nic. Musíme s ním bejt vopatrný první čas... Jen se běž kouknout na toho účetního! No běž se kouknout! Takovej ti vrazí kudlu do zad, ani nepípneš. Pěknej účetní!“

„Jo?“ Petro ještě pořád kopal do pneumatik. „No a co?“

„Jen se běž na něj kouknout! Běž se kouknout! Ta si teda vybrala, to ti povím... Běž se na něj kouknout, dyť my s ním teďka budeme muset žít pod jednou střechou.“

„No a co?“

„Nic,“ zajčela Zoja. „Na to, že máme céru, kerá chodí do školy, jsi asi zapomněl. Ty furt jen meleš to svý: „No a co?“ A my každou chvíli zůstáváme v noci samy, to ti je jedno, ty pařeze dubovej, co? Ženu s cérou mu podřežou, a von se ani nehne.“

...

„Teď se půjdeš s Petrem umejt,“ říkala Ljuba a připravovala Jegorovi věci. „Co já ti jenom dám na převlečení? To jsou mi taky způsoby, jedeš na námluvy a ani si s sebou nevezmeš náhradní prádlo. Copak to se dělá?“

„Vod toho je vězení vězení,“ zvolal starý. „To nejsou žádný lázně. I když voni i z lázní lidi přijížděj pěkně vočesaný. Iljucha Lopatinů byl se zánětem v lázních. Celá kravka na to praskla a vrátil se úplně voholený.“

„Tadyhle jsou bejvalý mužovy... Snad ti budou.“ Ljuba vytáhla z truhly dlouhou bílou košili a spodky. ...

„Sem já nákej toulavej pes,“ urazil se Jegor, „abych na sebe navlíkal cizí prádlo? Já mám prachy, já si můžu koupit.“

3) Vladimír Michna (Praha 1975)

Přistoupila k němu žena Zoja, prodavačka z vesnického obchodu, ženská s jasným hlasem, rychlá a uspěchaná.

„K Ljubce přijel ten... ten její na dálku...“ sdělila mu hned.

„Jo?“ projevila nepřiliš ochotně zvědavost Petro, chlapík statný, zamračený, ponořený do nějakých svých myšlenek. „A co má bejt?“ Kopl do pneumatiky, pak do druhé.

„Říká, že byl účetní, pak přišla revize a tak dál... Ale na hubě je mu vidět, že je to bandita.“

„Jo?“ opět nechtě a lenivě řekl Petro. „A co má bejt?“

„Jen se na něj jdi podívat. Musíme s ním ze začátku bejt opatrný... Jen se na toho účetního jdi podívat! Jenom jdi! Ten do tebe vrazí nůž a ani nemrkne, tenhle účetní.“

„Jo?“ Petro kopal dál do pneumatik. „A co má bejt?“

„Jen se na něj jdi podívat! Jenom jdi! Ta si našla šamstra...! Jen se na něj jdi podívat - nemůžeme tu teď žít pod jednou střechou.“

„A co má bejt?“

„Nic!“ zvýšila hlas Zoja. „Máme dceru školačku, to má bejt! Pořád s tím tvým ‚Co má bejt? Co má bejt?‘ Ty comábejte, palice dubová. Ženu a dceru mu zapáchnou a on ani nepřídá do kroku...“

...

„Hned půjdete spolu s Petrem,“ říkala Ljuba, vypravující Jegora do lázně. „Co bych ti dala na převléknutí? Jaks to tak vyved - jedeš na námluvy a nemáš ani rezervní prádlo? Co? Kdo takhle přijíždí?“

„Taky přišel z kriminálu,“ zvolal děda. „A ne z lázní. Z lázní třeba přijedou čistí jako sklo. Táhle Iljucha Lopatin si jel léčit zánět nervů, stálo ho to celou krávu a přijel bez jediného groše.“

„Hele, to je po bejvalým muži... Konečně jsem to našla. Snad ti to bude.“ Ljuba vytáhla z truhly dlouhou bílou košili a spodky. ...

„Na co mi to je?“ urazil se Jegor. „Úplně jak nějaký vandrák - ještě si navlíknu cizí prádlo. Mám peníze - tak půjdem a koupíme to v obchodě.“

ZADÁNÍ

- 3) Knížku francouzského autora Raymonda Queneaua *Stylistická cvičení* volně převedl do češtiny Patrik Ouředník. Oba se pokusili jednoduchou výchozí historku převést do stovky variant, založených na různých stylech, žánrech či specifických jazykových prostředcích. Vybíráme několik ukázek:

TEXT

Čili

Jednoho dne kolem poledního jsem si na zadní plošině přeplněného autobusu linky S povšiml mladíka s nezvykle dlouhým krkem a s kloboukem, na němž byl místo stuhy ozdobný prýmek. Náhle se mladík obořil na svého souseda a obvinil jej, že mu šlape na nohy pokaždé, když lidé

nastupují nebo vystupují. Rychle však hádku ukončil, když uviděl volné místo; vrhl se k němu a posadil se.

O dvě hodiny později jsem ho zahlédl na Římském nádvoří před nádražím Saint-Lazare. Procházel se s přítelem, který mu radil, aby posunul horní knoflík u svrchníku o pár centimetrů výš.

Exklamace

Hele! Poledne! Nejvyšší čas! Honem na autobus! To je lidí! to je lidí! jako ty sardinky! legranda! a hele ho! chlápka! ten ksichtík! a ten krk! pětasedmdesát centoušů! nejmíň! a ten prýmek! ten prýmek! já ho neviděl! prýmek! to je legranda! no tohle! prýmek! kolem klobouku! prýmek! legranda! absolutní legranda! a hele ho! remcá! ten s tím prýmkem! na souseďa! něco mu vykládá! šlapal mu na nohy! šlapal mu na nohy! ten druhý! teď si to rozdají! no jasně! no ne! no jo! na něj! vem si ho! kousni ho! vraž mu jednu! ubal mu ji! ale no tak! on to vzdal! ten chlápek! ten s tím krkem! s prýmkem! sedá si! no vážně! sedá si!

No tohle! no fakt! ne! vidím dobře! to je on! támhle! na Římském nádvoří před nádražím! se prochází! sem tam! ještě s jedním! a ten mu říká! že by si měl přišít knoflík! no vážně! knoflík na kabát! knoflík!

Idiomy

Jednoho dne jako stvořeného jsem jel autobusem na kraj světa k Champerretske bráně. Opodál postávalo stvoření ještě zelené, mléko mu teklo po bradě. Kost a kůže, krk jako sedm hladových let, hučku na tři facky, nadýmalo se tam jako páv. Najednou mu něco přelétlo přes nos: pustilo se do svého souseďa, kterého už pomalu obrůstal mech, že prý mu šlape na nohy, jak je den dlouhý. „Řeknu vám to na rovinu,“ pravilo. „Z toho by jedno dostalo mladé.“ Jenomže ten druhý snědl možná mnoho kapusty, ale nebyl žádný hej počkej – změřil si to vysrkmaslo, jako by spadlo z višně. A žaludská sedma obrátila plece.

O dvě hodiny později, když jsem se vracel pěšky jako za vozem, jsem ji zahlédl na Římském nádvoří. Byla ještě s jednou bez dvou za dvacet, která jí radila, aby si nechala zúžit výstřih. Jako by hrách na stěnu házela, futrál na ni koukal jako tele na nová vrata.

Alexandrín

Mocný dav občanů tísnil se toho dne
v autobusu linky S (na zadní plošině).

V tom shluku rozličném postával mladý ka-
čaba, střevo, maňas, troť, též halama.

Na hlavě širák měl, a hrůzný požerák
a přidušený hlas; a rudý byl jak mák.

Ubohý lidský červ! hlásal tam veřejně,
že pán vedle něj prý chová se ležérně;

že život ztrpčuje mu bolest mučivá
a nemá v úmyslu být zdupán zaživa.

Pán, takto obviněn, že chlípák je a ras,
jej ku podivu všech nechtěl vzít na potaz

a mladík, zaskočen, zběsilý již cele,
 prchl proklínaje svého prznitele.
 Když vracel jsem se zpět poobědvav krátce,
 zahlédl jsem tu věc v doprovodu rádce.
 Po Římském nádvoří vláčeli se spolu
 drahný čas marníce v malicherném sporu.

(QUENEAU, Raymond. *Stylistická cvičení*, Praha 1994)

Uložte si i vy podobné „stylistické cvičení“. Převeďte následující zprávu z novin do jiného žánru nebo stylu – udělejte z ní třeba běžné mluvené vypravování (nespisovné, s vulgarismy apod.), nebo policejní protokol, dopis ve formě stížnosti, báseň, divadelní hru (scénku), pohádku... Nebo zvolte knižní styl s přechodníky, hybridní kód plný anglicismů nebo germanismů,... apod.

TEXT

Vítáme špačky v jarních ulicích...

V Praze probíhá jarní úklid, v parlamentě a v médiích se debatuje o opatřeních proti kouření a o omezení jeho neblahých vlivů.

Chtěl jsem se do těchto akcí také zapojit – napomínáním kuřáků odhazujících nedopalky na stanicích pražských hromadných dopravních prostředků. Samozřejmě: žádný ze tří oslovených neodhodil špačka do koše.

Nejhůře jsem dopadl u autobusu 133 na Florenci: oslovený mladý muž (s vlasy navoskovanými do kartáče a svazkem klíčů komíhajícím se na široké barevné pentli) se na mě vrhl a začal mě kopat a tlouci, střídaje výkřiky „Ty vole“ a „Jdi do pr..., ty kreténe“. Nebýt zásahu přihlížejícího atleta, asi bych ve svém pokročilém věku skončil v nemocnici. Masíruji naskakující modřiny a smutně hledím na velkoplošný plakát nabízející na staničním přístřešku cigarety světové značky (nechybí upozornění, že kouření vyvolává rakovinu). Raději bych zde viděl oznámení: Tuto stanici po kuřácích uklízí váš prodejce cigaret světové značky.

(Podle deníku Metro)

Terminologický slovníček

A

abreviace – zkracování

abreviatura – zkratka

abstrakt – stručné shrnutí obsahu rozsáhlejšího textu

abstraktum – podstatné jméno abstraktní

adaptace – přizpůsobení formy slova českému jazykovému systému (při derivaci)

aditivní – přičleňovací

adjektivum – přídavné jméno

adjektivizace – zpřídavnění, vytvoření přídavného jména (např. ze slovesa)

adjunkce – slabá závislost (jeden ze závislostních vztahů)

adnominální – rozvíjející jméno

adverbální – rozvíjející sloveso

adverbiale – příslovečné určení

adverbializace – vytvoření příslovce (např. z přídavného jména)

adverbium – příslovce

adverzativní – odporovací

afix – předpona nebo přípona

afrikáta – hláska polozávěrová

agens – činitel děje

akcent – přízvuk

akronymum – iniciálové zkratkové slovo

aktivum – rod činný

aktualizace – ozvláštňení vyjádření neobyklým nebo nově užitým jazykovým prostředkem

aktuální členění výpovědi (AČV) – členění výpovědi na východisko a jádro

akuzativ – 4. pád

alofon – varianta fonému

alomorf – varianta morfému

alterace – odkazování v textu k různým předmětům řeči, ale se společným jmenovatelem

alternace – střídání hlásek

aluze – narážka odkazující k jinému textu

alveodentála – souhláska zubodásňová

alveolára – souhláska dásňová

alveoly – dásně

anafora 1 – slovo odkazující zpět do textu

anafora 2 – opakování stejného výrazu na počátku dvou sousedních veršů nebo výpovědí

anakolut – vyšínutí, vybočení z větné vazby

animatum – rod mužský životný

antepozice – postavení před (jménem, řídicím členem)

antepréteritum – čas předminulý

antikadence – vzestup intonační linie (v otázkách zjišťovacích)

antonymum – slovo s opačným významem

antroponomastika – nauka o vlastních jménech
 antroponymum – vlastní jméno osobní
 apelativum – obecné jméno
 apertura – otevřenost
 apostrof – odsuvník
 apostrofa – oslovení nepřítomné, mrtvé, fiktivní osoby, nebo neživé věci
 apozice – přístavek
 apoziopse – odmlčení, přerušování výpovědi
 argot – hantýrka
 argumentace – výklad založený na zdůvodňování, dokazování
 archaismus – zastaralé slovo, popř. zastaralý jazykový prostředek
 architektonika – celková výstavba textu (ve vztahu k určitému žánrovému schématu)
 artikulace – článkování, tvoření hlásek
 asimilace – spodobnost, popř. výslovnosti
 aspekt – slovesný vid
 asyndeton – bezspojkové spojení vět nebo větných členů
 atrakce – větná spodobnost
 atribut – přívlastek
 atribut inkongruentní – přívlastek neshodný
 atribut kongruentní – přívlastek shodný
 atribut verbální – doplněk
 augmentativum – slovo zveličelé, zhrubělé
 automatizace – ustálení, zevšednění jazykového prostředku vinou častého užívání
 autosémantický – plnovýznamový
 autosémantikum – slovo plnovýznamové

B

báze – základ
 bilabiála – souhláska obouretná
 bohemistika – nauka o českém jazyce

C

cardinale (pl. cardinalia) – číslovka základní
 casus – pád
 cirkumfix – předpona a přípona, jež jsou použity při tvoření slova zároveň
 citát (citace) – doslovné převzetí části jiného textu do textu jiného

D

dativ – 3. pád
 deadjektivní – utvořený z přídavného jména
 deagentizace – odsunutí činitele děje z pozice subjektu
 deiktický – ukazovací
 deixis – ukazování, poukazování

deklinace – skloňování
 deminutivum – slovo zdrobnělé, zdrobnělina
 demonstrativum – zájmeno ukazovací
 denominativum – slovo utvořené ze jména
 dentála – souhláska zubní
 derivace – odvozování
 derivát – odvozenina
 desubstantivum – slovo odvozené z podstatného jména
 determinace – určování
 deverbativum – slovo odvozené ze slovesa
 diachronický – vývojový
 diachronní (přístup) – sledující proměny, změny, vývojové tendence v průběhu času
 diakritické znaménko – rozlišovací znaménko
 dialekt – nářečí
 dialektismus – nářeční jev
 dialog – rozhovor
 diftong – dvojhlaska
 disjunktivní (poměr) – vylučovací
 distinktivní (rys) – rozlišovací
 duál – číslo dvojné
 dubleta (pl. dublety) – dvojtvar
 durativum – sloveso trvací
 dysfemismus – slovo hanlivé

E

ekonomie výrazu – úspornost
 elativ – nesrovnávací komparativ
 elipsa – vypustka
 elize – vypouštění
 emocionální – citový
 endoforické odkazování – odkazování uvnitř textu, mezi jeho částmi
 enklitikon (pl. enklitika) – příklonka
 enumerace – výčet
 epanastrofa – opakování téhož výrazu na konci jedné výpovědi a na začátku druhé
 epifora – opakování téhož výrazu na konci sousedních výpovědí (veršů)
 epizeuxis – několikanásobné opakování téhož výrazu ve větě (textové jednotce)
 etický (dativ) – dativ sdílnosti
 etiketa – zdvořilost
 etymologie – nauka o původu slov
 eufemismus – zjemňující, zmírňující pojmenování
 excerpt – výtah z textu, výpisek
 exoforické odkazování – odkazování v textu k mimotextovým skutečnostem

explikativní – vysvětlovací
 explozíva – souhláska ražená
 expresivní zbarvení – citové zbarvení

F

familiární – používaný v důvěrném styku
 fatická funkce – kontaktová
 fázové sloveso – sloveso vyjadřující počáteční nebo koncovou fázi průběhu děje
 femininum – rod ženský
 figury (řečnické, stylistické) – dekorativní způsoby vyjádření založené na opakování
 finální – koncový
 finitní (slovesný tvar) – určitý
 flexe – ohýbání
 fonace – znění, tvoření hlasu
 fón – hláska
 foném – nejmenší zvuková jednotka s rozlišovací funkcí
 fonetika – nauka o zvukové stránce jazyka z hlediska vzniku, tvoření a vnímání hlásek
 fonologie – nauka o systémových vztazích a funkcích zvukových prostředků
 frazém – ustálené pojmenování s přeneseným významem
 frazeologie – nauka o ustálených pojmenováních s přeneseným významem
 frázování – členění věty na větné úseky
 frekventativum – sloveso opakovací
 frikativa – souhláska třená (spiranta)
 fundace – vztah mezi slovem fundujícím a fundovaným
 fundované slovo – slovo odvozené
 fundující slovo – slovo původní, primární, základové
 funkční styl – vztažený k funkci, účelu určité skupiny jazykových projevů
 futurum – budoucí čas

G

generalizace – rozšiřování významu (v lexikologii)
 genitiv – 2. pád
 genus – rod
 genus verbi – slovesný rod
 gestikulace – komunikace sdělení pohyby rukou
 glottis – hrtanová štěrbina
 gnómičský přezens – přítomný čas vyjadřující mimočasovost (s poučením, v příslovích)
 gradace – stupňování
 gradační – stupňovací
 grafém – písmeno
 grafémika – nauka o grafickém systému jazyka
 gramatika – mluvnice

H

- haplogie – vynechání jedné ze dvou po sobě následujících skupin hlásek
 haptika – sdělování informací dotyky, hmatem
 hendiads – vyjádření složeného pojmu dvěma souznačnými výrazy souřadně spojenými
 hiát – volně navazující výslovnost dvou vedle sebe stojících vokálů z různých slabik
 hierarchizace – uspořádání částí textu podle důležitosti
 historický prézens – přítomný čas vyjadřující minulý děj
 historismus – slovo označující zaniklou skutečnost
 homonymum – slovo souzvučné, stejně znějící, ale bez genetické příbuznosti
 homofonum – slovo, slovní tvar stejně znějící
 homografum – slovo, slovní tvar stejně psaný
 horizontální členění textu – členění na části následující za sebou v lineární posloupnosti
 hovorová čeština – mluvená podoba standardu
 hybridní (pojmenování) – pojmenování tvořené z různojazyčných prvků
 hyperbola – nadsázka
 hyperkorektní (tvar) – chybný, vzniklý z přehnané snahy o spisovnost
 hyperonymum – slovo nadřazené
 hypersyntax – nadvětňá, textová syntax
 hypertéma – nadřazené téma, z něhož se odvozují témata určité skupiny textů
 hypokoristikon – slovo domácké
 hyponymum – slovo podřazené
 hypotaktický – podřadící
 hypotaxe – závislost, podřadnost, podřazování

CH

- chiasmus – překřížení slovosledu; spojení dvou větných struktur s opačným slovosledem
 chrématonomastika – nauka o názvech lidských výrobků
 chrématonymum – jméno lidských výrobků, uměleckých děl, institucí

I

- identifikace – odkazování ke stále stejnému (identickému) předmětu řeči v textu
 idiolekt – jazyk jednotlivce
 idiom – ustálené spojení slov s přeneseným významem
 ilokuce – složka řečového (mluvního) aktu spočívající v realizaci komunikačního záměru
 imperativ – způsob rozkazovací
 imperfektivní – nedokonavý
 imperfektivum – sloveso nedokonavé
 impersonální – neosobní
 implikatura, implikovaný význam – zamýšlený, ale explicitně nevyslovený
 inanimatum – rod mužský neživotný
 indefinitum – zájmeno neurčité
 indikativ – způsob oznamovací
 inference – vyvozování, domýšlení (chybějících článků při interpretaci)

infinitiv – neurčitek, neurčitý slovesný tvar
 infinitivní – neurčitý
 inchoativum – sloveso počínavé
 iniciálová zkratka – zkratka z prvních písmen víceslovného pojmenování
 inkluzivní plurál – mluvčí 1. osobou pl. zahrnuje sebe a adresáty do jediné skupiny
 instrumentál – 7. pád
 intence – zaměření slovesa na jeho sémantické doplnění
 interdialekt – nadnářečí
 interjekce – citoslovce
 interogativum – zájmeno tázací
 interpretace textu – zjištění jeho významu, porozumění, zformování smyslu
 interpunkce – členění textu pomocí dělicích znamének
 interpunkční znaménko – členicí, dělicí znaménko
 intertextovost, intertextualita – vzájemné vztahy mezi texty
 interview – mediální dialog (střídání otázek a odpovědí)
 intonace – melodie
 intransitivum – sloveso nepřechodné
 inverze – obrácený slovosled
 inverzivní (pořádek slov) – obrácený pořádek slov
 ironie – posměšné vyjádření založené na protikladu významu doslovného a implikovaného
 iterace – opakování
 iterativum – sloveso opětovací
 izotopní (izotopické) řetězce – spojení výrazů, které k sobě v textu vzájemně odkazují

J

juxtapozice – volné přiřazování syntaktických jednotek bez vyjádření jejich vztahu

K

kadence – intonační spád řeči
 kakofonie – nelibozvuk, disonance
 kalk – doslovné napodobení cizího jazyka, jazykového prostředku
 katafora – prostředek odkazující dopředu v textu
 kauzální – příčinný, důvodový
 kinetika, kinezika – řeč těla, sdělování informací prostřednictvím pohybů
 klišé – ustálený, automatizovaný, frázovitý slovní obrat
 kodifikace – zachycení a uzákonění pravidel, uzákonění normy
 koherence, koheze – soudržnost, spojitost textu
 kohyponymum – slovo souřadné
 kolektivum – podstatné jméno hromadné
 kolokace – spojovatelnost slov
 kolokabilní – spojitelný
 kompatibilita – významová spojitelnost
 komparace – stupňování

komparativ – 2. stupeň
 kompetence komunikační – souhrn předpokladů, schopností, znalostí, zkušeností
 kompletace – nastavování výpovědi, připojování dodatků, přídatných výrazů
 kompozice 1 – skládání slov
 kompozice 2 – organizace textu, uspořádání jeho částí a výrazových prostředků
 kompozitum – slovo složené, složenina
 komunikace – dorozumívání
 kondicionál – způsob podmiňovací
 konektém – spojovací morfém
 konektor – prostředek spojující věty v textu
 kongruence – shoda
 kongruentní (člen) – shodný
 konjugace – časování
 konjunkce – spojka
 konkrétum – podstatné jméno konkrétní (označující smysly vnímatelné věci)
 konotace – doprovodný význam vyplývající z kontextu a situace
 konsonant – souhláska
 konsonantický – souhláskový
 konstrikтива – hláska úžinová
 konstrukce polovětné – vyjádření propozice nevětnou formou
 kontaminace – směřování, křížení vazeb slov s různou rekcí
 kontext – okolí jazykového prostředku v textu, síť textových souvislostí, do nichž je zapojen
 kontextové postupy (formy podání řeči) – řeč přímá, neznačená přímá, polopřímá, nepřímá
 kontrast – uspořádání do protikladných poloh
 konverzace – společenský rozhovor s kontaktní funkcí
 konverzační analýza – obor zabývající se výstavbou dialogu (z pozice jeho účastníků)
 konverzační maximy – pravidla úspěšného a racionálního vedení dialogu
 konverze – přechod jednoho slovního druhu k jinému (bez změny slovtvorné struktury)
 kooperace, kooperační princip – platí při racionálním vedení dialogu
 koordinace – přiřazování
 kopula – spona
 kopulativní (poměr) – slučovací
 koreference – odkazování různými výrazy ke stále stejnému předmětu řeči v textu
 kvalifikační (adjektivum) – jakostní
 kvantita – délka

L

labia – rty
 labiála – souhláska retná
 labializovaná (samohláska) – zaokrouhlená
 labiodentála – souhláska retozubná
 langue – jazyk, jazykový systém
 laryngála – souhláska hrtanová

larynx – hrtan
 laterála – souhláska boková
 lexém – jednotka lexikálního systému, pojmenování
 lexikální (zápor) – slovní
 lexikografie – nauka o tvoření slovníků
 lexikologie – nauka o slovní zásobě
 lexikon – slovník
 lexikum – slovní zásoba
 limitativum – zájmeno vymežovací
 lingvistika – jazykověda
 litotes – zjemněné, zmírněné vyjádření (často za pomoci dvojitého záporu)
 lokál – 6. pád
 lokuce – složka řečového (mluvního) aktu spočívající v komunikační realizaci výpovědi

M

makrokompozice – celková výstavba textu (ve vztahu k určitému žánrovému schématu)
 makropropozice – shrnutí obsahu rozsáhlejší textové jednotky
 manipulace – záměrné užívání jazyka k nekorektnímu ovlivňování adresátů
 maskulinum – rod mužský
 maximy konverzační a zdvořilostní – pravidla úspěšného a zdvořilého vedení dialogu
 meliorativum – slovo lichotivě zabarvené
 melodie – intonace
 metafora – přenesení významu na základě vnější podobnosti
 metajazyk – užívání jazyka k vyjadřování o jazyce, jazykových prostředcích
 metatext – text o textu, text vztahovaný k jinému textu
 metonymie – přenesení významu na základě vnitřních souvislostí
 mikrokompozice – výstavba textových jednotek (na úrovni mezivýpovědních vztahů)
 mimika – komunikace sdělení prostřednictvím obličeje, jeho částí
 móce – přechylování
 modální – způsobový
 modus – slovesný způsob
 momentální / momentánní (verbum) – sloveso okamžité
 monolog – souvislý jazykový projev jediného mluvčího
 morf – realizace morfému v konkrétní textové podobě
 morfém – nejmenší významová část slova s rozlišovací funkcí
 morfematika – nauka o morfémech
 morfologie – tvarosloví
 multiverbizace – náhrada jednoslovného pojmenování víceslovným

N

narace – vyprávění
 naratologie – nauka o uplatňování vyprávěcího postupu v textech
 narátor – vypravěč

nazála – hláska nosní
 nazalizace – změna hlásky ústní v nosní
 negace – zápor
 negativní zdvořilost – zdvořilost chladná, formální, zdrženlivá
 neologismus – nově vzniklé slovo, jazykový prostředek
 neutrum – rod střední
 neverbální vyjadřovací prostředky – mimojazykové
 nociónální (funkce) – pojmenovávací
 nominalizace – změna slova ve jméno
 nominální – jmenný
 nominativ – 1. pád
 norma – souhrn zákonitostí, pravidel, jimiž se řídí řeč
 numerale (pl. numeralia) – číslovka
 numerativ – 2. pád po číslovce (tvar jména počítaného předmětu)
 numerus – číslo

O

obecná čeština – nespisovný (substandardní) jazykový útvar
 objekt – předmět
 objektivní slovosled – uspořádání výpovědi v posloupnosti východisko – jádro
 objektový (genitiv) – předmětový
 okluzíva – hláska závěrová
 olfaktorika – řeč vůní, uplatnění vůní a pachů v komunikaci
 onomastika – nauka o vlastních jménech
 onomatopoia – slova zvukomalebná
 onomatopoický – zvukomalebný
 onomaziologie – nauka o pojmenování
 opozitum – slovo opačného významu
 orála – souhláska ústní
 ortoepie – pravidla spisovné výslovnosti
 ortofonie – nauka o správném tvoření hlásek
 ortografie – pravopis
 oxymóron – spojení slov, jejichž významy jsou neslučitelné, odporují si

P

palatála – souhláska předopatrová
 palatalizace – měkčení
 palatum – přední patro
 paradigma – soubor tvarů téhož slova, způsob pravidelného tvoření slov
 paradigmatický (vztah) – vztah mezi jednotkami téhož druhu
 paradox – zdánlivě nesmyslná výpověď, v rozporu s ustálenými představami
 parafráze – opis
 paralelismus (syntaktický) – opakování téže syntaktické konstrukce víckrát za sebou

- paralingvální, paralingvistické, parajazykové (prostředky) – doprovázející řeč
- parataxe – souřadnost
- parcelace – rozdělení výpovědi, přemístění členu její struktury do výpovědi další
- parenteze – vsuvka
- parodie – posměšné napodobení cizího textu, zejména uměleckého díla
- parole – řeč, konkrétní realizace jazykového systému
- paronomázie – spojení slov se stejným slovním základem nebo slov zvukově podobných
- paronymum (pl. paronyma) – slova zvukově velmi podobná, ovšem s různým významem
- participium – přičestí
- partikule – částice
- partitivní (genitiv) – částečný
- pasivum – rod trpný
- pauza – přestávka
- pejorativum – slovo hanlivé
- perfektivní – dokonavý
- perfektivum – sloveso dokonavé
- performativní slovesa – ztělesňují ilokuci při realizaci řečového (mluvního) aktu
- perlokuce – složka řečového (mluvního) aktu spočívající v dosažení komunikačního efektu
- persona – osoba
- personalium (pl. personalia) – zájmeno osobní
- personifikace – zosobnění, připisování lidských vlastností věcem nebo abstraktům
- perspektiva, perspektivizace – modifikace sdělení s ohledem na různé funkce a subjekty
- plagiát – nekorektní přejímání cizího textu
- plurál – číslo množné
- plurale tantum (pl. pluralia tantum) – jméno pomnožné
- plusquamperfektum – čas předminulý
- polysémantický, polysémní – mnohoznačný, víceznačný
- polysémie – mnohoznačnost, víceznačnost
- polysyndeton – spojení, v němž jsou jednotlivé členy, příp. věty spojeny vždy spojkou nebo spojovacím výrazem
- posesivní – přivlastňovací
- posesivum – zájmeno přivlastňovací
- postfix – přípona
- postpozice – postavení za (jménem, řídicím slovem)
- posturika – komunikace informací prostřednictvím pozic těla a jeho částí
- pozitiv – 1. stupeň
- pozitivní zdvořilost – zdvořilost neformální, srdečná, vstřícná
- pragmatika – zaměření na vztah jazykových znaků k uživatelům, na užívání jazyka
- predikace – přísuzování
- predikát – přísudek
- predikativum – příslovce stavové, příslovce v přísudkové pozici
- prefix – předpona

prefixace – odvozování slova předponou
 prepozice – předložka
 presupozice – předpoklad, který musí být splněn při smysluplném užití výpovědi
 préteritum – čas minulý
 prézens – čas přítomný
 prézens historický – přítomný čas vyprávěcí, zpřítomňující děj, který proběhl v minulosti
 prézentní (kmen) – přítomný
 primární – původní, neodvozený, základní
 produkce textu – vytváření a realizace textu
 profesionalismus – prostředek používaný v odborné mluvě
 proklitikon (pl. proklitika) – předklonka, nepřízvučné slovo
 pronomen (pl. pronomina) – zájmeno
 pronominalizace – nahrazení plnovýznamového výrazu zájmenem při odkazování
 pronominální – zájmenný
 propozice – větný obsah, obsahový základ vět
 proprium – vlastní jméno
 protetická hláska – předsunutá hláska
 proxemika – vzdálenost mezi účastníky komunikace ovlivňující jejich vyjadřování
 proziopeze – vypuštění začátku výpovědi
 přirovnání – spojení dvou předmětů na základě společného znaku

R

recepce – příjem textu
 reduplikace – zdvojení
 redundance – nadbytečnost
 reference – odkazování
 reflexivní – zvrtný
 reflexivum – sloveso nebo zájmeno zvrtné
 registr – soubor jazykových prostředků přiřazený určité situaci, sféře komunikace
 regresivní (asimilace) – zpětná (spodoba)
 rekce – řízenost, silná závislost
 relace – vztah
 relační (adjektiva) – vztahová (přídavná jména)
 relativum – zájmeno vztažné
 relevance – závažnost informace (pro různé účastníky komunikace)
 reliéfizace – odstupňování důležitosti sdělení
 réma – jádro výpovědi
 replika – základní jednotka dialogu (to, co pronese bez přerušení jeden mluvčí)
 respirace – dýchání
 restriktivní – omezující
 rétorická (řečnická) otázka – vyjadřuje vlastně tvrzení, nevyžaduje odpověď
 rétorika – řečnictví

S

- segmentace – členění textu
- sekundární (předložka) – odvozená, nevlastní
- sekvence – vyšší jednotka dialogu, složená ze dvou nebo více replik
- sémantika – nauka o významech jazykových prostředků
- sémaziologie – nauka o významu pojmenování
- semiokluziva – souhláska polozávěrová
- singulár – číslo jednotné
- singulare tantum (pl. singularia tantum) – jména mající pouze jednotné číslo
- situace komunikační – souhrn okolností, v nichž probíhá dorozumívání
- slang – sociolekt, mluva příslušníků určité zájmové skupiny
- smysl textu – výsledek konkrétní interpretace
- sonanta – souhláska slabikotvorná
- sonora – souhláska znělá
- specifikace – zužování významu (v lexikologii)
- spiranta – souhláska třená
- standard – reprezentativní podoba jazyka, spisovný jazyk
- stratifikace jazyka – rozvrstvení jazykových prostředků
- styl – sloh
- stylém – stylově aktivní, příznakový prostředek v textu
- stylizace – proces výběru a uspořádání výrazových prostředků při produkci textu
- stylistika – nauka o stylu, slohu
- subjekt – podmět
- subjektivní slovosled – uspořádání výpovědi v posloupnosti jádro – východisko
- subordinace – podřazenost
- substandard – nereprezentativní podoba jazyka, nespisovný jazyk (obecná čeština)
- substantivizace – zpodstatňování, vytvoření podstatného jména (např. ze slovesa)
- substantivum – podstatné jméno
- substantivum verbale – podstatné jméno slovesné
- substituace – náhrada
- sufix – přípona
- sufixace – odvozování slov pomocí přípony
- superlativ – 3. stupeň
- suppletivismus – změny uvnitř tvaru slova (člověk vs. lidé)
- synekdocha – pojmenování celku částí (pars pro toto) a částí celkem (totum pro parte)
- synchronní (hledisko) – zkoumající změny, vývojové tendence z hlediska přítomnosti
- synonymum – slovo souznačné
- synonymie – souznačnost
- synsémantikum – slovo neplnovýznamové
- syntagmatická (predikace) – skladební (přisuzování)
- syntaktický (člen) – větný
- syntax – skladba
- syntagma – skladební dvojice

syntetická personalizace – snaha působit vyjádřením na rozsáhlou skupinu, ale vzbudit iluzi jedinečného, osobního adresování (v reklamě)

T

takt – skupina slabik mezi dvěma přízvuky

tautonyma – slova souznačná používaná v různých vrstvách jazyka

tektonika – výstavba textových jednotek (na úrovni mezivýpovědních vztahů)

téma (výpovědi) – východisko výpovědi; kmenotvorná přípona

téma textu – koncentrace textového obsahu, hlavní myšlenka rozvíjená v textu

tematické posloupnosti – vztahy mezi tématy a rématy jednotlivých výpovědí v textu

tempo (řeči) – rychlost

temporální – časový

tempus – slovesný čas

termín – odborný název

terminativum – sloveso vyjadřující konec děje

terminologie – odborné názvosloví

text – smysluplný sled vět

textém – textová jednotka

textový vzorec – zapsání schématu, modelu výstavby textu

timbre – zabarvení tónu, hlasu

toponomastika – nauka o vlastních jménech místních

toponymum – vlastní jméno místní

transflexe – odvozování slov pomocí koncovky

transformace – převod primární konstrukce téže propozice v sekundární konstrukci

transgresiv – přechodník

transkripce – přepis

transliterace – převod z jedné soustavy písma do druhé

transpozice – funkční změna jazykového prostředku; jedna ze slovtvorných kategorií (význam zůstává, mění se slovnědruhá příslušnost)

tranzitivní (sloveso) – přechodné

tropy – způsoby obrazného vyjádření, založené na přenášení významu

typologie textů – třídění podle druhů, typů, výrazných společných znaků

U

univerbizace – změna víceslovného pojmenování v jednoslovné

uzuálnost – obvyklost

úzus – užívání jazykového prostředku

V

valence – schopnost slovesa (adjektiva, substantiva) vázat na sebe další členy

variety – útvary národního jazyka

velára – souhláska zadopatrová

velum – zadní patro

- verbalizace – změna slova ve sloveso
 verbální – slovesný; slovní
 verbonominální – slovesně jmenný
 verbum – sloveso
 verbum finitum (VF) – určitý slovesný tvar
 verbum infinitum (Vinf) – neurčitý slovesný tvar
 vertikální členění textu – odstupňování částí hlavních a doprovodných, podle důležitosti
 vibranta – souhláska kmitavá
 vokál – samohláska
 vokalizace – změna v samohlásku
 vokalizace prepozic – přidání samohlásky k předložce končící na souhlásku (z výslovnostních nebo
 rytmických důvodů)
 vulgarismus – slovo hanlivého, hrubého významu
 výpověď – realizace věty (větného vzorce) v textu, jazykovém projevu
 výpověď konstativní – popisuje stav věcí, může být pravdivá nebo nepravdivá
 výpověď performativní – jejím vyslovením se uskutečňuje jednání, nelze rozlišit pravdivost /
 nepravdivost

Z

zeugma – spřežení, zanedbání vazeb

Ž

žánr – druh, typ textu

Doporučená literatura

- BEČKA, J. V. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0020-8.
- BRABCOVÁ, R. *Novinky z pravopisu a tvarosloví*. Dobřichovice: KAVA-PECH, 2000. ISBN 80-85853-45-0.
- CVRČEK, V. & kol. *Mluvnice současné češtiny 1 / Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5.
- ČECHOVÁ, M. & kol. *Čeština – řeč a jazyk. 2.*, přepracované vydání. Praha: ISV, 2000. ISBN 80-85866-57-9.
- ČECHOVÁ, M. & kol. *Současná stylistika*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.
- ČERMÁK, F. & kol. *Manuál lexikografie*. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-23-7.
- ČERNÁ, A. – SVOBODOVÁ, I. – ŠIMANDL, J. – UHLÍŘOVÁ, L. *Na co se nás nejčastěji ptáte*. Praha: Scientia, 2002. ISBN 80-7183-260-X.
- ČMEJRKOVÁ, S. & kol. *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0589-7.
- ČMEJRKOVÁ, S. *Reklama v češtině, čeština v reklamě*. Praha: Leda, 2000. ISBN 80-85927-75-6.
- ČMEJRKOVÁ, S. – DANEŠ, F. – SVĚTLÁ, J. *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda, 1999. ISBN 80-85927-69-1.
- DANEŠ, F. & kol. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0617-6.
- DEBICKÁ, A. *Stylistické analýzy a interpretace. Stylistická cvičení*. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2005. ISBN 80-7044-449-5.
- FILIPEC, J. & kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0493-9.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998. ISBN 80-7198-281-4.
- HAUSENBLAS, K. *Od tvaru k smyslu textu*. Praha: FF UK, 1996. ISBN 80-85899-14-0.
- HAUSENBLAS, K. *Výstavba jazykových projevů a styl*. AUC – Philologica 25. Praha: UK, 1971.
- HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: SPN, 1980.
- HAVRÁNEK, B. – JEDLIČKA, A. *Stručná mluvnice česká*. Upravené vydání podle nových Pravidel českého pravopisu z r. 1993. Praha: Fortuna, 2002. ISBN 80-7168-555-0.
- HOFFMANNOVÁ, J. *Stylistika a... Současná situace stylistiky*. Praha: Trizonia, 1997. ISBN 80-85573-67-9.
- HRBÁČEK, J. & kol. *Mluvnické rozborů a cvičení v češtině*. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 80-7066-884-9.
- HRBÁČEK, J. *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Trizonia, 1994. ISBN 80-85573-51-2.
- HŮRKOVÁ, J. *Česká výslovnostní norma*. Praha: Scientia, 1995. ISBN 80-85827-93-X.
- JAMEK, V. *O patřičnosti v jazyce*. Praha: Nakl. Fr. Kafky, 1998. ISBN 80-85844-45-1.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z. (eds.). *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakl. Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4.
- KRAUS, J. – HOFFMANNOVÁ, J. *Písemnosti v našem životě*. Praha: Fortuna, 2005. ISBN 80-7168-920-3.
- KULDOVÁ, O. – FLEISCHMANNOVÁ, E. *Jak psát obchodní dopisy a jiné písemnosti*. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-795-2.
- KUFNEROVÁ, Z. & kol. *Překládání a čeština*. Jinočany: H&H, 1994. ISBN 80-85787-14-8.
- MACUROVÁ, A. – MAREŠ, P. *Text a komunikace. Jazyk v literárním díle a ve filmu*. AUC – Philologica. Praha: Karolinum, 1993. ISSN 0567-8269.
- MARTINOVÁ, O. & kol. *Pravidla českého pravopisu*. Praha: Pansofia, 1993. ISBN 80-901373-6-9.
- MISTRÍK, J. *Štylistika*. 3. upravené vydání. Bratislava: SPN, 1997. ISBN 80-08-02529-8.
- MÜLLEROVÁ, O. *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0489-0.
- MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J. *Kapitoly o dialogu*. Praha: Pansofia, 1994. ISBN 80-85804-29-8.
- NEBESKÁ, I. *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha: Univerzita Karlova, 1996. ISBN 80-7184-144-7. ISSN 0567-8269.
- PALKOVÁ, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 80-7066-843-1.
- PETR, J. a kol. *Mluvnice češtiny 1., 2. a 3.* Praha: Academia, 1986 – 1987.
- QUENEAU, R. *Stylistická cvičení*. Přel. P. Ouředník. Praha: Volvox Globator, 1994. ISBN 80-85769-21-2.
- SGALL, P. – HRONEK, J. *Čeština bez příkras*. Jinočany: H&H, 1992. ISBN 80-85467-29-1.
- SLANČOVÁ, D. *Praktická stylistika*. Prešov: Náuka, 1994. ISBN 80-901417-9-X.
- SLANČOVÁ, D. *Základy praktické rétoriky*. Prešov: Náuka, 2001. ISBN 80-89038-04-2.

- ŠRÁMEK, R. (ed.). *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno: MU, 1996. ISBN 80-210-1304-4.
- MINÁŘOVÁ E. – ONDRÁŠKOVÁ, K. (eds.). *Spisovnost a nespisovnost. Zdroje, proměny a perspektivy*. Brno: MU, 2004. ISBN 80-210-3568-4.
- STANĚK, V. *Jak pát správně čárky. Průvodce interpunkcí pro střední školy a veřejnost*. Praha: Fortuna, 1997. ISBN 176-792-97.
- SVOZILOVÁ, N. *Jak dnes píšeme / mluvíme a hřešíme proti dobré češtině*. Jinočany: H&H, 1999. ISBN 80-86022-64-1.
- ŠESTÁK, Z. *Jak psát a přednášet o vědě*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0755-5.
- ŠKVARENINOVÁ, O. *Rečová komunikácia*. Bratislava: SPN, 1994. ISBN 80-08-02228-0.
- ŠMILAUER, V. *Nauka o českém jazyku*. Praha: SPN, 1974.
- UHLÍŘOVÁ, L. *Knižka o slovosledu*. Praha: Academia, 1987.
- VRBOVÁ, A.: *Stylistika pro překladatele. Texty a cvičení*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-585-X.

Internetová jazyková příručka: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

Zdroje cvičebních textů

Tištěné

- Apetit, vydává BURDA Media 2000 s.r.o.
- Ekonom, vydává Economia, a.s.
- EURO, vydává EURONEWS, a.s.
- Hospodářské noviny, vydává Economia, a.s.
- Lidové noviny, vydává MAFRA a.s.
- Mladá fronta Dnes, vydává MAFRA a.s.
- National Geographic, vydává SanomaMedia Praha
- Metro, vydává METRO Česká republika, a.s.
- Právo, vydává Borgis, a.s.
- Reflex, vydává Ringier Axel Springer CZ a.s.
- Respekt, vydává Economia, a.s.
- Týden, vydává EMPRESA Media a.s.

Internetové

- <http://www.apetitonline.cz/>
- <http://www.atlas.cz/recepty/>
- <http://www.euro.cz/>
- <http://www.idnes.cz/>
- <http://www.ihned.cz/>
- <http://www.klaus.cz/>
- <http://www.korpus.cz/>
- <http://www.labuznik.com/>
- <http://www.mvcr.cz/>
- <http://www.plaminkova.cz/>
- <http://www.raduzyrecepty.com/>
- <http://www.reflex.cz/>
- <http://www.tyden.cz/>

Poznámka: V oddílech Stylistika a Výstavba textu jsou zdrojové publikace uvedeny přímo u textů určených k interpretaci.

Milena Houžvičková
Jana Hoffmannová

Čeština pro překladaatele

Základy teorie, interpretace textů, praktická cvičení

Příprava a výroba této publikace byla financována z grantu
OPPA CZ.2.17/3.1.00/32137

Inovace a rozvoj studijního programu Překladaatelství a tlumočnictví
na Ústavu translatologie FF UK v Praze

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

Koordinátor Tomáš Duběda
Technický redaktor Václav Kohout
Neprošlo jazykovou korekturou
Typografie a obálka Milada Hartlová
Sazba Tereza Fictumová
Tisk a knihařské zpracování xPrint s.r.o., Příbram

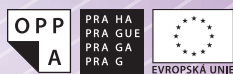
1. vydání
ISBN 978-80-7308-405-9
Neprodejné

Učební text je koncipován jako průvodce výukou češtiny pro studenty Ústavu translologie – budoucí profesionální uživatele českého jazyka. Autorky vycházejí z materiálů a postupů, které se jim při dosavadní výuce nejvíce osvědčily; shromážděné texty a cvičení jsou zde k dispozici jak pro práci v seminářích, tak pro vlastní studium posluchačů.

První čtyři oddíly (*autorka M. Houžvičková*) vycházejí z klasického schématu základních rovin jazykového systému a zaměřují se na hláskosloví, tvoření slov, tvarosloví a skládku. Každá kapitola v těchto oddílech přináší stručný teoretický úvod s důrazem na odbornou terminologii, dále pak praktické úlohy a cvičení zaměřená na jevy, v nichž se často chybuje. Většina cvičení vychází z textů publikovaných v českém tisku, také například z dokumentů Evropské unie; zachycují tedy aktuální podobu češtiny s jejími současnými proměnami.

Další dva oddíly (*autorka J. Hoffmannová*) se věnují stylistice a výstavbě textu. V nich následují po teoretickém přehledu především texty určené k interpretaci, která je řízena připojenými otázkami a doplňujícími úkoly. K interpretaci se tu nabízejí texty odborné, publicistické a reklamní, úřední písemnosti, řečnické projevy, ukázky z umělecké literatury, dopisy významných osobností. V souladu s vývojem současné jazykovědy jsou výrazně zastoupeny mluvené projevy a rovněž oblast elektronické komunikace (e-mail, chaty, internetové diskuse aj.), kde dnes dochází k bohatému křížení mluvenosti a psanosti. Některé vybrané texty připomenou studentům i starší fáze vývoje češtiny.

Příprava a výroba této publikace byla financována z grantu
OPPA CZ.2.17/3.1.00/32137 –
Inovace a rozvoj studijního programu
Překladatelství a tlumočnictví na Ústavu translologie FF UK v Praze

Evropský sociální fond
Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti